

Rectori et Senatui Universitatis

S.

Exemplar Annalium nostrorum hoc anno
Vobis dono offerimus, liceat nobis indulgere spei j
Universitatis programmata scriptaque solemnia no
fiatque annis iam insequentibus mutuum illorum c

GRONINGAE, d. XXX mensis Junii MDCCCLXXIX.

B. H. C. K.

Uni

H. E.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

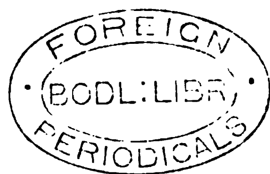
JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

TE

GRONINGEN.

1877—1878.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1879.

Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

INHOUD.

I.

GESCHIEDENIS DER UNIVERSITEIT IN HET STUDIEJAAR 1877—1878.

Blz.

Redevoering van den aftredenden Rector Magnificus Dr. F. W. B. VAN BELL, op 17 September 1878. . . . . 3.

Verslag van de lotgevallen der Universiteit en overdracht van het Rectoraat aan Jhr. Dr. B. H. C. K. VAN DER WIJCK . . . . 23.

Oordeel van Rector en Senaat over de Prijsvragen van April 1877 . . 35.

Hoogleeraren, die in het studiejaar 1877—1878 hun ambt hebben aanvaard. 37.

Studenten, die in het Album Studiosorum zijn ingeschreven. . . . . . 40.

Afgelegde examens . . . . 47.

Statistische opgave van geslaagde en niet geslaagde examens . . . . . 49.

Opgave der plaats gegrepen Promotien . . . . 50.

In het studiejaar 1877—1878 uitgevaardigde wetten en koninklijke besluiten . . . . 52.

—

II.

STAAT DER UNIVERSITEIT BIJ DEN AANVANG VAN HET STUDIEJAAR 1878—1879.

	Blz.
College van Curatoren	83.
Bestuur der Universiteit	83.
Hoogleeraren	84.
Privaat-docenten	85.
Adsistenten van hoogleeraren	85.
Pedellen	86
Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederl. Hervormde Kerk	86.
Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen	86.
Series Lectionum	88.

I.

GESCHIEDENIS DER UNIVERSITEIT,

IN HET

STUDIEJAAR 1877—1878.

DE SAMENHANG VAN LOGICA EN ETHIEK.

REDEVOERING,

OP DEN 17^{DEN} SEPTEMBER 1878 UITGESPROKEN, BIJ ZIJN AFTREDEN ALS RECTOR MAGNIFICUS,

DOOR

DR. F. W. B. VAN BELL.

GEËERDE TOEHOORDERS.

Wij spreken van eene encyclopaedie der wetenschappen, en bedoelen daarmede, dat alle wetenschappen te zamen genomen een geheel vormen, dat uit onderling samenhangende deelen bestaat. Want het onderwerp van alle wetenschappen, zoowel van de groep der natuur- als der geestes-wetenschappen, behoort tot de zinnelijk-geestelijke wereld waarin wij leven, dat geordend geheel van onderling samenhangende verschijnselen. Hieruit volgt dat altijd de uitkomsten van elke bijzondere wetenschap, onmiddellijk of middellijk, aanstonds of na verloop van tijd, eenigen, een grooteren of geringeren, invloed hebben op de uitkomsten van alle andere. De echte geleerde is dus voor geen enkele wetenschap zonder belangstelling, en hij zoekt zooveel maar mogelijk is bekend te worden althans met de voornaamste uitkomsten ook van die wetenschappen, welke tot de groep, waarvan hij er een of meer beoefent, niet behooren.

Het aankweeken en onderhouden van dezen encyclopaedischen zin is in onzen leeftijd moeielijker dan wel vroeger. De inhoud van bijna alle wetenschappen is zooveel rijker geworden, dat eene zelfstandige beoefening van maar een enkele, met de onmiddellijk met haar samenhangende zuster-wetenschappen, reeds de inspanning van alle krachten en onverdeelde toewijding eischt. Toch zal niemand kunnen nalaten dien encyclopaedischen zin aan te kweeken en te onderhouden zonder wezenlijke schade voor het gehalte van zijn wetenschappelijk leven.

Er is echter eene bijzondere wetenschap, waarmede de zelfstandige beoefenaars van welke andere wetenschappen ook even vertrouwd behooren te wezen als met hun eigen wetenschap. Zij is er een, die in alle wetenschappen voortdurend rechtstreeksche behartiging en toepassing vindt. Want haar hoofdonderwerp is het instrument, dat wij allen bij ons onderzoek moeten gebruiken: het instrument, door het deugdelijk gebruik waarvan het laboratorium ontstaat, buiten hetwelk niemand onzer iets zou kunnen uitrichten. Gelukkig daarom, dat wij om dat instrument te bezitten en dat laboratorium zooveel

mogelijk te verrijken niet behoeven te wachten op een mild subsidie uit de schatkist. Voor geld is het een en ander dan ook niet te koop. Alléén door de inspanning van zedelijken ernst, dat is: van een ernst, waartoe men zich verplicht gevoelt, verwerft men vaardigheid in het juiste denken en daardoor een rijk en rijp verstand, het instrument en het laboratorium, waarvan ik zeide, dat wij allen het moeten gebruiken en buiten hetwelk niemand onzer iets zou kunnen uitrichten.

De wetenschap van het denken, de Logica, is dus de wetenschap, waarmede wij allen even vertrouwd behooren te wezen als met de bijzondere wetenschap onzer studie.

Maar is die eisch niet volkomen overbodig? zou men kunnen vragen. Elke bijzondere wetenschap is immers niets anders dan eene op een bepaald onderwerp van studie toegepaste Logica? Ieder die dus met zijn eigen wetenschap vertrouwd is, is daardoor ook vertrouwd met de Logica. Volkomen juist. Maar daarom is die eisch nog niet overbodig. Hij bedoelt niet, dat wij bij onze bijzondere studie de Logica in haren ganschen omvang zelfstandig moeten blijven beoefenen. Neen, maar dat elk, die zelfstandig en deugdelijk beoefenaar van welke wetenschap ook begeert te zijn, niet alleen de wetenschappelijke methode, zooals de Logica die in 't licht stelt, behoort toe te passen, maar ook in abstracto, afgescheiden van haar toepassing in zijn bijzondere wetenschap, behoort te verstaan. Dat hij zich rekenschap moet kunnen geven van het algemeene kenmerk en de algemeene regels van het juiste denken, hetwelk in zijn wetenschap is ingeweven, waarvan de toepassing in zijn wetenschap geleid heeft tot welgegronde en vruchtbare kennis, en aan welke voorwaarden hij dus zelf in zijn wetenschappelijk onderzoek behoort te voldoen, ten einde onder zijn vakgenooten den rang van Denker te kunnen bekleeden en ophouden.

Het is niet mijn voornemen om over het welbewuste inzicht in de wetenschappelijke methode het woord te voeren. De overtuiging in de geleerde wereld, dat de behartiging der Logica voor ieder volstrekt onmisbaar is, wilde ik aangrijpen om daaraan, met een beroep op den onder u heerschenden encyclopaedischen zin, de herinnering vast te knoopen, dat nog een andere wetenschap, wegens haren nauwen samenhang met de wetenschap van het denken, nu ook aanspraak op iedere ernstige belangstelling heeft. Ik noemde reeds de onvermoeide inspanning van zedelijken ernst den prijs, waarvoor vaardigheid in het juiste denken en het bezit van een rijk en rijp verstand alléén verkregen worden, en wees zóó op den samenhang van denken en zedelijk willen. Inderdaad, het een is niet zonder het ander. En beide die uitingen van menschelijk zieleleven hebben zoo belangrijke kenmerken met elkander gemeen, dat er een nauwe samenhang van de wetenschap van het denken en de wetenschap van het zedelijk leven moest ontstaan. Welnu, het is voor een bespreken in hoofdtrekken van den samenhang tusschen Logica en Ethiek, dat ik uwe gewaardeerde aandacht vraag.

Niet alles wat in het spraakgebruik het praedikaat van zedelijk pleegt te ontvangen bezit het karakter van uitingen of daden, die in den hoogsten zin des woords zedelijk verdienen te heeten. Aan dat nog niet in elk opzicht eveneens als aan het in geen enkel opzicht zedelijke wordt in de zedenkunde alle aandacht gewijd. Maar het hoofdonderwerp van de wetenschap is toch de ware zedelijkheid, het zedelijk willen, waarvan het karakter is vrije zelfbepaling uit plichtbesef. Evenzoo is er onderscheid tusschen denken en denken. Ofschoon alle menschen, ja, ook de hoogst ontwikkelde dieren, denken, bedoelen wij toch een bewijs te geven van onderscheiding boven velen, wanneer wij iemand een Denker noemen. Ook het denken in den zin van een algemeen verschijnsel van zieleleven wordt in de wetenschap van het denken niet geheel voorbijgegaan, al neemt het daarin ook niet zoo ruime plaats in als in de Psychologie. Maar het hoofdonderwerp van de Logica is het denken van den Denker, waarvan het karakter is vrije zelfbepaling uit waarheidsliefde.

Ik heb nu reeds een eerste reden genoemd, waarom wij over den samenhang van Logica en Ethiek mogen spreken. Beide wetenschappen vinden in hetzelfde verschijnsel van menschelijk zieleleven, in de vrije zelfbepaling, het karakter van haar hoofdonderwerp en ontmoeten dus elkander in het onderzoek naar aard en oorsprong van die vrije zelfbepaling.

Met vrije zelfbepaling een verschijnsel van menschelijk zieleleven te noemen, hebben wij het denkbeeld van volstrekte bandeloosheid, van door niets beperkte vrijheid reeds uitgesloten. Feitelijk kunnen wij evenmin denken als willen zonder onze lichamelijke bewerktuiging, die in haar deelen en in den samenhang daarvan beheerscht wordt door de algemeene natuurwetten, omdat in haar geen andere stoffen en krachten als in de overige natuur voorkomen. Daarentegen heeft men vroeger en later gemeend, in niets dat behoort tot het zieleleven, dus tot de rechtstreeksche uitingen van ons wezenlijk zelf, de dwingende heerschappij van algemeene wetten te moeten opmerken. Na de ontwikkeling echter, die de physiologische Psychologie in onze eeuw verkregen heeft, is het denkbeeld van een zieleleven, dat in zijn uitingen bandeloos vrij zou wezen, voor goed van het gebied der echte wetenschap verbannen. Al zijn, bij voorbeeld, de waarnemingen van licht en kleuren, van geluid en tonen psychische verschijnsels, die zóó als zij zijn niet opgesloten liggen in de natuurverschijnsels van aethertrillingen en luchtgolvingen, blinden en dooven kunnen met het eenvoudig te wenschen nooit als de zienden en de hoorenden licht zien en geluid hooren. De voor bepaalde kleuren en tonen bepaalde aethertrillingen en luchtgolvingen moeten oog en oor bereikt hebben. En zelfs den wensch om te zien en te hooren kunnen zij zonder de lichamelijke bewerktuiging niet koesteren, want om te kunnen wenschen moet men weten wat men wenscht, en bewustzijn zonder een gezond leven van de hersenen is toch onmogelijk.

Aan deze opmerkingen verbindt de physiologische Psychologie niet deze

verklaring, dat, bijvoorbeeld, het zien en hooren van bepaalde kleuren en tonen in dezen zin door de lichamelijke bewerktuiging zou veroorzaakt worden, dat een oorzaak, hier in het orgaan van zien en hooren, als 't ware losgemaakt wordende van die organen en daarvan uitgaande, zou overgebracht worden in het zieleleven, hetwelk dus geheel lijdelijk door die oorzaak zou bewerkt worden. Het door empirisch onderzoek niet gestaafde en voor wijsgeerig nadenken volstrekt onhoudbare denkbeeld van eene uit het eene element in een tweede element overspringende oorzaak, die in dat tweede element een verandering van toestand of levensuiting zou teweegbrengen, welke volkomen lijdelijk werd ondergaan, maakt tegenwoordig algemeen en voor goed plaats voor het begrip van wisselwerking of wederkeerige werking, als den algemeenen vorm, waarin elementen en groepen van elementen zich in onmiddellijken samenhang met elkander uiten en op elkander invloed hebben. Op de actie, welke als de voorwaarde voor zintuigelijk waarnemen wordt opgewekt in de lichamelijke bewerktuiging, en welke receptieviteit in het zieleleven aantreft, reageert het zieleleven met actieviteit of spontaneiteit. De reactie is in wettelijken samenhang met de bepaalde prikkelingen, die de receptieviteit van het zieleleven onderging, maar tegelijkertijd in overeenstemming met de geaardheid van het wezen, hetwelk in de eenheid van lichamelijke bewerktuiging en zieleleven zich voordoet en zijn leven leeft. De standvastige geaardheid en inhoud van de algemeen menschelijke zintuigelijke waarneming is dus een bewijs van de gebondenheid des zielelevens aan eigen wetten. Die eigen wetten van het zieleleven, dat is: de standvastige, van onzen wil onafhankelijke, gelijkvormigheid in de wijze van zijn actieviteit en zijn beloop, is verder ook merkbaar in de associatie van voorstellingen en in de eerste bearbeiding, welke deze natuurlijke associatie ondergaat, wanneer er, reeds in het nog niet zelfbewuste zieleleven, intellectuëele vormen uit ontstaan, die men met algemeene begrippen, met oordeelen en gevolgtrekkingen kan vergelijken. Wij kunnen er ook nog op wijzen, dat wij gedwongen worden een zaak te houden voor hetgeen deze in het gegeven oogenblik in onze voorstelling is, en haar dan niet tegelijkertijd voor iets anders kunnen houden: de denkwet der identiteit, $A = A$; en dat wij iedere zaak en elke waargenomen verandering aan een oorzaak moeten toeschrijven en er een gevolg van verwachten: de denkwet der causaliteit. Eindelijk zij nog vermeld, dat het gevoel van welzijn en dat van pijn, het gevoel van vreugde en dat van smart, van onzen wil volstrekt onafhankelijke bepaalde gewaarwordingen zijn, waarmede het zelfgevoel ons leert, dat er op het gegeven oogenblik iets voordeeligs of iets schadelijks voor ons lichamelijk of geestelijk leven door ons beleefd wordt.

Die van onzen wil onafhankelijke standvastigheid in de uitingen en het beloop van ons zieleleven, waarop ik daar in korte trekken wees, dat mechanisme van het zieleleven, schrijven wij ook aan de hoogst ontwikkelde dieren toe. In deze dieren komt het zintuigelijk waarnemen van een buitenwereld niet op andere wijze dan in ons tot stand. Als wij leven ook zij in een

zinnelijk-geestelijke wereld. Zij zien, bijvoorbeeld, ook, al is het oneindig minder dan wij, meer dan eigenlijk te zien is, *meer*, omdat voor dat meerdere de physische voorwaarden in de naar hen toegekeerde oppervlakten en de van daar uitgaande aethertrillingen niet aanwezig zijn. Zoo ziet de vogel in het eene vlechtsel van hooi en stroo zijn nest en de verblijfplaats zijner jongen, en in het andere het nest van andere vogels. Wie kent verder niet die menigte hoogst belangrijke verschijnsels in het doen en laten van dieren, waardoor wij gedwongen worden om ook in hen associatie van voorstellingen, geheugen en verbeeldingskracht, in den algemeensten zin der woorden denken en verstand op te merken. En dat intellectuëele leven van dieren is ongetwijfeld ook gebonden aan de denkwetten der identiteit en der causaliteit. Men zie, eindelijk, de sporen van wat men het gemoedsleven van dieren kan noemen niet voorbij: gevoelens van aanhankelijkheid en dankbaarheid, van getrouwheid in de individuëele vervulling eener door instinctieve verdeeling van arbeid aangewezen bijzondere taak, van gehoorzaamheid aan machthebbende natuurgenooten, van onderlinge hulpvaardigheid. In deze zoogenaamde sociale instincten', evenals in „de bouwkunst" der dieren, laat zich ongetwijfeld de geaardheid van hun wezen gelden. En daar zij blijkbaar, evenals wij, met zelfgevoel levende wezens zijn, worden zij bij het gehoorzamen aan die gemoedelijke neigingen ongetwijfeld gewaar, in wat men een gevoel van welzijn of welbehagen kan noemen, dat zij zoo doende in overeenstemming met de geaardheid van hun wezen leven.

Het aangevoerde moge voldoende zijn om te herinneren, dat wij met die bedoelde vrije zelfbepaling niet meenen bandelooze vrijheid in het zieleleven. En bij die aanwijzing hoe het zieleleven in zijn uitingen aan wetten is gebonden, voegde ik niet zonder oogmerk de herinnering, dat er daarin overeenkomst tusschen het zieleleven van ons en van de hoogst ontwikkelde dieren moet aangenomen worden. Hoe scherper toch die overeenkomst door ons bepaald wordt, des te duidelijker wordt het, hoe in den aard en den oorsprong van die vrije zelfbepaling uit waarheidsliefde en uit plichtbesef het wezenlijke verschil tusschen het menschelijke en het enkel dierlijke leven aan den dag komt. Daarom is het hier nu ook de plaats om nog een belangrijk punt van overeenkomst tusschen het zieleleven van menschen en hoogst ontwikkelde dieren te vermelden. In deze dieren namelijk hebben wij ook kiesvrijheid op te merken, al hebben zij natuurlijk minder beweegredenen, waartusschen zij kunnen kiezen, dan wij. Indien in de zinnelijk-geestelijke wereld, waarin wij, en waarin, ofschoon binnen de engere grenzen van hun receptieviteit, ook de hoogst ontwikkelde dieren leven, wisselwerking of wederkeerige werking de algemeene vorm is, waarin alle elementen en groepen van elementen met elkander samenhangen en op elkander omiddellijken invloed hebben, dan is alle zieleleven, dat van die dieren dus even als van ons, actieviteit, de eenheid van receptiviteit en spontaneiteit. Daar zij in den trek tot handhaven van zich zelven in hun leven, door middel van voldoening aan de verschillende

zinnelijke behoeften en driften, de geaardheid van hun wezen zelf gevoelen of gewaarworden, richt zich de uiting van hun activiteit op de voldoening aan die eischen voor hun normaal leven. Zij hebben echter voorstellingsvermogen of verbeeldingskracht, en denken ook. Het kan dus gebeuren, dat zij, door het beloop der associatie van voorstellingen, tegelijkertijd tweeërlei wijzen zich kunnen voorstellen, waarop zij in een gegeven oogenblik aan de aandrift van hun natuur zouden kunnen voldoen. Een hond bedenkt zich wie van de leden des gezins, als dezen verschillende wegen opgaan, hij zal volgen. Hij kiest tusschen meer en minder smakelijk voedsel, en een en ander laat hij liggen wanneer hij zich ziek gevoelt en gras of kruid als geneesmiddel opzoekt. Zoo kiezen de dieren datgene, waartoe zij de op het gegeven oogenblik meest aannemelijke beweegreden in zich waarnemen, dat is: hun bewuste activiteit wordt opgewekt en ontvangt de richting, waarin zij zich uit, door die prikkeling, waarvoor zij onder de gegeven omstandigheden het meest receptief is.

En hier zijn wij nu genaderd tot de bepaling van het wezenlijk onderscheid, dat er, bij zooveel overeenkomst, tusschen mensch en dier moet aangenomen worden. Voor die hoogst ontwikkelde dieren ontstaan er alleen motieven in betrekking tot het zinnelijk zelfbehoud en den gezelligen of niet gezelligen aard van hun bepaalde soort, zooals zij die in hun zelfgevoel gewaarworden. Maar anders de mensch. Hij is in zijn kiezen niet gebonden, ofschoon telkens weer volgzaam, aan de motieven van het oogenblikkelijke individueele nut en genoegen. Hij kan ook op het gegeven oogenblik in doen en laten de beweegredenen volgen van waarheidsliefde en plichtbesef. En voor die beweegredenen is hij receptief in onderscheiding van de hoogst ontwikkelde dieren, terwijl hij tegelijkertijd toch ook receptief is voor de beweegredenen, die het leven van die dieren besturen, omdat in de menschelijke natuur, ofschoon zij van die der dieren wezenlijk verschilt, de grondtrekken van de dierlijke natuur als 't ware zijn ingeweven, het hoogere aan zich heeft het lagere, als den vorm, waarin het zich aanvankelijk voordoet en waaruit het zich door zelfbepaling moet ontwikkelen tot hetgeen het volgens den aard en aanleg van zijn wezen worden moet. Wat hebben wij onder zin voor waarheid, die zich tot de kracht van liefde voor waarheid ontwikkelt, te verstaan? Wat anders dan het belangelooze prijsstellen op een kennis van hetgeen de dingen, toestanden en gebeurtenissen, die zich buiten en binnen in ons voordoen, in zich zelven en in hun samenhang zijn en moeten gelden, onafhankelijk van hun betrekking tot ons en van het rechtstreeksche individueele nut en genoegen, dat er door te behalen zou wezen. En een gelijksoortig karakter heeft ook het plichtbesef. Wij verstaan daaronder de overtuiging, dat er een doen en laten is, hetwelk door ons behoort gedaan en gelaten te worden, onafhankelijk van het rechtstreeksche nut en genoegen, dat er al of niet voor ons uit zou kunnen voortvloeien.

In beide, in waarheidsliefde en in plichtbesef, hebben wij een bewustzijn

omtrent den aard van ons wezenlijk zelf, van onze menschelijke natuur. Dit ons bewustzijn is echter niet maar een enkel verstandelijk oordeel, dat er is wat met betrekking tot ons denkend en handelend leven onvoorwaardelijk behoort te geschieden, maar een oordeel, waarin een gevoel van eerbied, van waardeerende achting voor de waarheid en den plicht is ingemengd. Zonder dezen weerklank in het zelfgevoel in den vorm van eerbied, van liefde voor de waarheid en den plicht, zouden de eischen, om naar de verwerving van waarheid met het denken te streven en plichtmatig te handelen, de kracht niet kunnen verkrijgen van beweegredenen, waaraan boven de motieven van nut en genoegen, wanneer deze met waarheid en plicht niet samenvallen, de voorkeur wordt gegeven. Maar in die sanctie van het oordeel over roeping en plicht door het zelfgevoel blijkt nu ook, hoe de wortels van de waarheidsliefde en van het plichtbesef, als leidende beginsels van zelfbepaling, liggen in het wezen zelf van de menschelijke natuur. Naar aard en oorsprong is die zelfbepaling het kenmerkend menschelijke in ons zieleleven.

In welken zin nu is een waarlijk menschelijke actieviteit, het zelf zich bepalen om te denken overeenkomstig den eisch van de waarheid en te willen overeenkomstig den eisch van den plicht een vrije zelfbepaling te noemen? Allereerst omdat zij het vermogen is om ons vrij te houden van den invloed der beweegredenen, die haar kracht ontleenen aan de receptieviteit van ons wezen voor de eigenaardigheden van het dierlijke leven, het vermogen dus om als mensch ons zelf te zijn, ons zelven te maken tot hetgeen wij naar den aanleg van ons wezen moeten worden, ons zelven tegenover den drang van neigingen, die met de waarheid en den plicht strijden, te beheerschen. Vervolgens noemen wij die zelfbepaling vrij, omdat wij tot haar niet onweerstaanbaar worden gedrongen. Wij kunnen haar laten rusten, hetzij zóó dat wij aan de inspraak van ons beter ik wederstaan, en het daaruit voortvloeiend motief, door er ons in onze keus niet naar te richten, laten verdrongen worden door de beweegredenen van een in menschelijke vormen dierlijk leven; hetzij zóó, dat wij de keus van wat wij doen en laten zullen beperken tusschen motieven, die hun kracht aan die elementen van lagere orde in onze natuur ontleenen. Eindelijk zij nog opgemerkt, dat het vermogen der zelfbepaling, nog slechts als aanleg aanwezig in het kind, weinig meer dan aanleg blijft in hen, die in intellectueel en ethisch opzicht groote en ontaarde kinderen worden en blijven, en niet, dan door ernstig gezochte ontwikkeling, een kracht, een hebbelijkheid in het zieleleven wordt.

Logica en Ethiek zijn dus de wetenschappen, die ieder een van de grondtrekken van het kenmerkend menschelijke, van de humaniteit, tot haar hoofdonderwerp hebben. Zij geven een wetenschappelijke ontleding en verklaring ieder van een der twee voorname factoren der ontwikkeling en beschaving van het menschelijk geslacht, die wij door geschiedenis en ervaring leeren kennen.

Die geschiedenis ontrolt voor onze oogen geenszins een tafereel van zonder uitzondering onophoudelijk toegepast juist denken, noch van ongestoorde zuivere plichtsbetrachting. Geen wonder, want hare voorname factoren, de zelfbepaling uit waarheidsliefde en die uit plichtbesef, hadden wij ook in dezen zin een vrije te noemen, dat wij ons van haar kunnen onthouden, kiezende met de actieviteit van ons zieleleven tusschen motieven, waaraan wel niet altijd de vorm, maar de idee der humaniteit vreemd is, of ook tusschen motieven, waarmede deze idee niet in betrekking kan gebracht worden. Doch hieruit volgt nu ook, dat er geen wetten van dwingenden aard zijn, waardoor die zelfbepaling plaats heeft, wetten als die andere, waarvan wij de heerschappij in het beloop van 't zieleleven waarnemen. Die wetten heerschen algemeen in alle zieleleven. Maar terwijl het vermogen van zelfbepaling een algemeene karaktertrek is van de menschelijke natuur, is het nu eens al en dan weder niet, het nu eens meer en dan weder minder aanhoudend voorkomen van de zelfbepaling in een bijzonder menschenleven iets individueels, en ligt de oorzaak van deze hare vrijheid in de nog aanwezige bepaalde zwakheid, onstandvastigheid en onregelmatigheid van de polsslagen der ware menschelijke natuur in dat bijzondere menschenleven. Hierin hebben wij dus een tweede reden om van den samenhang van Logica en Ethiek te spreken, dat de wetten of regels, waarvan in beide wetenschappen de oorsprong en de waarde wetenschappelijk onderzocht en ontvouwd worden, voorschriften zijn omtrent hetgeen behoort gedaan te worden.

Zoowel historisch als psychologisch kan de oorsprong in 't licht worden gesteld van die voorschriften, de regels voor het juiste denken, hetwelk waarheid doet vinden, en de regels voor het zedelijk willen, dat een individueel en gemeenschappelijk zedelijk leven doet ontstaan, hetwelk de evidentie heeft van de ware humaniteit te wezen. Dat historisch onderzoek schetst dan den langen, geenszins rechten weg, dien men bewandeld heeft om tot de idee van wetenschap te komen en idealen van wetenschappelijk onderzoek in de grondtrekken van een wetenschappelijke methode neerteleggen. Dit historisch onderzoek heeft zijn plaats in een geschiedenis van het ontstaan en de ontwikkeling van de Logica, en in de geschiedenis van elke bijzondere wetenschap wordt het, voor zooveel die wetenschap betreft, opgenomen. Evenzoo heeft de Ethiek haar historische afdeeling, waarin de gang van de ontwikkeling der zedelijke ideeën en van hare belichaming in de idealen van zedelijk leven, zooals die ook in godsdienststelsels en zedenwetten voorkomt, beschreven wordt.

Voor mijn doel heb ik den oorsprong van die voorschriften psychologisch te schetsen, en dan allereerst te herinneren, dat hierin de hedendaagsche Psychologie met een der meest natuurlijke gevolgtrekkingen van de geschiedvorsching overeenstemt, dat den mensch evenmin bepaalde begrippen of denkbeelden omtrent de waarheid als omtrent de zedelijkheid zijn aangeboren. Maar even zeker moet het denkbeeld verworpen blijven, dat het zieleleven alles wat er zich in voordoet en ontwikkelt, zóó als het zich voordoet en ontwikkelt, volkomen

lijdelijk van buiten af zou ontvangen hebben. Een juist begrip van de boven omschreven wisselwerking, als den algemeenen vorm of wijze van den oorzakelijken samenhang en van de actieviteit van alle in onze wereld aanwezige elementen, doet ook hier het juiste vinden. Zonder van buiten af opgewekte waarneming en ervaring heeft het zieleleven geenerlei inhoud, waarin en waardoor het zich uiten en ontwikkelen kan; maar reeds die door middel der lichamelijke bewerktuiging aangebrachte uiterlijke en innerlijke waarneming en ervaring zijn zóó als zij zijn, en worden grondslag en bodem, waaruit alle geestelijk leven verder zijn inhoud verwerft, alléén hierom, omdat één van haar twee factoren het menschelijk wezen zelf is, hetwelk op de indrukken waarvoor het receptief is, met activiteit zóó reageert, dat het in de psychische vormen, die het voortbrengt, en in de gewaarwordingen van aesthetischen en ethischen aard, waarmede het wordt aangedaan, den aanleg en de oorspronkelijk als kiemen aanwezige hoedanigheden van zijn wezenlijk zelf aan den dag en tot werkzaamheid brengt, en dit alles in evenredigheid met den aard en den rijkdom van de ontvangen indrukken en met de maat der in het zieleleven werkzame energie van de vrije zelfbepaling.

Een psychologische verklaring van het ontstaan der ideeën, die in de menschenwereld heerschen, omtrent eene van 's menschen goeddunken onafhankelijke waarheid en omtrent eene zedelijkheid, waardoor 's menschen bestaan en gedrag zich onvoorwaardelijk behoort te kenmerken, wijst ons op tweeërlei grondslagen van die ideeën en van de bijzondere idealen, waarin zij als belichaamd worden. De eerste grondslagen, die wij bedoelen, zijn reeds vóór de eigenlijk menschelijke ontwikkeling van het individu aanwezig, als: de lichamelijke bewerktuiging in het algemeen en de zintuigelijke waarneming in het bijzonder, en verder alles, waarvan de grondtrekken gelijkelijk aan het zieleleven van menschen en van de hoogst ontwikkelde dieren in de physiologische Psychologie worden toegeschreven. Tot die grondslagen hebben wij ook te rekenen de eerste beginselen van taal, in den algemeenen zin van middel om bewustzijn van zich zelven te hebben en zich voor gelijksoortige wezens verstaanbaar te maken. De tweede reeks van grondslagen, die wij bedoelen, is aanvankelijk in het zieleleven nog maar als aanleg, als kiemen van hoedanigheden aanwezig. Zij wachten als 't ware op de gelegenheden voor wisselwerking met de indrukken van waarneming en ervaring, om als werkzame krachten in het zieleleven invloed te gaan oefenen, en zóó 's menschen natuur tot ontwikkeling te doen komen. Tot die laatste en beslissende grondslagen van het ontstaan der genoemde ideeën rekenen wij het eigenaardig menschelijke, waarvan wij in de dieren niets of slechts flauwe schaduwbeelden vinden. Den aanleg bedoelen wij, om uit de door waarneming en ervaring verkregen voorstellingen algemeene begrippen te vormen, die in oordeelen en gevolgtrekkingen te bearbeiden, en ook die denkvormen weder tot onderwerp van overdenking te maken. Verder en voornamelijk den aanleg om indrukken van aesthetischen en zedelijken aard te ontvangen, indrukken van eenheid in de

verscheidenheid, van orde en regelmaat, van schoonheid en verhevenheid, van goed en kwaad, van het heerschen van onzienlijke en ondoorgrondelijke Hooge Macht, en de vatbaarheid om de aesthetische en zedelijke waarde voelende te schatten, die deze ideeën en in 't algemeen alle toestanden en gebeurtenissen in zich zelven hebben, buiten betrekking tot het persoonlijk belang en genot.

De waarde van de wetten of voorschriften, waarnaar de vrije zelfbepaling uit waarheidsliefde en uit plichtbesef zich moet richten, treedt nu van zelve aan den dag. Die voorschriften of idealen hebben hun geschiedenis en dus niet meer dan een betrekkelijke waarde. Wil dat zeggen, dat de thans bijna algemeen gehuldigde wetenschappelijke methode, althans voor zooveel den rang en de eischen van het onafhankelijk empirisch onderzoek betreft, maar van voorbijgaande waardij zou wezen? Of dat de hedendaagsche bijna algemeen geldende zedenleer van het Christendom, gevormd als zij is, met aanknooping aan de beginsels van het zedelijk-godsdienstig leven van Jezus, onder den invloed van wat er in achttien eeuwen in de edelste harten is opgekomen en beleefd, door eene geheel andere zedenleer zou kunnen worden vervangen? Neen voorwaar! Wat de methode-leer onzer Logica betreft: wij hebben maar een vluchtigen blik te laten gaan over de ontdekkingen van de natuurwetenschap in onze eeuw, over de wonderen, die hare toepassingen op het maatschappelijk leven hebben gewrocht, en over de gestrengheid en vruchtbaarheid, die het onderzoek in Anthropologie, Taalwetenschap, Geschiedkunde en Ethiek begint te verkrijgsn, om wat althans de algemeene beginsels dier methode betreft geen algeheele verandering in de toekomende handboeken van Logica te verwachten. Maar met hetgeen wij hebben zijn wij nog niet tevreden. Ongetwijfeld is er menig waarom? en hoe? waarvoor wij nu machteloos blijven staan zonder een antwoord te weten, en waarop volgende geslachten antwoorden kunnen vinden, die tot ontdekkingen leiden, waarvan wij thans zelfs geen vermoeden hebben, en waardoor de wetenschappelijke methode wijziging of aanvulling zou kunnen ondergaan. En met betrekking tot onze idealen van het zedelijk leven koesteren wij geen andere verwachting. De maatschappelijke toestanden en verhoudingen blijven niet onveranderd, zooals de natuurverschijnsels, en de zedelijke idealen van ieder telkens levend menschengeslacht ondergaan dus ook wijzigingen, want zij zijn tegelijk deels de bron en deels de vrucht zoowel van de veranderingen in die toestanden en verhoudingen als van den vooruitgang van de ontwikkeling der menschheid in het algemeen. Met het blijvend gelden van de algemeene beginsels der christelijke zedeleer, zou het zedelijk oordeel van de beste vertegenwoordigers van het menschelijk geslacht ten aanzien van bijzondere gevallen wijzigingen kunnen ondergaan, gelijk de geschiedenis leert dat in later eeuwen met betrekking tot vroeger eeuwen niet zelden heeft plaats gehad. Maar die beginselen zelven van de christelijke zedenleer zijn gebleken getrouwe uitdrukking te geven aan standvastige eigenaardigheden van de op individuëel en gemeenschappelijk zedelijk leven aangelegde menschelijke natuur.

Met een betrekkelijke waarde toeteschrijven aan die voorschriften voor het juiste denken en het echt humane leven bedoelen wij niet een lage schatting van die waarde. Wij spreken van betrekkelijke waarde als van het natuurlijk gevolg hiervan, dat die idealen eene geschiedenis hebben en als van menschelijken oorsprong alleen voor menschen gelden. Kennis en genieting van het absoluut ware en goede, dat is: van het ware en goede zooals het onafhankelijk van de psychische vormen, waarin wij de wereld waarnemen en ons leven in voelen denken en handelen uiten, kan gedacht worden, is voor ons menschen onbereikbaar. En noemen wij de menschelijke vrijheid, die vrije zelfbepaling uit waarheidsliefde en uit plichtbesef, den voornamen factor der geschiedenis, wij ontkennen daarmede den invloed van objectief bovenzinnelijke macht, den invloed van de Godheid in de geschiedenis niet. Wanneer de natuurwetenschappen eindelijk aanlanden bij in beweging verkeerende atomen, als de uiterste grens van haar onderzoek, dan is het niet toelaten in het onderzoek der natuurwetenschappen van metaphysische bespiegeling over wezen en oorsprong van die atomen nog niet van zelf afwijzing van alle natuur-philosophie, ook voor hen die receptieviteit voor de beweegredenen tot metaphysische bespiegeling bezitten. Zoo Logica en Ethiek, wanneer zij in haar onderzoek eindigen met de psychologische analyse van aanleg en eigenaardigheden van het menschelijk wezen zelf, waartoe zij gedrongen worden door de denkwet, die van alles, en dus ook van de in de menschenwereld heerschende ideeën en idealen, den voldoenden grond gebiedt op te sporen, dan hebben zij daarmede de metaphysische bespiegeling niet afgewezen, maar veeleer voorbereid. Invloed van de levende Godheid, den ondoorgrondelijken Grond aller dingen, op 's menschen innerlijk wezen, niet minder dan op de andere elementen in de wereld, sluiten wij zoo weinig uit, dat wij dien veeleer in de taal der godsdienst met de warmte der diepste overtuiging plegen te roemen. Maar hoeveel die invloed ook voor de mate en den ernst van de zedelijke energie der individuen moge beteekenen, alles wat er van overgaat in het bewuste voelen denken en willen is daardoor ingegaan in de eigenaardige vormen en beperktheden van het leven en streven der menschelijke natuur.

Er is eindelijk nog een derde reden, waarom wij van den samenhang van Logica en Ethiek mogen spreken. Wat het hoofdonderwerp van elke dier wetenschappen voor zich is, werkt met dat van de andere in de praktijk onafscheidelijk samen, en in het beoordeelen van die praktijk leggen beide wetenschappen zeer dikwerf eenzelfden dubbelen maatstaf aan.

Wie werkelijk denkt met vrije zelfbepaling uit waarheidsliefde, maakt zich los van den werktuigelijken invloed van de associatie van voorstellingen en denkbeelden, zooals die op dat gegeven oogenblik in hem voorkomt. Denkende richt hij zich naar den eigen aard der voorgestelde dingen, toestanden

en gebeurtenissen, en naar den objectieven samenhang van een en ander, om juiste begrippen te vormen, die tot oordeelen te verbinden en uit de verbinding van oordeelen gevolgtrekkingen te maken. Hij scheidt vaneen wat behoort gescheiden, hij verbindt wat behoort verbonden te wezen. Het kan niet alleen geschieden, maar het geschiedt werkelijk zeer dikwerf, en dat te meer naarmate wij reeds in het logisch denken geoefend zijn, dat onze onwillekeurige associaties van voorstellingen en denkbeelden reeds gevolgen zijn van logisch scheiden en verbinden, dus van denken, nadenken en doordenken. In die gevallen is het zich losmaken van de associatie van voorstellingen en denkbeelden voor den denker niets anders, dan dat hij er met zelfbewuste actieviteit in leeft. Maar evenals dat eigenlijke zich bevrijden van den invloed der associatie, is dit leven in haar met zelfbewuste actieviteit een zedelijke daad. Het moet wel onderscheiden worden van lijdelijk nog eens denken van de gedachten van anderen. Dat denken met de gedachten van anderen is het begin van alle bewust menschelijk leven, zoowel van het zoogenaamde dagelijksche gezellige en bedrijvige leven als van beoefening van wetenschap of kunst. Het begin, en ook, wat niet behoorde te geschieden, een voortdurende hebbelijkheid van zeer velen, misschien te allen tijde en nog heden van de meerderheid der menschen. Gelukkig, dat wij bij die overtuiging dezen troost hebben, dat er op elk gebied van maatschappelijk leven, en ook wel onder de beoefenaars, maar nu niet zelfstandige beoefenaars van wetenschappen, steeds zeer vele bruikbare menschen waren onder hen, die geheel hun leven bijna zonder uitzondering lijdelijk bleven denken met de gedachten van de leidslieden, die zij volgden, zonder de actieviteit van eigen nadenken en critiek. Maar het blijft toch een gebrek aan intellectueele energie, waarmede in de beste gevallen slechts eene enkel vormelijke slaafsche plichtsbetrachting, zonder de verheffende vrijheid der ethische zelfbepaling, gepaard kan gaan.

Het aangevoerde zou reeds voldoende zijn voor de herinnering, dat de hebbelijkheid van eigenlijk zelf denken, van denken met vrije zelfbepaling uit waarheidsliefde, niet dan door ernstige bepaalde oefening wordt verworven. Maar wij hebben ook nog dit te bedenken, dat de eisch van vrije zelfbepaling uit waarheidsliefde voor het denken nu ook veroordeelt alle denken in den dienst van zelfzuchtige oogmerken en elke andere onzedelijke bedoeling. Zulk denken heeft niet het karakter van de humaniteit, van uiting der zich aan het dierlijke leven ontworstelende menschelijke natuur. Wij moeten hier echter wel onderscheiden. Er zijn dingen, toestanden en gebeurtenissen, die er uit haar aard zijn en in de wereld voorkomen in betrekking tot de eischen van onze zinnelijk-geestelijk natuur, en van onze plichtmatige nuttige levenstaak, en tot het wezenlijk belang van onze persoonlijke humane levensuiting en ontwikkeling. Eene juiste intellectueele opvatting en beoordeeling van dat alles, bezield door een juiste schatting van zijn wezenlijke waarde, opdat er een praktijk uit ontsta, zooals die behoort te wezen, is dan ook een vrucht van vrije zelfbepaling uit waarheidsliefde, al strekt het ook tot ons persoonlijk

nut en genot. Maar al wat ik aanvoerde stelt nu ook in het licht, dat de logische zelfbepaling ook een ethische is, het denken van den Denker is een zedelijke daad, die uit plichtbesef verricht wordt.

Wederkeerig is de ethische zelfbepaling ook een logische. Zedelijk is het individueele en gemeenschappelijke leven, wanneer het in al zijn uitingen beantwoordt aan de eischen, die in het wezen van de menschelijke natuur gegrond zijn en welke eischen de zedelijke levenssferen van het huwelijk en de familie, van de maatschappelijke samenleving, waartoe ook het godsdienstig gemeenschapsleven of de Kerk behoort, van den Staat hebben doen ontstaan. Maar zonder een ware opvatting van het wezen der menschelijke natuur, van die eischen en van den wezenlijken aard en beteekenis van die zedelijke levenssferen, zonder juiste denkbeelden omtrent de bijzondere plichten, welke wij onder verschillende omstandigheden hebben te vervullen, is een vruchtbare toeleg om zedelijk zooals het behoort te leven niet mogelijk. Wij ontvangen allereerst die kennis door de voorrechten van opvoeding en onderwijs. Maar een zonder nadenken volkomen berusten in de ons door anderen, zij het ook door de wijsten onder de wijze zedenleeraars ingeprente zedelijke levens- en wereldbeschouwing, is psychologisch, wegens de eenheid der menschelijke natuur, niet vereenigd te denken met persoonlijke energie van vrije zelfbepaling uit plichtbesef. Waar dat zedelijk karakter aanwezig is, dáár moet ook de drang heerschen om met vrije zelfbepaling uit waarheidsliefde natedenken en doortedenken over de beteekenis van het leven in deze wereld, over de bestemming van dat leven, en over de bijzondere plichten, waartoe men op de plaats waar en in den kring waarin men leeft wordt geroepen. Doch aanstonds voegen wij hier de opmerking bij, dat voor dergelijk met zelfbewustzijn nadenken en doordenken niet vereischt wordt kennis en gebruik juist van de wetenschappelijke methode. Hier wordt bevestigd, dat de groote en goede gedachten opwellen uit de edele harten, en invloedrijke machten in het bewustzijn kunnen worden, ook al zijn ze niet gevormd en aaneengeschakeld naar den eisch der wetenschap. Onder de kinderen des volks vinden wij niet minder dan in de bevoorrechte standen, dat bij vrije en trouwe plichtsbetrachting ook de heerlijke vruchten van ernstige waarheidsliefde worden geplukt en genoten.

Tot onze derde reden waarom wij spreken van den samenhang van Logica en Ethiek rekenden wij, eindelijk, ook dit, dat beide wetenschappen in het beoordeelen van de praktijk de een van het logisch denken en de andere van het zedelijk willen zeer dikwerf eenzelfden dubbelen maatstaf aanleggen.

Wanneer in de geschiedenis van de wetenschappen Aristoteles voorkomt als de grondlegger van de Logica, en dus als een Denker bij uitnemendheid, en in diezelfde geschiedenis de zoo moeilijk verworven bevrijding van het eeuwenoude gezag van Aristoleles als het heugelijke begin van de deugdelijke en vruchtbare beoefening van de wetenschappen wordt begroet, dan moet de Logica aanwijzen hoe het een met het ander te rijmen is. Zij doet dat door

dan een dubbelen maatstaf aanteleggen bij de beoordeeling der praktijk van het juiste denken. Zij onderscheidt de waarde van de verkregen uitkomst en de waarde van de daad zelve van het logisch denken. En evenzoo de Ethiek, met betrekking tot de uitkomsten van het zedelijk willen en de daad zelve. Wij nemen een voorbeeld dat in beide wetenschappen voorkomt. Ieder keurt in haar critische geschiedenis van de ontwikkeling van haar voorschriften tot het bevredigend gehalte dat zij thans bezitten met beslistheid alles af, wat vroeger en later als weg tot het vinden van waarheid in 't algemeen en van waarheid met betrekking tot de eischen voor het zedelijk leven in 't bijzonder werd voorgedragen in bepaalde afhankelijkheid van deze grondstelling, dat het denken op zich zelf een bron, ja, de voornaamste of eenige bron zou wezen, waaruit, buiten waarneming en ervaring om, enkel door den intellectueelen arbeid met algemeene begrippen, kennis van de waarheid zou kunnen geput worden. Wij houden voor een van de zeker blijvende vruchten der wijsgeerige ontwikkeling deze overtuiging van de hedendaagsche Anthropologie, dat het denken niets anders dan het middel, dan het instrument is, waarmede wij voor zoo veel die bronnen dat mogelijk maken, kennis van waarheid kunnen verkrijgen. Met het denken kunnen wij niets minder maar ook niets meer, dan ons tot bewustzijn brengen van hetgeen wij door uiterlijke en innerlijke waarneming en ervaring beleven, en dit tot uitgangspunt doen worden van zich ontwikkelend, in rijkdom en diepte toenemend, zelfbewust leven. Maar bij de afkeuring van dergelijke vroegere denkbeelden, waarvan wij de oorzaken in een kennelijke nog groote beperktheid van waarneming en ervaring of ook in weinig veelzijdig ontwikkelde receptieviteit zeer dikwijls duidelijk vinden aangewezen, eeren wij, onder de voorstanders van onjuist en onhoudbaar gebleken denkbeelden en inzichten op het gebied van Logica en Ethiek, de denkers en de zedelijke persoonlijkheden, die door vrije zelfbepaling uit waarheidsliefde en uit plichtbesef waar en goed de humaniteit in zich ontwikkelden en eerden.

Wanneer wij op die wijze bij de studie der geschiedenis van onze wetenschappen zeer dikwerf den aangewezen dubbelen maatstaf van beoordeeling aanleggen, zouden wij, voor het heden, dan niet verplicht zijn om het ook ten aanzien van elkanders arbeiden en streven te doen, immers zooveel als mogelijk en geoorloofd is. In den algemeenen geestelijken oorlog, die tegenwoordig allerwege in de beschaafde wereld, in den naam van maatschappelijke ontwikkeling en beschaving, van wetenschap, van godsdienst en van zedelijkheid wordt gevoerd, hebben wij, zoovelen wij in den rijpen leeftijd verkeeren, het bepaalde vaandel waaronder wij strijden. Wee ons, indien wij niet wisten wat wij willen, en niet verzekerd waren in ons geweten, dat wij staan waar wij, na hetgeen de leerschool van leven en wetenschap bepaaldelijk ons geleerd heeft, behooren te staan. Wee ons, indien het vrije humane leven onder de leiding van waarheidsliefde en plichtbesef niet was ons onvermoeid ernstig streven, waarin wij niet meer nalatig kunnen zijn zonder pijnlijk maar

vruchtbaar zelfverwijt. Maar nu hebben wij natuurlijk ook, met betrekking tot standpunten en zienswijzen, waar wij tegenover staan, ja zelfs ook waar wij naast staan, onze vele grieven, niet zelden bepaalden weerzin, waarschijnlijk wel zijn wij nu en dan vol van verbazing, dat verdedigd kan worden wat ons zoo volkomen onhoudbaar toeschijnt.

Het kan onnmogelijk anders. Doch laat ons nu toezien, dat hetgeen wij in de verschillende standpunten en zienswijzen, die gehandhaafd worden, voor niet waar en niet goed houden ons niet verhindert om onder de verdedigers van wat wij, hetzij in volstrekten, hetzij in betrekkelijken zin, veroordeelen, de denkers en de zedelijke persoonlijkheden te onderscheiden en te eeren. Ik zeide zooveel als mogelijk en geoorloofd is. Ach, ten aanzien van zeer velen is het voor menschen van karakter niet mogelijk en voor niemand geoorloofd. Daarom komen wij er voor uit, dat wij niet onbepaald in iedereen zijne van de onze afwijkende overtuiging als eerlijk eerbiedigen. Waar wij er aantreffen, die, onder den dekmantel van de majesteit en den ernst van de Logica en van de Ethiek, gehoor vragen in de spreekzalen van de beschaafde wereld, terwijl zij kennelijk voor geoefende ooren spreken uit de drijfveeren van eigenbelang en van heerschzucht, van haat en van nijd, daar toornen wij en houden wij ze, maar niet zonder medelijden en zelfbeproeving, voor hetgeen zij zijn.

Maar doen wij dan ook zoo ten aanzien van hen, die met ons in dezelfde gelederen strijden, misschien met ons in standpunt en zienswijze volkomen overeenstemmen, maar ons niet het vertrouwen inboezemen, dat zij in denken en handelen door die grondtrekken van de humaniteit worden bestuurd. Die uitkomsten kunnen wij niet anders dan waar en goed noemen . . . . . .

MAAR HOOGER IN WAARDE DAN DE IN ONZE SCHATTING MEEST BEVREDIGENDE UITKOMSTEN VOOR WETENSCHAP EN LEVEN STAAT DIE VRIJE ZELFBEPALING UIT WAARHEIDSLIEFDE EN UIT PLICHTBESEF ZELVE. WANT TEN AANZIEN VAN HET ZICH ONTWIKKELEND MENSCHENLEVEN IS ZIJ ONVOORWAARDELIJK DE WAARHEID EN HET GOEDE.

AANTEEKENINGEN.

Bl. 7, reg. 5 v. b. „Dat hij zich rekenschap moet kunnen geven", enz. Over de onmisbaarheid van het inzicht in de eischen van het juiste denken en in de ware wetenschappelijke methode, voor de beoefenaars van de natuurwetenschappen, vgl. Dr. F. Schultze, *Ueber Bedeutung und Aufgabe einer Philosophie der Naturwissenschaft*, Jena, 1877. Dr. H. Helmholtz, *Das Denken in der Medicin*, Berlin, 1878, en ook de inaugureele Oratie van mijn ambtgenoot alhier Dr. H. A. Kooijker, *Over de waarde eener juiste toepassing der Logica in de Geneeskunde*, Groningen, 1873.

Bl. 10, reg. 1 v. b. „het begrip van wisselwerking." Vgl. Lotze, *Logik*, Leipzig, 1874, bl. 518: „Wo auch immer zwischen zwei Elementen A und B von irgend welcher Natur das Ereigniss statfindet, welches wir eine Einwirking des A auf B nennen, niemals besteht dieses Wirken darin, dass ein Bestandtheil *a* oder ein Prädicat *a* oder ein Zustand *a*, welcher dem A angehörte, sich von diesem löste und fertig, unverändert, selbständig nach B überginge, um diesem sich anzuknüpfen oder von ihm aufgenomen zu werden oder jetzt *dessen* Zustand zu sein; immer ist jener in A entstehende oder vorhandene Zustand *a* nur der Grund, um dessen willen, unter voraussetzung einer zwischen A und B bestehenden oder eintretenden Beziehung C, nun auch B einen neuen Zustand *b* aus seiner eignen Natur heraus und in sich selbst erzeugen muss..... Gefällt man sich, die vielgebrauchten Bezeichnungen der *Receptivität* und *Spontaneität* hier anzuwenden, so ist jedes Element receptiv für Anregungen seiner Spontaneiteit und keines spontan wirksam, ohne diese Anregungen recipirt zu haben." Zie ook Lotze *Mikrokosmus*, 2e dr. 3de deel, bl. bl. 231: „Wo irgend Wechselwirkung stattfindet.... da geht nie das Wesen des einen Elements sich selbst gleich und unverändert in das andere über; sondern jedes erste Element dient jedem zweiten nur als Veranlassung, damit dieses aus der Zahl der vielen seiner eignen Natur möglichen Zustande einen bestimmten einzelnen verwickliche, denjenigen nämlich, der nach einem allgemeinen Gesetze derselber Natur sich als Antwort auf die Art und Grösse der eben von ihr erlittenen Reizung gebührt." Ook M. Carriere, *Die Sittliche Weltordnung*, Leipzig, 1877, bl. 133, 180. Vgl. mijne *Redevoering over De wetenschap van het zedelijk leven*, Groningen 1873, bl. 16, vlg.

Bl. 12, reg. 16 v. b. „het wezenlijke verschil tusschen het menschelijke en het enkel dierlijke leven". De debatten over het Darwinisme zijn nog niet gesloten. Maar welke ook de uitkomst zal zijn, het blijft een feit, dat men, zoover de historische overleveringen in het verleden reiken, altijd op de aarde als soortelijk verschillende wezens heeft kunnen onderscheiden dieren en menschen. Als Dr. O. Casparie in zijn belangrijk boek *Die Urgeschichte der Menschheit mit Rücksicht auf die natürliche Entwickelung des frühesten Geisteslebens*, 2de dr., Leipzig, 1877, eene schets zoekt te geven van den gang dien de ontwikkeling van het menschelijke geslacht uit volkomen dierlijke toestanden tot meer menschelijk leven

waarschijnlijk zal genomen hebben, dan beroept hij zich telkens te recht op karaktertrekken en eigenaardigheden, die wel in het zieleleven van de menschen maar niet in dat van de dieren voorkwamen, om die ontwikkeling verklaarbaar te doen worden. De erkenning echter van een verschil in wezen tusschen dieren en menschen behoeft de verwerping van het Darwinisme geenszins na zich te sleepen. Een verklaring van *het eerste ontstaan* van wezens met eigenaardigen aanleg en karaktertrekken, die door zelfgevoel voor zich leven, is, met de hulpmiddelen die wij in onze waarneming, onze ervaring en ons denkvermogen hebben, te weinig mogelijk, dan dat wij een bepaalde poging, om het ontstaan van menschen uit dieren met de hulp van zeer gunstige omstandigheden te verklaren, op grond van een evidenten major in onzen syllogisme zouden kunnen verwerpen of aannemen. Hangt b.v. Dr. Haeckel ons eigenlijk een tafereel op van hetgeen iemand met onze zintuigelijke bewerktuiging en ons zieleleven had kunnen *waarnemen*, wanneer hij ooggetuige van de ontwikkeling van het dierengeslacht, waaruit de menschen zullen ontstaan zijn en van het eerste verschijnen van menschen op aarde had kunnen zijn, de *aanwijzing* van de niet waarneembare oorzaken van die waargenomen verschijnselen behoort tot het gebied van het wijsgeerig denken. En dit denken zal bezwaar blijven hebben tegen de stelling, dat zeer gunstige omstandigheden alléén, zonder de receptieviteit voor haar invloed in het wezen dat ze geniet, wonderen kunnen doen als het verschil dan zou zijn tusschen hetgeen de menschen en hetgeen de hoogst ontwikkelde dieren, blijkens de geschiedenis, met hun zieleleven hebben gedaan. En is die receptieviteit noodig, dan moet er een soortelijk verschil zijn tusschen de menschelijke natuur en de natuur van die hoogst ontwikkelde dieren, een verschil dat, althans zooveel wij kunnen nagaan, een oorspronkelijk en blijvend verschijnsel is, maar niet van zelf uitsluit, dat die ooggetuige menschen had kunnen *waarnemen*, wier ouders hoog ontwikkelde dieren waren.

Bl. 12, reg. 16 v. o. „nog een belangrijk punt van overeenkomst". Caspari, t. a. p. I bl. 147, haalt met instemming woorden van Huber aan: „eine kleine Dosis freierer Seelentätigkeit wirkt schon mit bei den Instincthandlungen"..... Deshalb *wechseln* die Thiere nicht selten mit einer vom Instinct freigelassenen Unterscheidung in der Wahl der Mittel und in der freien Berücksichtigung der Umstände".

Bl. 15, reg. 4 v. b. „in het wezen zelf van de menschelijke natuur". Het plichtbesef heeft voor ons zijn onvoorwaardelijk gebiedend karakter, omdat het is: het zelfgevoel met betrekking tot den aard en aanleg van ons wezen. Als voor ontwikkeling vatbare wezens worden wij in het zelfgevoel zoowel gewaar wat wij op het gegeven oogenblik zijn, als ook dit, dat wij op voortgaande hoogere ontwikkeling zijn aangelegd en er dus ten aanzien van ons doen en laten *het behoorlijke*, het door de eischen onzer natuur gebodene, is.

Bl. 18, reg. 12 v. o. „het ontstaan der ideeën, die in de menschenwereld heerschen". Vgl. M. Carriere, t. p. bl. 305; „.... seit die Menschen durch das Bewustwerden der sittlichen Weltordnung sich über das Thierreich erhoben haben, herrschen Ideen als bestimmende Mächte im Gemüthe und Willen, und werden daduch auch zu lebendige Wirksamkeit in die Geschichte eingeführt. Das Recht und die Freiheit, das Wahre, Gute, Schöne sind solche Ideen, in welchen der Mensch, zur Selbstvervollkomnung berufen, das Seinsollende, Volkommene sich ausprägt; wie viel er von diesen Ideen erfasst, wie innig er sich zu ihrer Verwirklichung verpflichtet fühlt, wie fest und klar er sie in Einrichtungen des gesellschaftlichen Lebens, in Gesetz und Sitte, in Religion, Kunst und Wissenschaft gestaltet, das ist es was dem Einzelnen wie dem Volk seinen Charakter, seinen Werth, seine Stelling in der Geschichte verleiht".

Bl. 21, reg. 12 v. o. „den voornamen factor der geschiedenis". De voorname, want in den mensch, dat subject der vrijheid, laat ook de noodwendigheid van het door de natuurwetten beheerschte lichamelijke en door eigen wetten beheerschte zieleleven zich gelden.

Vgl. Prof. Hermann, *Hegel und die Logische Frage der Philosophie in der Gegenwart*. Leipzig, 1878, bl. 564, vlg. Overigens is de herinnering nog niet overbodig, dat, met betrekking tot hetgeen men op het gebied van de wetenschappen met „Wetten" *bedoeld*, zeer juist en beknopt door M. Carrière, bl. 37, wordt geschreven: „Aber sie sind nicht über den Abgrund hingespannt wie ein Netz in welches das Sein eingefangen werden sollte, sondern sie drücken die Beziehungen und Verhältnisse der realen Wesen zu einander aus. Sie zwingen nicht die Dinge so und nicht anders zu wirken, sondern die Dinge wirken so dass wir feste bleibende Thätigkeitsweisen auffinden und darnach aus gegebenen Zuständen auch die Folgen voraussagen können. Das Gesetz ist die constante Natur des Wirklichen und seinen Thuns".

Bl. 24, reg. 15 v. o. „al strekt het ook tot ons persoonlijk nut en genot". Hoe er in een Ethiek, die den oorsprong, de geaardheid, de hoofdkenmerken en de verschijnselen van het zedelijk leven afleidt uit het wezen zelf van de menschelijke natuur, geenszins wordt voorbijgezien wat men de waarheid in het Utilisme en het Eudaemonisme moet noemen, wees ik aan in mijn *Redevoering over De wetenschap van het zedelijk leven*, bl. 23—27.

VERSLAG

VAN DE

LOTGEVALLEN DER RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN,

IN HET STUDIEJAAR 1877—1878,

GEGEVEN OP DEN 17DEN SEPTEMBER 1878,

DOOR

DR. F. W. B. VAN BELL,

BIJ HET OVERDRAGEN DER WAARDIGHEID VAN RECTOR MAGNIFICUS

AAN

JHR. DR. B. H. C. K. VAN DER WIJCK.

De wet tot regeling van het Hooger Onderwijs van 28 April 1876, op 1 October van 't vorige jaar in werking getreden, legt in Art. 80 aan den aftredenden Rector Magnificus den plicht op, om met den aanvang van het nieuwe studiejaar op den 3den Dinsdag van September zijn waardigheid in het openbaar over te dragen aan zijn opvolger, en dan bij die gelegenheid verslag te geven van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar.

In de thans vervallen wet, het Koninklijk Besluit van 1815, werd de inhoud van dat verslag in bijzonderheden voorgeschreven, en het moest den vorm hebben van een „plechtige latijnsche redevoering", waarin ook nog een ander onderwerp naar de keuze van den spreker kon behandeld worden. Aan onze Nederlandsche Universiteiten is het gewoonte geworden, om een redevoering over een of ander onderwerp van wetenschap aan dat historisch overzicht van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar te doen voorafgaan. Die gewoonte heb ik ook nu, omdat ik ze voor een goede gewoonte houd, onverplicht gevolgd. Maar het behoort onder de deugden van de nieuwe wet, dat die gewoonte niet tot een voorschrift is gemaakt en er evenmin iets bijzonders aangaande dat verslag van den aftredenden Rector wordt bepaald. Een en ander hangt samen met de belangrijke vrijheid van beweging, die in de wet aan de hoogleeraren wordt gelaten, een gevolg van de vrijheid, die in de wet aan het Hooger Onderwijs wordt toegekend. Kennelijk is de geest van de wet, zooals die in de letter doorstraalt, een door wijsheid ingegeven en alleen door de eischen van de wijsheid beperkt vertrouwen, dat geleerden, die waardig geacht worden den maarschalksstaf in de wetenschap te dragen, van zelven zulk een plichtbesef en zoodanige liefde voor hun schoonen werkkring zullen bezitten, dat het onnoodig en ook onvoegzaam zou wezen, wanneer de wet die meesters in de hoogste scholen nu nog ging „schulmeistern" en „katechisiren".

Toen Rector en Senaat van Leiden besloten hadden om den dies natalis dier hoogeschool, den 8 februari op de gebruikelijke wijze, ook door een redevoering

van den Rector Magnificus voor de vergaderde Universiteit, te vieren, hadden er geen stemmen behoeven op te gaan, die daarin een zich verzetten tegen de nieuwe wet prezen, als welke zoo eerbiedwaardige, met een van de schoonste bladzijden uit de geschiedenis van ons vaderland samenhangende gewoonte zou hebben willen geringschatten. Te Utrecht, waar men ook den dies natalis, den 26 Maart, op de gebruikelijke wijze heeft gevierd, werd dan ook terecht opgemerkt, dat de wet zich geenszins tegen het besluit van Rector en Senaat om dien feestdag aldus te vieren verzette. Wij ook, wij zouden niet geaarzeld hebben om, zooals nu in Leiden en Utrecht is ingevoerd, de rectorale redevoering over te brengen naar den dies natalis, en op dezen derden Dinsdag van Sept. alléén de overdracht van het rectoraat met het daarbij voorgeschreven verslag te doen plaats hebben, wanneer de dag, waarop men onzen dies natalis is gaan vieren, die toch niet de juiste dies natalis is, niet zóó spoedig aanbrak na den aanvang van het studiejaar. Twee jaarlijks terugkeerende academische plechtigheden zouden dan te spoedig op elkander volgen. De Rector zou dan bij zijn optreden reeds een rectorale redevoering in gereedheid moeten hebben, of, indien de redevoering door den pas als Rector afgetreden hoogleeraar werd uitgesproken, zou zij haar karakter van rectorale redevoering moeten verliezen. Want volgens de aloude en te handhaven academische usantiën wordt er van deze plaats door niemand het woord gevoerd dan op machtiging van den Rector Magnificus of door den Rector zelven. Mijn redevoering zou ik dus in October niet, zooals nu het geval was, op mijn eigen gezag, maar alléén met verlof van mijn opvolger in het rectoraat hebben kunnen houden, doch dan was het geen rectorale redevoering meer, maar eene, voor het houden waarvan eigenlijk geen voldoende reden zou te geven zijn.

Het afgeloopen studiejaar, waarvan ik wat de lotgevallen onzer Universiteit aangaat, verslag heb te geven, was een buitengewoon belangrijk jaar, omdat 't het eerste was na het in werking treden van de zoo lang verbeide wet tot regeling van het Hooger Onderwijs.

Het ligt voor de hand, dat ik in mijn verslag allereerst het buitengewone, wat er in rechtstreeksch verband met dat in werking treden van de wet is geschied, daarna het gewone vermeld, waarvan bij het terugzien op elk studiejaar, en dus ook op dat van 1877—78 gewag behoort te worden gemaakt.

In dat buitengewone kunnen wij onderscheiden hetgeen er *naast* en hetgeen er *aan* onze Universiteit ten gevolge van de sedert 1 Oct. l.l. geldende wet is geschied.

En dan herdenken wij allereerst de vestiging van een vierde Universiteit in ons vaderland, die te Amsterdam, de vestiging dus van een derde naast ons. In dat viertal Universiteiten voor ons kleine Nederland ligt wel de voorname grond van de zeer bepaalde afkeuring, die de nieuwe wet bij zeer velen

in den lande ondervindt. Als wij hier in Groningen naar die afkeurende stemmen luisteren, dan kunnen wij met zelfvoldoening over de zege, die wij vóór en tijdens de debatten over de nog vasttestellen wet behaald hebben, dit opmerken, dat luide door niemand meer en in de gedachte mischien nog maar door enkelen aldus wordt geoordeeld: vier Universiteiten is te veel en daarom had Groningen behooren te worden opgeheven. Wij mogen vertrouwen, dat thans het denkbeeld, om bij voorkeur zonder noodzaak alléén in elkanders dichte nabijheid in het midden van het land inrichtingen van Hooger Onderwijs te vestigen, geen achtingswaardige voorstanders meer vindt. En de onwaarheid, dat de spoorwegen de afstanden van hier naar het midden van ons land tot niet noemenswaardige lengten zouden inkrimpen, doet geen dienst meer. Op de vraag, of vier Universiteiten in ons land al of niet te veel zijn, kan alleen de ondervinding na een belangrijk aantal jaren uitspraak doen. Ik heb dan ook gaarne met den Secretaris van onzen Senaat voldaan aan de uitnoodiging van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, om op den 16 Oct. l.l. bij de inwijding van die gemeentelijke Universiteit onze Universiteit te vertegenwoordigen.

Behalve de stichting der Universiteit van Amsterdam heeft er ook naast onze Universiteit nog een andere gebeurtenis plaats gehad, die uit het in werking treden van de wet moest voortvloeien. De Ned. Herv. Kerk, door de wet in de gelegenheid gesteld en nu ook verplicht, om te voorzien in hetgeen voor de opleiding van haar predikanten niet meer kon verwacht worden van de faculteiten der Godgeleerdheid aan de Universiteiten, heeft in Leiden, Utrecht en te dezer stede leerstoelen voor kerkelijke Hooger Onderwijs gevestigd. En bepaaldelijk in drie Universiteitssteden, omdat zij haar Hooger Onderwijs niet in de plaats wil doen treden van dat der hoogleeraren aan de Universiteiten, maar daaraan wil zien aangesloten, alléén aanvullende wat er voor de opleiding van de predikanten der Ned. Herv. kerk in het Universiteitsonderwijs uit den aard der zaak wordt gemist. Evenals vroeger (want de theologische faculteiten van vóór 1 Oct. l.l. waren niet in de wet maar metterdaad niet minder onafhankelijk dan thans) hebben de bestuurders van dat kerkgenootschap zich ook nu niet bevreesd getoond voor het licht van de onafhankelijke wetenschap. En de van wege die kerk aangestelde hoogleeraren zijn niet in hun onderwijs aan voorwaarden gebonden, waardoor het voor de studenten geraden zou kunnen zijn, om niet al te moedig in het licht van die onafhankelijke wetenschap te gaan wandelen. Hoezeer wij, als vertegenwoordigers van de zelfstandige beoefening der wetenschappen, deze ook hier getroffen regeling van dat kerkelijk Hooger Onderwijs op prijs stellen, hebben wij dan ook, hooggeleerde heeren en ambtgenooten, Dr. C. P. Hofstede de Groot en Dr. E. F. Kruyf, zoeken uittedrukken door de wijze waarop wij U hier hebben ontvangen, en waarvoor wij een waardeerend woord van dank van de Synode ontvingen. Van harte wenschen wij, dat het U in samenwerking met ons allen en meer bijzonder met de leden van de theologische

faculteit gelukken moge zeer velen tot leeraren in de Ned. Herv. Kerk opteleiden, die uit eigen oogen zien, warm van hart en helder van hoofd. Voor de Kerk voortreffelijke leeraren zullen zij dan ook van onze Universiteit voortreffelijke kweekelingen wezen.

Thans ga ik over tot hetgeen *aan* onze Universiteit in het afgeloopen studiejaar buitengewoons is geschied, in rechtstreeksch verband met het in werking treden van de wet.

Allereerst denken wij nu aan de belangrijke vermeerdering van het aantal onzer professoren. Nadat reeds mijn voorganger in het Rectoraat, de hoogleeraar Mees, de heeren Dr. J. P. van Braam Houckgeest en Dr. F. J. P. van Calker, als leden van den Senaat op 1 Oct. l.l. had begroet, viel mij in het afgeloopen jaar de eer te beurt van met langer of korter tusschenruimten achtereenvolgens in onzen Senaat welkom te heeten: de heeren Dr. H. J. Rink, Dr. Em. Baehrens, Mr. J. Fresemann Victor, Dr. F. J. van den Ham, Dr. T. Halbertsma, Dr. A. P. Fokker, Dr. J. C. Kapteyn, Dr. J. R. Ranke, en eindelijk heden morgen in de laatste Senaatsvergadering, waarin ik den Voorzitterstoel als Rector innam, Dr. P. C. Plugge, hoogleeraren in de Faculteiten der Rechtsgeleerdheid, der Geneeskunde, der Wis- en Natuurkunde en der Letteren en Wijsbegeerte. Ook de Faculteit der Godgeleerdheid ontving een lid meer, maar het was een van onze hooggeschatte veteranen in den Senaat, de hoogleeraar Dr. Valeton, die uit de literarische in de theologische Faculteit overging. Daarenboven is Dr. P. L. Muller reeds tot hoogleeraar alhier benoemd, voor de vaderlandsche geschiedenis, de algemeene geschiedenis der middeleeuwen en van den nieuwen tijd, en mogen wij hopen hem over eenige weken van deze plaats zijn ambt te hooren aanvaarden.

Ik zal, geëerde ambtgenooten, thans niet herhalen wat ik de eer had tot u te zeggen, toen gij zitting in onzen Senaat kwaamt nemen. Wij vergissen ons, dunkt mij, niet met de overtuiging, dat onze toen van weerszijden ontboezemde wenschen en verwachtingen aanvankelijk met goeden uitslag worden bekroond.

Zoo zullen er hier eerlang sedert het in werking treden van de wet *twaalf* nieuwe professoren zijn. De Senaat is dan echter maar met *tien* nieuwe leden vermeerderd, want wij moesten uit ons midden zien scheiden de heeren Dr. C. M. Francken, die naar de Utrechtsche Universiteit overging, en Dr. J. Hissink Jansen, die wegens den ongunstigen staat zijner gezondheid eervol ontslag moest vragen.

Het aantal van de professoren onzer Universiteit is alzoo met *tien* vermeerderd, en dus van 22 tot 32 gestegen. Wij kunnen dat heuglijk feit niet vermelden, zonder ons gevoel van sympathie uittedrukken met het hartverheffend gevoel van voldoening, waarmede heeren Curatoren aan dat jaar, hetwelk achter ons ligt, mogen denken. Het onvermoeide ijveren van heeren Curatoren voor de belangen van onze Universiteit, na jaren lang voor een goed deel genoegzaam tot onvruchtbaarheid gedoemd geweest te zijn, omdat noch de Regeering noch

de Volksvertegenwoordiging iets wezenlijk durfden doen voor een hoogeschool, aan wier opheffing men dacht, dat onvermoeide ijveren is eindelijk nu eens met zeer belangrijke uitkomsten bekroond. Ja, de wet was er nu en de Regeering door die wet verplicht, om ook aan onze Universiteit het aantal professoren belangrijk te vermeerderen. Maar wie weet niet, dat elke Regeering, ook de meest voortvarende, in dergelijke zaken een sterken en aanhoudenden prikkel noodig heeft om tot handelen overtegaan, — vooral nu in de wet aan de Regeering een tijdsruimte van vijf jaren wordt toegestaan voor het vervullen der bij de Wet gevorderde leerstoelen aan de Rijksuniversiteiten. En voor den vermeerderden en toenemenden bloei van *onze* Universiteit hangt alles daarvan af, dat zij, die jaren lang zoo buitengewoon karig door de Regeering werd bedacht, van den aanvang der nieuwe orde van zaken af met de andere Universiteiten kunne wedijveren. Wij moeten ons daarom overtuigd houden, dat, zonder den onvermoeiden ijver, waarmede heeren Curatoren, bijgestaan door den volijverigen heer secretaris van hun College, in het afgeloopen studiejaar zijn bezig geweest, wij ons nog wel niet in de noodzakelijke vermeerdering van het aantal professoren zouden kunnen verheugen.

En die ijver kan nog niet, en zal dus ook niet één enkel oogenblik rust nemen. Met H.H. Curatoren zijn wij aan de Regeering dankbaar doch even als zij op verre na nog niet voldaan.

Niet dat wij tot dus ver reden zouden hebben van te twijfelen aan den goeden wil van de Regeering, om de wet, ook met betrekking tot onze Universiteit, uittevoeren. De Minister van Binnenlandsche Zaken legde in Januari l.l. aan de Curatoren van de Rijksuniversiteiten eenige vragen ter beantwoording voor, ter verdere uitvoering van de wet op het Hooger Onderwijs, en die vragen werden natuurlijk ook door onze Curatoren om advies aan den Senaat gezonden. De toen door de verschillende faculteiten gegeven adviezen stellen mij in staat, om een en ander te noemen van hetgeen er bij de meest matige eischen nog aan onze Universiteit wordt gemist, zal zij eenigszins aan de hooge eischen en de behoeften van den tegenwoordigen tijd kunnen beantwoorden. Er ontbreken dan namelijk nog vijf hoogleeraren en een lector. Maar vooral wat laboratoria, instrumenten en andere hulpmiddelen voor Hooger Onderwijs betreft, zijn onze behoeften zeer veel en zeer dringend.

In alle faculteiten hebben professoren en studenten de meest dringende behoefte aan zeer belangrijke vermeerdering van den boekenschat onzer Bibliotheek. Wat baat het ons, of het aantal uren, dat zij dagelijks toegankelijk is, naar onzen wensch werd vermeerderd en verbeterd, indien de bezoekers er toch het meeste van hetgeen zij zoeken niet vinden? Indien er niet eenige jaren lang, bij een gewoon veel hooger subsidie dan tegenwoordig wordt verstrekt, nog een buitengewoon wordt gegeven, dan blijven wij hier met onze Bibliotheek diep beneden de matigste eischen voor de Bibliotheek van een Rijksuniversiteit. En lijden wij gezamenlijk onder boekengebrek, de faculteit der geneeskunde vraagt, behalve het lang besproken ziekenhuis, nog drie labo-

ratoria, een ijskelder of ijskast en goed ingerichte badkuip voor de wetenschappelijke behandeling van cadavers, een broeitoestel voor embryologische waarnemingen, een tweetal microscopen. De faculteit van wis- en natuurkunde een physisch laboratorium, een mineralogisch museum en laboratorium, waarvoor de thans gebruikte localiteit geheel onvoldoende is, een sterrewacht, een pharmaceutisch laboratorium, een kamer voor microscopische oefeningen bij het onderwijs in de botanie, een kamer voor het herbarium, een nieuwe plantenkast, verbetering van de voor het zoölogisch onderwijs noodige lokalen. De letterkundige faculteit vraagt wandkaarten, plaatwerken, gipsafgietsels en photographieën. Het spreekt van zelf, dat al die behoeften niet binnen weinig jaren kunnen vervuld zijn, maar er is toch een en ander waarop nauwelijks langer gewacht kan worden, zullen de beoefening der wetenschappen en het onderwijs aan onze Universiteit er niet onder lijden.

Wij hebben dus, Edelgrootachtbare heeren, wel grond om u den moed der volharding toetewenschen. En terwijl ik zoo bij vernieuwing de belangen van onze Universiteit aan uw aller trouwe zorg aanbeveel, of liever laat uitkomen, dat gij bij de liefde voor onze Universiteit, waarvan gij blaakt, die aanbeveling niet noodig hebt, kan ik niet nalaten, als in dezen oogenblik de tolk van de gevoelens der Universiteit, onze blijdschap uittespreken dat gij, Hooggeachte heer Burgemeester, aan het hoofd van onze stad zijt gebleven. Toen de gemeenteraad, bij monde van een commissie uit zijn midden, de gelegenheid van uwe herbenoeming aangreep om woorden van warme waardeering en oprechte hulde in zijn naam en dien van de Groningsche burgerij tot u te richten, heeft zij ook de gevoelens van de hoogleeraren en de studenten der Universiteit uitgedrukt. Wij zouden u wel niet uit de rei van onze Curatoren hebben verloren, indien gij hier als Burgemeester door een ander waart vervangen, maar wij hadden dan waarschijnlijk het voorrecht van uwe voortdurende tegenwoordigheid in onze stad moeten missen, en wij achten het voor de Universiteit van groote waarde, dat het hoofd en de vertegenwoordiger van onze burgerlijke gemeente ook lid in 't college van onze Curatoren is.

Tot staving van wat ik daar zeide, denkt ieder onwillekeurig aan dat belangrijk besluit van onzen gemeenteraad, hetwelk ik thans ga vermelden, en waarin wij ongetwijfeld zoowel een bewijs mogen zien van den werkzamen invloed van onzen Burgemeester, wanneer er iets door dien raad kan gedaan worden in het belang van het Hooger Onderwijs, als van het doorzicht van den gemeenteraad zelven, dat beide het geestelijke en het stoffelijke welvaren van onze stad mede belangrijk afhangt van den bloei onzer Universiteit.

Dat besluit van den gemeenteraad, waarop ik doel, houdt in, dat er jaarlijks *f* 6000 uit de stedelijke kas zal bestemd worden om te honoreeren twee privaat-docenten voor Hooger Onderwijs in de moderne talen en hare letterkunde, wat in deze stad ook voor den bloei van onze Universiteit hoogst wenschelijk is, terwijl de aanstelling daarvoor van hoogleeraren of lectoren door de Regeering niet kan worden verwacht. In samenhang met dat besluit

is de heer Dr. B. Symons, op voordracht van Curatoren, door den Minister van Binnenlandsche Zaken benoemd tot privaat-docent en zal hij Hooger Onderwijs geven in de Hoogduitsche en Engelsche taal en letterkunde. Voor dat onderwijs in de Fransche taal en letterkunde hebben onderhandelingen met den heer G. P. Pierson, licencié es lettres te Parijs, tot dit einde geleid, dat hij zoo spoedig mogelijk den graad van Doctor zal zoeken te verwerven, opdat ook hij aan de voorwaarde voldoe, waaronder de wet alleen toestaat dat privaat-docenten worden benoemd.

Met Dr. Symons komen ook de heeren Doctoren A. O. H. Tellegen en M. E. Mulder reeds als privaat-docenten in geneeskundige vakken op onze Series Lectionum voor. En wanneer ik hier nu eindelijk nog bijvoeg, dat het getal van heeren adsistenten van hoogleeraren met vier is vermeerderd door de benoeming van den heer H. Jonxis bij den hoogleeraar Ranke, van den heer J. Mesdag bij den hoogleeraar Tjaden Modderman, van den heer J. L. Jonxis bij den hoogleeraar van Braam Houckgeest en den heer J. Schippers bij den hoogleeraar Middendorp, dan heb ik naar ik vertrouw alles genoemd, wat er in het afgeloopen jaar in onze Universiteit is voorgevallen als rechtstreeksch gevolg van het in werking treden van de nieuwe wet.

Mij blijft eindelijk nog over, dat ik het gewone uit het afgeloopen jaar vermeld, waarmede ik datgene bedoel, wat in gewone studiejaren aan een Universiteit pleegt voortekomen, en dus ook in het afgeloopen jaar geschiedde, zonder rechtstreeksch verband met het in werking treden van de nieuwe wet.

Een geleidelijken overgang van het buitengewone tot het gewone heb ik in het jaarlijksche bericht omtrent het getal van onze studenten. De nieuwe wet heeft deze verandering aangebracht, dat bij den Rector alleen worden ingeschreven de heeren, die in het aangevangen studiejaar colleges wenschen bij te wonen, en dus in 's Rijks schatkist bij een der Betaalmeesters een som hadden te storten, waarvan de kwitantie om ingeschreven te mogen worden moet worden overgelegd, tenzij het genot van een rijksbeurs vrijstelling van die betaling hebbe gegeven. Er zijn op dien voet door mij in het Album ingeschreven 189 studenten. Maar er waren dus in het afgeloopen jaar meer dan 189 studenten, indien wij namelijk, zooals behoort, daaronder ook hen rekenen, die na het doctoraal examen geen colleges meer hebben te houden. Indien eens de wet onder mijn Rectoraat nog niet in werking ware getreden, dan zou ik minstens 205 studenten hebben ingeschreven, want er zijn 16 heeren in het afgeloopen jaar gepromoveerd, die daartoe vóór de nieuwe wet ook het bewijs van inschrijving in het Album hadden moeten overleggen. Wij hebben hier een punt, waarop de wet misschien nog wel eens gewijzigd en verbeterd wordt.

Heeft elke student, die het begeerde, in het afgeloopen jaar onafgebroken het onderwijs kunnen genieten van al de tot zijn faculteit behoorende profes-

soren? Over 't algemeen kunnen wij bevestigend antwoorden. Maar er zijn ook weer als altijd voor dezen en genen onvermijdelijke beletsels geweest; er waren zieken en lijdenden onder de professoren en onder de studenten. Het onwaardeerbare voorrecht van zelden of nooit verstoorde gezondheid, wij kunnen dat voor het ingespannen en bedrijvige leven in de geleerde wereld zoo moeilijk missen. Maar zooveel mij bekend is, kunnen althans al de hoogleeraren onzer Universiteit met behouden of teruggekeerde gezondheid het nieuwe studiejaar aanvangen. Mocht het zoo blijven. Wij hebben, hooggeschatte ambtgenooten, dan een van de voorwaarden in ons bezit, waarvan het voorrecht voor een deel afhangt om moed en geestkracht te behouden, waarneer moeite en zorg, bekommering en rouw in onze woning of onzen kring van familie en vrienden ons dreigen neertedrukken. Dien moed en geestkracht wenschen wij van ganscher harte u, waarde Victor, toe, die met verpletterenden spoed van uw hart en van het hart van uwe kinderen en betrekkingen eene beminde en beminnenswaardige gade, moeder en dochter zaagt weggerukt worden door den dood. En ook u wenschen wij van ganscher harte dien moed en geestkracht toe, waarde Tjaden Modderman. Gij weet het ook wel, dat wij allen leed dragen wegens uw langdurig door zoo weinig flikkering van hoop eenigszins verzacht huiselijk lijden; maar, volgens uw eigen wensch, vooral met u leed dragen om het lijden van uwe lieve afgetobde zieke, die jeugdige moeder van nog zoo jonge kinderen.

Hoeveel er voor de wakkerheid en veerkracht des geestes van onze lichamelijke gezondheid afhangt, hebt gij ondervonden, Hooggeachte Jansen. Uwe laatste jaren als dienstdoend hoogleeraar zijn voor u moeielijke jaren geweest. Moge de rust van het ambtelooze leven u nog vele jaren in het bezit doen blijven van zooveel kracht en opgewektheid als noodig is, om ook voor u de ondervinding mogelijk te maken, dat de blijvende belangstelling in den gang en de vruchten van de wetenschap, waaraan wij in de kracht des levens onze liefde hebben gewijd, ook in den ouderdom nog veel doet genieten.

Het nu sedert een jaar afgeschafte Koninklijk Besluit liet nog een band tusschen de emeriti-professoren en de Universiteit bestaan, welken de nieuwe wet verbroken heeft. In Senaat en faculteit hebben de emeriti geen zitting meer. Maar de wetgever kon niet en wilde ook niet den band verbreken, die ontstaat door de onuitdoofbare toegenegenheid voor hunne Universiteit en de daaraan verbondenen, waarmede emeriti-hoogleeraren bezield blijven, en door de piëteit, waarmede de opvolgende geslachten van studenten en van dienstdoende professoren de emeriti blijven beloonen voor het toewijden van de beste levensjaren aan den schoonen maar zwaren dienst van de wetenschap. Dat blijkt ook heden. Aan de plechtigheid van dezen dag ontbreekt de gewone luister, omdat pas eenige dagen verloopen zijn sedert de oud-hoogleeraar Mr. J. H. Philipse op 81 jarigen leeftijd stierf. Evenals Zaterdag l.l. bij zijn gra , zoo wijdt onze Universiteit ook heden gevoelens van erkentelijke waardeering van den overledene aan zijn nagedachtenis. Heden over acht dagen

is het juist vijftig jaren geleden, dat hij hier in Groningen als professor kwam wonen, en van die vijftig was hij 39 jaren diensdoend hoogleeraar in de faculteit der Rechtsgeleerdheid. Volgens het oordeel van meer bevoegden dan ik was hij van den aanvang af en tot den einde toe een sieraad van die faculteit en van onze Universiteit. En de misschien schoonste en meest begeerlijke voldoening, die een academisch docent kan smaken, is aan Philipse ten deel gevallen; hij mocht namelijk een van zijn leerlingen, onzen hooggeschatten ambtgenoot W. Modderman, als zijn opvolger den katheder voor het Romeinsche recht zien beklimmen.

Wij hebben niet alleen aan den dood van den waardigen oud-hoogeeraar Philipse, die den leeftijd van hen, die zeer sterk zijn, bereikte, te gewagen. Van de aan de Universiteit verbondenen stierven er in het afgeloopen studiejaar twee. Slechts twee dooden: en heeft het college van Curatoren of het corps van Professoren, waaronder er immers ook zijn op gevorderden leeftijd en van zwakke lichaamskrachten, tot dat tweetal bijgedragen? Neen, hunner niet één; het waren studenten, die stierven, jeugdigen van jaren, die als bloesems, welke vrucht beloofden, vóór dat de vrucht rijp kon wezen, afvielen in den storm, de student in de Godgeleerdheid J. de Vries en de candidaat in de Rechten D. Houtsma. Mogen de betrekkingen van die jonge dooden den troost gevonden hebben, dien zij behoefden, en voor niemand onzer deze al weder zoo aangrijpende herinnering aan de onzekerheid omtrent 's menschen levensduur, waarin wij verkeeren, voor niemand onzer, in de eerste plaats niet voor de studenten, onvruchtbaar voorbijgaan.

Nu is er eindelijk nog een vraag, waarop het antwoord eigenlijk de meeste ruimte in het Verslag van de lotgevallen eener Universiteit in een afgeloopen studiejaar moest innemen.... *indien* dat antwoord met eenige bepaaldheid en zekerheid kon gegeven worden. Ik bedoel deze vraag: met welken uitslag is er gedoceerd en gestudeerd?

In één zaak hebben onze studenten en ook de studenten van de andere Universiteiten ons eenigszins teleurgesteld. Onze Universiteit was aan de beurt om in April van 't vorige jaar academische prijsvragen uitteschrijven, waarvan de goedgekeurde antwoorden sedert verscheiden jaren op kosten van Z. M. onzen Koning worden bekroond. De nieuwe wet wil het uitschrijven van jaarlijks tien prijsvragen, beurtelings door elke Universiteit. Prijsvragen dus, waarvan de kosten door den Staat worden gedragen. Ofschoon het in werking treden van de wet voor de deur stond, wilde Z. M. toch, dat wij op zijn kosten in April van 1877 die vragen weder zouden uitschrijven. Dat is geschied. Maar in plaats dat ik thans dezen of genen van de Nederlandsche studenten het eermetaal heb uittereiken, moet ik berichten, dat er op onze acht vragen maar twee antwoorden zijn ingekomen, één op de vraag van de faculteit der Godgeleerdheid en één op een van de twee door de Facullteit der Letteren en Wijsbegeerte voorgestelde vragen, en dat geen van die antwoorden is kunnen worden bekroond. De secretaris van de theologische en na hem

die van de literarische faculteit hebbe de goedheid het oordeel van zijn faculteit voortelezen.

(*Vgl. het oordeel van Rector en Senaat hierna op bl.* 35)

Al sprak ik daar met betrekking tot den uitslag, waarmede die prijsvragen door ons zijn uitgeschreven, van teleurstelling, geenszins bedoel ik daarmede, dat wij op de vraag, hoe er in het afgeloopen jaar gestudeerd is, een teleurstellend antwoord zouden moeten verwachten. In tegendeel: met betrekking tot het levensgedrag, de vlijt en de vorderingen van onze studenten hebben wij in het algemeen redenen tot grooten lof. Er is in het afgeloopen jaar nooit schijn of schaduw geweest van de geringste noodzakelijkheid, dat ik een van de moeilijkste plichten, die in de wet uitsluitend aan den Rector Magnificus, en in bijzondere gevallen ook aan den Senaat is opgelegd, namelijk de handhaving der tucht onder de studenten, zou hebben moeten vervullen. En wat vlijt en vorderingen van onze studenten aangaat: wij moeten, tot een bij benadering zooveel als mogelijk is juist oordeel daarover, twee punten in aanmerking nemen. Vooreerst, dat de maatstaf van ons oordeel zooveel als mogelijk is op een vergelijking van onze studenten met die van de andere Universiteiten behoort te rusten. Wanneer wij dan, in evenredigheid met het hier en elders aanwezige aantal studenten, vergelijken het getal van geslaagde en van niet geslaagde examens, dan is hier de uitkomst niet ongunstig. Maar, vervolgens, mogen wij niet vergeten, dat al de Nederlandsche studenten te zamen, als kinderen van hun tijd, lijden onder dat nuchter, door geen verheffend idealisme bezield realisme, onder die prozaïsche, de moreele en intellectueele energie doodende, aan heilig enthusiasme vreemde levensopvatting, welke men als Amerikanisme heeft omschreven, waardoor onze leeftijd zich misschien niet zooveel meer dan vele andere tijdperken in de geschiedenis kenmerkt, doch waarvan de verlammende en verderfelijke invloed zich in al de kringen van de hedendaagsche maatschappij diep doet gevoelen. Aan het bestaan van die toestanden hebben onze Nederlandsche studenten geen schuld; veeleer zijn zij de slachtoffers van hetgeen ouderen dan zij, en ook deze niet allen met gelijke schuld, hebben verzuimd. En wanneer worden dergelijke gebreken van een tijdperk in de geschiedenis het levendigst en het diepst gevoeld, zooals ook thans allerwege het geval is? Juist dan, wanneer er reeds van alle kanten zijn opgestaan, door wie de behoefte aan wat beters wordt gevoeld niet alleen, maar die ook, allereerst in zich zelven, met ernstigen wil voor de aankweeking en verbreiding van de deugden die ontbreken gaan arbeiden. Dezulken zijn er ook, en in geen geringen getale, onder de Nederlandsche studenten, hier en elders. Aan dat edel streven van een toenemend aantal ouderen en jongeren moet ook de wet tot regeling van het Hooger Onderwijs, waaronder wij reeds één jaar leefden, dienstbaar worden. Haar algemeen kenmerk is, dat aan allen, die de academische loopbaan begeeren te bewandelen en de vruchten daarvan in maatschappelijk aanzien en invloed te plukken, veel hooger eischen dan vroeger worden gedaan. Zij doet daardoor ook veel hooger eischen dan

vroeger aan de professoren. Mijne heeren, laten wij te zamen daarvan doordrongen blijven, met de geestdrift der vrije zelfbepaling uit waarheidsliefde en uit plichtbesef die hoogere eischen aanvaarden en er aan trachten te voldoen met inspanning van al onze krachten. Zeer zeker doen wij onze geliefde Groninger Universiteit dan bloeien, zal zij bij toeneming groeien, en voeren wij haar een toekomst tegen, schooner nog dan eens in den tijd van haar hoogsten bloei haar verleden is geweest.

Met deze voornemens en uitzichten bezield vangen wij dit nieuwe studiejaar aan, met den nieuwen Rector aan ons hoofd, aan wien ik thans mijn waardigheid ga overdragen. Bij besluit van Z. M. den Koning van 8 Juli l.l. is tot Rector Magnificus van de Rijksuniversiteit te Groningen voor het studiejaar 1878—79 benoemd de hoogleeraar

JHR. DR. BERNARD HENDRIK CORNELIS KAREL VAN DER WIJCK.

Hem verklaar ik dus thans onzen Rector Magnificus, en ben de eerste om hem te begroeten in deze zijne waardigheid. Zij het, Mijnheer de Rector, een in elk opzicht voorspoedig en vruchtbaar studiejaar, dat wij onder uw bestuur ingaan. Moge door u aan het einde er van kunnen worden gezegd, dat onze Rijksuniversiteit weder in hulpmiddelen voor Hooger Onderwijs, in intellectueele krachten en boven alles in wetenschappelijk gehalte rijker is geworden door de eendrachtige samenwerking van Studenten, van Professoren, van Curatoren en van de Hooge Regeering.

Ik heb gezegd.

OORDEEL

OVER DE

ANTWOORDEN OP DE PRIJSVRAGEN,

DIE DEN 15 APRIL 1877 DOOR RECTOR EN SENAAT VAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN ZIJN UITGESCHREVEN, TEN GEVOLGE VAN DE MILDE BESCHIKKING VAN Z. M. DEN KONING WILLEM III.

De Faculteiten der Rechtsgeleerdheid, der Geneeskunde en der Wis- en Natuurkunde ontvingen op haar vragen geen antwoorden.

De Faculteit der Godgeleerdheid had één in het Nederlandsch geschreven antwoord te beoordeelen, aan haar gezonden onder een Motto uit Horatius:

. . . . . si quid tamen olim
Scripseris, in Metii descendat judicis aures,

op de vraag:

„*In originem et indolem sectae Pharisaeorum ita, ratione imprimis habita Novi Testamenti, inquiratur, ut ejus merita ac vitia appareant et explicentur.*"

Volgens het gevoelen van de Faculteit verdient de Schrijver van deze verhandeling lof wegens de vlijt, waarmede hij zich op een beantwoording van de gestelde vraag heeft toegelegd. Hier en daar is hij in de behandeling van zijn onderwerp niet ongelukkig geslaagd, en met name mag genoemd worden de wijze, waarop hij uit zijn bronnen een schets heeft gegeven van de geschiedenis der Joden na de ballingschap, waarmede dan de oorsprong van de secte der Farizeën niet onverdienstelijk wordt in 't licht gesteld. Maar daarmede is nu ook alles gezegd, wat tot lof van deze verhandeling zou kunnen worden vermeld. Ofschoon de Schrijver eens zelf zegt met hen in te stemmen, die in de Farizeën niet, in den eigenlijken zin des woords, een godsdienstige, maar veeleer een politieke secte of partij zien, heeft dit juiste oordeel op zijn opvatting van hetgeen in de vraag met „indoles sectae Pharisaeorum" wordt bedoeld geen invloed gehad, en geeft hij een overzicht van de leerstellige overtuigingen der Farizeën, zonder hun godsdienstige en zedelijke overtuigingen met hun karakter als politieke partij: de handhaving der nationale eigenaardigheid en zelfstandigheid van de Joden, in verband te brengen. Op

die wijze onbehandeld latende wat kennelijk het hoofdonderwerp van een juiste beantwoording der vraag moest zijn, kon de Schrijver nu ook niet door zijn bespreken van „oorsprong en geaardheid van de secte der Farizeën" aan den dag doen komen, „welke zoowel hun verdiensten als hun gebreken waren," en hoe zoowel die verdiensten als die gebreken uit hun geaardheid als politieke partij moesten voortvloeien. Ook wegens het gemis van die aanwijzing kan de Schrijver geenszins geacht worden aan de eischen van een antwoord op de gestelde vraag te hebben voldaan. Eindelijk, taal en stijl laten zooveel te wenschen over, dat aan deze verhandeling de bekroning niet kon ten deel vallen zoowel om den vorm als om den inhoud.

De Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte had één in het Nederlandsch geschreven antwoord te beoordeelen, aan haar gezonden onder een Motto uit Tibullus:

Infirmae quamquam nequeant subsistere vires,
Incipiam tamen,

op deze van haar vragen:

„*E profetarum sec. VIII a. Chr. libris efficiatur, quaenam illo tempore de antiquiore Israelitarum historia innotuerint, et quaenam ratio his cum iis, quae in aliis libris traduntur, intercedat.*"

De Faculteit erkent, dat de ijver waarmede deze verhandeling bewerkt is, lof verdient. Doch, wat den vorm betreft, deze is zeer gebrekkig, taalfouten komen menigvuldig voor, en ook laat de stijl hier en daar veel te wenschen over. Het antwoord zelf kan in geenen deele geslaagd heeten, al heeft de Schrijver den zin der vraag in de voorrede niet onjuist opgevat. Het eerste deel, dat eene inleiding behelst op de profeten, die tot de 8ste eeuw v. Chr. moeten worden gebracht, levert, bepaaldelijk met betrekking tot Joël, Jesaja Zacharia, geene of zwakke en onvolledige bewijzen, terwijl veel wordt vermeld dat niets ter zake doet. In het tweede deel, het eigenlijke antwoord op de vraag, vindt men een soort van commentaar op de profeten, die gerekend worden in aanmerking te komen, waarbij tekstcritiek en exegese zoo goed als ontbreken, terwijl alles wat voor eene toespeling op de oudste geschiedenis van Israël kan gehouden worden, eenvoudig wordt aangehaald zonder meer. Een betere weg zou ingeslagen zijn, wanneer de historische bijzonderheden uit den oudsten tijd, voor zoo ver de profeten er hier en daar melding van maken, tot een zooveel mogelijk samenhangend geheel waren bijeengevoegd, en tevens een oplossing was beproefd van de vraag, of aan die plaatsen dan wel aan de daarmede overeenkomende in andere boeken (voornamelijk die van den Pentateuch) de prioriteit toekomt. De Schrijver schijnt eindelijk van de literatuur over zijn onderwerp niet genoeg kennis te hebben genomen.

De Faculteit is daarom van oordeel, dat van bekroning dezer verhandeling geen sprake kan zijn.

HOOGLEERAREN,

DIE IN HET STUDIEJAAR 1877—1878 HUN AMBT ALHIER HEBBEN AANVAARD.

Dr. J. P. VAN BRAAM HOUCKGEEST, is geboren 19 November 1838, werd 24 Mei 1872 te Utrecht bevorderd tot Doctor in de Geneeskunde op een Dissertatie: *Iets over de peristaltische bewegingen van maag- en darmkanaal.* Hij schreef in het Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde, in Pflüger's Archiv en Braune en His Zeitschrift für Anatomie und Entwicklungsgeschichte. Vóór het professoraat was hij officier van Gezondheid, 1ste klasse bij het Nederlandsche leger, en, van Sept. 1865—Dec. 1868, leeraar in de Ontleedkunde aan 's Rijks kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht. Hij aanvaardde zijn ambt van hoogleeraar den 13 October 1877 met een Openbare Les: *De ontleedkunde van den mensch en haar verband met de overige natuurwetenschappen.*

Mr. J. FRESEMANN VIËTOR, is geboren 15 Augustus 1842 te Winschoten, werd 21 Juni 1865 te Groningen bevorderd tot Doctor in het Romeinsch en Hedendaagsch Recht op een Dissertatie: *De kracht van buitenlandsche Vonnissen.* Hij schreef: *Bijdrage tot het leerstuk van den intellectueelen eigendom*, Utrecht, 1868, *Het auteursrecht*, Utrecht, 1877, en opstellen in rechtsgeleerde tijdschriften. Hij aanvaardde zijn ambt van hoogleeraar den 13 October 1877 met een Openbare Les: *Eenige beschouwingen over de Encyclopaedie der Rechtswetenschap en de Staathuishoudkunde.*

Dr. H. J. RINK, is geboren 12 Juni 1847 te Tiel, verwierf 5 Juli 1869 aan de Polytechnische School te Delft het diploma van civiel-Ingenieur en werd gepromoveerd 16 Juni 1871 te Utrecht tot Doctor in de Wis- en Natuurkunde op een Dissertatie: *Over de snelheid van het geluid bij voortplanting in de lucht.* Hij schreef eenige Verhandelingen, voorkomende in Poggendorff's Annalen, de Archives Neerlandaises, in het Archief voor Wiskunde en in de Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Academie van Wetenschappen. Vóór het professoraat was hij leeraar aan de H. B. S. te Tiel en te Delft. Hij aanvaardde zijn ambt van hoogleeraar met een Openbare Les: *De beteekenis der verschillende onderdeelen van de Wiskunde en in 't bijzonder van de beschrijvende Meetkunde.*

Dr. E. BAEHRENS, is geboren 24 September 1848 te Keulen, en werd in 1870 te Bonn gepromoveerd tot Doctor op een Dissertatie: *Lectiones latinae.* Hij trad aan de Universiteit te Jena als privaat-docent op na ingeleverd te hebben een „Habilitationsschrift": *De Sulpiciae quae vocatur satura*, en werd aldaar in 1877 tot buitengewoon hoogleeraar benoemd. Hij bezorgde critische uitgaven van de *Panegyrii latini*, van *Valerius Flaccus*, van de *Silvae van Statius*, van *Catullus* en van *Tibullus.* Hij schreef *Analecta Catulliana*, Jena, 1875, *Tibullische Blätter*, Jena, 1876, *Unedirte Lateinische Gedichte*, Leipzig 1877 en vele opstellen in Philologische Tijdschriften. Het ambt van hoogleeraar aanvaardde hij 24 October 1877 met een Openbare Les in de Latijnsche taal, over *de Ontwikkeling van de Philologie sedert de rénaissance tot op onzen tijd.*

Dr. F. J. VAN DEN HAM, is geboren te Veenendaal 12 Februari 1846 en werd den 30 Juni 1871 te Utrecht gepromoveerd tot Doctor in de Godgeleerdheid op een Dissertatie: *De Psalmen met historische opschriften.* Hij gaf uit: *Een Arabischen Codex*, bevattende: *Disputatio pro religione Mohammedanorum adversus Christianos*, Pars I. Hij aanvaardde het ambt van hoogleeraar 27 October 1877, met een Openbare Les: *Het belang van de studie der Arabische taal voor de behandeling van het Oude Testament.*

Dr. T. J. HALBERTSMA, is geboren te Deventer 20 Juli 1829 en werd den 15 December 1855 te Leiden gepromoveerd tot Doctor in de Letteren op een: *Specimen literarium continens priorem partem prosopographiae Aristophaneae.* Hij schreef: *Lectiones Lysiacae*, Utrecht, 1868, *Onparlementaire beschouwingen over de Hervorming onzer Gymnasien*, Haarlem, 1876, en opstellen in de Mnemosyne en de Gids. Vóór het professoraat was hij rector van het Gymnasium te Haarlem. Hij aanvaardde het ambt van hoogleeraar den 2 November 1877 met een Openbare Les: *Hooger Onderwijs in Grieksche taal, letterkunde en oudheden.*

Dr. F. J. P. VAN CALKER, is geboren te Bonn 29 Augustus 1841 en werd aldaar gepromoveerd den 20 Juni 1863 tot Philosophiae Doctor op een Dissertatie: *De phaenomenis opticis, quae praebent crystalli spathi calcarii geminorum crystallorum ratione compositi vel polysynthetici.* Vóór het professoraat was hij adsistent bij het Physisch Kabinet en lector in de Kristallographie en Mineralogie te Leiden, later leeraar en onderdirecteur aan de H. B. S. te Arnhem. Hij aanvaardde den 5 November 1877 het ambt van hoogleeraar met een Openbare Les: *Het verband der mineralogische en geologische wetenschappen en haar gang van ontwikkeling tot den tegenwoordigen tijd.*

Dr. A. P. FOKKER, is geboren te Middelburg den 8 Juli 1840 en werd 10 Mei 1863 te Leiden gepromoveerd tot Doctor in de Geneeskunde op een

Dissertatie: *De temperatuur van den mensch.* Hij schreef opstellen in Pflüger's Archiv en vooral in het Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde. Vóór het professoraat was hij werkzaam in het Buiten-Gasthuis te Amsterdam en later practiseerend geneesheer te Goes. Het ambt van hoogleeraar aanvaardde hij den 5 December 1877 met een Redevoering: *De experimenteele opvatting der Hygiene.*

Dr. J. C. KAPTEYN, is geboren te Barneveld 19 Januari 1851 en werd 24 Juni 1875 te Utrecht gepromoveerd tot Doctor in de Wis- en Natuurkunde op een Dissertatie: *Onderzoek der trillende platte vliezen.* Vóór het professoraat was hij observator aan de Sterrewacht te Leiden. Hij aanvaardde het ambt van hoogleeraar den 20 Februari 1878 met een Openbare Les: *De jaarlijksche parallaxis der vaste sterren.*

Dr. J. H. RANKE, is geboren te Kaiserswerth a/d Rhein den 31 Mei 1849 en werd bevorderd tot Doctor in de Geneeskunde den 15 October 1873 op een Dissertatie: *Ueber Beugungsluxation der Lendenwirbel*, en leverde te Halle a/d Saale een „Habilitationsschrift" in: *De pressione intra articularii genu experimentorum pars prior.* Hij schreef opstellen o. a. in het Centralblatt für Chirurgie, het Berliner klinische- en Deutsche medicinische Wochenschrift, Langenbeck's Archiv für klinische Chirurgie, Volkmann's Sammlung klinischer Vorträge, Medical times and gazette. Vóór het professoraat was hij assistenzartz an der chirurgischen Universitätskliniek te Halle a/d Saale, en aanvaardde het ambt van hoogleeraar den 15 Mei 1878 met een Openbare Les: *Die Umwandlung der Chirurgie unter dem Einflusse der antiseptischen Wundbehandlung.*

NAAMLIJST DER STUDENTEN,

INGESCHREVEN ONDER HET RECTORAAT VAN PROF. F. W. B. VAN BELL

VOOR DEN CURSUS 1877—1878.

DATUM VAN DE INSCHRIJVING	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.
1877. Oct.				
5	Addo van der Wal	W.- en N.	5 Sept. 1858.	Veendam.
„	Egbertus Jan Nieuwenhuis. . . .	Geneesk.	16 Dec. 1853.	Delfzijl.
„	Johannes Janssonius	Godgel.	29 Sept. 1856.	Tjamsweer.
„	Gerardus Engels Bouwers	W.- en N.	5 Aug. 1857.	Lellens.
„	Johan Adriaan Feith	Rechtsg.	25 Sept. 1858.	Groningen.
„	Arend Ludolph Wichers	Rechtsg.	5 Oct. 1858.	Groningen.
„	Johan Carel Smissaert	Rechtsg.	25 April 1860.	Leiden.
„	Harm Kremer.	Geneesk.	19 Nov. 1859.	Sappemeer.
„	Antonius Otto Hermannus Tellegen	Rechtsg.	26 Febr. 1856.	Groningen.
„	Albert Willem van Toorenenbergen .	Geneesk.	16 Febr. 1853.	Polsbroek.
„	Arend Johan Wijnne JHzn. . . .	W.- en N.	29 Aug. 1858.	Groningen.
„	Petrus Marius Eliza Roessingh . .	Geneesk.	28 Oct. 1858.	Haren.
„	Gerhard Lewe van Nyenstein. . .	Rechtsg.	26 Nov. 1858.	Groningen.
„	Hendrik Jan Bisperink	Godgel.	28 Mei 1854.	Borculo.
„	Hendrik Klaas Bakker	W.- en N.	29 Nov. 1857.	Groningen.
„	Johannes Beijer	Godgel.	31 Juni 1857.	Leeuwarden.
„	Hermannus Ebbinge.	W.- en N.	22 Jan. 1856.	Groningen.
„	Edzard Tjarda van Starckenborgh Stachouwer	Rechtsg.	21 Febr. 1851.	Maarseveen.
„	Lucas Mees	Geneesk.	1 Juli 1857.	Groningen.
„	Hommo Buring Boekhoudt . . .	Geneesk.	2 Jan. 1859.	Delfzijl.
„	Fedde van der Tuuk	Rechtsg.	9 April 1857.	Veendam.
„	Lambertus Meijer.	Rechtsg.	3 Jan. 1855.	Norg.
„	Albertus Lofvers	Geneesk.	8 Febr. 1852.	Bedum.
„	Jacob Tammo Tammens	L. en W.	23 Dec. 1855.	Pieterburen.

DATUM VAN DE INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.
1877. Oct.				
5	Adam Folmer	Geneesk.	20 Aug. 1859.	Ezinge.
6	Petrus Victor Sormani	L. en W.	19 Juni 1859.	Boxmeer.
"	Tjeerd Lubbert Dijksterhuis . . .	Geneesk.	3 Febr. 1856.	Grijpskerk.
"	Willem Wolter Feith	Rechttg.	13 Oct. 1855.	Groningen.
"	Tjalling Janssonius	Geneesk.	12 Juli 1857.	Groningen.
"	Izaäc Antonie van Roijen SJzn. .	Rechtsg.	18 Juni 1859.	Zwolle.
"	Adriaan Cornelis Bondam. . . .	Rechtsg.	17 Juli 1857.	Appingedam.
"	Cornelis Baart de la Faille . . .	Rechtsg.	13 Jan. 1857.	Groningen.
"	Tiete Solko van Hettinga Tromp .	Geneesk.	19 Sept. 1859.	Holwerd.
"	Johan Marcus van Hettinga Tromp.	Rechtsg.	19 Sept. 1859.	Holwerd.
"	Harm Evers Waalkens	Rechtsg.	29 Dec. 1855.	Blijham.
"	Coenraad Loor	Godgel.	10 April 1854.	Groningen.
"	Reinder Kornelis Dijksterhuis . .	Godgel.	13 Maart 1854.	Grijpskerk.
"	Jan Gerrit Meilink	Geneesk.	23 Febr. 1851	Heerde.
"	Auke Hermannus van Kleffens . .	Rechtsg.	15 April 1856.	Oenkerk.
"	Nicolaas van Hasselt	Rechtsg.	18 Oct. 1856.	Groningen.
"	Tobias Jan de Marees van Swinderen.	Rechtsg.	3 Nov. 1858.	Groningen.
"	Antonius Modderman	Rechtsg.	3 Maart 1853.	Groningen.
"	Jan Arend Godert Gockinga. . .	Rechtsg.	1 Juli 1855.	Winschoten.
"	Pieter Freerk Huizinga.	Geneesk.	29 Mei 1853.	Baflo.
"	Theodorus Johannes Bouwes. . .	Geneesk.	7 Juli 1852.	Appingedam.
"	Feico Jan Camphuis.	Rechtsg.	10 Dec. 1854.	Loppersum.
8	Joachim Lunsingh Frima	Rechtsg.	25 Oct. 1859.	Ter Horne.
"	*Mejufvr.* Charlotte Jacobs . . .	W.- en N.	13 Febr. 1847.	Sappemeer.
"	Isaac Antoni van Royen AJzn. . .	Rechtsg.	22 Sept. 1859.	Zwolle.
"	Hendrik Gerrit de Zaaijer. . . .	W.- en N.	8 Jan. 1859.	Groningen.
"	Maurits Enschedé	Rechtsg.	26 Febr. 1856.	Groningen.
"	Jan Albert Hingst	Rechtsg.	21 Aug. 1857.	Makkinga.
"	Hermannus Meijer	Godgel.	3 Jan. 1855.	Norg.
"	Justus Johannes Cornelis van Toorenenbergen	Godgel.	1 Dec. 1855.	Hendrik Ido Ambacht.
"	Jean Jacques Antoine Valeton . .	Godgel.	21 Mei 1852.	Groningen.
10	Louis August Frederik Creutzberg .	Godgel.	25 Maart 1856.	Oosterland.
"	Hendrik Jacob Velthuis	L. en W.	25 Maart 1856.	Euvelgunne.
"	Jacob Roelof van Kooij	Godgel.	13 Aug. 1857.	Groningen.
"	Pieter Johannes Muller Jr. . . .	Godgel.	10 Maart 1854.	's Gravenhage.

DATUM VAN DE INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.
1877. Oct.				
10	Frank Ernst Boudewijn Schiffer	Rechtsg.	5 Maart 1855.	Assen.
„	Jan Albert Pieter Levenkamp	L. en W.	7 Sept. 1857.	Deventer.
„	Hemmo Hyleco Nauta	Geneesk.	1 Febr. 1853.	Muntendam.
„	Dirk Houtsma (overleden)	Rechtsg.	27 Febr. 1855.	Irnsum.
„	Hendrik Julius André Douwes	Godgel.	18 Jan. 1858.	Leens.
„	Meindert Steenhuizen	Godgel.	17 Jan. 1856.	Wanswerd.
„	Jan Ernst Heeres	Godgel.	30 Mei 1858.	Zuidhorn.
„	Jan Abraham Schutter	Geneesk.	20 Nov. 1858.	Aduard.
„	Wibrandus Johannes Koppius	Rechtsg.	31 Mei 1854.	Den Ham.
„	Lambertus Boekhoudt	Rechtsg.	1 Nov. 1852.	Krewerd.
12	Evert Jon. Thomassen à Thuessink van der Hoop	Rechtsg.	20 Dec. 1852.	Groningen.
„	Willem George Frederik Bange	Godgel.	15 Dec. 1854.	Sappemeer.
„	Willem van Sloten	Godgel.	20 April 1857.	Tjamsweer.
„	Dirk Klazes Bijlsma	W.- en N.	5 Maart 1851.	Midlum.
„	Petrus Gemzer	Godgel.	22 Febr. 1843.	Franeker.
„	Sybrand Gratama Wzn.	Rechtsg.	30 Jan. 1856.	Hoorn.
„	Jan Antoni van Hasselt	Rechtsg.	17 Juli 1854.	Groningen.
„	Seerp Gratama	Rechtsg.	14 Dec. 1858.	Groningen.
„	Menno Oldenhuis Gratama	Rechtsg.	6 Oct. 1856.	Assen.
„	Eerke Albert Smidt Hzn.	Rechtsg.	8 Juni 1858.	Assen.
18	Johannes Gerhard Somer	Geneesk.	20 Mei 1853.	Assen.
„	Jan Gijsbertus Driessen	Geneesk.	13 Sept. 1855.	Eil. Wieringen.
„	Teunis Klaas Grashuis Deves	Geneesk.	25 Febr. 1854.	Groningen.
„	Theodorus Brunsveld Keiser	Geneesk.	23 Dec. 1852.	Eenrum.
„	Hieronymus Doorenbos	Godgel.	29 Nov. 1856.	Garshuizen.
„	Wilko Jacobus Scherphuis	Godgel.	12 Dec. 1856.	Appingedam.
„	Elias Dull	Rechtsg.	23 Nov. 1857.	Winschoten.
„	Wubbo Cornelius Waalkens	Rechtsg.	15 Maart 1857.	Nieuwolda.
„	Reneke Meinard Adriaan de Marees van Swinderen	Rechtsg.	16 Jan. 1857.	Groningen.
„	Reneke de Marees van Swinderen	Rechtsg.	9 Jan. 1857.	Groningen.
„	Jan Albert Meursinge Reijnders	Geneesk.	3 Juni 1857.	Stadskanaal.
„	Jan Hermannus Bakker Niemeyer	Geneesk.	24 Mei 1856.	Sleen.
„	Dirk Willem Schepers	Geneesk.	23 Aug. 1857.	Woudsend.
„	Hendrik Jan Kremer	Geneesk.	10 Jan. 1852.	Termunten.

DATUM VAN DE INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.
1877. Oct.				
18	Hendrik Jan Oosting	W.- en N.	28 Oct. 1857.	Groningen.
„	Enne Sybolts	W.- en N.	14 Maart 1853.	Wierhuizen.
„	Johannes Frederikus Mekel . . .	W.- en N.	4 Maart 1852.	Kloosterburen.
„	Lubbertus Patroclus Roegholt . .	L. en W.	13 Sept. 1856.	De Breede.
„	Frans Didericus de Boer	Rechtsg.	14 Juli 1858.	Ternaard.
„	Willem Augustus Alphonsus Hecker.	L. en W.	8 Nov. 1856.	Groningen.
„	Johannes Philippus Riedel. . . .	L. en W.	9 Sept. 1855.	Stadskanaal.
20	Henricus Josephus Spitzen Jr. . .	W.- en N.	15 Jan. 1858.	Stadskanaal.
„	Jan Petrus Vos	Rechtsg.	7 Mei 1853.	Appingedam.
„	Willem van der Laan	Godgel.	10 Mei 1854.	Nieuwepekela.
25	Menso Tonko Tichelaar	Geneesk.	26 Dec. 1852.	Vriescheloo.
„	Lambartus Johannes Toxopeus . .	Rechtsg.	16 Febr. 1857.	Uitwierda.
„	Tjepke Gatsonides	Rechtsg.	27 Mei 1859.	Baard.
29	Theodoric Valeton	W.- en N.	28 Juni 1855.	Groningen.
„	Johannes Nanninga	Geneesk.	9 Sept. 1855.	Nieuwepekela.
„	Frederik Carel Barbas	Rechtsg.	8 Nov. 1852.	Besoijen.
31	Riksterus ter Cock	Geneesk.	13 Mei 1844.	Bellingwolde.
„	Remge Hendrikus Willemsen. . .	Geneesk.	19 Dec. 1852.	Warffum.
„	Idzerd Stienstra	Rechtsg.	3 Sept. 1844.	Sneek.
„	Laurens Woltring.	Geneesk.	24 Jan. 1854.	Dokkum.
„	Willem Alberda van Ekenstein . .	Rechtsg.	21 Oct. 1858.	Groningen.
„	Quirijn Pieter Antonie de Marees van Swinderen.	Rechtsg.	15 Mei 1853.	Groningen.
„	Willem Hendrik Sloet tot Oldhuis .	Rechtsg.	8 Maart 1850.	Zwolle.
Nov.				
2	Synco Poelman	W.- en N.	4 Juni 1855.	Holwierde.
3	Klaas van Giffen.	W.- en N.	4 Juni 1855.	Wijckel.
„	Jan Wartena	W.- en N.	9 Nov. 1853.	Grouw.
„	Harm Herwig.	W.- en N.	12 Sept. 1851.	Veendam.
8	Bernard Wilhelm Siemens. . . .	Geneesk.	13 Jan. 1853.	Stedum.
„	Hendrik Willem Marx	Geneesk.	9 Mei 1857.	Arnhem.
„	Ulferdus Gerhardus Schilthuis . .	Rechtsg.	16 Maart 1857.	Groningen.
„	Marten Willem Prins	Rechtsg.	31 Oct. 1856.	Hoogezand.
„	Martinus Romein.	W.- en N.	4 Oct. 1855.	Leeuwarden.
„	Cornelis Winkler Prins.	Geneesk.	14 Maart 1857.	Veendam.
16	Jan Wibertus Beck Jr..	L. en W.	26 Oct. 1856.	Amsterdam.

DATUM VAN DE INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.
1877.				
Nov.				
16	Elias Andries Lieuwens.	Godgel.	31 Jan. 1852.	Oudega.
"	Arend Johanne Wijnne HAzn. . .	Rechtsg.	11 Mei 1855.	Groningen.
"	Johann. Christiaan ten Bokkel Huinink	Godgel.	29 Jan. 1859.	Ee.
Dec.				
13	Arnold. Will. Goldschmid Nanninga	Geneesk.	5 Aug. 1851.	Groningen.
"	Ids Schippers	Geneesk.	2 Juli 1854.	Ternaard.
"	Daniel Jan Schönfeld	Geneesk.	25 Jan. 1854.	Finsterwold.
"	Sieds Lykles	Geneesk.	11 Mei 1858.	Hallum.
"	Douwe Ferwerda	Geneesk.	2 Jan. 1853.	IJlst.
"	Johannes Gerardus Visser	Geenesk.	27 Nov. 1841.	Lemmer.
"	Roelof Gerrit Rijkens	Geneesk.	17 Jan. 1853.	Groningen.
"	Lambertus Bregenbeek	Geneesk.	23 Juni 1851.	Blijham.
"	Willem Renssen	Geneesk.	11 April 1856.	Groningen.
"	Klaas Kuiper Middel	Geneesk.	16 Nov. 1849.	Stadskanaal.
"	Rutger Adolf Tolmer Reddingius .	Geneesk.	20 Aug. 1857.	Ten Boer.
"	Luitje Wiersema	Geneesk.	8 Nov. 1854.	Visvliet.
"	Hendrik Gerhard Pluim	Geneesk.	16 Sept. 1857.	Deventer.
"	Egbert Unikes van der Tuuk . .	Geneesk.	17 Juli 1851.	Stadskanaal.
"	Campegius Lambertus Vitringa . .	Geneesk.	23 Juni 1857.	Enkhuizen.
"	Jacob Herman Wijchgel	Geneesk.	26 Juni 1856.	Leermens.
"	Roelof Menno de Jager Meezenbroek	Geneesk.	27 Jan. 1859.	Veendam.
"	Willem Jan Meek	Geneesk.	16 April 1851.	Groningen.
"	Tjeerd Hoekstra	Geneesk.	31 Jan. 1858.	Irnsum.
"	Johan Christiaan Offerhaus . . .	Geneesk.	29 Jan. 1852.	Nieuwolda.
"	Jan Willinge	Geneesk.	16 Oct. 1852.	Emmen.
"	Eduard Folkert Jan Heerspink . .	Geneesk.	9 Juni 1856.	Gieten.
"	Johannes Hendericus de Boer . .	Geneesk.	7 Oct. 1851.	Niebert.
"	Edo Johannes Offerhaus	Geneesk.	27 Juni 1850.	Nieuwolde.
"	Eico Pieter Abresch.	Geneesk.	21 Aug. 1851.	Loppersum.
14	Compegius Hermannus Gockinga .	Rechtsg.	9 Febr. 1857.	Winschoten.
"	Gerard Antoine Verkuijl	L. en W.	4 Aug. 1852.	Lobith.
"	Jan Bolt.	L. en W.	1 Aug. 1855.	Aduard.
15	Michiel van der Veen	Godgel.	10 Jan. 1852.	Winschoten.
"	Jan Anne van Tuynen	Godgel.	18 Jan. 1848.	Oosterlittens.
"	Jurre Osinga	Godgel.	26 Aug. 1854.	Tzum.
21	Hendrikus Arnoldus van Deventer .	Rechtsg.	22 Febr. 1856.	Zwolle.

DATUM VAN DE INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.
1877.				
Dec.				
21	Andries Olthoff	Godgel.	30 Sept. 1857.	Niekerk.
„	Jacobus Schuiringa	Godgel.	1 Juli 1855.	Noordhorn.
„	Cornelis Hoekstra	Godgel.	1 Juli 1855.	Hallum.
„	Johann Heinrich Schutter	Godgel.	22 Jan. 1857.	Aduard.
1878.				
Jan.				
11	Willem Schutter	Geneesk.	31 Oct. 1853.	Aduard.
16	Johannes Mulder	Geneesk.	23 April 1857.	Groningen.
17	Hildebrand Jacob Sicman. . . .	W.- en N.	21 Aug. 1851.	Groningen.
21	Herman Booye Adama.	Rechtsg.	18 Aug. 1853.	Leeuwarden.
24	Gerben Posthuma	Rechtsg.	16 Dec. 1853.	Dokkum.
29	Sible Koning	W.- en N.	4 Mei 1852.	Dantumawoude.
„	Frans de Haas	W.- en N.	28 Maart 1852.	Stadskanaal.
„	Hans Drijfhout Hzn.	W.- en N.	25 Sept. 1855.	Balk.
„	Werner Willem van der Vegt . .	Geneesk.	23 Oct. 1850.	Assen.
„	Jan Frederik ten Raa	Geneesk.	6 Juni 1850.	Staphorst.
„	Hubertus Martinus van Schaik . .	W.- en N.	12 Mei 1855.	Groningen.
„	Albertus AEmilius Syno Sluyterman . .	Geneesk.	6 Juli 1857.	Sneek.
„	Jacob Mulder	W.- en N.	28 April 1853.	Veendam.
„	Hendrik Jacob de Zaaijer. . . .	W.- en N.	20 Febr. 1856.	Groningen.
„	Hendrik Willem Cornelissen . . .	Geneesk.	20 Febr. 1857.	Steenwijk.
Febr.				
1	Johannes Lantinga	W.- en N.	8 Aug. 1850.	Sneek.
7	Gerben Hendrik Wouda	W.- en N.	2 Maart 1854.	Sneek.
26	Roeland Anthonie Kollewijn . . .	L. en W.	30 Maart 1857.	Amersfoort.
Maart				
2	Frederik Luppo Johan Gottlieb Dikema	Godgel.	2 Febr. 1857.	Hoogezand.
„	Klaas Schoolland.	L. en W.	17 Febr. 1851.	Urererp.
9	Willem Gerard van den Berg . .	Geneesk.	19 Aug. 1859.	Amsterdam.
11	Samuel Jacques van Buuren . . .	Geneesk.	29 Nov. 1854.	Opperdoes.
23	Samuel Gerard Jorissen.	Rechtsg.	10 Maart 1857.	Kampereiland.

INGESCHREVEN STUDENTEN

VOOR DEN	BIJ DE FACULTEIT DER					TOTAAL.
	GODGEL.	RECHTSG.	GENEESK.	W.- EN N.	L. EN W.	
1ᵉⁿ keer	7	18	12	6	2	45
2ᵉⁿ „	8	15	10	5	1	39
3ᵉⁿ „	6	2	7	4	3	22
4ᵉⁿ „	8	12	9	3	3	35
5ᵉⁿ „	1	3	10	6	2	22
6ᵉⁿ „			10	1	1	12
7ᵉⁿ „		5	2	2		9
8ᵉⁿ „			4			4
9ᵉⁿ „			1			1
Totaal . .	30	55	65	27	12	189
Voor voll. onderw.	30	38	58	13	10	149
„ 4 lessen . .		2	4	1		7
„ 3 „ . .		12	2		1	15
„ 2 „ . .		1	1	9	1	12
„ 1 les . . .		2		4		6
Totaal . .	30	55	65	27	12	189

AFGELEGDE EXAMENS.

GODGELEERDE FACULTEIT.

1878.		
Maart 28.	Klaas Onnekes	Doctoraal examen.
April 10.	Petrus Johannes Muller Jr.	„ „

RECHTSGELEERDE FACULTEIT.

Juni 29.	Maurits Enschedé	Doctoraal examen.
Juli 3.	Seerp Gratama	Candidaats examen.
„ 8.	Harm Hesse	Doctoraal examen.

GENEESKUNDIGE FACULTEIT.

April 3.	Johannes Hermannus Bakker Niemeijer	Candidaats examen.
Mei 13.	Ids. Schippers	Doctoraal examen.
„ 20.	Johannes Gerardus Visser	„ „
„ 27.	Klaas Kuiper Middel	„ „
Juni 3.	Willem Jan Meek	„ „
„ 28.	Willem Renssen	Candidaats examen.

WIS- EN NATUURKUNDIGE FACULTEIT.

1877.		
Oct. 22.	Hendrik Jan Oosting	Groot Mathesis examen.
Nov. 12.	Riksterus ter Cock	„ „ „
Dec. 10.	Luitje Gijes Wiersema	„ „ „
„ „	Tedde van der Tuuk	Klein Mathesis examen.
„ 17.	Isaäc Antoni van Roijen SJzn.	„ „ „
„ 22.	Joan Carel Smissaert	„ „ „
„ „	Tobias Jan de Marees van Swinderen	„ „ „
„ 19.	Jan Ernst Heeres	„ „ „
„ „	Edzard Tjarda v. Starkenborgh Stachouwer	„ „ „
1878.		
Jan. 18.	Petrus Victor Sormani	Groot Mathesis examen.
„ „	Hommo Buringh Boekhoudt	„ „ „
„ 21.	Coenraad Loor	Klein Mathesis examen.

1878.		
Jan. 21.	Johannes Marcus van Hettinga Tromp	Klein Mathesis examen.
„ 28.	Hendrik Julius André Douwes	„ „ „
„ „	Meindert Steenhuisen	„ „ „
Febr. 4.	Joachimus Lunsingh Frima	„ „ „
„ „	Johan Adriaan Feith.	„ „ „
„ 18.	Cornelis Baart de la Faille	„ „ „
„ „	Gerard Lewe van Nijenstein	„ „ „
„ „	Dr. Johannes Ariëns Kappers.	Doctoraal examen in de Artsenijbereidkunde.
„ 25.	Johannes Christiaan ten Bokkel Huinink	Groot Mathesis examen.
Maart 6.	Hermannus Meijer	Klein Mathesis examen.
„ 13.	Lucas Mees.	Groot Mathesis examen.
April 17.	Adriaan Cornelis Bondam	Klein Mathesis examen.
Mei 6.	Tiete Solko van Hettinga Tromp	Groot Mathesis examen.
„ „	Adam Folmer	„ „ „
„ 13.	Hendrik Gerrit de Zaaijer	„ „ „
„ „	Tjalling Janssonius	„ „ „
„ 20.	Jan Abraham Schutter	„ „ „
Juni 8.	Eduard Folkert Jan Heerspink	„ „ „
„ „	Willem van Sloten	Klein Mathesis examen.
„ 24.	Riksterus ter Cock	Voorber. ex. v. d. Geneesk.
„ 26.	Wilko Jacobus Scherphuis	Klein Mathesis examen.
„ 29.	Hendrik Gerhard Pluim	Voorber. ex. v. d. Geneesk.
„ „	Campegius Lambertus Vitringa	„ „ „ „ „
Juli 1.	Eico Pieter Abresch	Groot Mathesis examen.
„ 4.	Arend Ludolph Wichers	Klein Mathesis examen.
„ 10.	Harm Kremer	Groot Mathesis examen.
„ 12.	Tjeerd Hoekstra	Voorber. ex. v. d. Geneesk.
„ „	Daniël Jan Schönfeld	„ „ „ „ „
„ „	Cornelis Winkler Prins	„ „ „ „ „
„ 13.	Luitje Eyes Wiersema	„ „ „ „ „

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

1877.		
Nov. 23.	Frederik Carel Borbas	Voorber. ex. v. d. Rechtsgel.
Dec. 4.	Campegius Hermannus Gockinga	„ „ „ „ „
„ 4.	Jan Albert Hingst	„ „ „ „ „
1878.		
Maart 22.	Jacobus Schuiringa	Voorber. ex. v. d. Godgel.
April 11.	Hendrik Jacob Velthuis.	Suppletoir exam. Letteren.
Mei 16.	Frederik Pieter Jan Camphuis	Voorber. ex. v. d. Rechtsgel.
„ 25.	Willem Wolter Feith	„ „ „ „ „

1878.

Juni	25.	Hendrik Boelmans ter Spill	Voorber. ex. v. d. Rechtsgel.
Juli	1.	Fedde van der Tuuk	„ „ „ „ „
„	„	Edzard Tjarda van Starkenborgh Stachouwer	„ „ „ „ „
„	2.	Cornelis Baart de la Faille	„ „ „ „ „
„	„	Isaac Antoni van Roijen Szn. . . .	„ „ „ „ „
„	3.	Gerard Lewe van Nijenstein	„ „ „ „ „
„	„	Johannes Marcus van Hettinga Tromp	„ „ „ „ „
„	4.	Joan Carel Smissaert.	„ „ „ „ „
„	„	Johan Adriaan Feith.	„ „ „ „ „
„	5.	Gerard Antoine Verkuijl	Suppletoir exam. Letteren.
„	10.	Jan Ernst Heeres.	Voorber. ex. v. d. Rechtsgel.

UITSLAG DER EXAMENS.

BENAMING VAN HET EXAMEN.	1 OCTOBER 1877—13 JULI 1878.			
	AANTAL.	GESLAAGD.	AFGEWEZEN.	TERUGGETROKKEN.
Doctoraal examen Godgeleerdheid. . . .	2	2		
Candidaats „ in de Rechten	1	1		
Doctoraal „ „ „ „	2	2		
Candidaats „ Geneeskunde.	3	2	1	
Doctoraal „ „	6	4	2	
Doctoraal „ in de Artsenijbereidkunde	1	1		
„ „ Klassieke Letterkunde .	3		3	
Suppletoir „ Letteren	2	2		
Propoed. „ in de Rechten	17	15	2	
„ „ Godgeleerdheid. . . .	5	1	4	
„ „ Geneeskunde.	7	7		
Klein Mathesis examen	21	19	2	
Groot „ „	18	15	3	
Totaal . .	88	71	17	

PROMOTIEN.

A. VOLGENS HET ORGANIEK BESLUIT VAN 2 AUG. 1815, N°. 14.

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

1877.

10 Nov. Gustaaf Samuel Jozef van Ronkel, van Groningen, publiek. Proefschrift: De Curator in het failissement.

15 „ Gerhard Tresling, van Winschoten, privaat. Stellingen.

22 Dec. Rudolph Pabus Cleveringa Azn., van Appingedam, privaat, *cum laude*. Stellingen.

1878.

24 Jan. Johan Wichers Quintus, van Groningen, privaat, *magna cum laude*. Stellingen.

15 April. Antonij Hylle de Muinck, van Grijpskerk, privaat. Stellingen.

8 Juni. Johan Hendrik Dull, van Winschoten, privaat. Stellingen.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

1877.

26 Nov. Willem Hendrik Vaster, van Leek, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: Bijdrage tot de kennis van de physiologische werking der kalizouten.

1878.

26 Jan. Sicco Berend Ranneft, van Frederiksoord, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: Beschouwingen over het rondcellig sarcoom van den Eierstok.

6 April. Johan Christoph. Schönfeld, van Bellingwolde, privaat, *cum laude*. Proefschrift: Over Anaesthetica en hunne aanwending in de chirurgie.

6 Mei. Benjamin Schaapschoe Scholtens, van Groningen, privaat, *cum laude*. Proefschrift: Verslag van de verloskundige polikliniek aan de Hoogeschool te Groningen, over de jaren 1874—1877.

22 Juni. Jan Albert Tresling, van Winschoten, privaat. Proefschrift: Over het mechanisme der darmbreukbeklemming.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

1877.

18 Dec. Wijbe Jan Steenhuis, van Wetsinge, privaat, ***magna cum laude***. Proefschrift: Over de zuurstofhoudende radicalen van de vetzuren en over aldehydehars.

1878.

4 Mei. Jan Sixtus Gerhardus Gleuns, van Groningen, privaat, ***cum laude***. Proefschrift: Thermodiffusie van gassen.

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

1877.

20 Oct. Jan Woltjer, van Groningen, privaat, ***magna cum laude***. Proefschrift: Lucretii Philosophia cum fontibus comparata.

1878.

17 Juni. Joannes Andreas Hendrikus Gerhardus Jansen, van Zwolle, privaat. Proefschrift: De Tacito Dialogi Auctore.

B. VOLGENS DE WET VAN 26 APRIL 1876 (STAATSBLAD N°. 102).

IN DE ARTSENIJBEREIDKUNDE.

1878.

4 Maart. Dr. Johannes Ariëns Kappers, van Groningen, privaat, ***cum laude***. Stellingen.

BESLUIT *van den 29sten Junij* 1878 *(Stbl. No.* 98), *houdende, met intrekking van dat van* 27 *April* 1877 *(Stbl. No.* 85), *vaststelling van het in art.* 7 *der Wet van* 28 *April* 1876 *(Stbl. No.* 102), *bedoelde leerplan der gymnasia en progymnasia.*

Wij WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 11 Junij 1878, litt. C, afdeeling O;

Overwegende, dat het noodzakelijk is een nieuw leerplan voor de gymnasia en de progymnasia vast te stellen, in verband met de wijzigingen, welke de wet van 28 April 1876 *(Staatsblad* n°. 102) door de wet van 7 Mei 1878 *(Staatsblad* n°. 33) heeft ondergaan;

Den Raad van State gehoord (advies van 25 Junij 1878, n°. 10);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 26 Junij 1878, litt. I, Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Het onderwijs aan de gymsasia wordt gegeven in een zesjarigen cursus, ingerigt volgens de voorschriften van dit besluit. Het schooljaar vangt aan met den eersten dag der maand September. Behalve op de zon- en feestdagen en in de vacantiën, bedoeld in art. 10 der wet van 28 April 1876 *(Staatsblaa* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, worden de lessen gedurende het gansche schooljaar gehouden op de uren van iederen schooldag, door den gemeenteraad daarvoor aangewezen.

ART. 2. Zamenvoeging van klassen bij de lessen is verboden.

Uitzondering op dezen regel is alleen dan geoorloofd, wanneer onstentenis van leeraren of soortgelijke buitengewone omstandigheden tijdelijk bijeenzijn van verschillende klassen noodzakelijk maken.

Bedraagt het getal leerlingen derzelfde klasse meer dan vier en twintig, zoo moet zij in twee, bedraagt het meer dan vijftig, zoo moet zij in drie parallelklassen gesplitst worden.

ART. 3. De tabel, bij dit besluit gevoegd, wijst aan hoevele lesuren aan het onderwijs in elk der vakken, vermeld onder *a* tot en met *m* in art. 5 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, wekelijks in elke klasse *minstens* besteed moet worden.

Vermeerdering dier lesuren is geoorloofd, mits het getal, tot bijwoning waarvan de leerlingen van elke klasse verpligt zijn, dat van twee en dertig niet te boven ga.

Wordt daarenboven onderwijs gegeven in één der vakken, vermeld in genoemd art. 5 onder *n* of *o*, of in beide, dan rekenen de daaraan te besteden lesuren bij de toepassing der twee vorige zinsneden niet mede.

ART. 4. Het onderwijs omvat:

a. *voor de Grieksche taal- en letterkunde:*

in de tweede tot en met de vierde klassen, de gronden der spraakleer, de lezing en verklaring van eenvoudig Attisch proza en in de vierde klasse ook van Epische poëzij;

in de vijfde klasse, de herhaling en voortzetting der spraakleer, de lezing en vertaling van proza en van Epische poëzij;

in de zesde klasse, de lezing van moeijelijker Attissch proza en van lyrische en dramatische poëzij.

In de vijfde klasse worden bovendien twee lesuren aan de cursorische lezing van gemakkelijke schrijvers en in de zesde klasse drie lesuren aan de cursorische lezing van proza en van Epische poëzij besteed. Deze lesuren zijn meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5 onder *a*.

b. *voor de Latijnsche taal- en letterkunde:*

in de eerste tot en met de vierde klassen, de gronden der spraakleer, de lezing en verklaring van proza en van Epische poëzij;

in de vijfde klasse, de herhaling en voortzetting der spraakleer, de lezing en verklaring van moeielijker proza en van Epische, lyrische en dramatische poëzij;

in de zesde, de voortzetting van de lezing en verklaring van moeijelijker proza en poëzij.

In de vijfde klasse worden bovendien twee lesuren aan de cursorische lezing van schrijvers, en in de zesde klasse drie lesuren aan de cursorische lezing van schrijvers en aan de Romeinsche antiquiteiten besteed. Deze lesuren zijn meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5 onder *a*.

c. *Voor de Nederlandsche taal- en letterkunde:*

in de eerste tot en met de derde klasse, de spraakleer, taal- en stijloefening en de lezing en verklaring van nieuwere schrijvers;

in de vierde klasse, stijloefeningen, lezing en verklaring van klassieke schrijvers uit het laatste gedeelte der achttiende en de negentiende eeuw;

in de vijfde en zesde klassen, stijloefeningen en een beknopt overzigt der vaderlandsche letterkunde door lezing van stukken uit vroegeren en lateren tijd;

d. *voor de Fransche taal:*

in de eerste tot en met de derde klassen, de uitspraak, de gronden der spraakleer, vertaling uit het Fransch in het Nederlandsch en omgekeerd, lezing van stukken uit den nieuweren tijd;
in de vierde tot en met de zesde klassen, lezing en verklaring van meesterstukken van de letterkunde;

e. *voor de Hoogduitsche taal:*

in de tweede tot en met de vierde klassen, de uitspraak, de gronden der spraakleer, vertaling uit het Hoogduitsch in het Nederlandsch en omgekeerd, lezing van stukken uit den nieuweren tijd;
in de vijfde en de zesde klassen, lezing en verklaring van meesterstukken van de letterkunde;

f. *voor de Engelsche taal:*

in de derde en vierde klassen, de uitspraak, de gronden der spraakleer, vertaling uit het Engelsch in het Nederlandsch en omgekeerd;
in de vijfde en de zesde klassen, lezing en verklaring van meesterstukken van de letterkunde;

g. *voor de geschiedenis.*

a. voor de vaderlandsche geschiedenis:

in de eerste tot en met de derde klassen, een algemeen overzigt der vaderlandsche geschiedenis;
in de zesde klasse, een overzigt van de Staatsregeling van ons vaderland sinds 1747 tot op den jongsten tijd;

b. voor de algemeene geschiedenis:

in de eerste tot en met de derde klassen, een overzigt der algemeene geschiedenis;
in de vierde en de vijfde klassen, eene meer uitvoerige behandeling der oude geschiedenis, en wel in het bijzonder van die der Grieken in de vierde, en van die der Romeinen in de vijfde klasse;
in de zesde klasse, een algemeene herhaling en behandeling meer in bijzonderheden van de nieuwe geschiedenis sinds den vrede van Utrecht;

b. *voor de aardrijkskunde:*

in de eerste tot en met de derde klassen, een algemeen overzigt der hedendaagsche aardrijkskunde;
in de vierde klasse, de grondtrekken der oude aardrijkskunde;

in de zesde klasse, behandeling van hoofdpunten uit de wiskundige en de natuurkundige aardrijkskunde;

i. *voor de wiskunde:*

α. voor de reken- en stelkunde:

in de eerste tot en met de vierde klassen, de hoofdbewerkingen met geheele en gebroken getallen en stelkunstige vormen, de deelbaarheid der getallen, het metrieke stelsel, de evenredigheden, de vergelijkingen van den eersten graad met één of meer onbekende, de wortelgrootheden, de gebroken en negatieve exponenten, de vierkantsvergelijkingen, de logarithmen, de reeksen;

in de vijfde en de zesde klassen, herhaling van het geleerde;

β. voor de meetkunde:

in de eerste tot en met de vierde klassen, de planimetrie en van de stereometrie de ligging en snijding van vlakken, den drievlakkenhoek, de oppervlakken en inhouden van lichamen door platte vlakken begrensd;

in de vijfde klasse, de voortzetting der stereometrie;

in de zesde klasse, herhaling van het geleerde.

Bovendien worden in de vijfde klasse twee en in de zesde klasse drie lesuren, meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5 onder *b*, besteed aan de goniometrie, de vlakken en de bolvormige trigonometrie, de beginselen der vlakke coördinatenleer en herhaling en toepassing op vraagstukken van het geleerde in reken-, stel- en meetkunde.

k. en l. *voor de natuurkunde en de scheikunde:*

in de vijfde en de zesde klassen, proefondervindelijke behandeling van de voornaamste, binnen het bereik der leerlingen liggende, verschijnselen op het gebied der natuurkunde en van enkele der voornaamste van dergelijke verschijnselen op dat der anorganische scheikunde;

m. *voor de natuurlijke historie:*

in de eerste en de tweede klassen, oefening van het waarnemingsvermogen door behandeling en vergelijking van, inzonderheid inlandsche, plant- en diervormen;

in de vijfde en de zesde klassen, inleiding tot de kennis van het planten- en het dierenrijk.

ART. 5. Vrijstelling wordt in de vijfde en zesde klassen verleend aan leerlingen:

a. die zich uitsluitend willen onderwerpen aan het eindexamen ter verkrijging van het getuigschrift voor de faculteit der godgeleerdheid, der regtsgeleerdheid of der letteren en wijsbegeerte, van de lessen in de meetkunde, meer bijzonderlijk bestemd voor hen, hieronder *b* genoemd, en van die in de natuurlijke historie,

b. die zich uitsluitend willen onderwerpen aan het eindexamen ter verkrijging van het getuigschrift voor de faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkunde, van de lessen in het Grieksch en in het Latijn, meer bijzonderlijk bestemd voor hen, hierboven onder *a* genoemd.

ART. 6. Het onderwijs aan de progymnasia wordt gegeven in een vierjarigen cursus.

Voor het overige zijn de bepalingen van dit besluit, met uitsluiting van die van art. 4, voor zoover deze het onderwijs in de vijfde en in de zesde klasse betreffen, en die van art. 5, op deze instellingen mede toepasselijk.

ART. 7. Met het in werking treden van dit besluit vervalt Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 85), houdende vaststelling van het in art. 7 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bedoelde leerplan der gymnasia.

ART. 8. Dit besluit treedt in werking op 1 September 1878.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal gezonden worden aan den Raad van State.

Het Loo, den 29sten Junij 1878.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE,

Uitgegeven den *zevenden* Julij 1878.

De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT.

TABEL, bedoeld in art. 3 van het Koninklijk besluit van 29 Junij 1878, n°. 19 (*Staatsblad* n°. 98).

VAKKEN.	Iste klasse	IIde klasse	IIIde klasse	IVde klasse	Vde klasse	VIde klasse	Geheel getal lesuren
Grieksch	—	6	6	7	7	8	34
Latijn	8	6	6	6	7	7	40
Nederlandsch	3	2	2	2	2	1	12
Fransch	4	2	2	2	1	1	12
Hoogduitsch	—	3	2	2	2	1	10
Engelsch	—	—	3	3	2	1	9
Geschiedenis	4	3	3	2	2	3	17
Aardrijkskunde	3	2	2	1	—	1	9
Wiskunde	4	3	3	3	5	5	23
Natuur- en scheikunde	—	—	—	—	2	2	4
Natuurlijke historie	2	2	—	—	2	2	8
Getal uren	28	29	29	28	32	32	178

BESLUIT *van den 27sten April* 1877 (*Stb. n°.* 86), *houdende vaststelling van het in art.* 11 *der wet van* 28 *April* 1876 (Staatsblad n°. 102), *tot regeling van het hooger onderwijs, bedoelde eindexamen der gymnasia.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 7 Maart 1877, n°. 17, 5de afdeeling;

Overwegende, dat volgens art. 11 der wet van 28 *April* 1876 (*Staatsblad* n°. 102) het programma van het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur moet worden vastgesteld, welke maatregel, overeenkomstig art. 126, gelijktijdig met gemelde wet behoort in werking te treden;

Den Raad van State gehoord (advies van 10 April 1877, n°. 17);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 25 April 1877, n°. 59, 5de afdeeling;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus en het daarmede gelijkgestelde examen, vermeld in art. 11 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), worden gehouden op drie achtereenvolgende, door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken jaarlijks voor elk gymnasium en voor de in art. 12 bedoelde commissie aan te wijzen, dagen.

Art, 2. Op den eersten dag wordt examen afgenomen van alle examinandi te zamen; op den tweeden dag alleen van diegenen onder hen, die het in het eerste lid van art. 11 der wet bedoelde getuigschrift verlangen voor de faculteiten der godgeleerdheid, der regtsgeleerdheid of der letteren en wijsbegeerte; op den derden dag alleen van hen, die het getuigschrift verlangen voor de faculteiten der geneeskunde of der wis- en natuurkunde.

Indien zich voor het examen, waarvoor de tweede dag bestemd was, niemand heeft aangemeld, wordt het examen van den derden dag op den tweeden gehouden.

Art. 3. Het schriftelijk examen van den eersten dag omvat:

1°. het vertalen uit het Grieksch in het Nederlandsch;

2°. het vertalen uit het Nederlandsch in het Latijn;

3°. een opstel in het Nederlandsch over een door elken examinandus uit een zestal opgegevene te kiezen onderwerp;

4°. de stelkunde, tot en met de tweedemagtsvergelijkingen;

5°. de meetkunde, tot en met de vlakke trigonometrie.

Art. 4. Het mondeling examen van den eersten dag omvat, behalve bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn:

1°. het vertalen en verklaren van eenvoudig Attisch proza (b.v. van Xenophon, Lysias of Isocrates);

2°. het vertalen en verklaren van Grieksche Epische poëzij;

3°. het vertalen en verklaren van Latijnsch proza (b.v. van Cicero, Sallustius of Livius);

4°. het vertalen en verklaren van gemakkelijke Latijnsche poëzij (b.v. van Ovidius of Virgilius);

5°. de geschiedenis, bepaaldelijk de in het zesde studiejaar behandelde gedeelten der nieuwe geschiedenis.

ART. 5. Het schriftelijk examen van den tweeden dag omvat:

1°. het vertalen uit het Nederlandsch in het Grieksch;

2°. een opstel in het Latijn over een door elken examinandus uit een zestal opgegevene te kiezen onderwerp.

ART. 6. Het mondeling examen van den tweeden dag omvat, behalve bespreking van aanmerkingen die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn;

1°. het vertalen en verklaren van moeijelijker Attisch proza (b.v. Plato of Demosthenes);

2°. het vertalen en verklaren van Grieksche dramatische poëzij;

3°. het vertalen en verklaren van moeijelijker Latijnsche poëzij (b.v. van Horatius);

4°. de Romeinsche antiquiteiten;

5°. de Grieksche en Romeinsche Geschiedenis.

Art. 7. Het schriftelijk examen van den derden dag omvat:

1°. reken- en meetkundige reeksen;

2°. de leer der logarithmen;

3°. de stereometrie;

4°. de beginselen der vlakke coördinatenleer;

5°. de sphaerische trigonometrie.

ART. 8. Het mondeling examen van den derden dag omvat, behalve bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn:

1°. de wis- en natuurkundige aardrijkskunde;

2°. van de natuurkunde: algemeene eigenschappen der ligchamen, grondbeginselen der mechanica, de leer der zwaartekracht, de leer der warmte;

3°. van de scheikunde: algemeene begrippen der scheikunde, verkregen door grondige behandeling van eenige, daarvoor het meest geschikte, elementen,

4°. van de natuurlijke historie: organographie der phanerogame planten; het determineren van eenige phanerogame inlandsche planten, algemeen overzigt van de klassen en orden van het dierenrijk, kennis der voornaamste kristalvormen.

ART. 9. Dit besluit treedt in werking op het tijdstip voor het in werking treden der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), door Ons te bepalen, behoudens het bepaalde bij art. 116 dier wet.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Het Loo, den 27sten April 1877.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

Uitgegeven den *tienden* Mei 1877.

De Minister van Justitie.
VAN LYNDEN VAN SANDENBURG.

BESLUIT *van den 27sten April* 1877 (*Stb. n°.* 87), *houdende vaststelling van de in art.* 84, 88 *en* 92 *der wet van* 28 *April* 1876 (Staatsblad *n°.* 102), *tot regeling van het hooger onderwijs*, *bedoelde examens en promotiën.* (Gewijzigd bij dat van 4 *Junij* 1878 (Staatsblad *n°.* 86)).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 7 Maart 1877, n°. 12, 5de afdeeling;

Overwegende, dat de uitvoering van de artikelen 84, 88 en 92 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur moet worden vastgesteld, welke maatregel, overeenkomstig art. 126, gelijktijdig met gemelde wet behoort in werking te treden;

Gezien het gezamenlijk advies van de senaten der drie Rijksuniversiteiten, van 6 Januarij 1877;

Den Raad van State gehoord (advies van 10 April 1877. n°. 18);

Gelet op het nader rapport vau Onzen voornoemden Minister, van 23 April 1877, n°. 60, 5de afdeeling;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Ter verkrijging van een der in artikel 83 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) genoemde doctoraten wordt vereischt:

A. het achtereenvolgens afleggen van twee examens, te weten:

1°. het candidaats- 2°. het doctoraal examen;

B. de promotie.

Art. 2. Omtrent de vereischten voor de af te leggen examens gelden de bepalingen in de hierna volgende paragrafen vervat:

§ 1. *Examens ter verkrijging van het doctoraat in de godgeleerdheid,*

Om tot het candidaats-examen in de godgeleerdheid te worden toegelaten, wordt vereischt het bewijs van een met gunstig gevolg afgelegd examen in de Hebreeuwsche taal en in de Israëlitische oudheden. Voor dit examen wordt aan de faculteit der godgeleerdheid een hoogleeraar uit de faculteit der letteren en wijsbegeerte, die met het onderwijs in die vakken belast is, toegevoegd.

Het *cadidaats-examen* is gesplitst in twee gedeelten.

Het eerste gedeelte omvat:

a. de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen;

b. de geschiedenis der leer aangaande God;

c. de uitlegging van het Oude Testament (historische geschriften);

d. de Israëlietische letterkunde in hare hoofdtrekken.

Het tweede gedeelte omvat:

a. de wijsbegeerte van de godsdienst;

b. de geschiedenis van het Christendom;

c. de uitlegging van het Nieuwe Testament (historische geschriften);

d. de oud-Christelijke letterkunde in hare hoofdtrekken.

De tijdsruimte tusschen het eerste en het tweede gedeelte van dit examen gaat een jaar niet te boven, behoudens de bevoegdheid der faculteit om dien termijn te verlengen, ingeval ziekte of andere redenen het afleggen van het examen onmogelijk maken.

De twee gedeelten moeten aan dezelfde universiteit worden afgelegd.

Het *doctoraal examen* omvat:

a. de uitlegging van vooraf opgegeven hoofdstukken uit het Oude en Nieuwe Testament;

b. de geschiedenis van de Israëlietische godsdienst;

c. de geschiedenis der leerstellingen van de Christelijke godsdienst;

d. de zedekunde.

§ 2. *Examens ter verkrijging van het doctoraat:* a. *in de regtswetenschap:* b. *in de staatswetenschap.*

a. *Regtswetenschap.*

Het *candidaats-examen* omvat:

a. de encyclopaedie der regtswetenschap;

b. de geschiedenis en grondbeginselen van het Romeinsche regt;

c. de grondbeginselen der staathuishoudkunde.

Het *doctoraal examen* omvat:

a. Het Nederlandsch burgerlijk regt en de hoofdbeginselen van de Nederlandsche burgerlijke regtsvordering;

b. het handelsregt;

c. het strafregt en de hoofdbeginselen van de Nederlandsche strafvordering;

d. het Nederlandsche staatsregt.

b. *Staatswetenschap.*

Het *candidaats-examen* is hetzelfde als voor de *Regtswetenschap.*

Het *doctoraal examen* omvat:

a. het staatsregt;

b. het volkenregt;

c. de staatsinstellingen van Nederland en zijne kolonien en overzeesche bezittingen;

d. de hoofdbeginselen van het Nederlandsch burgerlijk, handels- en strafregt;

e. de staathuishoudkunde;

f. de theorie der statistiek.

§ 3. *Examens ter verkrijging van het doctoraat:* a. *in de geneeskunde;* b. *in de heelkunde;* c. *in de verloskunde.*

Om tot het candidaats-examen in de geneeskunde te worden toegelaten wordt vereischt het bewijs van een voor de faculteit der wis- en natuurkunde, aan een der Nederlandsche universiteiten, met gunstig gevolg afgelegd examen in:

a. de natuurkunde;

b. de scheikunde;

c. de plantkunde;

d. de dierkunde.

Het *candidaats-examen*, voor de drie doctoraten hetzelfde, omvat:

a. de ontleedkunde;

b. de physiologie en weefselleer;

c. de algemeene ziektekunde;

d. de pharmakognosie.

Het *doctoraal examen* in de *geneeskunde* omvat:

a. de ziektekundige ontleedkunde;

b. de pharmakodynamie;

c. de bijzondere pathologie en therapie;

d. de gezondheidsleer;

e. de geneeskundige praktijk aan het ziekbed;

f. de theoretische heelkunde;

g. de theoretische verloskunde.

Het *doctoraal examen* in de *heelkunde* omvat:

a. de heelkunde, theoretisch en praktisch;

b. de operatieve heelkunde.

Om tot dit examen te worden toegelaten, wordt het bewijs gevorderd, dat het doctoraal examen in de geneeskunde met gunstig gevolg is afgelegd.

Het *doctoraal examen* in *verloskunde* omvat:

a. de verloskunde en leer der vrouwenziekten, theoretisch en praktisch;

b. de operatieve verloskunde.

Om tot dit examen te worden toegelaten wordt het bewijs gevorderd, dat het doctoraal examen in de geneeskunde met gunstig gevolg is afgelegd.

§ 4. *Examens ter verkrijging van het doctoraat:* a. *in de wis- en sterrekunde:* b. *in de wis- en natuurkunde;* c. *in de scheikunde;* d. *in de aard- en delfstofkunde;* e. *in de plant- en dierkunde;* f. *in de artsenijbereidkunde.*

a. W*is- en sterrekunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

a. de wiskunde (hoogere stelkunde, analytische meetkunde, beschrijvende meetkunde, differentiaalrekening);

b. de sterrekunde;

c. de natuurkunde;

d. de scheikunde.

e. de delfstofkunde.

Het *doctoraal examen* omvat:

a. de hoogere wiskunde (integraalrekening, de waarschijnlijkheidsrekening in hare toepassing op de natuurkundige wetenschappen);

b. de theoretische mechanica;

c. de sterrekunde;

d. de natuurkunde.

b. *Wis- en natuurkunde.*

Het *candidaats-examen* is hetzelfde als dat voor *Wis- en sterrekunde.*

Het *doctoraal examen* α omvat:

a. de hoogere wiskunde (integraalrekening en theorie der functien, waarschijnlijkheidsrekening in hare toepassing op de natuurkundige wetenschappen);

b. de theoretische mechanica;

c. de natuurkunde.

Het *doctoraal examen* β omvat:

a. de hoogere wiskunde (integraalrekening, de waarschijnlijkheidsrekening in hare toepassing op de natuurkundige wetenschappen);

b. de theoretische mechanica;

c. de natuurkunde;

d. de praktische scheikunde;

e. de meteorologie.

Het examen α of β wordt afgelegd naar keuze van den candidaat; al naarmate deze zich meer op het wiskundige of op het experimentele gedeelte zal hebben toegelegd.

De, na het afleggen dezer tweeërlei doctorale examens en na de promotie, uit te reiken doctorale diploma's zijn eensluidend.

c. *Scheikunde.*

Het *candidaats-examen* is hetzelfde als dat voor *Wis- en sterrekunde.*

Het *doctoraal examen* omvat:

a. de scheikunde;

b. de natuurkunde;

c. de kristallographie;

d. *Aard- en delfstofkunde.*

Het *candidaats-examen* is hetzelfde als dat voor *Wis- en sterrekunde* en omvat bovendien:

f. de plantkunde;

g. de dierkunde.

Het examen in de twee laatstgenoemde vakken kan, indien het door den examinandus wordt verlangd, later worden afgelegd.

Dit candidaats-examen geeft toegang tot alle in deze paragraaf genoemde doctorale examens.

Het *doctoraal examen* omvat:

a. de aardkunde;

b. de delfstofkunde;

c. de palaeontologie;

e. *Plant- en dierkunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

a. de wiskunde (beginselen van de hoogere stelkunde en van de analytische meetkunde);

b. de natuurkunde;

c. de scheikunde;

d. de plantkunde;

e. de dierkunde;

f. de aard- en delfstofkunde.

Het *doctoraal examen* omvat:

a. de plantkunde;

b. de dierkunde;

c. de palaeontologie.

f. *Artsenijbereidkunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

a. de natuurkunde;

b. de scheikunde;

c. de plantkunde;

d. de dierkunde;

e. de delfstofkunde.

Het *doctoraal examen* omvat:

a. de pharmaceutische scheikunde;

b. de pharmaceutische plant- en dierkunde;

c. de vergiftleer;

d. de analytische scheikunde.

§ 5. *Examens ter verkrijging van het doctoraat:* a. *in de klassieke letterkunde;* b *in de Semitische letterkunde;* c. *in de Nederlandsche letterkunde;* d. *in de taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel;* e. *in de wijsbegeerte.*

a. *Klassieke letterkunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

a. de grammaticale behandeling van Latijnsche schrijvers;

b. de grammaticale behandeling van Grieksche schrijvers;

c. de geschiedenis der Grieken en die der Romeinen, met die der ontwikkeling van hunne staatsinstellingen, letteren, wijsbegeerte en kunst.

Het *doctoraal examen* omvat:

a. de philologisch-kritische behandeling van Latijnsche schrijvers;

b. de philologisch-kritische behandeling van Grieksche schrijvers;

c. de algemeene geschiedenis der oudheid en in verband daarmede de aardrijkskunde.

b. *Semitische letterkunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

a. de grammaticale behandeling van een of meer Arabische schrijvers;

b. de grammatikale behandeling van een of meer Hebreeuwsche schrijvers;

c. de grammaticale behandeling van een of meer Arameesche schrijvers;

d. de geschiedenis en oudheden der Israëlieten;

e. den oorsprong en de instellingen van den Islam.

Het *doctoraal examen* omvat:

a. de geschiedenis der Semitische volken en hunner letterkunde;

b. de philologisch-kritische behandeling òf van Arabische òf van Hebreeuwsche en Arameesche schrijvers, ter keuze van den candidaat.

c. *Nederlandsche letterkunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

a. de Nederlandsche taal (geschiedenis, spraakkunst, stijl);

b. het middel-Nederlandsch;

c. het gothisch;

d. de vaderlandsche geschiedenis;

e. de algemeene geschiedenis van de middeleeuwen en den nieuwen tijd en in verband daarmede de politische aardrijkskunde.

Het *doctoraal examen* omvat:

a. de beginselen van het Sanskriet;

b. de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder;

c. het Angelsaksisch of middel-Hoogduitsch, ter keuze van den candidaat;

d. de Nederlandsche letterkunde (geschiedenis, aesthetische kritiek);

d. *Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel.*

Het *candidaats-examen* omvat:

a. het Arabisch;

b. de instellingen van den Islam;

c. het Sanskriet;

d. de Indische oudheidkunde;

e. de physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel.

Het *doctoraal examen* examen omvat:

a. de Maleische taal- en. letterkunde;

b. de Javaansche taal- en letterkunde;

c. de algemeene taalkunde van den Indischen Archipel;

d. de geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van het Maleische ras.

c. *Wijsbegeerte.*

Het *candidaats-examen.*

a. de redeneerkunde;

b. de zielkunde;

c. de geschiedenis van de wijsbegeerte der Grieken en der Romeinen.

Het *doctoraal examen* omvat:

a. de geschiedenis der middeleeuwsche en der nieuwere wijsbegeerte;

b. de metaphysica in haren vollen omvang en toepassing.

ART. 3. Zij, die, na een of meer der in het voorgaand artikel bedoelde examens met gunstig gevolg te hebben afgelegd, zich aan een der andere examens in dezelfde faculteit wenschen te onderwerpen, zijn vrijgesteld van die vakken, waarin zij reeds op een der voorafgegane examens, in gelijke of of hoogere mate dan voor het nieuwe examen wordt gevorderd, bewijzen van bekwaamheid hebben gegeven.

ART. 4. Alle doctorale examens worden in twee gedeelten gesplitst, die met tusschenruimte van minstens 24 uren en hoogstens 14 dagen, telkens door de faculteit te bepalen, worden afgelegd.

Door de faculteiten wordt tevens bepaald waarover elk gedeelte van het examen zal loopen.

Na gunstigen afloop van het eerste gedeelte van het examen worden den candidaat door de faculteit een of meer onderwerpen, betreffende de wetenschap waarin het doctoraat wordt verlangd, opgegeven, door hem schriftelijk te behandelen en bij het tweede gedeelte van het examen voor de faculteit te verdedigen.

ART. 5. De examens worden mondeling afgenomen, behoudens hetgeen omtrent het tweede gedeelte van het doctoraal examen bij het voorgaand artikel is bepaald.

ART. 6. De duur der examens wordt bepaald:

1°. in de faculteit der *godgeleerdheid:*

voor alle examens op één uur;

2°. in de faculteit der *regtsgeleerdheid:*

voor het *candidaats-examen* op 1½ uur;

voor het *doctoraal examen* op 2 uren;

3°. in de faculteit der *geneeskunde:*

voor het *candidaats-examen* op 3 uren, waarvan:

één uur voor de anatomische en mikroskopisch-anatomische demonstratie;

één uur voor de ontleedkunde, physiologie en weefselleer;

één uur voor de algemeene ziektekunde en pharmakognosie;

voor het *doctoraal examen:*

a. in de *geneeskunde* op 4½ uur, waarvan:

één uur voor de ziektekundige ontleedkunde met demonstratie;

één uur voor de bijzondere pathologie, therapie en pharmakodynamie;

één uur voor geneeskundige praktijk aan het ziekbed;

één uur voor de theoretische heel- en verloskunde;

één half uur voor de gezondheidsleer;

b. in de *heelkunde* op 3 uren, waarvan:

twee uren voor de heelkunde (theoretisch en praktisch);

één uur voor de operatieve heelkunde;

c. in de *verloskunde* op 3 uren, waarvan:

twee uren voor de verloskunde en de leer der vrouwenziekten (theoretisch en praktisch);

één uur voor de operatieve verloskunde;

4°. in de faculteit der *wis- en natuurkunde:*

voor de mondelinge examens op minstens één uur;

5°. in de faculteit der *letteren en wijsbegeerte:*

voor alle examens op hoogstens twee uren.

ART. 7. Alle mondelinge examens worden in het openbaar gehouden, behalve die in de faculteit der geneeskunde, wanneer de faculteit om redenen van welvoegelijkheid anders beslist.

Zij worden afgenomen in de Nederlandsche taal of, bij gebleken noodzakelijkheid, ter beoordeeling van de faculteit, in eene andere taal.

ART. 8. Tot het afleggen van examens wordt gelegenheid gegeven:

1°. in de faculteit der *godgeleerdheid:*

voor alle examens ten allen tijde;

2°. in de *overige faculteiten:*

voor de *candidaats-examens:* zes weken vóór en vier weken nà de zomervacantie, behoudens de bevoegdheid der faculteiten om, in bijzondere omstandigheden, ook op andere tijden te examineren; voor de *doctorale examens* ten allen tijde.

Gedurende de vacantien worden geene examens afgelegd.

ART. 9. Dag en uur van het examen worden door den voorzitter der faculteit bepaald. Zij worden bekend gemaakt door aanplakking op de daarvoor door den senaat aan te wijzen plaats.

Mondeling kan niet meer dan één persoon tegelijk worden geëxamineerd.

Art. 10. Om tot het examen te worden toegelaten wordt overlegging aan de faculteit of aan haar voorzittend lid gevorderd van het bewijs dat de daarvoor gevorderde som is betaald.

ART. 11. De faculteit vergadert tot het houden van examens met minstens drie leden.

Omtrent den uitslag van een examen wordt bij meerderheid van stemmen der aanwezigen beslist. Staken de stemmen, dan wordt de geëxamineerde beschouwd te zijn afgewezen.

De afwijzing geschiedt voor hoogstens één jaar. Van die afwijzing en den tijd, waarvoor zij is geschied, wordt binnen 24 uren door het voorzittend lid kennis gegeven aan de senaten der andere Universiteiten. [1])

ART. 12. Ten bewijze dat het examen met goed gevolg is afgelegd, wordt eene in de Latijnsche taal gestelde verklaring, zakelijk overeenkomende met de notulen of het album der faculteit, verstrekt. Heeft de geëxamineerde zich door meer dan gewone bekwaamheid onderscheiden, dan wordt dit in bovengemeld stuk aangeduid met de woorden: *cum laude*. Staken de stemmen over deze bijvoeging, dan blijft zij achterwege.

ART. 13. Het doctoraal examen behoeft niet aan dezelfde universiteit te worden afgelegd, als aan welke het candidaats-examen gedaan is.

ART. 14. Om tot de promotie te worden toegelaten wordt vereischt:

a. het bewijs dat het doctoraal examen in die der in art. 83 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) vermelde wetenschappen, waarin de graad van doctor wordt verlangd, met gunstig gevolg is afgelegd;

b. het schrijven van een proefschrift met minstens twaalf stellingen.

ART. 15. Het onder *b* van het voorgaand artikel bedoelde proefschrift bestaat in eene uitgewerkte verhandeling over een onderwerp, behoorende tot de wetenschap, waarin het doctoraat wordt verlangd, of in uitgewerkte opmerkingen over enkele vraagstukken uit het gebied dier wetenschap. De taal, waarin het proefschrift en de stellingen worden geschreven, is de Nederlandsche, of, wanneer de wenschelijkheid daarvan, ter beoordeeling van de faculteit, mogt blijken, eene andere taal; voor het doctoraat in de klassieke letterkunde wordt het gebruik der Latijnsche taal gevorderd.

ART. 16. Het schrijven van een proefschrift wordt niet vereischt:

a. in de faculteit der *regtswetenschap* [*règtsgeleerdheid*]:

1°. voor de doctoren in de regtswetenschap ter verkrijging van het doctoraat in de staatswetenschap;

2°. voor de doctoren in de staatswetenschap ter verkrijging van het doctoraat in de regtswetenschap;

b. in de faculteit der *geneeskunde:*

1°. voor de doctoren in de geneeskunde ter verkrijging van het doctoraat in de heelkunde;

---

[1]) De faculteiten aan de universiteiten zijn bevoegd, hen, die sedert 1 October 1877 bij de examens of promotien zijn afgewezen, binnen den termijn van een jaar na de afwijzing, op hunne aanvraag tot een nader examen toe te laten. *Art. 4 van het Besluit van 4 Juni* 1878 (*Stbl.* n°. 86).

2°. voor de doctoren in de geneeskunde ter verkrijging van het doctoraat in de verloskunde;

c. in de faculteit der *wis- en natuurkunde:*

voor de doctoren in een of meerder onderdeelen van deze faculteit, ter verkrijging van het doctoraat in een of meerder andere onderdeelen;

d. in de faculteit der *letteren en wijsbegeerte:*

voor de doctoren in een of meer der onderdeelen van deze faculteit, ter verkrijging van het doctoraat in een of meer der andere onderdeelen.

De doctoren in dit artikel bedoeld zijn, wanneer zij geen proefschrift begeeren te vervaardigen, verpligt tot het schrijven van minstens vier en twintig stellingen, betrekking hebbende tot de wetenschap, waarin het doctoraat wordt verlangd. Omtrent de taal, waarin deze stellingen moeten geschreven zijn, geldt de 2de zinsnede van art. 15.

ART. 17. Hem, die tot de promotie verlangt te worden toegelaten, wordt door de faculteit een harer leden als promotor aangewezen, aan wiens goedkeuring het proefschrift en de stellingen worden onderworpen, en die toeziet, dat daarin niets voorkomt, strijdig met de openbare orde of de goede zeden.

ART. 18. Zijn het proefschrift en de stellingen door den promotor goedgekeurd, dan worden zij gedrukt en rondgedeeld en op den dag en het uur, door den rector-magnificus te bepalen, verdedigd op de wijze bij art. 20 vermeld. Dag en uur der promotie worden bekend gemaakt op de wijze, bij art. 2, 1ste lid, voorgeschreven.

ART. 19. De promotie wordt in het openbaar gehouden. Zij behoeft niet plaats te hebben aan dezelfde universiteit, aan welke de examens zijn afgelegd

ART. 20. De promotie is, ter keuze van den doctorandus, publiek of privaat.

De publieke promotie geschiedt door en ten overstaan van den senaat, na verdediging van het proefschrift en de stellingen tegen de bedenkingen van allen, die tot het inbrengen daarvan vergunning van den rector-magnificus hebben verkregen.

De private promotie geschiedt door den senaat, vertegenwoordigd door den rector-magnificus en den secretaris als stemhebbende leden en de faculteit als commissie uit den senaat, na verdediging van het proefschrift en de stellingen voor de faculteit.

De promotie, zoowel de publieke als de private, duurt één uur.

Staken de stemmen over de toekenning van den doctoralen graad, dan wordt die niet toegekend.

Afwijzing bij de promotie geschiedt voor hoogstens één jaar. Van die

afwijzing en den tijd, waarvoor zij is geschiedt, wordt binnen 24 uren door den secretaris van den senaat kennis gegeven aan de senaten der andere universiteiten. [1])

ART. 21. Omtrent de taal, waarin de verdediging van het proefschrift en de stellingen, alsmede de toekenning van den doctoralen graad geschieden, geldt de 2de zinsnede van art. 15.

ART. 22. Hij, aan wien de doctorale graad is toegekend, ontvangt, ten bewijze daarvan, een door den rector en den secretaris van den senaat geteekend, in de Latijnsche taal gesteld, diploma, waarvan het model door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken wordt vastgesteld.

Indien bij de promotie bewijzen van meer dan gewone bekwaamheden zijn gegeven, wordt in het diploma vermeld, dat de doctorale graad *cum laude* is toegekend.

Staken de stemmen over deze bijvoeging, dan blijft zij achterwege.

ART. 23. De promotie kan, behalve in de vacantien, ten allen tijde plaats hebben.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is bevoegd, in bijzondere omstandigheden, op advies van de faculteit, te vergunnen, dat de promotie ook gedurende de vacantie geschiede.

ART. 24. Doctoren in de rechtswetenschap, die de bevoegdheid wenschen te verkrijgen om, behoudens nadere vereischten in bijzondere wetten of verordeningen gevorderd, in Nederlandsch Indië bij de regterlijke magt of de burgerlijke dienst te worden benoemd, leggen voor de vereenigde faculteiten der regtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte een aanvullingsexamen af in:

a. het Mohammedaansch regt en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië;

b. het staatsregt en de inrigting van 's Rijks kolonien en overzeesche bezittingen;

c. de land- en volkenkunde van den Oost-Indischen archipel;

d. 1°. de Maleische taal of 2°. de Javaansche taal, ter keuze van den belanghebbende.

De duur van het examen is twee uren, waarvan:

één uur voor de vakken onder *a* en *b* en

één uur voor de vakken *c* en *d* genoemd.

Het examen is mondeling en wordt in het openbaar gehouden.

---

[1]) Zie de noot op art. 11.

De artikelen 7, 2de lid, 9, 10, 11 en het in art. 23 omtrent de promotie bepaalde zijn daarop van toepassing.

Is het examen met gunstig gevolg afgelegd, dan wordt aan den geëxamineerde eene door den voorzitter en secretaris der vereenigde faculteiten geteekende, in de Nederlandsche taal gestelde, verklaring uitgereikt, waaruit dit blijkt.

Heeft de geëxamineerde zich door meer dan gewone bekwaamheid onderscheiden, dan wordt in de verklaring vermeld, dat de toelating met lof geschiedt. Zoo omtrent deze bijvoeging de stemmen staken, heeft zij niet plaats.

ART. 25. Het ambtscostuum der hoogleeraren bij de publieke promotie, even als bij andere plegtige gelegenheden, is de toga van zwarte zijde, de muts van zwart fluweel, met zwarte onderkleeding en witte das en bef.

ART. 26. Dit besluit treedt in werking op het tijdstip, voor het in werking treden der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), door Ons te bepalen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Het Loo, den 27sten April 1877.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK

Uitgegeven den *tienden* Mei 1877.

De Minister van Justitie,
VAN LYNDEN VAN SANDENBURG.

BESLUIT *van den* 17*den Julij* 1877 (*Stbl.* n°. 159), *ter uitvoering van art.* 118 *der wet van* 28 *April* 1876 (Staatsblad n°. 102), *tot regeling van het hooger onderwijs* (gewijzigd bij dat van 4 *Junij* 1878 (Staatsblad n°. 84)).

Wij WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 27 Junij 1877, litt. R, 5de afdeeling:

Overwegende, dat, volgens art. 118 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bij algemeenen maatregel van

inwendig bestuur moet worden bepaald, welke bewijzen van bekwaamheid zij, die vermeld zijn in artt. 116 en 117 dier wet, behooren te geven, alvorens tot de examens, bedoeld bij art. 84, te kunnen worden toegelaten;

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 11 Julij 1877, litt. F. F., 5de afdeeling;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Zij, die vóór 1 October 1877, of in het tijdperk, vermeld in art. 116 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), het bewijs hebben verkregen, bedoeld in art. 1, 1ste lid, van Ons besluit van 4 Augustus 1853 (*Staatsblad* n°. 38), of het examen, in het tweede lid van dat artikel omschreven, met gunstig gevolg hebben afgelegd, moeten, alvorens te worden toegelaten tot de examens, omschreven in art. 2 van Ons besluit van 28 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), de navolgende bewijzen van bekwaamheid geven.

ART. 2. Om te worden toegelaten tot het candidaats-examen, vermeld in art. 2, § 1, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), wordt het bewijs vereischt van een met gunstig gevolg afgelegd examen voor de faculteit der letteren en wijsbegeerte in:

1°. de Grieksche taalkunde;

2°. de Latijnsche taalkunde;

3°. de Hebreeuwsche taal;

4°. de Nederlandsche taal en stijl;

5°. de Israëlitische oudheden.

Van dit examen zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg het examen hebben afgelegd, vermeld in art. 28 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, n°. 14.

ART. 3. Zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg het examen hebben afgelegd. bedoeld in art. 97 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, n°. 14, behoeven, om tot het candidaats-examen, vermeld in art. 2, § 1, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), te worden toegelaten, alleen het bewijs over te leggen, in de eerste alinea van dat artikel, § 1, bedoeld.

ART. 4. Om te worden toegelaten tot het eerste der examens, vermeld in art. 2, § 2, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), wordt het bewijs vereischt van een met gunstig gevolg afgelegd examen voor de faculteit der letteren en wijsbegeerte in:

1°. de Grieksche taalkunde;

2°. de Latijnsche taalkunde;

3°. de Romeinsche oudheden;

4°. de algemeene geschiedenis.

Van dat examen zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg een der examens hebben afgelegd, vermeld in artt. 97 en 99 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, n°. 14.

ART. 5. Om te worden toegelaten tot het eerste der examens, vermeld in art. 2, § 3, en tot een der candidaats-examens, vermeld in art. 2, § 4, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), wordt vereischt het bewijs van een met gunstig gevolg afgelegd examen voor de faculteit der wis- en natuurkunde in:

1°. de stelkunde tot en met de tweedemagtsvergelijkingen, de reken- en meetkundige reeksen en de leer der logarithmen;

2°. de meetkunde tot en met de sphaerische trigonometrie:

Van dit examen zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg het examen hebben afgelegd, vermeld in art. 4 van het Koninklijk besluit van 9 September 1826, n°. 145.

ART. 6. Om te worden toegelaten tot een der candidaats-examens vermeld onder *b*, *c*, *d* en *e* van art. 2, § 5, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), wordt het bewijs vereischt van een met gunstig gevolg afgelegd examen voor de faculteit der letteren en wijsbegeerte in:

1°. de grieksche taalkunde;

2°. de latijnsche taalkunde;

3°. de algemeene geschiedenis.

Van dit examen zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg een der examens hebben afgelegd, vermeld in de artt. 97 98 en 99 van het Koninklijk besluit van 2 Aug. 1815, n°. 14.

ART. 7. De examens, in de voorgaande artikelen omschreven, zijn mondeling en worden in het openbaar gehouden. Zij worden afgenomen in de Nederlandsche taal, of, bij gebleken noodzakelijkheid, ter beoordeeling van de faculteit, in eene andere taal. De artt. 9 en 10, het eerste en tweede lid van art. 11 en het eerste lid van art. 12 van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87) zijn op die examens van toepassing.

ART. 8. De duur dezer examens wordt door de faculteiten bepaald, maar is niet korter dan één uur voor ieder. Afwijzing geschiedt voor hoogstens zes maanden. Van die afwijzing en den tijd waarvoor zij is geschied, wordt bin-

nen 24 uren door het voorzittend lid kennis gegeven aan de senaten der andere universiteiten. [1]).

ART. 9. Tot het afleggen dezer examens wordt, buiten de vacantie ten allen tijde gelegenheid gegeven.

ART. 10. De examens, vermeld in de artt. 2A, 4A, en 5 en 6 van Ons tegenwoordig besluit, zijn kosteloos.

ART. 11. Dit besluit treedt in werking 1 October 1877.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Zurich, den 17den Julij 1877.

WILLEM.

De minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

Uitgegven den *vijf en twintigsten* Julij 1877.

De Minister van Justitie,
VAN LIJNDEN VAN SANDENBURG.

BESLUIT *van den 17den Julij* 1877 *(Stbl.* n°. 160), *ter uitvoering van art.* 119 *der Wet van* 28 *April* 1876 (Staatsblad n°. 102) *tot regeling van het hooger onderwijs.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 27 Junij 1877, litt. R., 5de afdeeling;

Overwegende, dat, volgens art. 119 der wet van 28 April 1876 *(Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur moet worden bepaald, van welke der examens, bedoeld bij art. 84 dier wet, zijn vrijgesteld zij, die, op het tijdstip van haar in werking treden, aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat verkregen hebben;

---

[1]) De faculteiten aan de universiteiten zijn bevoegd, hen, die sedert 1 Otcober 1877 bij deze examens zijn afgewezen, binnen den tijd van zes maanden na de afwijzing, op hunne aanvraag, tot een nader examen toe te laten. *Art.* 4 *van het besluit van* 4 *Junij* 1878 (*Stbl. n°* 86).

Den Raad van State gehoord (advies van 10 Julij ll. . n°. 8);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 11 Junij 1877, litt. F. F., 5de afdeeling;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de godgeleerdheid verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het examen, vermeld in art. 2, § 1, 1ste lid, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87) en van het in dezelfde paragraaf omschreven candidaats-examen in de godgeleerdheid.

ART. 2. Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de regtsgeleerdheid verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het candidaats-examen, vermeld in art. 2, § 2, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), zoowel voor de regtswetenschap als voor de staatswetenschap.

ART. 3. Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de geneeskunde verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het examen, vermeld in art. 2, § 3, 1ste lid, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87) en van het in dezelfde paragraaf omschreven candidaats-examen in de geneeskunde.

ART. 4. Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de wis- en natuurkunde, voorbereidende voor de studie der geneeskunde, verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het examen, vermeld in art. 2, § 3, 1ste lid, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87).

ART. 5. Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de wis- en natuurkunde, voorbereidende voor het doctoraat in die wetenschap, verkregen hebben, zijn vrijgesteld van de candidaats-examens, vermeld in art. 2, § 4, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87).

ART. 6. Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de letteren, voorbereidende tot de studie der godgeleerdheid, verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het examen vermeld in art. 2, § 1, 1ste lid, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87).

ART. 7. Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de letteren, voorbereidende tot het doctoraat in

die wetenschap, verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het candidaats-examen in de klassieke letterkunde.

ART. 8. Dit besluit treedt in werking op 1 October 1877.

Onze Minister van Binnenlandsche is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Zurich, den 17den Julij 1877.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

Uitgegeven den *vijf en twintigsten* Julij 1877.

De Minister van Justitie,
VAN LYNDEN VAN SANDENBURG.

BESLUIT *van den 30sten Julij* 1878 *(Stbl.* n°. 103), *bepalende dat daarbij vermelde makingen aan de Rijks-universiteiten te* Leiden *en* Utrecht *de dusver daaraan gegeven bestemming zullen behouden.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ, ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 27 Mei 1878, litt. C, afdeeling Onderwijs;

Overwegende:

dat, volgens art. 107 der wet van 28 April 1876 *(Staatsblad* n°. 102), van bestaande makingen ten behoeve eener theologische faculteit of van theologische studien, alsmede van bestaande stichtingen van beurzen of leenen ten voordeele van studerenden in de theologie aan eene van 's Rijks universiteiten, indien eene regeling, zooals in art. 104 is bedoeld, tot stand is gekomen, door Ons de voortdurende bestemming wordt aangewezen op de wijze, die het meest met het doel der erflaters en stichters overeenkomt;

dat de regeling, in art. 104 der aangehaalde wet bedoeld, tot stand is gekomen;

dat de volgende makingen enz. bestaan:

aan de Rijksuniversiteit te:

Leiden:

van SAMUEL DE ZEE, dd. 10 Februarij 1724,
van S. J. en J. DRIJFNOO, dd. 26 Julij 1779.
van HENDRIK SIMONIDES MIJSBERG, dd. 9 Julij 1827, en
van J. H. OOSTERDIJCK, dd. 28 November 1860;

Utrecht:

van DANIEL BERNHARD GUILJAMSZ.,
van JOHAN BREIJER.
van Jufvrouw A. EVERWIJN,
van HIERONYMES van ALPHEN,
van J. L. VAN FRANKENDAAL,
van JAN DAVID VAN DEN ENDE,
van PETRUS VAN MASTRICHT, en
van ENGEL VAN VIANEN;

Den Raad van State gehoord (advies van 16 Julij 1878, n°. 8);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 25 Julij 1878, litt. F, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen, dat voormelde makingen de dusver daaraan gegeven bestemming zullen behouden.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Pyrmont, den 30sten Julij 1878.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE.

Uitgegeven den *zevenden* Augustus 1878.

De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT.

II.

STAAT DER UNIVERSITEIT,

BIJ DEN

AANVANG VAN HET STUDIEJAAR 1878—1879.

COLLEGE VAN CURATOREN.

Mr. L. Graaf van Heiden Reinestein, *President* (benoemd bij besluit van 24 Augustus 1867, en 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1879.
Mr. J. L. G. Gregory (benoemd bij besluit van 17 October 1871, en 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1885.
Mr. W. de Sitter (benoemd bij besluit van 6 December 1862, 6 Augustus 1872 en 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1881.
Mr. B. van Roijen (benoemd bij besluit van 10 Juli 1872 en 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1887.
Jhr. Mr. J. Æ. A. van Panhuijs (benoemd bij besluit van 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1883.

SECRETARIS VAN CURATOREN.

Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman (benoemd bij besluit van 28 Juni 1877 en van 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1882.

BESTUUR DER UNIVERSITEIT.

Rector Magnificus: Jhr. B. H. C. K. van der Wijck.
Assessoren: F. W. B. van Bell; W. Modderman; P. de Boer; H. W. Middendorp.
Secretaris van den Senaat: H. E. Moltzer.

HOOGLEERAREN.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

F. W. B. van Bell (23 Nov. 1872). Encyclopaedie der Godgeleerdheid. Uitlegging van het Nieuwe Testament. Zedekunde.

G. H. Lamers (30 Sept. 1874). Geschiedenis der Godsdiensten in het algemeen. Geschiedenis der leer aangaande God. Wijsbegeerte van de Godsdienst.

J. Cramer (10 October 1876). Oud-christelijke letterkunde. Geschiedenis van het Christendom. Geschiedenis der leerstellingen van de Christelijke Godsdienst.

J. J. P. Valeton (2 October 1845 in de literarische Faculteit, 1 October 1877 in de Faculteit der Godgeleerdheid). Israëlitische letterkunde. Uitlegging van het Oude Testament. Geschiedenis van de Israëlietische Godsdienst.

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

B. J. Gratama (15 April 1858). Wijsbegeerte van het Recht. Strafrecht. Strafvordering.

G. Diephuis (22 September 1859). Burgerlijk regt. Handelsregt. Burgerlijke Rechtsvordering.

B. D. H. Tellegen (20 December 1860). Staatsrecht. Administratief recht. Volkenrecht.

W. Modderman (6 Junij 1867). Het Romeinsche recht en zijne Geschiedenis.

J. Fresemann Viëtor (13 October 1877). Encyclopaedie der Rechtswetenschap. Staathuishoudkunde. Statistiek. Staatkundige geschiedenis.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

W. M. H. Sänger (21 November 1876). Verloskunde en de leer der vrouwenziekten.

D. Huizinga (27 Januarij 1870). Physiologie en Weefselleer.

H. W. Middendorp (7 October 1871). Algemeene pathologie en pathologische anatomie.

H. A. Kooijker (19 September 1873) Geneeskunde.

J. P. van Braam Houckgeest (13 October 1877). Ontleedkunde.

A. P. Fokker (5 December 1877). Hygiëne; geneeskundige politie; geregtelijke geneeskunde; pharmacognosie en pharmacodijnamiek.

J. R. Ranke (15 Mei 1878). Heelkunde.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

W. A. Enschedé (14 September 1843). Hoogere stelkunde, Analytische meetkunde.

R. A. Mees (7 October 1868). Natuurkunde en Meteorologie

R. S. Tjaden Modderman (4 Maart 1869). Scheikunde.

P. de Boer (23 September 1871). Botanie.

H. J. van Ankum (16 November 1872). Zoölogie; vergelijkende anatomie en vergelijkende physiologie.

H. J. Rink (19 October 1877). Beschrijvende Meetkunde; differentiaal en integraalrekening; theorie der functiën.

F. P. J. van Calker (5 November 1877). Kristallographie; mineralogie; geölogie; palaeontologie en physische aardrijkskunde.

J. C. Kapteijn (20 Februarij 1878) Sterrekunde; waarschijnlijkheidsrekening; mechanica.

P. C. Plugge (24 September 1878). Artsenijbereidkunde en toxicologie.

FAGULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

W. Hecker (20 December 1845). Oude geschiedenis; politische aardrijkskunde.

B. H. C. K. van der Wijck (7 Mei 1863). Geschiedenis der wijsbegeerte; logica; metaphysica; zielkunde.

H. E. Moltzer (30 Maart 1865). Nederlandsche taal- en letterkunde; middelnederlandsch; Gothisch; Anglosaxisch; middelhoogduitsch.

E. Baehrens (24 October 1877). Latijnsche taal en letterkunde; Romeinsche oudheden en kunstgeschiedenis.

F. J. van den Ham (27 October 1877). Hebreeuwsche taal- en letterkunde; Israelietische oudheden.

Tj. Halbertsma, Jzn. (2 November 1877). Grieksche taal- en letterkunde; Grieksche oudheden en kunstgeschiedenis.

P. L. Muller (8 October 1878). Vaderlandsche geschiedenis; geschiedenis van de middeleeuwen en den nieuweren tijd.

PRIVAAT-DOCENTEN.

A. O. H. Tellegen, Geneeskunde.

M. E. Mulder, Oogheelkunde.

B. Symons, Hoogduitsche en Engelsche letterkunde.

ADSISTENTEN VAN HOOGLEERAREN.

J. Bleeker, bij de physiologie.
Dr. S. B. Ranneft, bij de heelkunde.
Dr. J. A. Kappers, } bij de scheikunde.
J. Mesdag, }
J. Mees ten Oever, bij de verloskunde.
J. L. Jonxis, bij de ontleedkunde.
K. Kooij, bij de geneeskunde.
J. Schippers, bij de pathologie.

PEDELLEN.

E. Smit.
H. J. Kars.

HOOGLEERAREN, AANGESTELD VAN WEGE DE NEDERL. HERVORMDE KERK.

Dr. C. P. Hofstede de Groot (31 Mei 1878).
Dr. E. F. Kruyf (1 Juni 1878).

WETENSCHAPPELIJKE INRICHTINGEN EN VERZAMELINGEN.

BIBLIOTHEEK DER UNIVERSITEIT.

Prof. W. A. Enschedé, Bibliothecaris.
R. J. Schierbeek, Amanuensis.
H. J. Kars, Custos.
J. G. Laats, Schrijver.

KABINET VAN NATUURLIJKE HISTORIE.

Prof. H. J. van Ankum, Directeur.
P. C. C. Duyzend, Amanuensis.
W. Bekius, Bediende.

HORTUS BOTANICUS.

Prof. de Boer, Directeur.
W. Kent, Hortulanus.
J. Groenewold, Amanuensis.
A. Viet, Tuinknecht.

PHYSIOLOGISCH LABORATORIUM.

Prof. D. Huizinga, Directeur.
L. Nienhuis, Bediende.

PHYSISCH KABINET.

Prof. R. A. Mees, Directeur.
H. Deutgen, Amanuensis.

CHEMISCH LABORATORIUM.

Prof. R. S. Tjaden Modderman, Directeur.
W. Bakker, Bediende.

ANATOMISCH KABINET.

Prof. J. P. van Braam Houckgeest, Directeur.
D. van Wering, Bediende.

PATHOLOGISCHE KLINIEK.

Prof. H. A. Kooijker Directeur.

NOSOCOMIUM.

Mr. L. Graaf van Heiden Reinestein, President.
Prof. J. R. Ranke.
Dr. R. J. Tellegen.
Jhr. Mr. J. D. Lewe Quintus.
Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman.
W. Lagro, Controleur.

CONCIERGE VAN HET ACADEMIEGEBOUW.

W. Bekius.

SERIES LECTIONUM

QUAS

IN UNIVERSITATE QUAE GRONINGAE EST,

INDE A DIE XVII M. SEPTEMBRIS ANNI CIƆIƆCCCLXXVIII USQUE AD FERIAS AESTIVAS
ANNI CIƆIƆCCCLXXIX HABENDAS EDICIT

RECTOR MAGNIFICUS

FREDERICUS WILHELMUS BERNARDUS VAN BELL.

FACULTAS THEOLOGICA.

FREDERICUS WILHELMUS BERNARDUS VAN BELL *Encyclopaediam theologicam* exponet die Martis, hora XI. *Exegesin librorum N. T.* docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora XI. *Disciplinam moralen* tractabit diebus Lunae, et Mercurii, hora X.

GISBERTUS HENRICUS LAMERS *Philosophiam religionis* tradet diebus Lunae et Martis hora XII. *Historiam doctrinae de Deo* enarrabit diebus Lunae et Martis hora I. *Historiam religionum universalem* tractabit die Iovis horis X et XI.

JACOBUS CRAMER *Historiam religionis Christianae* tradet diebus Martis, hora X, et Mercurii, hora I. *De Litteris Christianis primaevis* aget diebus Martis, hora IX et Iovis, hora II. *Historiam dogmatum religionis Christianae* tractabit die Mercurii, hora II et Iovis, hora I.

JOSUA JOANNES PHILIPPUS VALETON *Historiam religionis Israëliticae* enarrabit die Veneris, horis IX et XII. De *Litteris Israëliticis* aget diebus Mercurii et Iovis, hora IX. *Exegesin librorum V. T.* docebit diebus Mercurii et Iovis, hora XII.

FACULTAS JURIDICA.

BERNARDUS IANUS GRATAMA *Philosophiam Iuris* tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI. *Ius criminale* iisdem diebus, hora X. *Ordinem Iudiciorum publicorum* iisdem diebus, hora IX.

GERHARDUS DIEPHUIS *Ius civile et mercatorium* explicabit die Mercurii, horis XII et I, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII. De *Iudiciis privatis* diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora I, aget.

BERNARDUS DOMINICUS HUBERTUS TELLEGEN aget de *Iure publico* die Iovis, horis IX et X, die Veneris, horis IX et X; de *Iure administrativo* die Iovis et Veneris, hora XI; de *Iure gentium Europaeo* die Martis, horis XII et I.

WIARDUS MODDERMAN *Locos Pandectarum selectos* tractabit die Lunae, horis XII et I et die Saturni, hora XI. *Historiam Juris Romani* et *Institutiones Justiniani* docebit diebus Mercurii, Iovis, Veneris horis X et XI et Saturni, horis IX et X.

IANUS FRESEMANN VIĔTOR *Oeconomiae politicae elementa* tradet die Lunae, hora I et die Veneris, horis XII et I. *Statistices methodum* exponet die Saturni, hora X. De *Encyclopaedia Iuris* aget die Lunae, hora XII et die Saturni, hora XI. *Oeconomiae politicae capita selecta* et *Historiam politicam* tractabit horis auditoribus commodis.

FACULTAS MEDICA.

GUILIELMUS MATHIAS HENRICUS SÄNGER *Theoriam artis Obstetriciae* exponet die Martis, hora IX. *Doctrinam operationum* tradet et *operationibus obstetriciis*, in pelvi factitia instituendis, praeerit diebus Veneris et Saturni, hora IX. *Gynaecologiae* capita selecta tradet et *Exercitationibus clinicis* et *polyclinicis* in nosocomio academico vacabit diebus Martis et Veneris; hora X. *Praxin obstetriciam* et *gynaecologiam* tum in nosocomio academico, tum in polyclinico quoties necesse erit moderabitur.

DIDERICUS HUIZINGA *Physiologiam* docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis, horis X—XII; *Histologiam* die Veneris horis X—XII. *Exercitia practica* moderabitur horis commodis.

HENRICUS GUILIELMUS MIDDENDORP *Pathologiam generalem* docebit diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora IX. *Anatomiam pathologicam* exponet diebus Lunae et Iovis, hora IX. *Indagationibus histiologico—pathologicis* praeerit diebus Lunae et Iovis, hora X. *Indagationibus anatomico—pathologicis, cadaverum sectione instituendis*, praeerit qualibet oblata occasione, hiberno tempore hora IX, aestivo tempore hora VIII.

HENRICUS ALBERTUS KOOYKER *Exercitationibus clinicis* et *polyclinicis* in Nosocomio Academico quotidie vacabit hora XI. *Pathologiae specialis* capita selecta tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Saturni, hora X.

JACOBUS PETRUS VAN BRAAM HOUCKGEEST *Anatomen corporis humani* exponet diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris hora I; *Embryogenesin* diebus Lunae et Saturni hora I. *Exercitationibus practicis* quotidie praeerit.

ABRAHAMUS PETRUS FOKKER *Pharmacodynamiam* docebit diebus Lunae et

Mercurii, hora II; *Pharmacognosiam* die Iovis, hora II; *Hygienem* die Martis, hora II et die Veneris, hora III; *Medicinam forensem* horis auditoribus commodis. *Exercitationes practicas in victualibus corruptis dignoscendis* moderabitur die Saturni, horis I—III.

JOHANNES RUDOLPHUS RANKE *Chirurgiam* docebit diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora II. *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio Academico quotidie vacabit, hora XII. *Operationibus chirurgicis in cadavere instituendis* praeerit qualibet oblata occasione.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ *Analysin Algebraicam* exponet diebus Lunae et Martis, hora XI. *Geometriam analyticam* docebit die Lunae, hora XII et die Mercurii, hora I. *Algebrae*, *Geometriae* et *Trigonometriae planae elementa* explicabit diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI. *Stereometriam* et *Trigometriam sphaericam* docebit diebus Iovis et Saturni, hora IX.

RUDOLPHUS ADRIANUS MEES *Physicam experimentalen* exponet die Martis, hora I, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII. *Physicae mathematicae* capita selecta explicabit diebus Martis et Veneris, hora II. *Exercitia practica* moderabitur diebus Lunae et Saturni, horis II et III. *Meteorologiam* docebit hora auditoribus commoda.

RUDOLPHUS SICCO TJADEN MODDERMAN *Chemiam anorganicam* docebit die Lunae, horis IX et X, die Martis, hora IX et die Mercurii, hora XI. *Chemiam organicam* exponet die Iovis, hora XI et die Saturni, horis X et XI. *Chemiae theoreticae capita selecta* tradet die Martis, hora X. *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio quotidie moderabitur.

PETRUS DE BOER *Morphologiam* et *Physiologiam plantarum* exponet die Iovis, hora X et die Veneris, hora I. *Familias plantarum selectas* atque *Plantas medicinales* explicabit die Mercurii, horis IX et X. *Exercitia microscopica* in plantarum structura exploranda moderabitur diebus Mercurii et Iovis, horis I et II, aliisque horis commodis. *Botaniam pharmaceuticam* docebit die Iovis, hora XI, die Saturni, horis X et XI. *Exercitiis practicis* in Horto botanico sive excursionibus botanicis praeerit aestivo tempore, horis postea indicandis. *Capita selecta* exponere paratus erit hora commoda.

HENRICUS JANUS VAN ANKUM *Zoölogiam*, *Anatomiam et Physiologiam comparatam* docebit die Martis, horis X et XI, die Mercurii, hora XII et die Veneris horis X et XI, *Zoölogiae Capita selecta* exponet horis auditoribus commodis. *Exercitationibus practicis* praeerit die Lunae, horis IX —XII, aliisque horis commodis.

HENRICUS JANUS RINK *Geometriam descriptivam* docebit diebus Mercurii et Veneris hora X; *Calculum differentialem* diebus Mercurii hora IX, Iovis, hora X et Veneris, hora IX; *Calculum integralem* et *Theoriam functionum* horis auditoribus commodis.

FREDERICUS JULIUS PETRUS VAN CALKER *Mineralogiam generalem* docebit diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI; *Geologiam* et *Palaeontologiam* diebus Martis et Veneris hora XI; *Geographiam physicam* horis postea indicandis. *Crystallographiae* et *Mineralogiae* capita selecta exponere paratus erit hora commoda. *Exercitiis practicis* praeerit die Mercurii, hora II et III.

JACOBUS CORNELIS KAPTEIJN *Astronomiam popularem et sphaericam* tradet diebes Iovis, Veneris, Saturni, hora I. *Mechanicam analyticam* tradet diebus Iovis et Veneris, hora IX. *Astronomiam theoreticam* tradet diebus Veneris et Saturni, hora X. *Theoriam probabilitatis* explicabit die Iovis, hora X; *Astronomiam practicam* horis postea indicandis.

Lectiones Pharmaceuticae et Toxicologicae postea indicabuntur.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

GUILIELMUS HECKER *Historiam medii aevi* explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii, hora X; *Historiam Graecorum* iisdem diebus hora XI; *Historiam populorum orientalium* diebus Iovis, Veneris, Saturni, hora X; *Geographiam politicam* diebus et horis postea indicandis.

BERNARDUS HENRICUS CORNELIUS CAROLUS VAN DER WIJCK *Metaphysicam* docebit die Lunae, horis XII et I; *Psychologiam* die Mercurii, horis XII et I; *Logicam* die Veneris, horis IX et X; *Historiam Philosophiae* die Martis, horis XII et I. Cum provectioribus *Capita selecta e philosophia* tractabit horis postea indicandis.

HENRICUS ERNESTUS MOLTZER *Linguae patriae historiam et grammaticam* explicabit die Mercurii, hora XII; *Eloquentiae praecepta* tradet et *Exercitia practica* moderabitur die Iovis, horis XII et I; *Linguam Anglosaxonicam* docebit die Martis hora II; Poëmata medii aevi quibus tituli: *Carel ende Elegast*, *Walewein*, *Theophilus* interpretabitur diebus Mercurii, horis I et II; *Historiam Literariam patriam* exponet die Martis, horis XII et I, *Germanicam medii aevi* die Iovis, hora IX. *Linguam Gothicam* docebit horis auditoribus commodis.

TIALLINGIUS HALBERTSMA, Justi filius, *Luciani Alexandrum* et alia opuscula explicabit in usum propaedeuticorum die Mercurii, horis I et II. *Homerum* interpretabitur Literarum Studiosis die Iovis, horis I et II. *Poëtas scenicos* cursoria lectione cum provectioribus leget die Martis, horis I et II. *Antiquitates Graecas* enarrabit die Veneris, horis I et II. *His-*

toriam literarum Graecarum et artis Graecae explicabit hora auditoribus commoda.

AEMILIUS BAEHRENS *Horatii Satiras selectas* interpretabitur in usum propaedeuticorum die Lunae, horis I et II. *Antiquates Romanas* docebit die Martis, horis I et II. *Grammaticam Latinam* exponet die Mercurii horis I et II. *Exercitationes exegeticas et criticas* moderabitur die Mercurii, horis vespertinis VI et VII.

FREDERICUS JACOBUS VAN DEN HAM *Antiquitates Hebraicas* docebit diebus Martis, Mercurii et Iovis; hora IX; *Grammaticam Hebraicam* explicabit die Martis, hora X, die Mercurii, hora XI et die Jovis, hora X. *Grammaticam Arabicam* explicabit die Mercurii, hora X; *Syriaca et Arabica* interpretabitur horis vespertinis auditoribus commodis.

Lectiones de Historia patriae postea indicabuntur.

Doct. ANTONIUS OTTO HERMANNUS TELLEGEN Privatim-docentis munere fungens, *Artem diagnosticam* docebit diebus Lunae et Saturni, hora I et die Mercurii, hora IX. Cum provectioribus *Repetitorium de variis argumentis medicis* instituet horis postea indicandis.

Doct. MARTINUS EDSGE MULDER Privatim-docentis munere fungens, *Ophthalmologiam* docebit et *Exercitationibus polyclinicis opthalmologicis* vacabit horis postea indicandis.

Doct. BAREND SYMONS, Privatim-docentis munere fungens, *Grammaticam comparativam linguarum Teutonicae et Anglicae* linguistica ratione tractabit, addita introductione de *Linguis Germanicis inter se comparandis*, singul. hebdomad. per IV horas. *Historiam litterarum Teutonicarum, inprimis ab initio saec. XVIII* docebit singul. hebdomad. per III horas. De *Shakespearii ejusque aequalium poematibus* disputabit, deinde ex *Shakespearii tragoediis* unam et alteram interpretabitur singul. hebdomod. per II horas. *Goethii tragoediam, quae* FAUST *inscribitur*, interpretabitur singul. hebdomad. horis singulis.

THEOLOGIAE PROFESSORES ECCLESIASTICI, STUDIA FUTURORUM SACRORUM ANTISTITUM IN ECCLESIA REFORMATA NEERLANDICA MODERANTES, DOCEBUNT:

C. P. HOFSTEDE DE GROOT *Theologiam dogmaticam* diebus Martis, hora II et Veneris, hora X; *Historiam Ecclesiae Reformatae Neerlandicae* die Lunae, hora IX; *Historiam dogmatum ejusdem Ecclesiae* die Saturni, hora IX; *Ius ecclesiasticum Neerlandicum* die Martis, hora I.

E. F. KRUYF *Theologiam Biblicam* diebus Lunae, hora II et Veneris, hora I; *Theologiam practicam* diebus Veneris, hora II et Saturni, hora X; *Historiam propagationis religionis Christianae* die Lunae, hora I. *Exercitia catechetica et homiletica moderabitur horis commodis.*

Bibliotheca Academica patebit quotidie, exceptis diebus festis, ab hora I ad IV; Feriis vero ab hora I ad III.

Museum Historiae Naturalis cuivis patebit die *Mercurii*, ab hora XII ad I; Studiosis vero quotidie, horis commodis.

Museum Anatomicum patebit die *Martis*, ab hora I ad II.

Museum Anatomico-pathologicum cuivis die Martis ab hora I ad II, Studiosis vero quotidie patebit, horis commodis

Hortus Botanicus cuivis patebit die *Iovis*, ab hora II ad IV, Studiosis vero quotidie, horis commodis.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

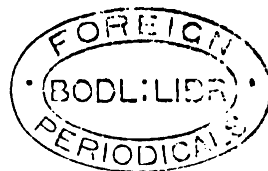
JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

TE

GRONINGEN.

1878–1879.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1879.

Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

INHOUD.

I.

GESCHIEDENIS DER UNIVERSITEIT GEDURENDE HET STUDIEJAAR 1878—1879.

Blz.

Redevoering van den aftredenden Rector Magnificus Jkhr. Dr. B. H. C. K. VAN DER WIJCK, uitgesproken den 16en September 1879 3

Verslag van de lotgevallen der Universiteit, uitgebracht bij de overdracht van het rectoraat 19

Lijst der geschriften van wijlen den oud-hoogleeraar Dr. J. CH. C. VAN HEUSDE 36

Hoogleeraren, die in het studiejaar 1878—1879 hun ambt aan de universiteit te Groningen hebben aanvaard 37

Naamlijst der ingeschreven studenten 39

Getal der bij de verschillende faculteiten ingeschreven studenten 45

Naamlijst der geëxamineerden 46

Uitslag der examens 49

Promotien 50

Wetten en Koninklijke Besluiten van Hooger onderwijs:

Besluit betreffende verlof tot afwezigheid der hoogleeraren enz. 51

Wijziging van voornoemd Besluit 52

Besluit tot opheffing van het mathesis-examen voor theologen, juristen en literatoren 53

Besluit betreffende het beheer en den werkkring van Curatoren. . . . 55

Artsenwet 58

Besluit betreffende de jaarwedden der hoogleeraren 65

Besluit regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts enz. enz.. 66

—

Blz.

Besluit regelende de examens tot verkrijging der bevoegdheid van arts enz. enz. 67

Besluit regelende de examens van hen, die de bewijzen wenschen te leveren, dat zij tot de beoefening der natuurwetenschappen genoegzaam voorbereid zijn 70

Besluit tot regeling der examens als arts enz. enz. 73

Budget van hooger onderwijs 77

II.

STAAT DER UNIVERSITEIT BIJ DEN AANVANG VAN HET STUDIEJAAR 1879—1880.

College van Curatoren 81

Bestuur der Universiteit 81

Hoogleeraren 82

Lectoren en Privaat-docenten 83

Adsistenten van hoogleeraren 84

Pedellen 84

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederl. Hervormde Kerk 84

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen 84

Series Lectionum 86

Bijlagen:

Fata Academiae Groninganae CIƆIƆCCCLXXV—CIƆIƆCCCLXXVI 95

Verslag van de lotgevallen der Universiteit, gedurende het studiejaar 1876—1877.

I.

GESCHIEDENIS DER UNIVERSITEIT,

IN HET

STUDIEJAAR 1878—1879.

HET RAADSEL DER ERVARING.

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE OVERDRACHT VAN HET RECTORAAT AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN,

DEN 16 SEPTEMBER 1879,

DOOR

JHR. DR. B. H. C. K. VAN DER WIJCK.

Aanzienlijke en Hooggeachte Vergadering!

Een philosoof als zoodanig is een zonderling schepsel. Hij vindt raadselachtig wat in de schatting van anderen van zelf spreekt, en bekreunt zich weinig om dat, waar de meesten groot gewicht aan hechten. Terwijl bijna alle menschen onophoudelijk bedenken, dat zij juist deze of die individu zijn, en wat daaruit voortvloeit, overweegt de philosoof wat het in heeft mensch te wezen en is het voor hem een probleem, hoe de mensch individu en subject van kennis tegelijk kan zijn.

Gij zit in den schouwburg en uwe oogen zijn op het tooneel gericht. Onder de verschillende personen, die gij ziet handelen en hoort spreken, is er één, die u bijzonder verwant is. Is het misschien uw broeder, uw vader? Neen, gij zelf zijt het. Dan natuurlijk uw beeld, eene nabootsing van u zelf, misschien uw dubbelganger? Neen, gij ziet daar u zelven in eigen persoon, omgeven van allerlei andere dingen en personen, en daarmede handelend en lijdend in betrekking staande. — Maar die onderstelling is ongerijmd! — Volstrekt niet; zij is waarheid, onafgebroken, alledaagsche waarheid. Ik heb u de rol geschilderd, die de mensch, zoowel met zelfbewustzijn als met bewustzijn van andere dingen toegerust, in deze wereld vervult. Is er niets in die rol, wat uwe verwondering wekt, u tot nadenken stemt? Gij bespeurt het, de kennis, die de mensch bezit, zijne ervaring is een *raadsel.* Ik heb u het raadsel op mijne eigene manier voorgedragen. Maar wij begrijpen thans, dat Kant zich deze groote vraag kon stellen: hoe is kennis, hoe is ervaring mogelijk?

De mensch is een algemeen en steeds identisch subject. Hij is een algemeen subject, dat met alle objecten gelijkelijk en dus met geen in het bijzonder in betrekking staat. Vandaar dat zijne ondervindingen een stelsel vormen, deelen van een geheel zijn, dat wij de wereld noemen. We stellen ons alle dingen als in ééne ruimte voor, dus als onderling staande in bepaalde ruimtebetrekkingen. We stellen ons alle gebeurtenissen als in één tijd voor, dus als onderling staande in bepaalde tijdsbetrekkingen. Daartoe is in de eerste plaats

noodig, dat het oog des geestes in alle richtingen de ruimte doorkruise, voor- en achterwaarts in den tijd zich bewege, ondervindingen, door ruimte en tijd gescheiden, met elkander in verband brenge. Daartoe is in de tweede plaats noodig, dat bij ieder onzer het subject der ondervindingen steeds hetzelfde blijve. Denk de algemeenheid van het ik weg en de mensch is enkel een stroom van gewaarwordingen, voorstellingen, begeerten, tusschen welke hij nergens verband zou bespeuren, daar het oog ontbreken zou, dat den stroom overziet. Denk de identiteit van het ik weg, en de eenheid der wereld is verbroken, want een wezen, dat eerst A, vervolgens B is, kan de ondervindingen, die het als A heeft, niet met die, welke het als B heeft, tot ééne ervaring samenknoopen: het leeft achtereenvolgens in verschillende werelden, welke door eene kloof gescheiden blijven. Gelijk Kant het kernachtig heeft uitgedrukt: „Het *ik denk*, moet al mijne voorstellingen kunnen begeleiden." Moet — kunnen! „Dit is," zegt Schopenhauer, „eene problematisch-apodictische uitspraak, eene stelling, welke met de ééne hand geeft, wat zij met de andere neemt." Volstrekt niet. Er wordt verklaard, dat, zal het mogelijk zijn een tegenwoordigen indruk als aan een vroegeren gelijk te herkennen, verschillende gewaarwordingen op één ding te huis te brengen, aan verschillende dingen hunne plaats in ééne ruimte toe te wijzen, het subject dier indrukken, gewaarwordingen, dingen één en onveranderlijk moet zijn; er wordt verklaard, dat enkel een boven verschil van tijd en ruimte verheven subject ondervindingen met elkander in betrekking brengen en tot één geheel verbinden, subject der wereld wezen kan.

Maar deze spectator universi vindt zich zelf tevens als één der objecten zijner ervaring in de wereld, als een individu te midden van andere individuen, door tijd en ruimte beperkt. Hoe is dat mogelijk? Hoe kan het subject, dat met alle objecten gelijkelijk in betrekking staat, nogtans met één dier objecten zoo in het bijzonder samenhangen, dat het zich daarmede vereenzelvigt? Hoe kan de toeschouwer in de loge tevens een der vele acteurs zijn, die hij op het tooneel ziet spelen?

Laten wij den spectator universi buiten rekening, terstond verrijst dezelfde moeielijkheid op eene andere wijze. De individu is een veranderlijk zelf. Op ieder oogenblik staat slechts een deel der wereld, het hier aanwezige, aan hem over. Zijne rechtstreeksche kennis, zijne rechtstreeksche macht reikt telkens niet verder dan dat bijzonder fragment van den tijd, hetwelk hij *nu*, dan dat bijzonder fragment der ruimte, hetwelk hij *hier* noemt. Het is een raadsel, hoe hij subject van kennis kan wezen. Boomen, huizen zelve vatten geen post in zijn geest. Het eenige, wat zij doen kunnen, is hem indrukken verschaffen, gewaarwordingen, wisselende bewustzijnstoestanden te voorschijn roepen. Maar zoo blijft de individu steeds tot zijn veranderlijk zelf beperkt. Hoe kan hij eenig vermoeden hebben van een zijn, dat buiten de sfeer van zijn bewustzijn ligt? Wie is in staat zijne schaduw voorbij te springen? Men vat zelfs niet, hoe een individu als zoodanig bepaalde gewaarwordingen

wordingen hebben kan, hoe hij, wat hij ziet, als juist *nu* voorhanden, als *hier* en niet *daar* aanwezig kan zien. *Nu* en *hier* hebben enkel beteekenis in kontrast met *niet-nu*, *niet-hier*. Slechts een algemeen bewustzijn, een verbindend geheugen, voor hetwelk de perken van tijd en ruimte zijn opgeheven, kan *nu* en *niet-nu*, *hier* en *niet-hier* tegelijk aan zich overstellen. Maar het bijzonder, het wisselend individueel bewustzijn als zoodanig is telkens slechts op één stuk der ruimte, het *hier*, op één stuk van den tijd, het *nu* gericht. Want dit juist is het, wat een individu individu doet zijn, dat hij in zijne waarneming en zijn handelen door tijd en ruimte beperkt wordt. Men bespeurt het: zal de individu niet enkel beperkt zijn, maar zich als beperkt kennen, dan moet hij individu en tevens meer dan individu zijn. Het bijzonder bewustzijn, het bewustzijn van wat *hier* en *nu* is, kan niet bestaan, tenzij voor een algemeen bewustzijn, dat meer dan *nu* en *hier* omvat. Aan het wisselend individueel bewustzijn moet het steeds identisch algemeen bewustzijn ten grondslag liggen.

Wat er ook raadselachtigs moge zijn in het bestaan van een wezen, dat zoowel algemeen als bijzonder, zoowel zich gelijk blijvend als veranderlijk subject is, één ding is al vast duidelijk geworden, dat het eene ongerijmdheid is den mensch uitsluitend als zinnelijk wezen eens in oogenschouw te willen nemen. Niemand is in staat te zeggen, wat gewaarwordingen voor een zoo beperkt wezen zijn. De eenige, die het zou kunnen ondervinden, is een schepsel, dat, bloot zinnelijk zijnde, tot weten ongeschikt is. Wij kunnen enkel onderzoeken, wat gewaarwordingen zijn voor een schepsel, dat niet uitsluitend zinnelijk, maar tevens een denkend wezen is. Zoodanig wezen nu heeft steeds bepaalde, met subject en object in verband gebrachte gewaarwordingen. Ze uit dien contekst, waarin zij gekend worden, te willen losmaken en ze als de echte werkelijkheid, als de bouwsteenen van de wereld der ervaring aan te merken, is eene groote methodologische fout. Eene wijsbegeerte, welke leert, dat al onze begrippen en al onze kundigheden enkel de uitkomst van gewaarwordingen zijn, verstaat zich zelve niet. Zij laat het samengrijpend en begrijpend verstand, het algemeen en steeds identisch ik buiten rekening, zonder hetwelk gewaarwordingen zelfs geen elementen van kennis zouden zijn. In plaats van uit de zinnen het verstand te willen afleiden, behoort men te erkennen, dat aan het lager leven des geestes, aan zijn zinnelijk bestaan, het hooger, het verstandelijk bestaan ten grondslag ligt.

Velen oordeelen anders. Zij zeggen: onze begrippen van de dingen danken wij aan een werktuigelijk verloop van voorstellingen. Immers ieder ding is een bundel van mogelijke gewaarwordingen. Hier is vuur; dit beteekent: hier is gelegenheid tot bepaalde gewaarwordingen van gezicht, gevoel enz. Dikwijls zijn zekere gewaarwordingen in onze ondervinding gepaard gegaan; vandaar dat ten slotte ééne uit de groep ons de aanwezige mogelijkheid der overige verraadt en b.v. ons zien een voelen bij anticipatie is. De geest maakt niet

zijne begrippen van de dingen; door herhaling en gewoonte worden zij in hem gewrocht.

Ik antwoord, wel niet met de woorden, maar dan toch in den trant van den Koningsberger: een begrip is geen product van associatio idearum; het omgekeerde is veeleer waar.

Zal A mij B voor den geest roepen, dan moeten A en B in mijne ervaring zijn gepaard gegaan of op elkander zijn gevolgd. Maar om dat samengaan of die opvolging te bespeuren, moet ik besef hebben van tijd, waartoe verbindende, samengrijpende verstandswerkzaamheid noodig is. Om er een indruk van te ontvangen, dat A en B op dezelfde plaats, op hetzelfde oogenblik door ons doorleefd worden, moet men onderscheid maken tusschen dezelfde en eene andere plaats, tusschen hetzelfde en een ander oogenblik. Zoodanig onderscheid kan enkel daar worden gemaakt, waar de blik des geestes telkens op meer dan het *hier* en *nu* is gericht. Om herhaling, terugkeer van hetzelfde te ontdekken, is eindelijk weder samenvatting van heden en verleden, meer dan een bloot verloop van voorstellingen noodig.

Hier meen ik eene tegenwerping te hooren. „Om aan eene vaste orde van gewaarwordingen te gewennen, is het niet noodig haar op te merken. Het is voldoende, dat het lichaam aan die orde gewenne."

Laat het zoo zijn. Ik heb er niets op tegen reproductie van voorstellingen aan lichamelijke oorzaken vast te knoopen, haar als gevolg daarvan te beschouwen, dat de zenuwprikkeling zich bij voorkeur over de reeds bewandelde wegen uitbreidt. Waarschijnlijk is de neiging om vroegere toestanden zoo volledig mogelijk te herstellen, eene eigenschap van alle organismen, ja zelfs van alle materie, zoodat men in overdrachtelijken zin van een geheugen der stof zou kunnen spreken. Maar al is die soort van zielkunde, welke bij associatio idearum den sleutel van alle raadsels zoekt, in staat te verklaren, hoe voorstellingen terugkeeren, zij schiet te kort als het er op aankomt te zeggen, op welke manier de teruggekeerde voorstellingen als zoodanig herkend worden.

Stel u een brein zonder identisch zelf, een echten idioot voor, maar wiens zinnen tamelijk goed in orde zijn. Gewaarwordingen en verschijnselen woelen en trekken door zijn dof bewustzijn, zonder dat hij eenige orde te midden van die afwisseling ontdekt. Toch is er zekere regelmaat; de wetten van reproductie en associatie vinden gelegenheid om te werken, oefenen invloed op gevoel en begeerte uit; vandaar dat het voldoende is het arme schepsel spijzen voor te zetten, om hem te doen eten. Weet hij dus wat voedsel is? Neen, want ex hypothesi mist hij dat algemeen en identisch bewustzijn, hetwelk vereischt wordt om bij herhaling van gebeurtenissen de herhaling als zoodanig te bespeuren.

De normale mensch daarentegen is in staat algemeene kennis te verwerven, regels te ontdekken, volgens welke mogelijke en feitelijke gewaarwordingen samengaan, en hij beoordeelt naar die regels, wat de indruk van ieder oogenblik hem brengt. Vandaar dat hij begrippen heeft; vandaar dat hij,

boomen en huizen ziende, weet dat het boomen en huizen zijn. Terecht heeft dan ook Kant geleerd: verstand is de bron van alle objectiviteit.

De materialist acht zich geroepen het identisch zelf, het verstand te verklaren. Hij leert ons dat de centraaldeelen van het zenuwstelsel zoowel functioneel als anatomisch samenhangen, dat voor de werkingen in dat stelsel de wet van behoud van arbeidsvermogen geldt, en meent daarmede den oorsprong en de mogelijkheid van een blijvend en onveranderlijk ik te hebben aangewezen. Dit is eene kolossale petitio principii, of, meer gemeenzaam uitgedrukt: het paard achter den wagen spannen. Natuurlijk betwijfel ik niet dat het verstand belichaamd is, dat het in de stof en hare werkingen zijne physische uitdrukking en keerzijde vindt, maar van zoodanige belichaming, van die physische uitdrukking en keerzijde zouden wij niets weten, indien niet het verstand de prioriteit had.

Voorwaarde van alle kennis en ervaring, bron der mogelijkheid van alle verklaring, is het identisch ik: *zelf* onverklaarbaar.

Ook aan den Darwinist, die meer dan natuurkundige, die ontwerper van eene wereldbeschouwing, van een stelsel van wijsbegeerte wil zijn, roept hier de wijsbegeerte het „binnen de grenzen!" toe. Indien het morgen bewezen werd, dat de mensch in den loop der eeuwen is voortgesproten uit die visch zonder kop, welke Haeckel onzen eerwaardigen stamvader noemt, en dat de oorsprong van alle geslachten der levende wezens ten slotte bij eene en dezelfde urbrei te zoeken is, dan zou het nog als een paal boven water staan, dat het bewustzijn, hetwelk ons menschen doet zijn, het identisch zelf, niet als gewrocht van ontwikkeling verklaard kan worden, daar het integendeel uitgangspunt, conditio sine qua non van alle verklaring is.

Onze realistische eeuw is afkeerig van ijdele bespiegelingen. Zij vermaant den wijsgeer om op den vasten bodem der werkelijkheid post te vatten en den droom te laten varen, dat hij door apriorisch denken uit zijn brein de kennis van wat is en geschiedt zou kunnen te voorschijn spinnen. Ook de wijsgeer, roept zij ons toe, ga bij de ervaring ter school. Inderdaad een uitmuntende les! Maar menig lofredenaar der ervaring vergeet misschien wat Kant voor alle eeuwen heeft vastgesteld, dat de ervaring zelve enkel door de werkzaamheid van den menschelijken geest bestaat.

Wat is ervaring? Wil ik haar zoo mager mogelijk definieeren, dan moet ik toch altijd zeggen, dat zij meer is dan een verloop van gewaarwordingen, dat zij de voorstelling der objecten onzer gewaarwordingen is. Bestond er nu enkel een zelf aan den cameleon gelijk, een zelf, verstrooid en verloren in de veelheid zijner indrukken, dan zou dit zelf geen begrip van eenig ding, zelfs niet van zijne eigene toestanden hebben. Onze zinnelijke natuur, welke bloote vatbaarheid voor indrukken is, kan ons geen kennis van voorwerpen buiten ons, zelfs geen aanschouwingen, geen beelden van de dingen verschaffen. Eenheid van aanschouwing, eenheid van beeld wordt

slechts daardoor mogelijk, dat het ik den stempel zijner eenheid op een veelheid van elementen drukt.

Een voorbeeld ter opheldering. Ik strijk met mijne hand over een meubel of laat mijn oog er over gaan. Ik betast en bezie het van alle zijden. Krijg ik reeds daardoor eene voorstelling, een beeld van het ding? Het is duidelijk, dat het indrukken ontvangend bewustzijn tevens een verbindend bewustzijn wezen moet, zal dat beeld tot stand komen. Verschilende indrukken van de verschillende gedeelten van een ding afkomstig worden mij door mijne zinnen verschaft. Maar één ding kunnen die zinnen nooit geven: de verbinding der indrukken. Daartoe wordt onze eigene werkzaamheid vereischt. „Wij kunnen, zegt Kant, ons niets als in een object vereenigd voorstellen, tenzij wij zelve die vereeniging hebben tot stand gebracht, en van al onze ideeën is synthesis de eenige, welke niet van buiten af in ons gewrocht kan zijn, maar door de handeling van het subject zelf moet worden voortgebracht." Onze zinnelijke voorstellingen, welke de vrucht eener verbinding van zinnelijke gewaarwordingen zijn, wijzen ons dus op eene daad des geestes. Maar zoo is het bewustzijn overal verbindend werkzaam, waar wij eenheid te midden van veelheid aantreffen, verscheidenheid van elementen onder één begrip samenvatten.

Alle verbinding nu onderstelt identiteit van bewustzijn. Een bewustzijn, dat niet blijvend was, een ik, dat ieder oogenblik een ander werd, zou natuurlijk tot verbinding buiten staat zijn. Om eenig ding als één geheel waar te nemen, moeten de verschillende deelen van dat ding door hetzelfde ik worden opgevat. Om verschillende dingen als deelen éëner wereld te beschouwen, moeten die dingen, hoe rijk ook hunne verscheidenheid moge zijn, in een en hetzelfde bewustzijn naast elkander kunnen staan. Daarenboven kan enkel een identisch bewustzijn aanleiding tot verbinding hebben. Veelheid van elementen maakt op zich zelf geen verbinding noodig. Indien ons bewustzijn overal naar schakels tusschen de wezens zoekt, indien het overal de heerschappij van wetten op het spoor wil komen, indien het geen rust heeft, zoolang het een vreemd voorwerp niet als exemplaar eener klasse, eene vreemde gebeurtenis niet als gevolg van bepaalde omstandigheden begrepen heeft, indien het behoefte aan orde en regel heeft, indien het wat in strijd met zeden en gewoonten is, wat een bijzonder sterk individueel karakter draagt, wat enkel zijn eigen aard heeft, als *onaardig* ter zijde schuift, indien zoo ons bewustzijn overal door verbinding naar eenheid streeft, het is omdat het zelf eenheid, identische eenheid is.

Wij hebben thans gezien, dat er voor ervaring verbinding wordt vereischt, verder dat die verbinding een identisch zelf onderstelt. Hoe wordt het bewustzijn van dat identisch zelf, hoe wordt het zelfbewustzijn geboren?

Het wordt wederom verkregen niet door wat de geest ontvangt, maar door wat hij doet, niet door eenvoudige opvolging van indrukken, maar door de verbinding dier indrukken in één bewustzijn. Het moet verdiend worden om

te kunnen bestaan en reikt bij ieder onzer slechts zoover, als hij in de veelheid zijner voorstellingen en gedachten eenheid heeft gebracht. Natuurlijk is het dus voor zeer verschillende graden vatbaar en aan groei onderhevig. In geen geval kan het als eene toegift tot een bloot verloop van gevoelstoestanden worden beschouwd.

Dit heeft David Hume over het hoofd gezien, toen hij, het identisch zelf loochenende, de inbeelding des menschen, dat hij een identisch zelf zoude zijn, verklaren wilde. „Wat we ons zelf noemen, meent Hume, is enkel een stroom van gewaarwordingen, voorstellingen, begeerten enz., welke met ongeloofelijke snelheid voortrolt. Hoe is het dan mogelijk, vraagt hij, dat de mensch zich verbeeldt gedurende zijn geheele leven dezelfde te zijn? En zijn antwoord luidt: wanneer de dingen geleidelijk veranderen, dan verhindert ons dat niet hun identiteit toe te dichten. Denkt aan planten, dieren, steenen, welke groeien, kwijnen, verweeren; zij veranderen, maar veranderen trapsgewijze, en worden zoo als identisch beschouwd. Welnu, geleidelijken overgang treffen we ook in die keten van bewustzijnstoestanden aan, welke we onzen geest noemen. In het brein van een idioot passen niet de gedachten, welke gedurende een dag van inspanning door de hersenen van een Newton trekken. Men kan de ziel bij een staat vergelijken, waarin de verschillende burgers door wederkeerige banden van bestuur en ondergeschiktheid bij elkander behooren en het aanzijn schenken aan andere burgers, die denzelfden staat voortplanten. Niet alleen de leden van den staat, maar ook de wetten en instellingen kunnen veranderen, zonder dat de staat ophoudt dezelfde te zijn. Zoo kan ook een persoon evengoed van karakter en neigingen als van ideeën en indrukken wisselen, zonder zijne identiteit te verliezen. Want door die wisseling wordt de samenhang der toestanden niet verbroken. Het is die samenhang, welke de inbeelding van persoonlijke identiteit te voorschijn roept. Feitelijk bestaat het identisch zelf niet, noch als ding, noch als iets, waaraan een ding ten grondslag ligt."

Ik heb u deze redeneering meegedeeld, omdat ik haar gedeeltelijken bijval moet schenken. De spectator universi, het steeds identisch ik is inderdaad niet een bijzonder iemand, niet deze of gene persoon, bij u een ander dan bij mij; het is de bloote vorm, de onmisbare voorwaarde van ervaring, op zich zelf een holle noot.

Het kan ons niet verwonderen, dat we dat Ego niet kunnen wegdenken. „Als we ons de vernietiging van ons bewustzijn voorstellen, zegt Spencer, dan stellen we ons voor, dat we die vernietiging gadeslaan, met andere woorden, dat we die vernietiging overleven, iets hetwelk eene ongerijmdheid is." En nogtans spreken alle menschen van hun dood, de materialisten zelfs van den dood hunner ziel!

De Engelsche denker miskent hier het dubbel karakter van het ik. Ja, wij moeten ons zelve in de meest verwijderde toekomst mededenken. Maar — qui bene distinguit, bene docet — wat verplaatst gij, laat mij vragen, in die toekomstige eeuwen? De gedachte aan uw ouderlijk huis? De herin-

nering aan uw lijden en strijden? De aanschouwing, het gevoel van uw lichaam? Het bewustzijn van uw eigen naam en dat van den naam uwer broeders en vrienden? Uwen levenslust, uwe bedrijvigheid, uwe kennis? Neen, niets van dat alles, hetwelk uwe persoonlijkheid uitmaakt. Dat zelf, dat gij *moet* mededenken, is enkel het logisch subject, een vorm zonder inhoud, de ledige algemeene idee van het ik, onmisbaar correlaat van iedere gedachte en van alle ervaring. Wat een onoplosbare antinomie scheen, komt hier op neer, dat wij ons niet eene wereld kunnen denken zonder Ego, wel eene wereld zonder ons.

Ook David Hume heeft het tweeledig karakter van het ik over het hoofd gezien. Ik laat volkomen recht aan zijne opmerking wedervaren, dat het de samenhang der uitingen van het bewustzijn is, welke iederen mensch in staat stelt zich een steeds identischen persoon te gevoelen. Waar de keten, gelijk in sommige ziekten het geval is, losgemaakt, verbroken wordt, alle zinnelijke gewaarwordingen plotseling een geheel ander karakter aannemen, zoodat de lijder zijne eigene stem niet meer herkent, herinneringen eensklaps worden uitgewischt, zoodat hij b.v. de taal, die hij vloeiend sprak, niet meer gebruiken kan, daar heet het: „ik ben niet meer", en later, als hij aan zijn nieuw leven gewend is: „ik ben een ander".

Maar eene afwisseling bij horten en stooten, een voortdurend breken met het verleden, staat, wat het effect betreft, geheel op ééne lijn met eene reeks van onnaspeurlijke en gladde overgangen, zoolang de toestanden, welke in het bewustzijn zich ontrollen, niet tevens door het bewustzijn worden saamgeregen.

Buiten twijfel, het samenvattend bewustzijn is op zich zelf eene abstractie, geen res completa. Wij mogen het niet met een veldheer vergelijken, die het ordelijk defileerend leger met één blik overziet; want al de manschappen kunnen sneuvelen, terwijl de aanvoerder in leven blijft. Het ik daarentegen is niets zonder zijne objecten. Ondervinding is noodig om dat ik tot werkelijkheid te brengen, om het oordeel: ik denk, te doen ontstaan. Wij moeten hier tegen paralogismen op onze hoede zijn. Ik denk mij zelven als het subject van al mijne gedachten en gewaarwordingen, maar dit beteekent niet, dat dit subject, afgezien van zijne gedachten en gewaarwordingen, een wezen zoude zijn. Ik denk mij zelven als een steeds indentisch subject in tegenstelling tot de veelheid en verscheidenheid der door mij gekende objecten. Dit beteekent evenwel niet, dat wij, afgezien van die objecten, een steeds identisch wezen zouden zijn. Het denkende Ego staat niet buiten zijne objecten in denzelfden zin als de eene steen naast den anderen ligt. Want dat Ego is de vorm, het kader van het bewustzijn, waarin alles passen moet, dat tot ons bewustzijn komt. Zagen wij plotseling eenen doode uit zijn graf verrijzen, deze geheel nieuwe ondervinding zou in staat zijn ons krankzinnig te maken. Waar wij niet meer kunnen samenknoopen, waar de poging om eenheid in het bewustzijn te brengen schipbreuk lijdt, wordt de mensch het spoor bijster en roept hij uit: mijn verstand staat stil! In dezelfde

mate daarentegen als de samenknooping gelukt, komt er niet enkel éénheid van bewustzijn, maar tevens bewustzijn van éénheid, *zelf* bewustzijn tot stand.

Dit is de groote ontdekking van Kant, dat de wet van het bewustzijn verbindende identiteit is, en dat, krachtens die wet, het verstand de objecten der ervaring maakt.

Ik zeg: de objecten, niet de dingen. Dat er dingen onafhankelijk van ons bewustzijn bestaan, en dat zij door hunne werking op ons tot ons bewustzijn komen, daaraan werd door Kant niet getwijfeld. Hij erkent zelfs, dat er eene orde, liever gezegd eene wanorde der natuur denkbaar ware, waarbij de wet des bewustzijns geen gelegenheid tot werken zou hebben en zoo ons verstand op nonactiviteit zou blijven. Werden nooit gelijke of gelijksoortige gewaarwordingen in ons te voorschijn geroepen, ware het cinnaber nu eens rood, dan weder zwart, hier licht, ginds zwaar, kon de mensch beurtelings de gestalte van allerhande dieren aannemen, bloeiden appelboomen ook wel eens in den herfst en droegen zij soms in de lente vruchten, m. a. w. bestond er geen regelmaat in de natuur, dan zou het onveranderlijk bewustzijn, het boven verschil van tijd en ruimte verheven verstand ook niets herkennen, niets begrijpen, nergens eenen regel van verbinding ontdekken, en zoo een dood, onontwikkeld, ons zelven onbekend vermogen zijn.

Nu de verschijnselen van dien aard zijn, dat zij passen binnen het raam van het verstand, is dat verstand de bron van objectiviteit. Wat toch is een object? Het object van gewaarwordingen is iets, waarop wij de gewaarwordingen te huis brengen en hetwelk onafhankelijk van haar bestaat, iets dat er is, afgezien van zijne openbaring in het bewustzijn.

Doch als zoodanig, buiten ons bewustzijn, heeft het geen waarde voor onze kennis, is het een X, waar wij niets bij kunnen denken. Het erlangt eerst beteekenis voor onze kennis, wanneer we het beschouwen als datgene, wat onze gewaarwordingen bepaalt. In de erkenning van een objectieven oorsprong onzer gewaarwordingen ligt dan ook het denkbeeld van noodzakelijkheid opgesloten; het object is datgene, waardoor onze ondervindingen worden verhinderd naar gelieven of toevallig plaats te grijpen, datgene, waardoor zij aan eene vaste orde zijn gebonden, waardoor zij volgens regels bijeen behooren M. a. w. het begrip van een object is het begrip van eene eenheid.

Wij zouden niet in staat zijn dat begrip te vormen, indien ons bewustzijn niet zelf eenheid ware. Het is onmogelijk data der zinnen op een object te huis te brengen, zonder ze tevens met elkander te verbinden. Objectiveering en verbinding zijn dus twee zijden van eene en dezelfde zaak. Wanneer wij zeggen, dat eene gewaarwording een objectieven oorsprong heeft, dan beduidt dit, dat wij onder bepaalde omstandigheden diezelfde gewaarwording ieder oogenblik vroeger zouden hebben gehad, ieder oogenblik later zullen hebben, m. a. w. dat zij in eene vaste betrekking staat tot andere gewaarwordingen, dat zij eene vaste plaats heeft in den contekst der ervaring. Daarmede is tevens gezegd, dat het begrip van een object, zal het feitelijk gevormd worden, niet enkel een grond

in ons bewustzijn, maar tevens een grond in de werkelijkheid daarbuiten noodig heeft. Zoolang wij slechts op het bewustzijn letten, blijft de idee van een object enkel mogelijk. Het ding daarbuiten maakt de vereeniging in ons bewustzijn, welke met de voorstelling van een object gepaard gaat, werkelijk. Zal de geest in staat zijn verschijnselen te organiseeren en zoo ervaring voort te brengen, dan moet het bewustzijn niet enkel wezen verbindende identiteit, maar moet de werkelijkheid tevens passen in het kader van dat bewustzijn. Of, om het anders uit te drukken, zal er kennis tot stand komen, dan moeten verstand en werkelijkheid op elkander zijn aangelegd, en dus een gemeenschappelijken oorsprong hebben.

Hier valt een helder licht op de leer der zoogenaamde aangeboren begrippen. Bestaan er ideeën, welke, zooals Cartesius meende, op dergelijke wijze een oorspronkelijk bezit des geestes zijn, als b. v. de aanleg tot een zwaren baard of de kiem eener ziekte van nature in ons lichaam aanwezig kan zijn? Wij behoeven die romaneske hypothese niet, om het feit der menschelijke kennis te verklaren. Van al onze begrippen kunnen wij toonen, dat zij in de school der ervaring opgedaan, door waarneming der verschijnselen en door nadenken over het waargenomene verkregen zijn.

Toch staat de mensch in zeker opzicht als profeet tegenover de werkelijkheid. Het is omdat hij a priori inziet, hoe de werkelijkheid moet zijn ingericht, zal zij voor hem begrijpelijk zijn. De wet van ons bewustzijn is: verbindende identiteit. Zal de natuur dus passen in het kader van dat bewustzijn, dan moet zij in de eerste plaats als samenhangend, als een stelsel van dingen en gebeurtenissen, in de tweede plaats als identisch, als aan zich zelf gelijk blijvend, dus als een behoudend stelsel kunnen worden opgevat. In dien zin schrijft het verstand aan de natuur wetten voor. Maar enkel de feiten kunnen leeren, in hoever de natuur aan de eischen van het verstand beantwoordt.

Men zegt: de onderstelling der ouden dat er geen stof, de onderstelling van Cartesius, dat er geen beweging der stof verloren ging, was een bloot vermoeden. Het zij zoo, maar dan toch een uiterst merkwaardig en voor de wetenschap zeer vruchtbaar vermoeden. Want ook op het gebied der wetenschap geldt de spreuk: enkel wie klopt, dien zal worden opengedaan, enkel wie zoekt, zal vinden. Het zou droevig met de ontwikkeling onzer kennis geschapen staan, indien er enkel „vaticinia post eventum" mogelijk waren. Bij iedere wetenschappelijke ontdekking is het denken productief. Door waarneming zonder vooraf beraamd plan wordt evenmin wetenschap geboren, als er door een wild kloppen op de toetsen eener piano harmonieën ontstaan. „De rede moet, gelijk Kant zegt, met hare beginselen in de eene, met het daarnaar uitgedacht experiment in de andere hand, tot de natuur gaan, om van haar te leeren, doch niet zooals een scholier onderwezen wordt, die zich alles laat voorzeggen, wat de meester wil, maar in de hoedanigheid van een wettig aangestelden rechter, die de getuigen dwingt om de vragen te beantwoorden, welke hij hun voorlegt." Want, gelijk Schelling het zoo goed heeft uitgedrukt: „elk

experiment is eene vraag aan de natuur, op welke zij gedwongen wordt te antwoorden; elke zoodanige vraag nu houdt een verborgen oordeel a priori in zich vervat." Wij vinden in de natuur slechts wat wij in haar zoeken, wat de rede volgens beginselen, welke de uitdrukking van denkvormen zijn, in haar legt. Waar de geschiktheid om zoo in de natuur te leggen zich in groote mate werkzaam betoont, daar doet het wetenschappelijk genie zijne ontdekkingen.

Om een roemrijk voorbeeld onder onze eigene tijdgenooten te noemen, Mayer kwam tot de natuur met den eisch, dat zij hem de onvernietigbaarheid zou toonen van datgene, hetwelk tot voortbrenging van beweging of in het algemeen van werking verbruikt wordt en den welbekenden naam draagt van kracht. Eene beweging, die ophoudt, wordt bij hare verdwijning nul, of wel zij heeft eene andere, haar gelijke, onverwoestbare werking. „Wanneer wij ons onvoorwaardelijk, zoo spreekt Mayer, voor het laatste verklaren, dan beroepen wij ons daarbij op de denkwetten en op de ervaring." Op de denkwetten, welke eischen, dat hetgeen wij als valkracht of beweging hebben leeren kennen, trots zijne schijnbare verdwijning, blijft voortbestaan; op de ervaring, daar zij alleen ons leeren kan, welke nieuwe vormen de eenmaal voorhanden kracht in staat is aan te nemen. Ware Mayer niet met zijn logisch identiteitsbegrip gewapend geweest, hij zou de experimenten nooit hebben bedacht, welke hem behoud van arbeidsvermogen deden ontdekken. Ja, zelfs na te hebben gemeten, dat een bepaald quantum van beweging verdwijnt, waar een bepaald quantum van warmte te voorschijn treedt, en omgekeerd, zou hij, door zijn identiteitsbeginsel niet voorgelicht, nog altijd hebben kunnen vragen: is er regelmatige schepping en vernietiging van kracht, of *blijft* de kracht, terwijl enkel hare gedaante wisselt? Wat de bloote waarneming hem niet toonen kon, werd door zijne rede als onbetwistbare uitkomst van onderzoek erkend, omdat diezelfde rede het hem reeds vooraf als het eenig begrijpelijke had doen kennen.

Wilde ik u al de principia van beoordeeling opsommen, welke de mensch in zijne rede met zich ronddraagt, ik zou de mij gestelde grenzen van tijd verre te buiten gaan. Doch ik meen reeds genoeg gezegd te hebben om u te doen inzien, dat er begrippen bestaan, welke in het nadenken over de menigvuldigheid der verschijnselen geboren worden en de wetten van het denkend bewustzijn uitdrukken. Ook die begrippen zijn evenwel verworven, niet aangeboren, en niets kan ons van den last ontslaan om hunne geldigheid door een beroep op feiten te bewijzen. Enkel a posteriori kan blijken of en in hoever de werkelijkheid voor den mensch begrijpelijk is. Daarenboven heeft de geschiedenis ons geleerd, dat psychologische noodwendigheid, het zoo en niet anders denken moeten, dikwijls slechts subjectieve beteekenis heeft.

Na al het gezegde is het veroorloofd om, indien wij ervaring in den edelsten zin des woords bedoelen, haar als eene daad te definieeren, waarbij de men-

schelijke rede zich zelve in de wereld opspoort om door bewustzijn van de wereld tot zelfbewustzijn te komen.

Tot zelfbewustzijn. Is dat zelfbewustzijn ook thans nog voor u een raadsel? Gij herinnert u de vraag, waarmede ik tot u kwam: „Hoe kan de spectator universi tevens een der acteurs op het tooneel, hoe het onveranderlijk en algemeen Ego tevens een zinnelijk en veranderlijk individu zijn?

Het antwoord luidt thans: het bloote denken produceert wel den vorm, maar niet den inhoud der ervaring. Het tot eenheid herleidende denken en de veelheid der gewaarwordingen, begrip en zinnelijkheid, zijn voor elkander noodig en hebben afgescheiden van elkander geen beteekenis. Aanschouwingen zonder begrippen zouden, indien zij mogelijk waren, blind zijn. Begrippen zonder aanschouwingen zouden, indien zij mogelijk waren, ledig zijn.

Voorts bedenke men dit: de cirkel van het zelfbewustzijn is voor kennis onontbeerlijk. Een subject van kennis, dat wel vreemde dingen, maar niet zich zelf kent, is eene contradictio in adjecto. Indien het kennend subject enkel weder door een ander subject en niet door zich zelf werd gekend, dan zou het kennend subject niet weten dat het kennis had en dus geen bewuste kennis hebben. Bewustelooze kennis nu is geen kennis.

Hier houdt de idealist ons staande: „Hoe weet gij, dat gij kennis, echte kennis hebt en dat gij u niet maar eene wereld voorspiegelt?" En het blijft niet bij die vraag; men beroept zich op de physiologie, welke met hare proeven heeft aangetoond, dat al onze gewaarwordingen, al onze voorstellingen in ons brein gevormd worden, in een goed gesloten doos, welke voor de stralen van het licht ontoegankelijk blijft. Men leidt daaruit af, dat de wereld, die wij meenen buiten ons te zien, enkel eene ingebeelde wereld is, en dat de werkelijke buitenwereld, indien zij, wat problematisch is, bestaat, door eene ondoordringbare muur van ons gescheiden blijft.

Ik moet er rond voor uitkomen, dat het mij al zeer ongepast schijnt de physiologie als getuige voor het idealisme op te roepen. Wie het doet, werpt de geheele physiologie omver en haalt zoo een streep door eigen rekening. Want indien onze gewaarwordingen ons niet verhalen van eene realiteit buiten ons, hoe is dan de physiologie in staat te leeren door welke uitwendige middelen, trillingen van een aether, beelden op een netvlies, prikkelingen van een gezichtszenuw, gewaarwording van kleur wordt te voorschijn geroepen?

Er is meer. Volgens den idealist zijn wij de prooi eener onophoudelijke illusie; wij verbeelden ons naar buiten te zien, terwijl wij feitelijk alles in ons vinden; de maan, die schijnt, is een maan in onze hersenkas, en het vogeltje, dat zingt, is een vogeltje in ons hoofd. De zoogenaamde projectie naar buiten is hier een groot probleem. Voor mij bestaat dit probleem zelf niet. Nu wij eens dingen in de ruimte waarnemen, spreekt het wel van zelf, dat wij niet alles op dezelfde plaats, maar partes extra partes, gindschen muur buiten ons hoofd en gindschen boom buiten den muur aantreffen; want dat is juist het

eigenaardige van waarneming in de ruimte. Het is al zeer onverstandig eene uitgebreide massa, de hersenen, als geboorteplaats der gewaarwordingen te erkennen, en vervolgens te zeggen, dat wie een kijkje achter de coulissen neemt, tot de verrassende ontdekking komt, dat al wat inhoud onzer gewaarwordingen is, dat de geheele wereld in die hersenen steekt.

Wie zoo redeneert, is het slachtoffer van den dubbelzinnigen term: buiten ons. Men kan daarmede bedoelen: wat buiten ons lichaam is. Men kan er mede aanduiden: wat onafhankelijk van onze waarneming bestaat. Wie in den laatsten zin aan onze kennis van een buitenwereld twijfelt, beantwoorde mij de volgende vraag: indien we enkel ons zelve zagen, hoe zouden wij dan weten, dat we ons zelve zagen?"

Gelijk noord en zuid, zoo behooren zelf en niet-zelf bij elkander. Zelfbewustzijn onderstelt juist dit, dat men onderscheid maakt tusschen zich zelf en vreemd bestaan. Acht gij het noodig de werkelijkheid van het niet-zelf te bewijzen, dan moet ge u tevens verplicht rekenen u zelven te betoogen, dat gij zelf bestaat.

Een wijsgeer, in wien de duivel der demonstreerwoede gevaren was, de al te degelijke Wolff, heeft het inderdaad beproefd, en niet tevreden met het eenvoudige: cogito ergo sum, er deze sluitrede voor in de plaats gesteld: al wat denkt bestaat, ik denk, dus: ik besta. Maar het zou u eer mogelijk zijn den major van dien syllogisme te verwerpen, dan uw eigen bestaan te betwijfelen. Welnu, dezelfde zekerheid, die we hebben van ons eigen bestaan, bezitten we ook van het bestaan der zon. Wij kunnen vragen hoe zij bestaat, of zij wel het intens warm lichaam is, waarvoor zij gemeenlijk gehouden wordt, maar dat zij bestaat en in verhouding tot ons een zelfstandig wezen is, weten wij. De zinneiijke waarneming, die ons vreemde voorwerpen toont, staat, gelijk de diepe blik van Kant erkende, met de innerlijke waarneming, welke ons het eigen bestaan openbaart, op gelijken voet, en het is om die reden eene even groote fout de eerste uit de laatste als de laatste uit de eerste te willen afleiden. Zij hangen samen als twee helften van één geheel en verschaffen beiden rechtstreeks kennis van werkelijkheid.

Helmholtz is van den grooten meester afgedwaald, waar hij de werkelijkheid van het niet-ik slechts eene zeer aannemelijke hypothese acht, het meest volstrekte idealisme onwederlegbaar noemt en ten slotte toegeeft, dat de mensch misschien slechts droomt van vreemd bestaan. Hij had er aan behooren toe te voegen, dat het misschien eveneens slechts een droom is, dat wij zelve bestaan. Willen wij niet door de macht der logica verplicht worden de rol van een waanzinnige te spelen, dan moeten wij zeggen, dat wij met hetzelfde recht den inhoud onzer gewaarwordingen van aanraking, druk, tegenstand enz. op werkelijke dingen te huis brengen, als wij die gewaarwordingen zelve onze toestanden noemen. De groote schare heeft gelijk, wanneer zij meent, dat de mensch door zijne gewaarwordingen met de dingen zelve verkeert, niet maar met zijn eigen ideeën. Ons bewustzijn reikt verder

dan ons zijn; het is niet meer de vraag, hoe dat mogelijk is, want wij weten thans dat het zoo wezen moet, dat dit de conditio sine qua non van kennis is. Het is eene dwaling de wereld der verschijnselen als eene wereld van bloote voorstellingen aan de werkelijkheid over te stellen; de wereld der verschijnselen is de werkelijke wereld zelve, natuurlijk in hare betrekking tot ons bewustzijn.

In hare betrekking tot ons bewustzijn! Dit toevoegsel is de waarheid, waarvan het idealisme de caricatuur mag heeten; maar door hetwelk de kracht van het realisme niet wordt gebroken; want wie vraagt wat eenig ding op zich zelf, buiten alle betrekking tot andere dingen is, verstaat zich zelf niet. Hij hunkert naar een ideaal van kennis, dat loochening van alle kennis in zich sluit. De mensch kent de werkelijkelijkheid enkel, zooals hij ze waarneemt en begrijpt, dus in betrekking tot hem zelf. Dit is geen zwakheid van ons kenvermogen, geen noodlottige grens van ons weten. Zelfs een God kan geen kennis hebben, zonder tevens *subject van kennis* te zijn.

Thans nader ik tot het eind mijner rede. Ik heb op eigen trant u het zwaartepunt der wijsbegeerte aangewezen, welke door Kant in zijn beroemd hoofdwerk is ontvouwd geworden. Ten onrechte werd het door Schopenhauer in de Transcendentale Aesthetiek gezocht, in de leer, volgens welke tijd en ruimte slechts vormen van waarneming zouden zijn. De oplossing, welke Kant van het raadsel der ervaring geeft, is zoo algemeen, dat zelfs hij, die 's mans beschouwingen over tijd en ruimte verwerpt, er zijn zegel aan kan hechten.

Wij hebben gezien dat de werkelijkheid uit den aard der zaak slechts in hare betrekking tot een subject gekend kan worden. Volstrekt objectieve kennis, een weten, waarop het subject niet zijnen stempel drukt, is eene contradictio in adjecto.

Kant zelf werd ontrouw aan dit juiste inzicht, toen hij het absolute weten als een onbereikbaar ideaal afschilderde, bij welks licht de betrekkelijke kennis des menschen tot eene kennis van bloote verschijnselen zou verbleeken. Doordrongen van de majesteit van het plichtgebod, kon zijne edele ziel geen wereld verdragen, waarin alles volgens wetten samenhangt en voor een willen, dat van karakter en omstandigheden onafhankelijk is, geen ruimte overblijft. Hij nam aan, dat het menschelijk kenvermogen ons niet de echte werkelijkheid, maar slechts een wereld van verschijnselen ontsluit, ten einde de ledige plaats, zoo in ons weten opengelaten, met wat hem onmisbaar postulaat van plichtsbetrachting scheen, te kunnen aanvullen. Zoo werd Kant zelf, het realistisch fundament zijner wijsbegeerte ondermijnend, wegbereider van dat absoluut idealisme, van die dweepzieke philosophie, welke, buiten de ervaring om, de echte werkelijkheid door het denken trachtte uit te vinden. Eene wijle mocht zij groote geestdrift wekken en de hoop ontvonken, dat alle raadsels in hemel en op aarde zouden worden opgelost; door hare wille-

keurige constructies, welke zoo dikwijls met de uitkomsten van streng historisch en physisch onderzoek in strijd bleken te zijn, bracht zij ten slotte de wijsbegeerte in discrediet.

Thans is men tot den echten geest van den grooten meester teruggekeerd. Nooit heeft zijn naam zoozeer op aller lippen geleefd als thans. Het groote feit onzer dagen is, dat Kant bestudeerd wordt. Zijne boeken worden gelezen en beoordeeld in Duitschland, Frankrijk, Engeland, Schotland, Nederland. Het werk door hem ondernomen, wordt voortgezet en ontwikkeld. Zoo is de wijsbegeerte op nieuw in eere gekomen. Het vertrouwen in de uitkomsten van haar onderzoek is hersteld. Men erkent weder, dat alle diepgaande studie, op welk veld van weten zij zich ook bewegen moge, ten slotte voor wijsgeerige problemen komt te staan. De philosophie herleeft. Op feiten der natuur gebouwde stelsels, maar wier ontwerpers vergaten, dat het verstand een ingredient van ieder feit is, vinden bij de besten van onzen tijd geen weerklank meer. Hoe onwraakbaar ook de eischen van het zedelijk leven mogen zijn, het vertrouwen in de rede is zoo groot geworden, dat het den meesten denkers niet meer in den zin komt hunne bespiegelingen naar ingebeelde behoeften der praktijk te plooien. Als ernstig, indrukwekkend feit staat thans vast, dat eene leer, welke het universum enkel uit stofatomen doet bestaan, alleen de buitenzijde der werkelijkheid in het oog vat en geen volledige theorie mag heeten, daar universum en atoom beide postulaten der naar eenheid strevende rede zijn.

In één woord, de ontwikkelingsphase, welke de wijsbegeerte is ingetreden, bestaat daarin, dat zij, wel verre van de rede als fabriekwerk der natuur te beschouwen, in al onze begrippen en voorstellingen van de werkelijkheid den stempel der rede zoekt. Zoo wordt de wijsbegeerte weder, wat zij ten allen tijde wezen moet: eene macht, welke in staat is, om de in het stof verzonken geesten tot huldiging van wat meer dan stof is op te richten.

Ik heb gezegd.

VERSLAG

VAN DE

LOTGEVALLEN DER RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN

IN HET STUDIEJAAR 1878—1879,

UITGEBRACHT DEN 16DEN SEPTEMBER 1879

DOOR

JHR. DR. B. H. C. K. VAN DER WIJCK,

BIJ HET OVERDRAGEN DER WAARDIGHEID VAN RECTOR MAGNIFICUS

AAN

DR. D. HUIZINGA.

De wet gebiedt den aftredenden Rector Magnificus zijne waardigheid in het openbaar aan zijnen opvolger over te dragen en bij die gelegenheid tevens verslag te geven van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar.

Allereerst wil ik dan herinneren, dat onze Universiteit in vreugde en droefheid van het regeerend stamhuis heeft gedeeld. Het jaar, gedurende hetwelk ik de eer had Rector Magnificus te zijn, zal in dat opzicht onvergetelijk blijven. Het geëerbiedigd Hoofd van den Staat schonk door een tweede huwelijk aan Nederland eene nieuwe koningin. Bij de intrede van het koninklijk echtpaar in de hoofdstad des Rijks, genoten Curatoren en Academische Senaat de eer ter cour van voorstelling en gelukwensching te worden opgeroepen. Onze Senaat werd bij die gelegenheid door eene commissie uit zijn midden vertegenwoordigd, bestaande uit den Rector en de Hoogleeraren Moltzer, van Bell, Plugge. De feestvreugde, waaraan wij toen, in de laatste week van April, deelnemende getuigen waren, was wel algemeen, maar niet onvermengd. Zij werd omfloersd door den rouw, die nog niet uit de harten was geweken. Want slechts drie maanden vroeger, op den 13^den^ Januari van dit jaar, had zich onverwacht een ontzettende treurmare door het land verspreid: de beminde broeder des Konings, die aan Neerlands handel en scheepvaart zoo grooten zedelijken en stoffelijken steun verleende, Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden was niet meer. Helaas, wie kon vermoeden, dat in Juni van hetzelfde jaar ons nog zwaarder slag moest treffen? Wederom ontsloot zich de vorstelijke grafkelder, thans om het stoffelijk omhulsel te onvangen van een man in de volle kracht des levens, van den talentvollen oudsten zoon van onzen geëerbiedigden Koning. Welk een verwoesting in het roemrijk geslacht, dat het schild onzer nationale onafhankelijkheid is! Gelijk geheel Nederland treurt nog onze Universiteit over het dubbele zware verlies.

Thans ga ik over tot wat meer uitsluitend de Universiteit betreft.

Vroeger werd het Verslag van den aftredenden Rector met eenige andere

stukken, uit welke eveneens de geschiedenis onzer hoogescholen gekend kon worden, op staatskosten in de deftige Annales Academici Neerlandici eervol begraven en weggeborgen. Begraven voor het oog der groote schare; weggeborgen voor den belangstellenden navorscher, die nu wist waar hij zoeken moest wat, afzonderlijk uitgegeven, gelijk zoo menig vlugschrift, allicht spoorloos verwaait. Thans hebben wij geen Annales Academici meer. Waarschijnlijk om het financieel evenwicht te herstellen, werd op bevel van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken de uitgave plotseling gestaakt. Ik zeg: plotseling; de wel wat logge Annales konden moeilijk gelijken tred houden met onzen vluggen tijd; statig en bedaard kwamen zij steeds een paar jaar ten achter; vandaar dat er bij de opheffing nog enkele deelen, betrekking hebbende op de periode vóór de invoering der wet van 28 April 1876, ontbraken; van verschillende zijden werd er bij de Hooge Regeering op aangedrongen, dat zij besluiten mocht althans de bestaande leemte nog aan te vullen; het mocht niet baten. Had Z. E. de Minister ooit aan het hoofd van eene boekerij gestaan, misschien ware hij dan minder onverbiddelijk geweest, want in dat geval zou hij uit eigen ondervinding geweten hebben, hoe dikwijls die overtollig geachte Annales met een biographisch of ander doel geraadpleegd worden. Onafhankelijk van elkander besloten dan ook de Senaten der drie Rijksuniversiteiten tot voortzetting der zoo nuttige uitgave, zij het onder een anderen vorm; iedere Rijksuniversiteit heeft nu haar eigen jaarboek; wij, leden van den Academischen Senaat, bekostigen uit eigen beurs het onze, waarvan het eerste deel in den loop van dit jaar verschenen is, terwijl het tweede zoo spoedig mogelijk zal volgen. Aan de samenstelling van dat eerste deel is veel tijd en veel moeite te koste gelegd, met name door mijn voorganger in het rectorale ambt, Prof. van Bell, en door den Heer Bibliothecaris Prof. Enschedé, aan wie wij daarvoor onzen hartelijken dank brengen.

Die annalenquaestie, bij welke de Minister zich misschien wat karig tegenover de Universiteiten heeft betoond, is een kleinigheid. Veel bedenkelijker vlaag van zuinigheidskoorts werd door ons waargenomen bij de afdeelingen der Tweede Kamer, d. i. bij de mannen, die feitelijk de koorden der beurs in handen hebben en zonder wier hulp en aanmoediging geen Minister in staat zal zijn aan onze Universiteit, welke reeds veel gekregen heeft maar nog meer ontvangen moet, al datgene te schenken wat haar thans nog bij zusterinstellingen hier te lande en elders doet achterstaan. Bij wat ik ga zeggen, kan ik gelukkig onomwonden spreken, zonder iemand te kwetsen, want alle namen gaan hier schuil onder het welbekende en toch geheimzinnige: „vele leden", „de meeste leden."

Wat is er dan geschied?

Kort na den aanvang van het cursusjaar verspreidde zich een zonderling gerucht. Het heette dat er in parlementaire kringen, ten bate van 's Rijks schatkist, plannen tot opheffing van ééne of meer Rijksuniversiteiten werden beraamd. Hoe nu, was het niet duidelijk, dat het misleiding, trouweloosheid

tegenover gemeenten en individuen zou zijn op de pas gevallen beslissing terug te komen? Begreep niet ieder, dat het thans voor zoodanigen maatregel zoowel te vroeg als te laat was? Onder het ministerie Heemskerk was met de uitvoering der wet reeds een ernstig begin gewaakt; binnen een korten tijd was een geheele schare van nieuwe hoogleeraren aangesteld geworden; zouden al die jeugdige krachten te vergeefs aan haren vroegeren, nuttigen werkkring ontrukt zijn geworden? Neen, het scheen onmogelijk dat een ernstig man aan zoo iets kon denken. Maar toen in het begin van November het Verslag der Tweede Kamer over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1879 verscheen, bleek inderdaad, dat het in de meeste Afdeelingen „een opzettelijk punt van overweging had uitgemaakt, of, vooral ook met het oog op onze financien, de drie Rijksuniversiteiten behouden konden blijven." Het bleek, dat vele leden die vraag rechtstreeks ontkennend beantwoord hadden. Het bleek, dat als axioma verkondigd was geworden: „Nederland kan geen tal van millioenen aan het hooger onderwijs te koste leggen."

Ik reken het tot de gebeurtenissen van het afgeloopen jaar, dat er zoo gedacht en gesproken is.

Als de Regeering voor Amsterdam een nieuwen waterweg naar den Rijn verlangt, dan vindt haar voorstel, ondanks den hachelijken toestand der schatkist, bij een aanzienlijk gedeelte van ons volk en ons parlement een warm onthaal. Door de pers en in de kamer worden flinke argumenten voor en tegen aangevoerd. De strijd draait om deze spil, of de aanbevolen verbinding wel de beste, de voordeeligste, de in het algemeen belang meest wenschelijke is. Financieele bezwaren gelden slechts in de tweede plaats, en enkel in zooverre, als er gevraagd wordt, of het groote werk wel renten zal afwerpen, voorts of het geraden is tot uitgaven te besluiten, waarvoor de middelen niet beschikbaar zijn. Maar bij allen staat het gelukkig vast, dat er voor den handel van ons land geschieden moet wat waarlijk noodig is. Niemand denkt er aan te zeggen: „Nederland kan geen tal van millioenen aan een kanaal te koste leggen."

Geheel anders waar het belangen van onstoffelijken aard betreft. Jaren lang leden vele academische instellingen gebrek. Vooral hier, maar ook elders werden gegronde klachten over de karigheid der subsidiën vernomen. Er ontbraken leerstoelen, laboratoria, instrumenten, boeken, adsistenten, bedienden. De niet bevredigde behoeften hoopten zich steeds op, werden steeds pijnlijker gevoeld. Eindelijk breekt het morgenrood van een nieuwen dag aan. De wet van 28 April 1876 bekrachtigt het bestaan der drie Rijksuniversiteiten. Aan de afwachtende houding ten aanzien van het misdeelde Groningen zal nu voor goed een einde komen. De minister Heemskerk bezorgt ons inderdaad eene aanzienlijke uitbreiding van onderwijzend personeel. Zijn opvolger, de Heer Kappeyne, stelt zich in beweging om een tweeden stap te doen. Daar hij echter, gelijk een man van beginselen betaamt, gaarne stelselmatig wil handelen, vraagt hij vooraf van HH. Curatoren der drie Rijksuniversiteiten een

volledig overzicht van de aanvullingen, uitbreidingen en vernieuwingen, welke genoemde instellingen strikt noodig hebben om aan haar doel te beantwoorden. De niet jaarlijks wederkeerende, maar slechts eenmaal vereischte uitgave blijkt bij raming en na aftrek van wat niet bij deze gelegenheid had vermeld moeten worden twee en een half millioen te bedragen. Terstond gaat er in de Afdeelingen der Tweede Kamer een alarmkreet op. De pers zwijgt, onthutst over zulk een aanvraag. Niemand waagt het te zeggen, dat de verlangde som moet worden toegestaan. Wijst men aan, wat Groningen te veel heeft gevraagd, wat Utrecht, wat Leiden? Neen, daar wringt de schoen niet. Men is er van overtuigd, dat de opgesomde behoeften niet ingebeeld zijn. Juist om die reden wordt er een heroïek middel aanbevolen, een middel evenwel, dat thans met woordbreuk gelijk zou staan: opheffing. Het moreel nadeel komt niet in rekening, dat de schok, aan het publiek vertrouwen toegebracht, na zich zou sleepen. Als onweersproken axioma geldt: „Nederland kan geen tal van millioenen aan het hooger onderwijs te koste leggen."

Het spreekt van zelf, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken er geen oogenblik aan denkt den uitgesproken wensch in te willigen. Maar toch ziet hij zich genoopt in allen ernst te betoogen, dat opheffing geen dadelijke bezuiniging zou zijn, daar aan een talrijk personeel wachtgeld zou moeten worden uitgekeerd en concentratie der studenten vermeerdering van kosten aan de te behouden inrichtingen zou ten gevolge hebben. De Minister kent zijne menschen; opheffing, aldus pleit hij, zou geen *dadelijke* bezuiging zijn.

Mag ik vragen: behoort wat met de hoogere beschaving van een volk in verband staat zoo goed of zoo zuinig mogelijk te worden ingericht? Mogen financieele bezwaren den doorslag geven, waar het den ouden roem van Nederland in letteren en wetenschap betreft? Een vorig jaar werd er van deze plaats over het Americanisme onzer eeuw geklaagd. De naam zelf doet mij denken aan het bekende zwak om den splinter in het oog des naasten te zien, maar den balk in eigen oog niet op te merken. Hier is geen uitheemsche ziekte onlangs door broeder Jonathan op onzen vaderlandschen bodem overgeplant. Ten allen tijde worden er sporen dier gezindheid aangetroffen, welke naarstig wikt en weegt, wanneer er vele millioenen voor een kanaal worden aangevraagd, maar zonder bedenken en onvoorwaardelijk weigert om weinige millioenen aan hooger onderwijs te koste te leggen. Indien dat schijnbaar practisch realisme thans krachtiger dan voorheen soms op den voorgrond treedt, zoo wijte men dit ten deele aan de heerschappij der democratie, welke, gelijk veel in deze wereld, naast hare goede ook hare gevaarlijke zijde heeft. Treffend werd die uitsluitend op het stoffelijke gerichte zin door Musset gehekeld, waar hij van de droomerijen van Dupont verhaalt, een armen schavuit met een uitgehongerde maag, die de wereld wil hervormen. Geen kerktorens, geen bosschen en parken, geen bergen en dalen meer. De aarde moet geschoren worden, en als een groote kalebas, zonder haar noch baard, in de hemelruimte voortrollen. Men behoort overal knol- en kool-

velden te zien, en de wereld moet gelijken op een zindelijken eetschotel. Dit zou inderdaad eene nuttige verandering zijn. Maar bleef het ook dan nog de moeite waard te leven?

Indien ik bij de zuinigheidsvlaag onzer volksvertegenwoordigers in zake van hooger onderwijs heb stil gestaan, dan is het omdat, naar mijn overtuiging, de raadslieden der kroon, evengoed als gewone stervelingen, een gezonde lucht noodig hebben om in te leven. Maar de atmosfeer, die door een minister wordt ingeademd, is niet gezond, wanneer hem thans, nu het er op aankomt, de concurrentie op gelijken voet te brengen, in een Verslag der Tweede Kamer tevredenheid wordt betuigd, omdat zijne aanvragen voor het universitair onderwijs „matig" zijn.

Inderdaad is onze universiteit dan ook in het afgeloopen cursusjaar niet voortdurend met milde hand verzorgd geworden. Bij de begrooting van 1878 werd het materieel kariger dan ooit bedacht. Ik haast mij er aan toe te voegen, dat de begrooting van 1879 in dit opzicht weer veel goed maakte. Terwijl voor het eerstgenoemde burgerlijk jaar ten behoeve van het materieel onzer universiteit slechts ruim *f* 30.000 werd beschikbaar gesteld, werd er voor dat doel het volgend jaar meer dan een ton aangewezen. Het past ons dit met dankbaarheid te erkennen. Het is waar, in beide jaren werd er ten behoeve van het materieel in Utrecht, om nu maar van Leiden te zwijgen, ongeveer een halve ton meer dan voor Groningen uitgetrokken. En dat hoewel Groningen, ten gevolge van de langdurige stelselmatige verwaarloozing, tijdelijk meer dan de zusteruniversiteiten noodig heeft. Toch behoeft ons deze ongelijke behandeling niet met zorg voor de toekomst te vervullen. Indien onze volksvertegenwoordigers maar begrijpen willen, dat het niet langer de vraag is, of het Rijk drie naar de eischen der wet en de behoeften des tijds ingerichte universiteiten bekostigen kan, maar dat het ze bekostigen moet, zal het den nieuwen minister van Binnenlandsche Zaken niet in den zin komen op een ander kompas te zeilen dan hem door eer en plicht wordt aangewezen. Met eene duidelijkheid, die niets te wenschen overlaat, heeft de afgetreden minister van Binnenlandsche Zaken reeds erkend, dat de tusschen de drie Rijksuniversiteiten bestaande onevenredigheid gaandeweg moet ophouden. Waar dat beginsel op den voorgrond staat, buigen wij het hoofd, als ons verzekerd wordt: „dadelijke herstelling van het evenwicht stuit op velerlei bezwaren." Wij kunnen geduld oefenen. Door nood gedwongen hebben wij het in den loop der jaren alhier geleerd.

Nogtans achten wij ons verplicht op eenigen spoed aan te dringen. Want wij vreezen, dat wat wij thans, in het tijdperk van overgang, niet gedaan krijgen, later voor goed op de lange baan zal worden geschoven. De gewoonte in ons land is, dat de achtereenvolgende Regeeringen de Universiteiten laten wat zij zijn. Om een treffend voorbeeld te noemen: zelfs een man als de wereldberoemde scheikundige G. J. Mulder was, gelijk hij zelf verhaalt, niet in staat aan het Rijk de noodige middelen voor zijn onderwijs te ontwringen.

Gelukkig lieten zich door zijn toedoen de Provincie en de stad Utrecht in 1844 bewegen om elk jaarlijks *f* 5000 te geven ten einde de schrale subsidiën iets te verbeteren. Maar ook dit voorbeeld baatte niet om het Rijk tot grooter mildheid te stemmen. Vandaar dat Mulder zich genoopt zag, om, wilde hij wetenschappelijken voorspoed in zijn onderwijs hebben, al zijne collegegelden deels aan zijn adsistenten en bedienden, deels aan de dagelijksche uitgaven te besteden. Dit stuk geschiedenis kan ons toonen wat wij te wachten hebben, als eens de status quo voor onze universiteiten weder zal zijn aangebroken. Aan allen, die in onze universiteit belang stellen, roep ik toe: „het ijzer moet gesmeed worden, terwijl het heet is". Thans is het nog tijd iets te erlangen. Over weinige jaren zal het weder te laat zijn.

Natuurlijk ware het onzin te verlangen dat met een tooverslag onze universiteit in alle opzichten behoorlijk werd ingericht. Let op den toestand onzer academische boekerij. Voortdurend hoort men klagen, dat de voorraad boeken en periodieke werken ook aan de matigste eischen niet voldoet. Wanneer een hoogleeraar, of ook een doctorandus die een flinke dissertatie wil schrijven, een studie over een bijzonder onderwerp op touw zet, dan schiet de boekerij dikwijls geheel te kort. Van gewichtige werken, waarvan de jongste edities de nieuwste uitkomsten der wetenschap meedeelen, zijn dikwijls enkel de oudere, thans in zekeren zin onbruikbaar geworden uitgaven aanwezig. Vooral heerscht er groote behoefte aan tijdschriften en veel geld zal men noodig hebben om aan te koopen wat er van dien gewichtigen tak der hedendaagsche literatuur geheel of ten deele ontbreekt. Het is wenschelijk dat er, ter geleidelijke voorziening in de bestaande leemten, gedurende weinige jaren een hoog extra-subsidie worde verleend.

De inrichtingen voor het medisch onderwijs zijn, met uitzondering van het physiologisch laboratorium, volstrekt niet in overeenstemming met de behoeften der wetenschap. Hier mogen wij ons troosten met de gedachte, dat de tijd een veilige bondgenoot is. De bouw van het nieuwe ziekenhuis — oud is het reeds in de hoopvolle verwachting — is thans zoo goed als verzekerd. Wat Utrecht reeds bezit, zal ook Groningen zich thans verschaffen: een goed ingericht gemeenteziekenhuis, tevens bestemd voor het klinisch onderwijs bij de universiteit. Gelijk in Utrecht, zoo zal ook hier het Rijk *f* 25 000 als bijdrage in de exploitatie-kosten betalen, tevens zal het jaarlijks $2^1/_2$ pct. der stichtingskosten uitkeeren en gratis het noodige terrein afstaan, waartoe thans de slechting der wallen enz. ruimschoots gelegenheid geeft. Voor onze universiteit zal het een blijde dag zijn, waarop de eerste steen wordt gelegd van een ziekenhuis, naar wij hopen, zoo ruim, dat, ondanks tal van gewone patiënten, er voor iederen buitengewonen en daarom juist bij het onderwijs bijzonder nuttigen lijder steeds een bed beschikbaar blijft. Voorloopig is het al vast verblijdend, dat door de zorg van HH. Curatoren het heelkundig onderwijs eenigszins mogelijk is gemaakt. Immers de voor dat onderwijs

bestemde lokalen zijn van één tot drie vermeerderd; het jaarlijksch subsidie voor de verzameling van instrumenten is van *f* 300 tot *f* 800 verhoogd; eindelijk is er een arts, dr. Ranneft, tot adsistent bij het heelkundig onderwijs aangesteld. Verdere hulp blijft dringend noodig. Zoo is er ergerlijk gebrek aan het materieel, waarop de studenten moeten leeren opereeren enz. Maar ik zal hier niet in bijzonderheden treden.

Aan verbetering van den toestand, waarin het museum van natuurlijke historie verkeert, zal, naar wij verwachten, spoedig de hand worden geslagen.

De hoogleeraar in geologie en mineralogie is dankbaar, daar er een klein begin is gemaakt om hem uit den chaos te verlossen, waarin zijn museum verkeert. Waar evenwel zeven kasten van hetzelfde model noodig zijn om hem tot classificatie in staat te stellen, werden er hem voorloopig slechts twee verleend. Men heeft nog niet getracht het levensgevaar te keeren, hetwelk den hoogleeraar en zijne studenten in het oude, vervallen gebouw voortdurend bedreigt: de benedenverdieping met hare schuins staande muren, hare gespleten balken en haar sterk afhellenden zolder behoort door stevige pilaren geschraagd te worden, zal niet, onder den geweldigen last der daarboven geplaatste mineraalverzameling, vroeg of laat eene instorting plaats grijpen. Het blijft eene groote belemmering, dat de boeken en kaarten, welke de beoefenaars van mineralogisch-geologische wetenschappen voor hunne studie noodig hebben, en die veel te duur zijn om uit een particuliere beurs of uit een schraal subsidie te worden aangeschaft, tot dusver ontbreken.

En wat mist onze astronoom niet! Gaarne erken ik het dat het academisch onderwijs geheel afhangt van de personen, die het geven. Maar slechts onder deze voorwaarde, dat hun het allernoodigste niet onthouden wordt. IJver noch bekwaamheid kunnen bij een hoogleeraar in de sterrekunde het gemis van een kijker vergoeden. Het is waar, de Heer Kapteijn verkreeg thans eindelijk *f* 250 voor dit hoog noodige werktuig, verder *f* 200 voor aanschaffing van andere instrumenten, dus *f* 450 in het geheel. Maar *f* 6000 moet hij volgens de matigste berekening hebben om zich althans eenigermate uit te rusten. Het spreekt van zelf, dat die kleine som ten slotte te zijner beschikking zal worden gesteld. Waarom ze niet reeds toegestaan? Het is geen zuinigheld, maar verspilling van 's landspenningen een hoogleeraar aan te stellen, zonder hem tevens de onmisbare hulpmiddelen voor zijn onderwijs te verschaffen. Zooals de zaken thans staan, is de practische astronomie van de nieuwe Series Lectionum moeten geschrapt worden, om de eenvoudige reden, dat er voor genoemd leervak nog een weinig meer noodig is dan een professor in dat vak.

Gelukkig kan ik op lichtpunten wijzen. De Heer Theodorie Valeton, doctorandus in de plant- en dierkunde, werd tot adsistent benoemd bij den Hoogleeraar in de plantkunde. De Heer August Eberz, doctorandus in physica, werd tot adsistent benoemd bij den Hoogleeraar in physica.

Eene som van *f* 600 werd aan de Faculteit van letteren en wijsbegeerte toegestaan ter aanschaffing van historische, archaeologische en palaeographische

plaatwerken, verder van wandkaarten en gipsafgietsels. Wie eenig verstand van prijzen heeft, weet dat er voor zoo weinig geld niet veel te koop is. Toch werd de geringe toelage met blijdschap aangenomen, omdat zij eene belofte voor de toekomst in zich sluit. Men weet, dat door opgravingen enzv. in de laatste jaren nieuw licht over de geschiedenis der oudheid is opgegaan. Het is voor het onderwijs in de historie noodig, dat de kostbare werken worden aangeschaft, waarin alles, wat er op dat gebied ontdekt is en nog steeds ontdekt wordt, uit de eerste hand wordt medegedeeld. Tevens zal er, als de nu ééns verleende toelage, liefst aanzienlijk verhoogd, gedurende een reeks van jaren beschikbaar wordt gesteld, nog een ander doel bereikt worden. Tot dusver ontbreekt hier wat aan alle universiteiten van Duitschland en Oostenrijk, zelfs te Graz, Innsbruck en Krakau, wordt aangetroffen: een museum van gipsafgietsels van oude kunstgewrochten. Men klaagt er over, dat Nederland in toepassing van kunst op nijverheid met andere natiën geen gelijken tred houdt; kan het verwondering wekken, zoolang zelfs de beoefenaars der klassieke letteren verstoken blijven van ieder middel om zich met de beeldende kunst van Hellas vertrouwd te maken? Het Koninklijk Besluit van 27 April 1877 schrijft voor, dat het kandidaatsexamen in klassieke letterkunde o. a. ook omvatten zal: de geschiedenis der kunst bij Grieken en Romeinen. Wij verheugen er ons over, dat een eerste kleine schrede is gedaan om het voor dat gedeelte van het examen vereischte onderwijs mogelijk te maken.

Het ligt in den aard der zaak, dat er in een andere aangelegenheid, welke ik nu vermelden ga, terstond op meer afdoende wijze zal worden gezorgd. Ieder begrijpt, dat de stroom der pharmaceuten, welke zich onder de oude wet vooral naar Groningen en Amsterdam had gericht, niet door nalatigheid van hier mag worden afgeleid. Het is hoog tijd dat er met den bouw van een pharmaceutisch laboratorium, waarvoor trouwens reeds een som is toegestaan, een aanvang worde gemaakt. Voor het onderwijs in de pharmaceutische plantkunde werd tot dusverre nog niemand aangesteld. De Hoogleeraar de Boer, die zich in het afgeloopen jaar wederom vrijwillig met dit leervak belast heeft, verdient den dank der studenten in de pharmacie.

Het is een publiek geheim op welk een zonderlingen tijd de hoogleeraar in de hygiëne, ten gevolge van gebrek aan een eigen laboratorium, verplicht is geweest sommige zijner lesuren te geven. Tevens is het genoegzaam bekend, dat, wanneer er niet spoedig een hoogleeraar in het Sanskriet wordt benoemd, aan de kandidaten in de Nederlandsche letterkunde de raad zal moeten gegeven worden naar elders te verhuizen. Ik behoef dus over deze twee punten niet uit te weiden.

Wel moet ik wijzen op wat zonder onkosten voor 's Lands kas is tot stand gekomen.

De gemeenteraad van Groningen was mild voor onze universiteit, toen hij een jaarlijksche som van *f* 6000 beschikbaar stelde voor het onderwijs in moderne taal- en letterkunde. Aan dien maatregel hebben wij het te danken,

dat in het afgeloopen jaar Dr. Barend Symons als privaat-docent in Duitsche en Engelsche taal- en letterkunde aan onze universiteit heeft kunnen optreden. Moge de heer Paul Pierson, voor wien het onderwijs in Fransche taal- en letterkunde wordt opengehouden en die thans weldra verschijnen zal, met even goed gevolg als Dr. Symons hier werkzaam zijn! Sedert Dr. Symons in ons academiegebouw zijne voordrachten houdt, wordt de ernstige tempel der wetenschap eenige keeren per week door een schare van jonge dames bezocht, die zich aan de dienst der Muzen hebben gewijd; ook zijn er, die zich onder zijne doeltreffende leiding voor het examen bij het middelbaar onderwijs bekwamen.

Dr. A. O. H. Tellegen en Dr. M. E. Mulder zijn in den loop des jaars als privaatdocenten in propaedeutische diagnostiek en oogheelkunde opgetreden; geheel belangeloos hebben zij hunne krachten ten dienste onzer universiteit gesteld. Van hoeveel gewicht hun onderwijs is, blijkt o. a. hieruit, dat er op het artsexamen kennis van oogheelkunde wordt gevorderd. Ten gevolge van de ijverige bemoeiingen van HH. Curatoren werd dan ook onlangs Dr. M. E. Mulder, met ingang van 1 Sept. van dit jaar, door Z. M. den Koning tot Lector bij de Faculteit der geneeskunde benoemd om onderwijs te geven in de oogheelkunde. Het verblijdt mij tevens te mogen meedeelen, dat er, door samenwerking van vele krachten, hier ter stede eene inrichting voor ooglijders zal verrijzen, welke aan het academisch onderwijs zal worden dienstbaar gemaakt.

Onder de gebeurtenissen van het afgeloopen jaar, welke op de lotgevallen onzer universiteiten invloed zullen uitoefenen, behoort de uitvaardiging der zoogenaamde artsenwet. Laat ons hopen, dat het voorname doel der wet bereikt en in het gebrek aan geneeskunstoefenaren voorzien worde. In ieder geval mogen wij er ons over verheugen, dat thans de Faculteiten zijn aangewezen tot het afnemen der theoretische examens, zoowel aan hen die eenvoudig den titel van arts begeeren als aan de toekomstige doctoren. Het is winst, wanneer de hoogleeraren, door afschaffing van overtollige staatsexamens, zoo weinig mogelijk aan hun academischen werkkring onttrokken worden. Aan de andere zijde is het diep te betreuren, dat door deze wet, welke het eerste natuurkundig examen voor de discipelen der progymnasia openstelt, de toekomst van vele jongelingen moedwillig op het spel wordt gezet. Ik zal niet onvruchtbaar napleiten; toch meen ik, dat het voor ouders, die hun zonen tot arts wenschen op te leiden, eenig nut kan hebben, wanneer ik een deel der over de wet gevoerde beraadslagingen aldus samenvat:

1°. Naar het oordeel van alle deskundigen wordt er ter bijwoning van de academische lessen over physica veel meer mathematische kennis vereischt dan aan een progymnasium of aan de vier laagste klassen van een gymnasium kan worden opgedaan.

2°. De wetgever wascht zijne handen in onschuld, indien ouders of voogden dwaas genoeg zijn om hunne zonen of pupillen van het progymnasium of van de vierde klasse van het gymnasium rechtstreeks naar de universiteit te zenden.

Zulke slecht voorbereide academieburgers zullen teleurstellingen in hun studie hebben en misschien verloren gaan, maar dat zijn familieaangelegenheden, om welke de wetgever zich niet te bekreunen heeft.

3°. Wel is het de taak des wetgevers te zorgen, dat de toekomstige arts als mensch genoegzaam beschaafd en ontwikkeld zij; maar uit dat verheven oogpunt mag de wetgever niet meer eischen, dan dat de toekomstige arts den vierjarigen cursus van een progymnasium doorloope; de mensch is volgens de uitspraak des Ministers, die de wetsvoordracht verdedigde, daarmede klaar; wat den student dan nog ontbreekt om zich voor het eerste natuurkundig examen te kunnen bekwamen, moet hij zelf maar op de eene of andere wijze trachten aan te vullen.

Kort na den aanvang van den cursus, bij Koninklijk Besluit van 23 Sept. 1878, Staatsblad no. 139, werd het examen in de wiskunde voor theologen, juristen en literatoren afgeschaft. Een vreemde maatregel; waarom voor het overgangstijdperk de eischen niet gehandhaafd, welke vroeger gegolden hebben en later verscherpt zullen gelden? Het ongeluk wilde daarenboven, dat, toen het Kon. Besluit bekend werd, zich aan deze universiteit reeds vele studenten, juist ter wille van het mathesisexamen, dat zij meenden te moeten afleggen, voor alle lessen en dus na betaling van *f* 200, bij den Rector hadden laten inschrijven; daar zij onder de thans veranderde omstandigheden met vier lessen konden volstaan, verzochten zij teruggave van *f* 80. De Regeering gaf een weigerend antwoord. Zoo boetten zij voor de bereidvaardigheid, waarmede zij aan hunne financieële verplichtingen hadden voldaan, terwijl anderen, die met de betaling der verschuldigde gelden getalmd hadden, nu een sommetje in hun zak konden houden. Wij kunnen het den studenten niet euvel duiden, dat zij dit als onrecht beschouwden. Twijfelachtig komt het ook mij voor, of de Regeering hier wel met de noodige behoedzaamheid heeft gehandeld.

Het vorig jaar was dat der in art. 120 der wet bedoelde vrijstellingen; dit was dus het eerste, waarin door allen aan den fiscus geofferd moest worden, een voor den Rector lastig jaar, waarin het er op aankwam den grond voor eene goede gewoonte te leggen. Indien de Regeering den schijn van inhaligheid vermeden en het geld voor lessen, die, ter nauwernood aangevangen, door een Staatsbesluit overtollig waren gemaakt, terugbetaald had, zou de verplichting om aan het Rijk te geven, wat men het Rijk verschuldigd is, buiten twijfel levendiger gevoeld zijn geworden.

Thans kwam er een tweede grief bij die, welke reeds bestond; want al vroeger had het een slechten indruk gemaakt, dat zij, die op den ouden voet aan hunne professoren betaald en daarvoor het recht gekocht hadden de betaalde colleges hun leven lang te volgen, door de nieuwe wet van dat recht ontzet waren. Over het algemeen was er dan ook geen bijzondere geneigdheid om aan den fiscus de grootere geldelijke offers te brengen, welke thans gevorderd werden. Ten slotte zijn nogtans alle collegebezoekers, 183 in getal, door mij ingeschreven, 6 minder dan een vorig jaar.

Toch mogen we ons over toenemenden bloei onzer universiteit verheugen. Want in den loop van den cursus zijn er 52 studenten nieuw aangekomen, en wat zeer gelukkig is, nu er aan artsen zoo groote behoefte bestaat, van deze 52 lieten zich 24 als student in de geneeskunde inschrijven. Daarenboven was het aantal der werkelijke studenten aanzienlijker dan dat der bij de nieuwe wet erkende, gelijk terstond daaruit blijkt, dat er 18 collegebezoekers van vorige jaren academische examina hebben afgelegd, zonder dit jaar op nieuw als student te zijn ingeschreven. Van de 183 heeren, door wie academische lessen werden bijgewoond, waren er slechts 89, die zich kaarten voor alle lessen lieten afgeven, terwijl de overigen, 94 in getal, den toegang tot 4 of minder lessen verlangden.

Ik weet wat men naar aanleiding van dit alles zal zeggen, „Bij de studenten," aldus verklaarde de Minister Kappeijne, „behoort het begrip ingang te vinden, dat het niet ordentelijk is, wanneer men niet de volle som betaalt." En in de Kamer werd er op deze wijze gesproken: „De gelegenheid om slechts enkele colleges te volgen is opengesteld voor hen, die geen academische examens wenschen af te leggen. De bedoeling was de universiteiten, overeenkomstig haar verheven bestemming, in den ruimsten zin des woords brandpunten van wetenschap en beschaving te doen zijn en dus het bezoek der lessen ook voor hen mogelijk te maken, die geen doctorsgraad willen halen. Maar de goede bedoeling is door de praktijk in misbruik ontaard."

Door de praktijk, vraag ik, of door de slecht gekozen woorden der wet? Waarom niet verstaanbaar uitgedrukt wat men bedoelde? In § 5 der wet draagt zoowel wie zich voor ééne les als wie zich voor alle lessen laat inschrijven den titel van student. Het zou dus moeilijk vallen om uit de wet te betoogen, dat ieder academieburger jaarlijks de volle som moet storten.

Daar de gelegenheid om slechts enkele lessen te betalen uitsluitend voor niet-studenten was bestemd, had men dit in de wet behooren uit te drukken.

Onder de oude bedeeling werd iedere les afzonderlijk betaald; ziedaar de gewoonte; om haar uit te roeien, was natuurlijk iets meer dan eene eenvoudige bedoeling noodig, van welke tittel noch jota der wet getuigenis aflegt. Aan de Duitsche universiteiten wordt tusschen toehoorders, die studenten en die geen studenten zijn, onderscheid gemaakt, want daar moet iemand die, zonder academieburger te worden, zich den toegang tot enkele lessen wil ontsloten zien, verlof van den Rector Magnificus erlangen. Verre van mij iets dergelijks voor ons land aan te bevelen, want, verbonden met de bepaling, dat studenten ieder jaar de volle som moeten storten, zou het eenvoudig gevolg zijn, dat menigeen, na één jaar de colleges bezocht te hebben, het tweede jaar geen student werd, maar zich, misschien tot groot nadeel van zijne wetenschappelijke ontwikkeling, voor zijn examen verder enkel te huis of door middel van repetitoren zocht te bekwamen. Intusschen ben ik van oordeel, dat hoe eer hoe liever wijziging der wet plaats moet grijpen. Hier, gelijk op andere punten, die ik nu maar niet noemen zal, acht ik terugkeer tot het

verleden, reactie noodig; uit nieuwigheidszucht heeft de wetgever gebroken met wat oud, maar niet verouderd was; nutteloos heeft hij getracht op onze universiteiten in te voeren wat aan eene instelling van een geheel ander karakter gewoonte is; de beste oplossing schijnt mij thans toe een toestand te herstellen, die nooit reden tot klachten gaf, en als voorheen voor ieder college, eens voor het geheele leven, *f* 30 te laten betalen, natuurlijk met dit verschil, dat wat vroeger in de beurs der hoogleeraren terecht kwam, ten bate van den fiscus gestort worde. Het is waar, wie in vijf jaar doctor in zeker vak wordt, zal dan weer dezelfde som betalen als wie 15 jaar daartoe gebruikt; maar, al moge het billijk schijnen de tragen te doen boeten, het is gevaarlijk aan een korten studietijd financieel voordeel vast te knoopen; nog onlangs werd door von Sybel betoogd, dat in Duitschland niets zoozeer op de degelijkheid der studies en zelfs op het gehalte der colleges nadeeligen invloed uitoefent, als dat vele studenten, meestal om redenen van financieelen aard, al te haastig afstudeeren.

Ofschoon door de thans geldende bepalingen het bezoek der lessen zeer gedrukt werd, was er toch geen hoogleeraar, die in den afgeloopen cursus niet gemiddeld 5 uur college per week kon geven. Bij een enkelen professor deed zich het geval voor, dat op één na in alle vakken, hem in zijne aanstelling opgedragen, zich niemand voor een examen te bekwamen had en dus ook niemand college hield; door privatissima, voor welke gelijk vroeger niets gerekend werd, wist hij zich nogtans nuttig te maken. Voor vele hoogleeraren bedroeg het aantal wekelijks gegeven lesuren 13 en meer. Onze studenten hebben de gewoonte aan de Series te vragen welke colleges zij hebben bij te wonen; op den duur valt het moeilijk de uren zoo te schikken, dat er nooit verwarring ontsta. Terwijl de wetenschap zich uitbreidt, de examenvakken vermeerderen en de schare professoren grooter wordt, blijft tot groot ongeriet van velen het aantal uren in een etmaal steeds gelijk. Ik vermoed, dat men er toe komen zal het voorbeeld van Duitschland te volgen, niet daarin dat de lessen reeds om 6 of 7 uur 's morgens aanvangen, want zoodanige regeling zou in ons klimaat weinig kans van slagen hebben, maar in dit opzicht, dat men aan enkele vakken een cursus van een half jaar wijdt. Hoe ook sommige Kamerleden steen en been klagen, als zij bij geruchte vernemen, dat enkele colleges wat te laat begonnen en te vroeg geëindigd zijn, het komt niet op het getal, maar op het gehalte der gegeven lessen aan. Wat baat het de onafhankelijkheid van vroeger dagen in te korten? Stel de professoren onder curateele, zooveel gij wilt; slechts een zeer gering gedeelte hunner taak kan hun door Wetten en Besluiten worden opgelegd. Wie zich stipt aan alle reglementen houdt, maar niets meer doet, is onwaardig in de rij der hoogleeraren een plaats in te nemen. Vrijheid heeft de protessor, vrijheid heeft ook de student van noode. Het zou natuurlijk een onbegonnen werk zijn aan den student zijne sedert lang genoten vrijheid te willen ontrooven; in zekeren zin zou ik zelfs wenschen haar te zien uitgebreid. Ik wou, dat er naast de onver-

mijdelijke examenstudie voor ieder ruimschoots gelegenheid tot vrije studie overbleef, natuurlijk niet op deze wijze, dat er met de examens de hand werd geligt, en de maatschappij aan gepatenteerde moordenaars en onbekwame rechtsbedeelers werd prijs gegeven, maar zoo, dat er bij het examen, gelijk trouwens reeds dikwijls geschiedt, algemeen onderscheid werd gemaakt tusschen hetgeen men weten moet om een zeker ambt te vervullen en hetgeen men, ter wille van de praktijk althans, niet strikt noodig heeft te kennen. Op deze wijze zou onkunde in het eene vak door wat meer bedrevenheid in het andere kunnen worden opgewogen en het den student vrij staan om bij de keuze van de tot zijn doctoraat behoorende studies zooveel mogelijk met lust en aanleg te rade te gaan.

In hoever onze universiteit gedurende het afgeloopen jaar het tooneel is geweest van vrije, zelfstandige studie, door welke de kracht der hersenen vermeerderd, de bruikbaarheid van den mensch verhoogd, zijn lust in wetenschap aangevuurd en zoo een onuitputtelijke bron van geluk geopend wordt, zou ik moeilijk kunnen bepalen. Maar wel kan ik u mededeelen, dat er gedurende dien tijd 119 examens zijn afgenomen, waarvan 100 met gunstigen uitslag, verder dat er 10 promoties plaats hebben gegrepen, waarvan twee bijzonder merkwaardig waren, de eene, die van Mej. Jacobs, omdat zij de eerste dame was in Nederland, die zich den doctorshoed verwierf, de tweede, die van den Heer Kamerlingh Onnes, om een andere reden, om deze namelijk, dat hem, na afloop der verdediging, zonder eenige verdere beraadslaging en dus zonder dat er in afwezigheid van den promovendus met gesloten deuren over zijn lot behoefde beslist te worden, de begeerde titel, natuurlijk met den hoogsten lof werd toegekend. Bewijst dit laatste iets, dan is het dit, dat er, wat wij trouwens wel wisten, ook nog uit eigen lust wordt gestudeerd. Geest en leven zijn hier niet door overmatige examenstudie uitgedoofd; men kon het bespeuren aan de trouwe opkomst der studenten, toen onze geachte ambtgenoot, de Heer W. Modderman, op deze plaats zijne schoone rede ter nagedachtenis van Friedrich Karl von Savigny uitsprak.

Het behoeft schier niet gezegd te worden, dat de verstandhouding tusschen professoren en studenten ook dit jaar weder niets te wenschen heeft overgelaten.

De dood heeft in het afgeloopen jaar ons één student ontroofd, den Heer J. C ten Bokkel Huining, die kort na zijn uitmuntend propaedeutisch examen het offer zijner zwakke gezondheid werd. Met hem is een veelbelovend toekomstig theoloog ten grave gedaald.

Voorts is er in November 1878 een geleerde overleden, die jaren voorheen professor was aan onze hoogeschool: Dr. J. Ch. C. van Heusde. Hij was de oudste zoon van den beroemden Philip Willem van Heusde en werd 26 Mei 1812 te Utrecht geboren. In 1830 trok hij met de Utrechtsche studenten naar België; maar de dienst van Mars verhinderde hem niet zich daarna weder als ijverig muzenzoon te doen kennen: want 5 jaar later werd een door hem

beantwoorde prijsvraag bekroond en nog een jaar later promoveerde hij met de kap bij gelegenheid van het tweehonderdjarig feest der Utrechtsche academie met eene dissertatie over Marcus Tullius Cicero Philoplaton. Van 1840 tot 1847 was hij rector aan de Latijnsche school te Amersfoort. In November 1847 aanvaardde hij het professoraat alhier met eene redevoering, die nu niet meer van pas zou komen: „De studiorum propaedeuticorum usu nondum obsoleto." In 1855 vroeg hij zijn emeritaat, woonde eerst te Utrecht, daarna te 's Hage. Prof. Francken was zijn opvolger alhier. Dr. van Heusde heeft veel geschreven; philologie en oudheidkunde waren de vakken, waaraan hij de onderwerpen zijner geleerde studies ontleende.

Mijn waarde Gratama, de zon van uw levensgeluk is ondergegaan; maar het leed heeft u niet ontzenuwd en de diepe rouw heeft u niet verhinderd als hoogleeraar dezelfde te blijven, die gij steeds waart. Wij gevoelen sympathie voor u, die het grootste verlies, dat de dood iemand berokkenen kan, zoo mannelijk draagt.

Ongaarne missen wij hier op dezen dag een man bij allen geacht en bemind, onzen voortreffelijken ambtgenoot Mees. Ruim twee maanden vóór het begin der groote vacantie zag zich de ijverige hoogleeraar, door ziekte overvallen, verplicht zijn arbeid te staken. Deze gedwongen werkeloosheid, zoo smartelijk voor den lijder zelf, zou voor de studeerende jongelingschap nog grooter nadeel hebben opgeleverd, ware niet Prof. Rink, zooveel mogelijk en noodig, uit eigen beweging als plaatsvervanger opgetreden. Gelukkig bestaat er alle hoop, dat onze kundige Mees, zonder schade voor zijne gezondheid, spoedig weder zijne taak aan deze universiteit zal opvatten.

Gedurende mijn rectoraat werd er geen enkel nieuw hoogleeraar aan onze universiteit toegevoegd. Toch heeft men in dien tijd twee leden van den academischen senaat hun ambt met eene inwijdingsrede hooren aanvaarden. Ik bedoel de Heeren P. C. Plugge en P. L. Muller. Voor mannen van studie, voor hen wier lust het is de wetenschap te beoefenen, ken ik geen benijdenswaardiger ambt dan dat van hoogleeraar. Ik wensch u geluk, jongste onzer ambtgenooten, met uwe opname in een kring van bevoorrechte stervelingen, in den kring van hen, die, hoe verschillend ook het veld hunner arbeid moge wezen, door ééne gedachte bezield en in haar vereenigd zijn: *vermeerdering en verspreiding van wetenschap.*

Door uwe optreding aan onze universiteit, hooggeachte Muller, is aan de studie van de geschiedenis des vaderlands, welke tot dusver onzen reeds met zoovele vakken bezwaarden Moltzer was opgedragen, eene meer zelfstandige en dus meer eervolle plaats verzekerd.

Gij, hooggeachte Plugge, die eene schoone betrekking in Japan hebt prijs gegeven, om in het vaderland niet enkel kennis te verspreiden, maar tevens door eigen onderzoek kennis te vermeerderen, zijt teleurgesteld, want tot dusver werd u enkel gelegenheid gegeven om eene chemie te beoefenen, waarbij men zich de handen niet nat maakt. Wij vleien ons dat, dank zij de

zorgen van HH. Curatoren, gij spoedig zult erlangen wat gij voor onderwijs en eigen studie noodig hebt.

Mijn verhaal der fata zou ik thans kunnen besluiten. Echter wil ik nog aan den ouden, trouwen dienaar, die wegens ziekte na vijfentwintigjarigen dienst zijn post heeft moeten opgeven, en die alle professoren, welke binnen de genoemde tijdsruimte aan onze universiteit korter of langer verbonden waren, op twee na, heeft zien komen of gaan, aan onzen vroegeren pedel Eltjo Smit, aangename rust en een gezonden ouden dag toewenschen.

Thans verklaar ik het oude academiejaar voor geëindigd. Alle eer en macht, welke in mijne handen hebben berust, leg ik in de uwe, hooggeleerde Huizinga, die op voordracht van den Senaat door Z. M. den Koning tot mijn opvolger zijt benoemd.

Salve, Rector Magnifice! Iterumque salve!

De aanvang van uw bewind zal door luidruchtige en schitterende feestviering worden opgeluisterd; mogen de stille studiën op den duur in dit nieuwe jaar des te beter gedijen!

En moge, zoolang gij, voortreffelijke man, onze Rector zijt, door de eendrachtige samenwerking van Studenten, Professoren, Curatoren, Hooge Regeering en Volksvertegenwoordiging onze universiteit groeien en bloeien!

Ik heb gezegd.

LIJST DER GESCHRIFTEN

VAN DEN OUD-HOOGLEERAAR

Dr. J. Ch. C. VAN HEUSDE.

Diatribe in Guil. Lud. Nassavii Vitam, ingenium, merita. 1835.
Disquisitio de philosophiae Ciceronianae fonte praecipuo. 1836.
Disquisitio de L. Aelio Stilone, Ciceronis in rhetoricis magistro, Rhetoricorum ad Herennium, ut videtur, auctore. 1839.
Studia critica in C. Lucilium poetam. 1842.
Epistola ad Car. Frid. Hermann de C. Lucilio. 1844.
Oratio de studiorum propaedeuticorum usu nondum obsoleto. 1847.
Aeschyli Agamemnon, ex fide codicum edidit, scholia subjecit, commentario instruxit J. Ch. C. v. H. 1864.
L'améthyste signée Dalion au cabinet de la Haye. 1878.
Horatii Satiram I, 9 enarravit J. Ch. C. v. H.
Over het wereldburgerschap van Socrates.
Xanthippe in hare betrekking tot Socrates, voorafgegaan van eene critische ontleding van het vraagstuk der digamie.
De „Wolken" van Aristophanes tegenover den historischen Socrates (dit en de twee voorgaande in de Verslagen der Kon. Acad. Dl. IV).
In de Hand. der Maatsch. van Ned. Letterkunde gaf hij in 1859 een levensbericht van Mr. G. Dornseiffen.
In de Kunst- en Letterbode en het Alg. Letterlievend Maandschrift, verschillende recensies, o.a. van de Handleiding tot de studie der oudheid door J. C. Spakler en Mr. J. Heemskerk Azn. 1849.

HOOGLEERAREN,

DIE IN HET STUDIEJAAR 1878—1879 HUN AMBT ALHIER HEBBEN AANVAARD.

Dr. P. C. PLUGGE is geboren 12 April 1847 te Middelburg, verwierf 28 December 1868, bij het te Leiden gehouden staatsexamen, het diploma van apotheker, en werd gepromoveerd 27 September 1876 te Groningen tot Doctor in de Wis- en Natuurkunde op eene dissertatie: *Bijdrage tot de kennis der photochemie.*

Hij schreef eenige verhandelingen over chemische- en toxicologische onderwerpen, voorkomende in het Maandblad voor Natuurwetenschappen, in Pflügers Archiv für Physiologie en in Fresenius' Zeitschrift für Analytische Chemie.

Voorts werd hij 8 Jan. 1872 bekroond met een gouden medaille voor zijn antwoord op de uitgeschreven prijsvraag der medische faculteit te Amsterdam: „Over de waarde van carbolzuur als desinfectiemiddel", terwijl hij 8 Maart 1876 een accessit ontving op de door de wis- en natuurkundige faculteit van Leiden uitgeschreven prijsvraag: „Een geordend en beredeneerd overzicht van een of meer klassen van verschijnselen, door de chemische werking van het licht voortgebracht, zoo mogelijk met eigen waarnemingen verrijkt."

Vóór het professoraat was hij assistent aan het physiologisch laboratorium der Hoogeschool te Groningen, en van Nov. 1876—Juli 1878, Adviseur aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken (afdeeling: Medische politie), en Directeur van een chemisch Laboratorium (Shiyakujio) te Tokio (Japan).

Hij aanvaardde zijn ambt als hoogleeraar in de pharmacie en toxicologie den 24 Sept. 1878 met een redevoering: *Eenige beschouwingen omtrent de ontwikkeling en het tegenwoordig standpunt der Toxicologie.*

Dr. P. L. MULLER, geboren te Koog a/d Zaan 9 November 1842, werd 18 December 1867 te Leiden gepromoveerd tot Doctor in de Letteren op eene Dissertatie: *Geschiedenis der Regeering in de Nader Geünieerde Provinciën tot aan de komst van Leicester* (1579—1585).

Hij heeft in het licht gegeven:

Nederlands eerste betrekkingen met Oostenrijk, toegelicht uit de correspondentie der keizerlijke gezanten te 's Gravenhage (uitgegeven door de Kon. Acad. v. Wetensch.), Amsterdam, 1870.

Foppe van Aitzema te Regensburg. Eene bijdrage tot de Geschiedenis der Nederlandsche Diplomatie. Leiden 1870.

De staat der Vereenigde Nederlanden in de jaren zijner wording (1572—1594), Haarlem, 1872.

Wilhelm III von Oranien und Georg Friedrich von Waldeck. Ein Beitrag zur Geschichte des Kampfes um das europëische Gleichgewicht. Bd. I, den Haag 1873.

De Unie van Utrecht, Utrecht, 1878.

Verschillende opstellen in de Gids, de Tijdspiegel, Onze Eeuw, de Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde en de Allgemeine Deutsche Biographie.

Vóór zijn professoraat is hij leeraar aan de Gemeenteinstellingen voor H. en M. O. te Leiden en tijdelijk ambtenaar aan 's Rijks Archief geweest.

Hij aanvaardde het ambt van Hoogleeraar den 8 October 1878 met eene redevoering: *Het rechtmatig gebied des geschiedschrijvers.*

NAAMLIJST DER STUDENTEN,

INGESCHREVEN ONDER HET RECTORAAT VAN PROF. JHR. B. H. C. K. VAN DER WIJCK.

VOOR DEN CURSUS 1878—1879.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1878.					
Sept.					
20	Synco Poelman	W.- en N.	4 Juni 1855.	Holwierde.	3e.
21	Wolter Folkersma	Geneesk.	11 Sept. 1859.	Groningen.	1e.
23	Dirk Hendrik Nicolaus Adriani	Geneesk.	3 Maart 1859.	Uithuizen.	1e.
„	Jodocus Hendricus Reddingius.	Geneesk.	7 Nov. 1857.	Zweelo.	1e.
„	Hendrik Klaas Bakker . . .	W.- en N.	30 Nov. 1857.	Groningen.	2e.
„	Jan Steven Cloek Beekhuis. .	Geneesk.	7 Febr. 1859.	Nijland.	1e.
„	Emo Wichers.	Geneesk.	20 Febr. 1860.	Spijk.	1e.
„	Jan Lucas van Hulten . . .	Geneesk.	30 Juni 1858,	Loppersum.	1e.
„	Adrianus Jacobus van Slooten.	Geneesk.	1 Aug. 1860.	Den Helder.	1e.
„	Pier Eringa	Godgel.	3 Sept. 1858.	Hijdaard.	1e.
„	Dirk Klazes Bijlsma	W.- en N.	6 Maart 1851.	Midlum.	5e.
„	Sander Levie Outs	Rechtsg.	28 April 1858.	Groningen.	1e.
„	Lambertus ten Cate Hoedemaker	Geneesk.	13 Jan. 1858.	Deventer.	1e.
„	Hendrik Nannes Addens Gzn. .	Rechtsg.	29 Oct. 1859.	Winschoterzijl.	1e.
„	Frederik Reisiger	Geneesk.	3 Juli 1859.	Nieuwolde.	1e.
„	Derk Mulder Hoen	Rechtsg.	20 Sept. 1858.	Hoogezand.	1e.
„	Imo Gerard Jaxon Deelman. .	Rechtsg.	5 Maart 1861.	Groningen.	1e.
„	Addo van der Wal.	W.- en N.	5 Sept. 1858.	Veendam.	2e.
„	Albertus Maagh van Bolhuis .	Geneesk.	26 Maart 1856.	Tolbert.	1e.
„	Reinder Kornelis Dijksterhuis .	Godgel.	13 Maart 1854.	Grijpskerk.	4e.
„	Hommo Buringh Boekhoudt. .	Geneesk.	2 Juni 1859.	Delfzijl.	2e.
„	Theodorus Niemeijer	Geneesk.	16 Aug. 1859.	Groningen.	1e.
24	Albert Willem van Toorenenbergen	Geneesk.	16 Febr. 1853.	Polsbroek.	8e.
„	Tjeerd Lubbert Dijksterhuis. .	Geneesk.	3 Febr. 1856.	Grijpskerk.	4e.
„	Johannes Herman Heerspink .	Rechtsg.	17 Oct. 1858.	Gieten.	1e.
„	Hieronymus Doorenbos . . .	Godgel.	29 Nov. 1856.	Garshuizen.	5e.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1878. Sept. 24	Justus Johannes Cornelis van Toorenenbergen	Godgel.	1 Dec. 1855.	Hendrik Ido Ambacht.	5e.
„	Jacob Gerard Marcus Johan Caland	Rechtsg.	24 Dec. 1858.	Zuidlaren.	1e.
„	Reneke de Marees van Swinderen	Rechtsg.	6 Oct. 1860.	Groningen.	1e.
„	Louis Bothenius Lohman. . .	Rechtsg.	13 Aug. 1858.	Lochem.	1e.
„	Jan Johannes Wildervanck de Blecourt	Geneesk.	14 Juli 1860.	Wildervanck.	1e.
„	Hendrik Haitsema Viëtor. . .	Rechtsg.	23 Nov. 1858.	Winschoten.	1e.
„	Johannes Quintinus Cleveringa RAzn.	Rechtsg.	4 Febr. 1859.	Zuidbroek.	1e.
„	Herman Godthelp	Geneesk.	11 Dec. 1859.	Harlingen.	1e.
„	Melle Ale Oosterhaven . . .	Geneesk.	12 Mei 1857.	Winsum (Friesland)..	1e.
„	Jacobus Gerhardus Laats Jr. .	W.- en N.	23 Aug. 1854.	Groningen.	1e.
„	Johannes Tonckens.	Rechtsg.	4 Mei 1857.	Hoogeveen.	1e.
„	Lucas Nijsingh Kymmell. . .	Rechtsg.	16 Mei 1859.	Westerbork.	1e.
„	Jan Albert Hingst	Rechtsg.	21 Aug. 1857.	Makkinga.	3e.
„	Seerp Gratama	Rechtsg.	14 Dec. 1858.	Groningen.	3e.
„	Theodoric Valeton	W.- en N.	28 Juni 1855.	Groningen.	7e.
„	Riksterus ter Cock.	Geneesk.	13 Mei 1844.	Bellingwolde.	2e.
„	Jacobus Jan Willem Fledderus	Geneesk.	28 Aug. 1857.	Smilde.	1e.
„	Jan Bergsma	L. en W.	27 Sept. 1854.	Slochteren.	1e.
„	Charles Henri Ali Cohen. . .	Geneesk.	5 Febr. 1859.	Groningen.	1e.
„	Petrus Gemzer	Godgel.	22 Febr. 1843.	Franeker.	5e.
„	Johannes Philippus Riedel . .	L. en W.	9 Sept. 1855.	Stadskanaal.	5e.
„	Lucas Mees	Geneesk.	1 Juli 1857.	Groningen.	2e.
„	Fedde van der Tuuk	Rechtsg.	9 April 1857.	Veendam.	2e.
„	Jean Jacques Antoine Valeton.	Godgel.	21 Mei 1852.	Groningen.	5e.
„	Willem Gosewijn Metelerkamp Cappenberg.	Geneesk.	1 Dec. 1849.	Den Ham (Overijsel).	10e.
28	Louis August Frederik Creutzberg	Godgel.	25 Maart 1856.	Oosterland.	5e.
„	Herman Pieter Bosscha . . .	Geneesk.	14 Juli 1860.	Kuilenburg.	1e.
„	Tiete Solko van Hettinga Tromp	Geneesk.	19 Sept. 1859.	Holwerd.	2e.
„	Jacobus Schuiringa.	Godgel.	1 Juli 1855.	Noordhorn.	3e.
„	Jakob Roelof van Kooij . . .	Godgel.	13 Aug. 1857.	Groningen.	3e.
„	Jakob Tammo Tammens . . .	L. en W.	23 Dec. 1854.	Pieterburen.	2e.
„	Hendrik Willem Beekhuis . .	Geneesk.	19 Dec. 1858.	Hempens.	1e.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1878.					
Sept.					
28	Hendrik Julius André Douwes.	Godgel.	18 Jan. 1858.	Leens.	2e.
„	Kornelis Havinga	Godgel.	22 Sept. 1843.	Middelstum.	1e.
„	Former Sijpkens.	Godgel.	13 Jan. 1860.	Delfzijl.	1e.
„	Willem Augustus Alphonsus Hecker	L. en W.	8 Nov. 1856.	Groningen.	4e.
„	Harm Kremer.	Geneesk.	19 Nov. 1859.	Sappemeer.	2e.
30	Luitjen Wiersema	Geneesk.	8 Nov. 1854.	Visvliet.	5e.
„	Hendrik Gerrit de Zaaijer . .	W.- en N.	8 Jan. 1859.	Groningen.	2e.
„	Hermannus Meijer	Godgel.	3 Jan. 1855.	Norg.	2e.
„	Meindert Steenhuisen	Godgel.	17 Jan. 1856.	Wanswerd.	2e.
„	Coenraad Loor	Godgel.	10 April 1854.	Groningen.	2e.
„	Tjeerd Sybinga	Rechtsg.	9 Mei 1859.	Nijkerk (bij Dokkum).	1e.
„	Enno Wiersma	Geneesk.	29 Nov. 1858.	Grijpskerk.	1e.
„	Willem Georg Frederik Bange.	Godgel.	15 Dec. 1854.	Sappemeer.	6e.
„	Tjalling Janssonius.	Geneesk.	12 Juli 1857.	Groningen.	2e.
„	Adam Folmer.	Geneesk.	20 Aug. 1859.	Ezinge.	2e.
„	Henricus Josephus Spitzen Jr.	W.- en N.	15 Jan. 1858.	Stadskanaal.	4e.
„	Edzard Tjarda van Starkenborgh Stachouwer.	Rechtsg.	21 Febr. 1859.	Maarsseveen.	2e.
„	Gerard Lewe van Nyenstein. .	Rechtsg.	26 Nov. 1857.	Groningen.	2e.
„	Johan Adriaan Feith	Rechtsg.	25 Sept. 1858.	Groningen.	2e.
„	Johan Marcus van Hettinga Tromp	Rechtsg.	19 Sept. 1859.	Holwerd.	2e.
„	Jan Albert Meursinge Reijnders	Geneesk.	3 Juni 1857.	Stadskanaal.	4e.
„	Johannes Nanninga.	Geneesk.	9 Sept. 1855.	Nieuwe Pekela.	4e.
„	Jan Petrus Vos	Rechtsg.	7 Mei 1853.	Appingadam.	6e.
„	Joachimus Lunsingh Frima . .	Rechtsg.	25 Oct. 1859.	Terhorne.	2e.
„	Renke Haselhoff	Geneesk.	24 Febr. 1860.	Dokkum.	1e.
Oct.					
2	Roelf Evert Wieringa Rzn. . .	Godgel.	19 April 1859.	Amsweer.	1e.
„	Johannes JansEonius	Godgel.	29 Sept. 1856.	Tjamsweer.	2e.
4	Klaas Kuiper Middel	Geneesk.	6 Nov. 1849.	Stadskanaal.	4e.
„	Arend Johan Wijnne JHzn. .	W.- en N.	20 Aug. 1858.	Groningen.	2e.
7	Johannes Beijer	Godgel.	30 Juni 1357.	Leeuwarden.	3e.
„	Willem van Sloten	Godgel.	20 April 1857.	Tjamsweer.	2e.
„	Egbertus Jan Nieuwenhuis . .	Geneesk.	16 Dec. 1853.	Delfzijl.	3e.
„	Friedes Abels Rietema . . .	Geneesk.	31 Jan. 1853.	Aduard.	6e.
„	Nicolaas van Hasselt	Rechtsg.	18 Oct. 1856.	Groningen.	5e.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1878, Oct.					
7	Tjeerd Hoekstra.	Geneesk.	31 Jan. 1858.	Irnsum.	3e.
„	Campegius Lambertus Vitringa	Geneesk.	23 Juni 1857.	Enkhuizen.	3e.
„	Daniel Jan Schönfeld	Geneesk.	25 Jan. 1855.	Finsterwolde.	3e.
„	Jan Arend Godert Gockinga .	Rechtsg.	1 Juli 1855.	Winschoten.	5e.
„	Hermannus Ebbinge	W.- en N.	22 Jan. 1856.	Groningen.	3e.
„	Willem Renssen	Geneesk.	11 April 1856.	Groningen.	5e.
„	Wilko Jacobus Scherphuis . .	Godgel.	12 Dec. 1856.	Appingadam.	2e.
„	Willem Wolter Feith	Rechtsg.	13 Oct. 1855.	Groningen.	3e.
„	Petrus Victor Sormani. . . .	L. en W.	19 Juni 1859.	Boxmeer.	2e.
„	Eduard Folkert Jan Heerspink	Geneesk.	19 Juni 1856.	Gieten.	4e.
„	Cornelis Winkler Prins . . .	Geneesk.	14 Maart 1857.	Veendam.	3e.
9	Theodorus Johannes Bouwes .	Geneesk.	7 Juli 1852.	Appingadam.	7e.
„	Geert Blijham.	W.- en N.	12 Nov. 1848.	Sappemeer.	1e.
„	Johannes Christiaan ten Bokkel Huinink	Godgel.	29 Jan. 1859.	Ee.	2e.
„	Jacob Cornelis Keur	W.- en N.	2 Jan. 1853.	Medemblik.	1e.
„	Jan Ernst Heeres	Rechtsg.	30 Mei 1858.	Zuidhorn.	2e.
„	Jan Hendrik Smit	Geneesk.	4 Oct. 1848.	Burum.	11e.
„	Hendrik Gerhard Pluim . . .	Geneesk.	16 Sept. 1857.	Deventer.	2e.
14	Hendrik Jan Kremer	Geneesk.	10 Jan. 1852.	Termunten.	6e.
„	Menno Oldenhuis Gratama . .	Rechtsg.	6 Oct. 1856.	Assen.	3e.
„	Eerke Albert Smidt	Rechtsg.	8 Juni 1858.	Assen.	3e.
„	Adriaan Cornelis Bondam . .	Rechtsg.	17 Juli 1857.	Appingadam.	2e.
19	Hendrik Radijs	W.- en N.	3 Febr. 1858.	Hoogeveen.	1e.
21	Lambertus Bregenbeek . . .	Geneesk.	23 Juni 1851.	Blijham.	7e.
„	Warmolt Prins	Geneesk.	16 Dec. 1858.	Gasselte.	1e.
23	Lubbertus Patroclus Roegholt .	L. en W.	13 Sept. 1856.	De Breede.	4e.
„	Wibrandus Johannes Koppius .	Rechtsg.	31 Mei 1854.	Den Ham.	5e.
„	Joan Carel Smissaert	Rechtsg.	25 April 1860.	Leiden.	2e.
„	Sible Koning	W.- en N.	4 Mei 1852.	Dantumawoude.	6e.
„	Kornelis Lijfering	Godgel.	12 Nov. 1857.	Zuidhorn.	1e.
„	Tobias Jan de Marees van Swinderen	Rechtsg.	3 Nov. 1858.	Groningen.	2e.
„	Arend Ludolf Wichers . . .	Rechtsg.	5 Oct. 1858.	Groningen.	2e.
„	Jacob Mulder.	W.- en N.	28 April 1853.	Veendam.	5e.
„	Petrus Marius Eliza Roessingh.	Geneesk.	28 Oct. 1858.	Haren.	2e.
„	Jan Abraham Schutter . . .	Geneesk.	20 Nov. 1858.	Aduard.	2e.
„	Willem Gerard van den Berg .	Geneesk.	19 Aug. 1859.	Amsterdam.	2e.
„	Andries Olthoff	Godgel.	30 Sept. 1857.	Nijkerk.	3e.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1878.					
Oct.					
23	Jurre Osinga	Godgel.	26 Aug. 1854.	Tzum.	3e.
„	Jan Anne van Tuynen . . .	Godgel.	18 Jan. 1848.	Oosterlittens.	4e.
„	Martinus Romein	W.- en N.	4 Oct. 1858.	Leeuwarden.	2e.
„	Lourens Woltring	Geneesk.	24 Jan. 1854.	Dokkum.	4e.
„	Gerben Hendrik Wouda . . .	Geneesk.	2 Maart 1854.	Sneek.	4e.
„	Isaäc Antonie van Royen SJzn.	Rechtsg.	18 Juni 1859.	Zwolle.	2e.
„	Feico Pieter Jan Camphuis . .	Rechtsg.	8 Sept. 1855.	Uithuistermeeden	5e.
24	Hendrik Jacob de Zaaijer . .	W.- en N.	20 Febr. 1856.	Groningen.	6e.
„	Frans de Haas	W.- en N.	28 Maart 1852.	Stadskanaal.	6e.
„	Feico Jan Camphuis	Rechtsg.	10 Dec. 1854.	Loppersum.	5e.
„	Dirk Willem Schepers. . . .	Geneesk.	23 Aug. 1857.	Woudsend.	5e.
„	Bernard Wilhelm Siemens . .	Geneesk.	13 Jan. 1853.	Stedum.	6e.
„	Hendrik Boelmans ter Spill. .	Rechtsg.	20 Sept. 1855.	Sappemeer.	5e.
„	Rutger Adolf Folmer Reddingius	Geneesk.	20 Aug. 1857.	Ten Boer.	5e.
„	Enne Sybolts	W.- en N.	14 Maart 1853.	Wierhuizen.	3e.
26	Harm Hesse	Rechtsg.	5 Juni 1855.	Scheemda.	6e.
„	Frans Diedericus de Boer . .	Rechtsg.	14 Juli 1858.	Ternaard.	3e.
28	Jan Gerrit Meilink	Geneesk.	23 Febr. 1851.	Heerde.	6e.
„	Auke Hermannus van Kleffens.	Rechtsg.	15 April 1856.	Ooenkerk.	4e.
30	Pieter Freerk Huizenga . . .	Geneesk.	29 Mei 1853.	Baflo.	6e.
31	Antonius Otto Hermannus Tellegen	Rechtsg.	26 Febr. 1856.	Groningen.	5e.
„	Samuel Gerhard Jorissen. . .	Rechtsg.	10 Maart 1857.	Kampereiland.	4e.
Nov.					
9	Jan Gijsbertus Driessen . . .	Geneesk.	13 Sept. 1855.	Eil. Wieringen.	6e.
„	Hendrik Jan Oosting	W.- en N.	28 Oct. 1857.	Groningen.	3e.
14	Hendrik Meijer	W.- en N.	2 April 1858.	Heerenveen.	1e.
23	Isaäc Antonie van Royen Hzn.	Rechtsg.	22 Sept. 1859.	Zwolle.	3e.
„	Cornelis Baart de la Faille . .	Rechtsg.	13 Jan. 1859.	Groningen.	2e.
„	Johannes Lantinga	W.- en N.	8 Aug. 1850.	Sneek.	3e.
28	Sieds Lykles	Geneesk.	11 Mei 1858.	Hallum.	3e.
„	Albertus Æmilius Syno Sluyterman	Geneesk.	6 Juli 1857.	Sneek.	3e.
„	Sypko Haijo Sypkens	Rechtsg.	24 Febr. 1857.	Scharnegoutum.	1e.
„	Frederic Carel Barbas. . . .	Rechtsg.	8 Nov. 1852.	Besoyen.	2e.
Dec.					
2	Roelf de Jager Meezenbroek .	Geneesk.	27 Jan. 1859.	Veendam.	3e.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1879.					
Jan.					
15	Reinder Kornelis Boekmeijer .	L. en W.	15 Jan. 1861.	Groningen.	1e.
16	Willem Zuidema.	L. en W.	14 Nov. 1855.	Groningen.	1e.
17	Johannes Mulder.	Godgel.	23 April 1851.	Groningen.	9e.
"	Teunis Klaas Grashuis Deves .	Godgel.	25 Jan. 1854.	Groningen.	6e.
"	Albertus Lofvers.	Godgel.	8 Febr. 1852.	Bedum.	9e.
"	Jan Kors	W.- en N.	7 Febr. 1837.	Eext.	10e.
21	Jean David Daubanton. . . .	Geneesk.	18 Dec. 1856.	Amsterdam.	1e.
Febr.					
12	Johannes Emilius Alberts . .	Geneesk.	22 Aug. 1861.	Harlingen.	1e.
16	Klaas Jans Mulder	Godgel.	26 Juli 1859.	Sappemeer.	1e.
"	Jacob de Jonge	Rechtsg.	14 April 1855.	Meppel.	6e.
22	Herman Booije Adama . . .	Rechtsg.	18 Aug. 1853.	Leeuwarden.	3e.
Maart.					
12	Jan Frederik ten Raa. . . .	Geneesk.	6 Juni 1850.	Staphorst.	2e.
April.					
3	Johannes Gerhard Somer. . .	Geneesk.	20 Mei 1853.	Assen.	7e.
4	Menso Tonko Tichelaar . . .	Geneesk.	26 Dec. 1852.	Vriescheloo.	7e.
10	Arnold Willem Goldschmid Nanninga	Geneesk.	5 Aug. 1850.	Groningen.	7e.
30	Hemmo Hyleco Nauta. . . .	Geneesk.	1 Febr. 1853.	Muntendam.	6e.
Mei.					
12	Jan Cornelis Hanekamp van Harinxma	Geneesk.	15 Mei 1855.	Hallum.	1e.
16	Hendrik Willem Cornelissen. .	Geneesk.	8 Oct. 1848.	Steenwijk.	7e.
Juni.					
29	Johan Christiaan Offerhaus . .	Geneesk.	29 Jan. 1852.	Nieuwolda.	8e.
Juli.					
9	Theodorus Brunsveld Keiser. .	Geneesk.	29 Dec. 1852.	Eenum.	7e.
18	Jan Willinge	Geneesk.	16 Oct. 1852.	Emmen.	7e.

INGESCHREVEN STUDENTEN

VOOR DEN	BIJ DE FACULTEIT DER					TOTAAL.
	GODGEL.	RECHTSG.	GENEESK.	W.- EN N.	L. EN W.	
1en keer	6	14	24	5	3	52
2en „	8	14	12	6	2	42
3en „	6	8	8	4		26
4en „	2	3	7	1	2	15
5en „	4	6	4	2	1	17
6en „	2	3	7	3		15
7en „			8	1		9
8en „			2			2
9en „	2					2
10en „			1	1		2
11en „			1			1
Totaal . .	30	48	74	23	8	183
Voor voll. onderw.	19	19	40	8	3	89
„ 4 lessen . .	7	4	15		2	28
„ 3 „ . .		17	4	7	2	30
„ 2 „ . .	1	2	3	2	1	9
„ 1 les . . .	3	6	12	6		27
Totaal . .	30	48	74	23	8	183

MET GOED GEVOLG AFGELEGDE EXAMENS.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

1878.			
Nov.	1.	Louis August Frederik Creutzberg . . .	Candidaats examen.
„	29.	Reinder Kornelis Dijksterhuis	„ „
1879.			
April	5.	Johannes Janssonius	„ „
Mei	17.	Johannes Beijer	„ „

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

1878.			
Sept.	24.	Eerke Albert Smidt	Candidaats examen.
Oct.	5.	Menno Oldenhuis Gratama	„ „
„	12.	Frederik Carel Barbas	„ „
1879.			
Jan.	27.	Reneke Meinard Adriaan de Marees van Swinderen	„ „
„	27.	Lambertus Johannes Toxopeus	„ „
Maart	3.	Jan Arend Godert Gockinga	Doctoraal examen.
Mei	12.	Sijbrandus Gratama	„ „
„	24.	Frans Diedericus de Boer	Candidaats examen.
Junij	6.	Wubbo Cornelius Waalkens	„ „
„	6.	Willem Alberda van Ekenstein	„ „
„	12.	Edzard Tjarda van Starkenborgh Stachouwer	„ „
„	12.	Fedde van der Tuuk	„ „
„	17.	Elias Dull	„ „
„	21.	Reneke de Marees van Swinderen . . .	„ „
„	24.	Campegius Hermannus Gockinga . . .	„ „
Julij	1.	Johan Marcus van Hettinga Tromp . . .	„ „
„	3.	Tjepke Gatsonides	Doctoraal examen.
„	5.	Jan Ernst Heeres	Candidaats examen.
„	10.	Wolter Willem Feith	„ „
„	11.	Hendrik Boelmans ter Spill	„ „
„	11.	Auke Hermanus van Kleffens	Doctoraal examen.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

1878.			
Oct.	14.	Rutger Adolf Folmer Reddingius . . .	Candidaats examen.
Dec.	16.	Roelf Gerrit Rijkens	Doctoraal examen.

1879.			
Maart	17.	Theodorus Brunsveld Keiser	Doctoraal examen.
„	31.	Menso Tonko Tichelaar	„ „
April	7.	Johannes Gerhard Somer	„ „
„	88.	Arnold Willem Goldschmid Nanninga . .	„ „
Mei	7.	Theodorus Johannes Bouwes	„ „
„	31.	Jan Willinge	„ „
Juni	11.	Jan Albert Meursinge Reijnders	Candidaats examen.
Juli	2.	Hemmo Hyleco Nauta	Doctoraal examen.
„	5.	Friedes Abels Rietema	Candidaats examen.
„	7.	Dirk Willem Schepers	„ „
„	9.	Johannes Nanninga	„ „
„	10.	Hendrik Willem Cornelissen	Doctoraal examen.
„	10.	Riksterus ter Cock	Candidaats examen.
„	11.	Lambertus Bregenbeek	„ „

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

1878.			
Sept.	30.	Jacob Tammo Tammens	Mathesis examen.
Oct.	4.	Roelf Menno de Jager Meezenbroek . .	„ „
„	7.	Sieds Lykles	Voorb. ex. v. d. Geneesk.
„	14.	Hendrik Jan Oosting	Cand. ex. Wis- en Nat.
Nov.	18.	Roelf Menno de Jager Meezenbroek .	Voorb. ex. v. d. Geneesk.
Dec.	13.	Johannes Mesdag	Doctor. ex. in de Scheik.
„	19.	Theodoric Valeton	Doctor. ex. in de Plant- en Dierk.
1879.			
Jan.	14.	Willem Gerard van den Berg	Mathesis examen.
„	18.	Samuel Jacques van Buuren	„ „
„	20.	Jan Johannes Wildervanck de Blecourt .	„ „
„	24.	Willem Hendrik Beekhuis	„ „
„	27.	Theodorus Niemeijer	„ „
„	31.	Charles Henri Ali Cohen	„ „
Febr.	3.	Petrus Marius Eliza Roessingh	„ „
„	58.	Lambertus ten Cate Hoedemaker . . .	„ „
Maart	3.	Renke Haselhoff	„ „
„	21.	Albertus Maagh van Bolhuis	„ „
„	24.	Jan Lucas van Hulten	„ „
„	28.	Dirk Hendrik Nicolaus Adriani	„ „
„	31.	Herman Godthelp	„ „
April	4.	Jodocus Hendricus Reddingius	„ „
„	7.	Emo Wichers	„ „
„	8.	Emilius Alberts	„ „
„	28.	Hendrik Klaas Bakker	„ „

1879.			
Mei	12.	Adrianus Jacobus van Slooten	Mathesis examen.
„	16.	Jan Steven Cloeck Beekhuis	„ „
„	19.	Frederik Reisiger	„ „
„	23.	Enno Wiersma	„ „
Juni	9.	Melle Ale Oosterhaven	„ „
„	19.	Hommo Buringh Boekhoudt	. Voorb. ex. v. d. Geneesk.
„	28.	Lukas Mees	„ „ „ „ „
Juli	8.	Tiete Solko van Hettinga Tromp . . .	„ „ „ „ „
„	8.	Jacobus Jan Willem Fledderus	Mathesis examen.
„	9.	Tjalling Janssonius	. Voorb. ex. v. d. Geneesk.
„	11.	Jan Abraham Schutter	„ „ „ „ „

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

1878.			
Sept.	19.	Lubbertus Patroclus Roegholt	Cand. ex. klass. Letterk.
„	23.	Tobias Jan de Marees van Swinderen .	Voorb. ex. v. d. Rechtsgel.
„	27.	Hendrik Jan Kiewiet de Jonge	Doctoraal examen.
Oct.	16.	Andries Olthoff	Voorb. ex. v. d. Godgel.
Nov.	21.	Willem van der Laan	„ „ „ „ „
„	30.	Joachimus Lunsingh Frima	Voorb. ex. v. d. Rechtsgel.
Dec.	5.	Jan Bolt Kzn.	„ „ „ „ „
„	19.	Johannes Christiaan ten Bokkel Huinink	. Voorb. ex. v. d. Godgel.
1879.			
Febr.	15.	Jan Albert Pieter Levenkamp. . . .	. Cand. ex. klass. Letterk.
„	26.	Jurre Osinga	. Voorb. ex. v. d. Godgel.
Maart	15.	Adriaan Cornelis Bondam	Voorb. ex. v. d. Rechtsgel.
„	31.	Hendrik Julius André Douwes	„ „ „ „ Godgel.
Mei	3.	Jan Wijbertus Beck Jr.	. Cand. ex. klass. Letterk.
Juni	9.	Sander Levie Outs	Voorb. ex. v. d. Rechtsgel.
„	9.	Imo Gerard Jaxon Deelman	„ „ „ „ „
„	19.	Johannes Herman Heerspink	„ „ „ „ „
„	19.	Hendrik Nannes Addens Gzn.	„ „ „ „ „
„	24.	Jacob Gerard Marcus Johan Caland . .	„ „ „ „ „
„	24.	Reneke de Marees van Swinderen . . .	„ „ „ „ „
„	27.	Lucas Nijsingh Kymmell	„ „ „ „ „
Juli	3.	Tjeerd Sijbinga	„ „ „ „ „
„	9.	Johannes Quintinus Cleveringa, R.Azn. .	„ „ „ „ „
„	10.	Meindert Steenhuisen	. Voorb. ex. v. d. Godgel.
„	10.	Hendrik Jacob Velthuis	Cand. ex. Nederl. Letterk.

UITSLAG DER EXAMENS.

BENAMING VAN HET EXAMEN.	VAN 16 SEPTEMBER 1878—12 JULI 1879.			
	AANTAL.	GESLAAGD.	AFGE-WEZEN.	TERUG-GE-TROKKEN.
Doctoraal examen Godgeleerdheid . .	2		1	1
Candidaats " " . .	4	4		
Doctoraal " Rechtsgeleerdheid. .	6	4	2	
Candidaats " " . .	19	17	2	
Doctoraal " Geneeskunde . . .	10	9	1	
Candidaats " " . . .	7	7		
Doctoraal " Wis- en Natuurk. .	2	2		
Candidaats " " .	1	1	1	
Voorbereid. " Geneeskunde . . .	8	7	1	
Mathesis " " . . .	26	25	1	
Doctoraal " Letteren en Wijsbeg.	1	1		
Candidaats " "	6	4	2	
Voorbereid. " Godgeleerdheid. . .	9	6	3	
" " Rechtsgeleerdheid . .	18	13	5	
Totaal . .	119	100	18	1

PROMOTIEN.

A. VOLGENS HET ORGANIEK BESLUIT VAN 2 AUG. 1815, N°. 14.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

1878.

26 Sept. H. ten Cate Hoedemaker, van Noordbroek, privaat, *cum laude*. Proefschrift: Multiple Herdsclerose im Kindesalter".

1879.

8 Maart. Mejufvr. A. H. Jacobs, van Sappemeer, privaat. Proefschrift: „Over localisatie van physiologische en pathologische verschijnselen in de groote hersenen".

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

1878.

5. Oct. H. Herwig, van Veendam, privaat, *cum laude*. Proefschrift: „De verdeelingscoëfficient van Berthelot".

1879.

7 Juli. J. Kors, van Eext, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: „De potentiaalfunctie van geleidende vlakke platen onder influentie van eene electrische massa".

10 „ H. Kamerlingh Onnes, van Groningen, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: „Nieuwe bewijzen voor de aswenteling der aarde".

11 „ M. Woudstra, van Groningen, privaat. Proefschrift: „Kromming van oppervlakken volgens de theorie van Gauss".

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

16 Juni. W. de Jonge, van Veendam, privaat, *cum laude*. Proefschrift: „Adnotationes in Saturas D. Iunii Iuvenalis".

3 Juli. J. A. Worp, van Almelo, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: „Jan Vos".

B. VOLGENS DE WET VAN 26 APRIL 1876 (STAATSBLAD N°. 102).

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

IN DE RECHTSWETENSCHAP.

1879.

1 Maart. M. Enschedé, van Groningen, privaat. Proefschrift: „Naar aanleiding van art. 309, 1° l. W. v. K.: „Schepen zijn roerende goederen"".

30 Juni. H. Hesse, van Scheemda, privaat. Proefschrift: „Beschouwingen over de middelenwet".

WETTEN EN KONINKLIJKE BESLUITEN VAN HOOGER ONDERWIJS,

1878—1879.

(N°. 36). BESLUIT *van den 10den Augustus* 1878.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 6 Augustus 1878, litt. H, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Dat op aanvrage om verlof tot afwezigheid met geheel of gedeeltelijk behoud der jaarwedden zal worden beschikt:

a. door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, voor zooveel betreft de hoogleeraren, lectoren, directeuren van kabinetten en verzamelingen en van de beambten bij de Rijksuniversiteiten, wier benoeming door Ons of door Onzen voornoemden Minister geschiedt;

b. door curatoren der Rijksuniversiteiten, voor zooveel aangaat de beambten, wier benoeming krachtens art. 62 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) aan hen is opgedragen, en het aangevraagd verlof niet langer duurt dan ééne maand;

c. door Onzen Minister voornoemd, voor zooveel het sub *b* bedoeld verlof voor langer dan één maand wordt aangevraagd.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in afschrift zal worden gezonden aan de algemeene rekenkamer.

Het Loo den 10 Augustus 1878.

(get.) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(get.) KAPPEYNE.

De Minister van Justitie,
(get.) H. J. SMIDT.

Overeenkomstig het oorspronkelijke:
de Secr. Gen. van Binn. Zaken,
(get.) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift:
de Secr. Generaal,
(get.) HUBREGHT.

(N°. 7). BESLUIT *van den 1sten Maart* 1879.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 1 Maart 1879, litt, H, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden:

§ *a* van Ons besluit van 10 Augustus 1878 n°. 36, te wijzigen als volgt:

a. door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, voor zooveel betreft de hoogleeraren, lectoren, dierecteuren van kabinetten en verzamelingen en van de beambten bij de Rijksuniversiteiten, wier benoeming door Ons ot door Onzen voornoemden Minister geschiedt, indien het verlof voor langer dan acht dagcn, door curatoren der Rijksuniversiteiten, indien het voor korter termijn wordt aangevraagd.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in afschrift zal worden gezonden aan de algemeene rekenkamer.

's Gravenhage 1 Maart 1879.

(*get.*) WILLEM

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(*get.*) KAPPEYNE.

De Minister van Justitie,
(*get.*) H. J. SMIDT.

In den begeleidenden brief van den Minister wordt gezegd: „dat dit besluit even min als dat van 10 Augustus 1878 n°. 36 van toepassing is op afwezigheid van hoogleeraren, ten gevolge van lidmaatschap *der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*. De goedkeuring hunner benoeming tot lid dier akademie wordt geacht het verlof tot bijwoning van hare vergaderingen in te sluiten."

(N°. 139). BESLUIT *van den 23sten September* 1878, *houdende wijziging van het Koninklijk besluit van* 17 *Julij* 1877 (Staatsblad n°. 159), *ter uitvoering van art.* 118 *der wet van* 28 *April* 1876 (Staatsblad n°. 102), *tot regeling van het hooger onderwijs.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 28 Augustus 1878, litt. K, afdeeling Onderwijs;

Gezien Ons besluit van 17 Julij 1877 (*Staatsblad* n°. 159);

Gelet op de wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102);

Den Raad van State gehoord (advies van 17 September 1878, n°. 18);

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 20 September 1878, litt. O, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Art. 2 van Ons besluit van 17 Julij 1877 (*Staatsblad* n°. 159) wordt gelezen als volgt:

„Om te worden toegelaten tot het candidaats-examen, vermeld in art. 2, § 1, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), wordt het bewijs vereischt van een met gunstig gevolg afgelegd examen voor de faculteit der letteren en wijsbegeerte in:

1°. de Grieksche taalkunde,

3°. de Latijnsche taalkunde,

3°. de Hebreeuwsche taalkunde,

4°. de Nederlandsche taal en stijl,

5°. de Israëlitische oudheden.

Van dit examen zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 Ocober 1877 met gunstig gevolg het examen hebben afgelegd, vermeld in art. 98 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, n°. 14."

ART. 2. Art. 4 van Ons besluit van 17 Julij 1877 (*Staatsblad* n°. 159) wordt gelezen als volgt:

„Om te worden toegelaten tot het eerste der examens, vermeld in art. 2, § 2, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), wordt het bewijs vereischt van een met gunstig gevolg afgelegd examen voor de faculteit der letteren en wijsbegeerte, in:

1°. de Grieksche taalkunde,

2°. de Latijnsche taalkunde,

3°. de Romeinsche oudheden,

4°. de algemeene geschiedenis.

Van dit examen zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg een der examens hebben afgelegd, vermeld in de artt. 97 en 99 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, n°. 14."

ART. 3. Art. 6 van Ons besluit van 17 Julij 1877 (*Staatsblad* n°. 159) wordt gelezen als volgt:

„Om te worden toegelaten tot een der candidaats-examens, vermeld onder *b*, *c*, *d* en *e* van art. 2, § 5, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), wordt het bewijs vereischt van een met gunstig gevolg afgelegd examen voor de faculteit der letteren en wijsbegeerte, in:

1°. de Grieksche taalkunde,

2°. de Latijnsche taalkunde,

3°. de algemeene geschiedenis.

Van dit examen zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg een der examens hebben afgelegd, vermeld in de artt. 97, 98 en 99 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, n°. 14."

ART. 4. Art. 7 van Ons besluit van 17 Julij 1877 (*Staatsblad* n°. 159) vervalt.

ART. 5. Dit besluit treedt in werking op den vijfden dag na dien der dagteekening van het *Staatsblad* en van de *Staatscourant*, waarin het geplaatst is.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* en gelijktijdig in de *Staatscourant* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 23sten September 1878.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPPEYNE.

Uitgegeven den *zeven en twintigsten* September 1878.
De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT.

(N°. 174). BESLUIT *van den 3den December* 1878, *tot regeling van het beheer, door curatoren der Rijksuniversiteiten te voeren, en van hunnen overigen werkkring.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, EMZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 20 October 1877, n°. 25, 5de afdeeling;

Overwegende dat, volgens art. 68 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, het beheer, door curatoren der Rijksuniversiteiten te voeren, en hun overige werkkring bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur moeten worden geregeld, met inachtneming van het in die wet bepaalde:

Den Raad van State gehoord (advies van 15 November 1877, n°. 24);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 28 November 1878, lit. Z., afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Aan curatoren is opgedragen de behartiging van alles, wat kan strekken ten nutte der Rijksuniversiteit.

ART. 2. De vergaderingen van curatoren hebben minstens eenmaal in de maand plaats. Zij worden gehouden in de gemeente, alwaar de universiteit gevestigd is, tenzij er noodzakelijkheid bestaat die bij uitzondering elders te houden.

ART. 3. Tot het houden van vergaderingen wordt de tegenwoordigheid van de meerderheid der in functie zijnde curatoren gevorderd.

Bij het huishoudelijk reglement, bedoeld bij het laatste lid van art. 68 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* nº. 102), kan de afdoening van zeer eenvoudige en spoedvereischende zaken aan den president worden opgedragen.

ART. 4. Over alle zaken der Rijksuniversiteit dienen zij Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van berigt en raad, en geven, des gevraagd, alle verlangde opgaven en inlichtingen.

Des geraden roepen zij daartoe de voorlichting en den raad in van den senaat, de onderscheidene faculteiten, hoogleeraren, lectoren en alle andere aan die universiteit verbonden ambtenaren; deze allen zijn verpligt aan zoodanige aanvrage te voldoen.

ART. 5. Bij plegtigheden of vergaderingen, tot de Rijksuniversiteit betrekkelijk, heeft het collegie van curatoren rang boven de hoogleeraren. In het collegie hebben de leden zitting volgens de orde hunner aanstelling.

ART. 6. Curatoren zijn bevoegd eene vereenigde vergadering van hun collegie en van den senaat bijeen te roepen, zoo dikwijls zij dit in het belang der Rijksuniversiteit noodig achten.

ART. 7. Zij zien toe, dat de lessen der hoogleeraren en lectoren voor elk studiejaar, op het programma, bedoeld in art. 47 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* nº. 102), aangekondigd, geregeld en gedurende den bij de wet bepaalden tijd gegeven worden.

ART. 8. Zij houden, in overleg met een of meer door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken aan te wijzen deskundigen, toezigt op de gebouwen en het meubilair bij de Rijksuniversiteit in gebruik.

ART. 9. Zij beperken hunne uitgaven tot de sommen, welke tot aanbouw, onderhoud en verbetering der gebouwen, voor het meubilair en voor de aanvulling en uitbreiding der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken ter beschikking zijn gesteld.

ART. 10. Zij verdeelen de in het voorgaand artikel bedoelde, tot aanvulling en uitbreiding der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs jaarlijks van Rijkswege te bestemmen, gelden, zooals zij dit in het belang der verschillende, tot de Rijksuniversiteit behoorende, inrigtingen wenschelijk achten, een en ander onder goedkeuring van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken.

ART. 11. Zij waken voor de behoorlijke naleving van de in art. 48 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n⁰. 102) bedoelde reglementen, betreffende, het beheer en het gebruik der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs.

ART. 12. Zij beheeren de legaten en giften, ten behoeve der Rijksuniversiteit gemaakt, voor zoover door den erflater of schenker daaromtrent geen andere bepalingen gesteld zijn.

ART. 13. Jaarlijks, vóór 1 Mei, doen zij aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken rekening en verantwoording, over het afgeloopen burgerlijk jaar, van het beheer in art. 12 bedoeld.

ART. 14. Het verslag en de begrooting, in art. 73 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n⁰. 102) bedoeld, worden ingerigt overeenkomstig de te dien aanzien door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken te geven voorschriften.

ART. 15. Alvorens hunne betrekking te aanvaarden, leggen curatoren den navolgenden schriftelijken eed (belofte) af:

„Ik zweer (beloof) trouw aan den Koning.
Ik zweer (beloof) de wettelijke verordeningen omtrent het hooger onderwijs, voor zooveel betreft de Rijksuniversiteit te . . . ., te zullen in acht nemen, en verder, voor zooveel in mijn vermogen is, tot haren bloei en luister te zullen medewerken.
Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig. (Dat beloof ik)."

ART. 16. Voor den secretaris van curatoren wordt door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken eene instructie vastgesteld.

Hij staat aan het collegie van curatoren, aan den president-curator en, des gevorderd aan ieder curator, die met eenige commissie wordt belast, ten dienste.

Hij onderteekent nevens den president alle stukken, die van of namens het collegie uitgaan.

Hij is belast met de bewaring van en de zorg voor het archief, volgens de regelen daartoe door curatoren te stellen.

Bij verhindering of ontstentenis wordt hij door een der curatoren vervangen.

ART. 17. Dit besluit treedt in werking 1 Januarij 1879.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van

dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Het Loo, den 3den December 1878.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE.

Uitgegeven den *dertienden* December 1878.

De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT.

(N°. 222). WET *van den 25sten December* 1878, *houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is de regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende in overeenstemming te brengen met de bepalingen der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) tot regeling van het hooger onderwijs;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

ART. 1. De titel van arts verleent de bevoegdheid tot uitoefening der geneeskunst in haren vollen omvang en wordt verkregen door het afleggen van het praktisch arts-examen.

ART. 2. Bij het praktisch arts-examen worden voldoende bewijzen gevorderd van praktische kennis aan het ziekbed en van bekwaamheid in het verrigten van heel- en verloskundige kunstbewerkingen en het gereed maken van recepten.

Het wordt gesplitst in een algemeen geneeskundig en een heel- en verloskundig gedeelte.

Voor de toelating tot het eerste gedeelte moet de verklaring worden over-

gelegd van een hier te lande bevoegd geneeskundige, dat de candidaat gedurende minstens twee jaren de genees- en heelkundige behandeling van zieken gevolgd heeft, en voor de toelating tot het tweede gedeelte het bewijs, dat hij, in tegenwoordigheid van een bevoegd verloskundige, hier te lande minstens tien gewone en twee buitengewone verlossingen verrigt heeft.

Ingeval niet beide gedeelten gelijktijdig met goed gevolg worden afgelegd, wordt aan hem, die bij het eerste gedeelte voldaan heeft, hiervan een bewijs uitgereikt, tegen overlegging waarvan hij tot het tweede gedeelte afzonderlijk wordt toegelaten.

ART. 3. Tot het afleggen van het praktisch arts-examen zijn alleen bevoegd zij:

a. die bedoeld zijn in art. 94 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs of volgens de bepalingen dier wet met de zoodanigen gelijk staan;

b. die achtereenvolgens met goed gevolg de twee natuurkundige en het theoretisch geneeskundig examen, bedoeld in artt. 4, 5 en 6, hebben afgelegd, of met de zoodanigen gelijk staan.

ART. 4. Het *eerste natuurkundig* examen betreft:

a. de natuurkunde;

b. de scheikunde;

c. de plantkunde.

Tot het afleggen van dit examen zijn alleen bevoegd zij:

1°. die blijkens een getuigschrift, afgegeven door curatoren van een gymnasium met zesjarigen cursus, het overgangs-examen van de vierde naar de vijfde klasse van dat gymnasium of het toelatings-examen tot laatstgenoemde klasse met goed gevolg hebben afgelegd, of blijkens gelijksoortig getuigschrift, afgegeven door curatoren van een pro-gymnasium, de lessen in de hoogste klasse van dat pro-gymnasium ten einde toe met vrucht gevolgd hebben;

2°. die in het bezit zijn van het getuigschrift, verkregen door het met goed gevolg afleggen van het eind-examen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, bedoeld in art. 57, of van het examen A, bedoeld in art. 59 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), houdende regeling van het middelbaar onderwijs;

3°. die op de wijze, door Ons bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur te bepalen, voldoende bewijzen hebben geleverd, dat zij tot de beoefening der natuurkundige wetenschappen genoegzaam voorbereid zijn.

ART. 5. Het *tweede natuurkundig* examen betreft:

de ontleedkunde;

de physiologie en weefselleer;

de algemeene ziektekunde;

de pharmakognosie.

ART. 6. Het *theoretisch geneeskundig* examen betreft:

de ziektekundige ontleedkunde;

de pharmakodynamie;

de bijzondere pathologie en therapie;

de gezondheidsleer;

de theoretische heelkunde;

de theoretische verloskunde.

ART. 7. Bevoegd tot het afnemen der examens, in artt. 4, 5 en 6 bedoeld, en tot het uitreiken van het getuigschrift aan hen, die zoodanig examen met goed gevolg hebben afgelegd, zijn:

a. wat betreft het examen van art. 4, de faculteiten der wis- en natuurkunde aan de Nederlandsche universiteiten.

b. wat betreft de examens van artt. 5 en 6, de faculteiten der geneeskunde aan die universiteiten.

Voor het afleggen van elk dezer examens wordt in handen van den voorzitter der faculteit, welke het examen afneemt, eene som van vijftig gulden betaald.

In geval van afwijzing wordt voor de eerste herhaling van een examen geene betaling gevorderd.

De opbrengst der gestorte gelden strekt tot presentiegeld voor de leden der faculteit, door wie het examen wordt afgenomen.

ART. 8. De titel van tandmeester verleent de bevoegdheid tot het uitoefenen der tandheelkunst, waaronder verstaan wordt de plaatselijke behandeling van ziekten der tanden, der tandkassen en van het tandvleesch.

Die titel wordt verkregen door het met goed gevolg afleggen van een praktisch examen, waarbij voldoende bewijzen gevorderd worden van praktische kennis van de operatieve tandheelkunde en van het inzetten van kunsttanden en gebitten.

ART. 9. Bevoegd tot het afleggen van het praktisch examen als tandmeester zijn alleen zij, die met goed gevolg het theoretisch examen in de tandheelkunde hebben afgelegd.

Dat examen betreft:

a. de ontleedkunde van de tanden, de tandkassen en het tandvleesch;

b. de physiologie dezer deelen;

c. de gezondheids-, ziekte- en geneesleer dezer deelen, daaronder begrepen de onderkenning der ziekten van de tanden, de tandkassen en het tandvleesch, waarvan de oorzaak algemeen is of in andere deelen zetelt.

d. de geneesmiddelleer en de recepteerkunde, voor zooveel noodig tot het voorschrijven van de plaatselijke geneesmiddelen bij de ziekten der genoemde deelen.

Van het examen in de vakken, onder letters *a* en *b* vermeld, zijn vrijgesteld zij:

1°. die met goed gevolg aan eene Nederlandsche universiteit het examen naastvoorgaande aan dat ter verkrijging van den doctoralen graad in de faculteit der geneeskunde hebben afgelegd of, voor zooveel die faculteit betreft, vermeld zijn in art. 119 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs;

2°. die voldaan hebben aan het *tweede* natuurkundig examen, bedoeld in art. 5; of met de zoodanigen gelijk staan.

ART. 10. Tot het afnemen van het theoretisch examen als tandmeester en het uitreiken van het getuigschrift aan hen, die dat examen met goed gevolg hebben afgelegd, zijn bevoegd de faculteiten der geneeskunde aan de Nederlandsche universiteiten.

Voor het afleggen van dit examen wordt in handen van den voorzitter der faculteit, die het examen afneemt, eene som van vijf en twintig gulden betaald.

De twee laatste zinsneden van art. 7 zijn ten deze toepasselijk.

ART. 11. De titel van apotheker verleent de bevoegdheid tot uitoefening der artsenijbereidkunst en wordt verkregen door het afleggen van het praktisch apothekers-examen.

Bij dat examen worden voldoende bewijzen van praktische kennis gevorderd der artsenijbereidkunst en der scheikundige analyse, zoo in de apotheek, als in het laboratorium.

Voor de toelating tot het examen moet worden overgelegd de verklaring van een hier te lande bevoegd apotheker, dat de candidaat gedurende minstens twee jaren de uitoefening der artsenijbereidkunst onder de leiding van zulk een bevoegde gevolgd heeft.

ART. 12. Bevoegd tot het afleggen van het praktisch apothekers-examen zijn alleen zij:

a. die bedoeld zijn in art. 96 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, of volgens hare bepalingen met de zoodanigen gelijk staan;

b. die het theoretisch apothekers-examen, in art. 13 bedoeld, met goed gevolg hebben afgelegd.

ART. 13. Het *theoretisch apothekers*-examen betreft:

a. de artsenijbereidkunde;
b. de toxicologie;
c. de analytische scheikunde.

ART. 14. Bevoegd tot het afnemen van het theoretisch apothekers-examen en tot het uitreiken van het getuigschrift aan hen, die dat examen met goed gevolg hebben afgelegd, zijn de faculteiten der wis- en natuurkunde aan de Nederlandsche universiteiten.

De drie laatste zinsneden van art. 7 zijn ten deze toepasselijk.

ART. 15. Bevoegd tot het afleggen van het theoretisch apothekers-examen zijn alleen zij, die met goed gevolg het *eerste* natuurkundig examen hebben afgelegd, in art. 4 bedoeld, of met de zoodanigen gelijk staan en bovendien bewijzen geleverd hebben van kennis der beginselen van de natuurlijke geschiedenis van dieren en delfstoffen.

ART. 16. De bevoegdheid tot het verleenen van verloskundigen raad en bijstand als vroedvrouw wordt verkregen door het afleggen van een theoretisch en praktisch examen in de verloskunde.

Voor de toelating tot dit examen moet het bewijs worden overgelegd, dat de candidaat als leerling-vroedvrouw, onder de voorwaarden, door Ons bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur te bepalen, bij een geneeskundigen inspecteur is ingeschreven en daarna minstens tien gewone verlossingen in tegenwoordigheid van een bevoegd verloskundige hier te lande verrigt heeft.

ART. 17. Als apothekers-bedienden met gelijke bevoegdheden en verpligtingen, als volgens de bestaande wetten en wettelijke verordeningen die zijn des hulpapothekers, kunnen worden toegelaten zij, die na volbragten achttienjarigen leeftijd met goed gevolg een examen hebben afgelegd, waarbij genoegzame bewijzen gevorderd worden van kennis en geschiktheid, noodig tot het gereed maken van recepten.

ART. 18. De examens, in artt. 2, 8 en 11 bedoeld, worden kosteloos afgenomen door commissiën, wier voorzitters, leden, leden-plaatsvervangers en secretarissen jaarlijks door Ons benoemd worden.

De voorzitters, leden, leden-plaatsvervangers en secretarissen dier commissiën genieten reis- en verblijfkosten en presentiegeld, door Ons te bepalen.

De examens worden in het openbaar gehouden, met uitzondering van die aan het ziekbed, in het scheikundig laboratorium en die in de verloskunde, welke alleen kunnen bijgewoond worden met vergunning van den voorzitter der examinerende commissie.

ART. 19. Aan ieder, die aan het examen voldaan heeft, wordt, nadat hij in handen van den voorzitter der commissie eene som van vijf en twintig gulden gestort heeft, een diploma uitgereikt, dat hem het regt geeft om den titel te voeren:

a. in het geval van art. 2, van *arts;*

b. in dat van art. 8, van *tandmeester;*

c. in dat van art. 11, van *apotheker.*

ART. 20. De examens, in artt. 16 en 17 bedoeld, worden kosteloos afgenomen door commissiën, zamengesteld uit den geneeskundigen inspecteur of adjunct-inspecteur der provincie, waarin het examen gehouden wordt, als voorzitter en twee deskundige leden, door Onzen Minister, met de uitvoering dezer wet belast, te benoemen.

De leden genieten reis- en verblijfkosten en presentiegeld, door Ons te bepalen.

Aan de vroedvrouw of aan den apothekersbediende, die aan het examen voldaan heeft, wordt hiervan, na voorafgaande storting in handen van den voorzitter der commissie van eene som van vijf gulden, een getuigschrift uitgereikt.

ART. 21. Zij, die voldaan hebben bij het examen als arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw of apothekers-bediende, leggen, voordat zij als zoodanig worden toegelaten, in handen van den voorzitter der examinerende commissie den volgende eed (of belofte) af:

„Ik zweer (beloof), dat ik de genees-, heel- en verlos- (tandheel-, artsenijbereid-, verlos-) kunst volgens de daarop wettelijk vastgestelde bepalingen naar mijn beste weten en vermogen zal uitoefenen en dat ik aan niemand zal openbaren wat in die uitoefening als geheim mij is toevertrouwd of ter mijner kennis is gekomen, tenzij mijne verklaring als getuige of deskundige in regten gevorderd of ik anderzins tot het geven van mededeeling door de wet verpligt worde.

Zoo waarlijk helpe mij God Almagtig! (Dat beloof ik)."

ART. 22. Tot het afleggen der in het voorgaand artikel bedoelde examens wordt minstens tweemaal 's jaars gelegenheid gegeven.

Onze Minister, met de uitvoering dezer wet belast, bepaalt de plaatsen waar en den tijd waarop de examinerende commissiën bijeenkomen.

De door de candidaten gestorte gelden worden na aftrek van de kosten van vergadering der commissie, waaronder echter niet medegerekend worden de reis- en verblijfkosten en vacatiegelden, in 's Rijks schatkist gestort.

Al hetgeen verder tot de regeling dier examens betrekking heeft, wordt door Ons bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur vastgesteld.

ART. 23. Benoembaar tot militaire artsen zijn alleen zij, die volgens de wet bevoegd zijn tot uitoefening der geneeskunst in haren vollen omvang in het geheele Koningrijk; tot militaire apothekers zij, die volgens de wet de bevoegdheid van apotheker hebben verkregen.

Overgangsbepalingen.

ART. 24. Ieder, die op het tijdstip, waarop deze wet in werking treedt, bevoegd is tot uitoefening van genees-, heel-, verlos-, tandheel- of artsenijbereidkunst of tot uitbreiding zijner bevoegdheid door het afleggen van een aanvullingsexamen, behoudt die bevoegdheid.

Ieder, die op bedoeld tijdstip door het afleggen van eenig examen de bevoegdheid verkregen had tot het afleggen van een ander examen of tot het genot van eenigerlei vrijstelling bij dergelijk examen, behoudt die bevoegdheid met opzigt tot de gelijksoortige examens, af te leggen volgens deze wet.

ART. 25. Deze wet treedt in werking op een nader door Ons te bepalen tijdstip.

Alsdan vervallen de wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van geneeskundige, apotheker, hulpapotheker, leerling-apotheker en vroedvrouw, gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97), en de artt. 1 tot 6 van de wet van 24 Junij 1876 (*Staatsblad* n°. 117), houdende regeling van de voorwaarden tot verkrijging der afzonderlijke bevoegdheid tot uitoefening der tandheelkunst en van de uitoefeningen dier kunst, en alle uit die bepalingen voortgevloeide algemeene verordeningen.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministeriële Departementen, Autoriteiten, Collegien en Ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te 's Gravenhage, den 25sten December 1878.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE.

Uitgegeven den *een en dertigsten* December 1878.

De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT.

(N°. 29). BESLUIT *van den 2den Februarij* 1879, *houdende regeling van de jaarwedden der hoogleeraren aan de Rijksuniversiteiten.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 24 December 1878, lit. Q, afdeeling Onderwijs;

Gelet op art. 52 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102);

Den Raad van State gehoord (advies van 28 Januarij 1879, n°. 15);

Gelet op het nader rapport van Onzen Minister voornoemd, van 31 Januarij 1879, lit. L., afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Indien niet bij zijne aanstelling anders bepaald is, geniet elk hoogleeraar aan eene Rijksuniversiteit eene jaarwedde aanvankelijk van *f* 4000, vervolgens ingaande met den eersten dag van het vierendeeljaars, volgende op dat, waarin hij, te rekenen van den dag, waarop hij zijne lessen als hoogleeraar, heeft aangevangen, zijn vijfjarigen diensttijd volbragt heeft, van *f* 5000, en daarna, na nogmaals volbragten vijfjarigen diensttijd, van *f* 6000.

ART. 2. Deze regeling geldt mede voor de in dienst zijnde hoogleeraren, voor zooveel hunne jaarwedde minder bedragen mogt, dan bij toepassing daarvan het geval zijn zou, en met dien verstande, dat vroeger volbragte diensttijd, ook vóór 1 October 1877, als hoogleeraar aan eene der Rijks hoogescholen mede in rekening wordt gebragt.

ART. 3. De in art. 1 omschreven verhooging van jaarwedde gaat voor den betrokken hoogleeraar gepaard met eene vermindering der personele toelage, hem, krachtens art. 110 der aangehaalde wet, bij Ons besluit van 13 November 1877, n°. 3, verleend, tot het bedrag van de hier bedoelde verhooging, of doet die toelage, voor het geval dat deze minder dan de verhooging bedraagt, vervallen.

Onze minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van

dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State en aan de Algemeene Rekenkamer.

's Gravenhage, den 2den Februarij 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE.

Uitgegeven den *zevenden* Februarij 1879.

De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT.

(N°. 33). BESLUIT *van den 12den Februarij* 1879, *bepalende dat de wet van* 25 *December* 1878 (Staatsblad n°. 222), *houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende, in werking treedt op* 1 *Augustus* 1879.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 10 Februarij 1879, litt. H, afdeeling Medische Politie;

Gezien art. 25 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, vroedvrouw en apothekers-bediende;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen, dat die wet in werking treedt op 1 Augustus 1879.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het Staatsblad zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

's Gravenhage den 12den Februarij 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE.

Uitgegeven den *negentienden* Februarij 1879.

De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT.

(N°. 34). BESLUIT *van den 12den Februarij* 1879, *tot regeling van de examens ter verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester of apotheker, door de faculteiten der wis- en natuurkunde en der geneeskunde aan de Nederlandsche universiteiten af te nemen.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 2 Januarij 1879, litt. G, afdeeling Medische Politie;

Overwegende, dat het noodzakelijk is regelen te stellen omtrent de examens ter verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester of apotheker, door de faculteiten der wis- en natuurkunde en der geneeskunde aan de Nederlandsche universiteiten af te nemen;

Gelet op artt. 7, 10 en 14 der wet van 25 December 1878 *(Staatsblad* n°. 222), regelende de verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende;

Den Raad van State gehoord (advies van den 4den Februarij 1879, n°. 25);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 10 Februarij 1879, n°. 27, afdeeling Medische Politie;

Hebben goedgevonden en verstaan:

ART. 1. De examens, tot het afnemen waarvan de faculteiten der wis- en natuurkunde en der geneeskunde aan de Nederlandsche universiteiten, bij de artt. 7, 10 en 14 der wet van 25 December 1878 *(Staatsblad* n°. 222), zijn bevoegd verklaard, worden gehouden met inachtneming der voorschriften van Ons tegenwoordig besluit.

ART. 2. Voor het afleggen van deze examens worden door de examinerende faculteit twee tijdvakken aangewezen, een van zes weken in de eerste acht maanden en een van vier weken in de vier laatste maanden van het burgerlijk jaar.

De faculteit kan niettemin tot het afleggen van een examen op een anderen tijd vergunning verleenen.

Dag en uur van elk examen worden bepaald door den voorzitter der faculteit of het lid, dat hem vervangt.

ART. 3. De faculteit vergadert tot het houden van het examen met minstens drie leden. Zij examineert niet meer dan éénen candidaat te gelijk.

Zij beslist omtrent den uitslag van het examen bij meerderheid van stemmen.

Staking van stemmen geldt voor afwijzing.

De afwijzing geschiedt voor hoogstens een jaar.

Daarvan wordt binnen vier en twintig uren door het voorzittend lid aan de *gelijknamige faculteiten* der andere universiteiten kennis gegeven.

ART. 4. De ondervraging geschiedt in het Nederlandsch, tenzij de faculteit, op verzoek van den candidaat, het gebruik eener vreemde taal vergunt.

De examens worden in het openbaar gehouden, tenzij de faculteit, om redenen van welvoegelijkheid, anders beveelt.

ART. 5. De duur der examens wordt bepaald:

voor die, af te nemen door de wis- en natuurkundige faculteit, op minstens een uur;

voor het tweede natuurkundig examen, vermeld in art. 5 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), op minstens twee uren;

voor het eerste gedeelte van het theoretisch geneeskundig examen, vermeld in art. 6 dier wet, welk examen in twee deelen gesplitst wordt, op minstens twee uren;

voor het tweede gedeelte op minstens een uur.

Na gunstigen afloop van het eerste gedeelte wordt de dag voor het tweede gedeelte door de faculteit met tusschenruimte van minstens vier en twintig uren bepaald.

De faculteit kan aan den candidaat schriftelijke beantwoording van op te geven punten in dien tusschentijd opleggen.

ART. 6. Aan de examinerende faculteit moet door den candidaat worden overgelegd:

a. om te worden toegelaten tot het *eerste* natuurkundig examen, vermeld in art. 4 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), het bewijs, dat hij verkeert in een der gevallen bij dat artikel onder n°s. 1, 2 of 3 voorzien;

b. om te worden toegelaten tot het *tweede* natuurkundig examen, vermeld in art. 5 dier wet, het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd eerste natuurkundig examen bij eene der faculteiten van de wis- en natuurkunde aan de Nederlandsche universiteiten of hetgeen daarmede gelijkstaat;

c. om te worden toegelaten tot het *theoretisch* geneeskundig examen, vermeld in art. 6 dier wet, het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd *tweede* natuurkundig examen bij eene der faculteiten van de geneeskunde aan de Nederlandsche universiteiten of hetgeen daarmede gelijkstaat;

d. om te worden toegelaten tot het *theoretisch apothekers-examen*, vermeld in art. 14 dier wet, het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd

eerste natuurkundig examen en bovendien geleverde bewijzen van de kennis der beginselen van de natuurlijke geschiedenis van dieren en delfstoffen bij eene der faculteiten van de wis- en natuurkunde aan de Nederlandsche universiteiten of hetgeen daarmede gelijkstaat;

e. om bij het *theoretisch* examen in de tandheelkunde, vermeld in art. 9 dier wet, te worden vrijgesteld voor de vakken, in dat artikel opgenoemd onder letters *a* en *b*, het bewijs dat de candidaat verkeert in een der gevallen, aldaar omschreven onder n°s. 1 en 2;

f. om te worden toegelaten tot eenig examen, behoudens in het geval, voorzien in het voorlaatste lid van art. 7 dier wet, het bewijs van in handen van den voorzitter der faculteit of van het lid, dat dezen vervangt, de som, bij meergemelde wet voor het af te leggen examen bepaald, te hebben gestort.

ART. 7. Aan hem, die met goed gevolg examen heeft afgelegd, wordt hiervan een in de Nederlandsche taal opgesteld, gedagteekend en door den voorzitter der faculteit of het lid, dat dezen vervangt, onderteekend getuigschrift uitgereikt.

ART. 8. De faculteiten der Rijksuniversiteiten beschikken bij het houden dezer examens over hare gewone vertrekken en hulpmiddelen.

De pedellen dier universiteiten staan daarbij de faculteiten ten dienste.

ART. 9. Bij geschillen over de toepassing van dit besluit wordt door den voorzitter der faculteit of het lid dat dezen vervangt, zoo noodig, de beslissing ingeroepen van Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n^{0}. 222) belast.

ART. 10. Dit besluit treedt in werking tegelijk met de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n^{0}. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 12den Februarij 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE

Uitgegeven den *negentienden* Februarij 1879.

De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT

(N°. 35). BESLUIT *van den 12den Februarij 1879, regelende de examens van hen, die de bewijzen wenschen te leveren, dat zij tot de beoefening der natuurwetenschappen genoegzaam voorbereid zijn.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 2 Januarij 1879, litt. G, afdeeling Medische Politie;

Overwegende, dat het noodzakelijk is regelen te stellen omtrent de bewijzen, te leveren door hen, die wenschen aan te toonen, dat zij tot de beoefening der natuurkundige wetenschappen genoegzaam voorbereid zijn;

Gelet op art. 4, n°. 3, van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende;

Den Raad van State gehoord (advies van 4 Februarij 1879, n°. 25);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 10 Februarij 1879, n°. 27, afdeeling Medische Politie;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Aan hen, die de bewijzen wenschen te leveren dat zij tot de beoefening der natuurkundige wetenschappen genoegzaam voorbereid zijn, wordt de gelegenheid gegeven tot het afleggen van een examen volgens de bepalingen van dit besluit.

ART. 2. Het examen betreft:

a. de Nederlandsche taal;

b. de gronden der Fransche taal;

c. de gronden der Hoogduitsche taal;

d. de gronden van de reken- en van de stelkunde tot aan de hoogere vergelijkingen;

e. de lagere meetkunde tot de stereometrie en de platte en bolvormige driehoeksmeting ingesloten.

Zij, die bij eene der commissiën, bedoeld in art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), houdende regeling van het middelbaar onderwijs, eene acte voor schoolonderwijs hebben verkregen, zijn van het examen in die vakken, waarvoor zij bevoegd zijn verklaard, vrijgesteld.

ART. 3. Het examen is kosteloos.

Het wordt schriftelijk en mondeling en, voor zooveel het laatste betreft, in het openbaar afgenomen.

ART. 4. Aan ieder, die voldaan heeft, wordt een getuigschrift uitgereikt dat hij kan worden toegelaten tot het eerste natuurkundig examen, vermeld in art. 4 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222).

Afwijzing geschiedt hoogstens voor een jaar. Binnen den termijn, door de commissie bepaald, wordt de afgewezene ook bij geene andere commissie tot het examen toegelaten.

ART. 5. De voorzitters, leden, leden-plaatsvervangers en secretarissen der commissie of commissiën, met het afnemen van het examen belast, worden jaarlijks, in te gaan met den eersten Augustus, door Ons benoemd.

De commissie wordt, zoo noodig, in den loop des jaars door Ons aangevuld.

ART. 6. De commissie houdt minstens tweemaal in het jaar zitting. Onze Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) belast, bepaalt den tijd wanneer en de plaatsen waar de commissie of commissiën zullen bijeenkomen.

De voorzitter der commissie brengt den tijd, gedurende welken het examen zal worden afgenomen, bij openbare aankondiging ter algemeene kennis.

ART. 7. De kosten van het examen zijn voor rekening van het Rijk.

De voorzitters, leden, leden-plaatsvervangers en secretarissen dier commissiën genieten reis- en verblijfkosten en presentiegeld, door Ons te bepalen.

ART. 8. Hij, die zich aan het examen wenscht te onderwerpen, meldt zich aan bij den voorzitter der commissie.

Dag en uur van het examen worden bepaald door den voorzitter der commissie of het lid, dat hem vervangt, en aan den belanghebbende door den secretaris schriftelijk medegedeeld.

ART. 9. De commissie beraadslaagt en beslist niet dan bij tegenwoordigheid van minstens twee derden harer leden.

Bij verhindering van een der leden wordt, zoo noodig, door den voorzitter der commissie of het lid, dat hem vervangt, een plaatsvervanger opgeroepen.

Het besluit tot al of niet toelating wordt opgemaakt bij meerderheid van stemmen der tegenwoordige leden.

Staking van stemming geldt voor afwijzing.

ART. 10. De voorzitter der commissie wordt, zoo noodig, vervangen door het eerstbenoemd lid, dat ter vergadering aanwezig is.

De voorzitter of het lid, dat hem vervangt, regelt de werkzaamheden en leidt de beraadslagingen der commissie.

Verschillen, in den boezem der commissie gerezen, onderwerpt hij, zoo noodig, aan de beslissing van Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) belast.

Hij onderteekent met den secretaris de uit te reiken getuigschriften en geeft aan de voorzitters der andere commissiën, zoo die er zijn, kennis van de gedane afwijzingen en den termijn, waarvoor zij zijn geschied.

ART. 11. Na den afloop harer werkzaamheden brengt de commissie aan Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) belast, een beredeneerd verslag van hare bevinding uit.

ART. 12. Dit besluit treedt in werking tegelijk met de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 12den Februarij 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE.

Uitgegeven den *negentienden* Februarij 1879.

De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT.

(N°. 36). BESLUIT *van den 12den Februarij* 1879, *tot regeling der examens als arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordagt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 2den Januarij 1879, litt. G, afdeeling Medische Politie;

Overwegende, dat het noodzakelijk is regelen te stellen omtrent de examens als arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende;

Gelet op de artt. 2, 8, 11, 16, 17, 22 en 24 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende;

Den Raad van State gehoord (advies van den 4den Februarij 1879, n°. 25);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 10 Februarij 1879, n°. 27, afdeeling Medische Politie;

Hebben goedgevonden en verstaan:

§ 1. *Van de examens als arts, tandmeesters of apotheker.*

ART. 1. De voorzitters, leden, leden-plaatsvervangers en secretarissen van de commissiën, belast met het afnemen der examens, bedoeld in artt. 2 en 11 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), worden jaarlijks, in te gaan den eersten Augustus, door Ons benoemd.

De commissie wordt, zoo noodig, in den loop des jaars door Ons aangevuld.

De commissie, belast met het afnemen van de examens, bedoeld in art. 2 van genoemde wet, is mede bevoegd tot het afnemen der examens in art. 8 en van die tot uitbreiding van bevoegdheid in het 2de lid van art. 24 dier wet vermeld.

ART. 2. Hij, die zich aan het examen wenscht te onderwerpen, meldt zich schriftelijk aan bij den voorzitter der commissie, onder overlegging der bewijzen, bij de wet voor zijne bevoegdheid of toelating gevorderd.

In geval van twijfel omtrent de genoegzaamheid dier bewijzen onderwerpt de voorzitter der commissie of het lid, dat hem vervangt, het geschilpunt aan de beslissing van Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) belast.

De dag en het uur van het examen van den belanghebbende worden door den voorzitter der commissie of het lid, dat hem vervangt, bepaald en aan den belanghebbende door den secretaris der commissie schriftelijk medegedeeld.

ART. 3. De voorzitter der commissie wordt, zoo noodig, vervangen door het eerstbenoemde lid, dat ter vergadering tegenwoordig is, tenzij bij meerderheid van stemmen der aanwezige leden een ander lid daarvoor wordt aangenomen.

ART. 4. De commissie beraadslaagt en beslist niet dan bij tegenwoordigheid van minstens de grootste helft der leden.

Het besluit tot al of niet toelating wordt opgemaakt bij meerderheid van stemmen der aanwezige leden.

Staking van stemmen geldt voor afwijzing.

Bij verhindering van een der leden wordt, zoo noodig, door den voorzitter of het lid, dat hem vervangt, een plaatsvervanger opgeroepen.

ART. 5. De voorzitter of het lid, dat hem vervangt, regelt de werkzaamheden en leidt de beraadslagingen der commissie.

Hij onderwerpt verschillen, in den boezem der commissie gerezen, zoo noodig, aan de beslissing van Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) belast.

De diploma's, in art. 19, en de bewijzen, in het laatste lid van art. 2 dier wet vermeld, worden door hem en den secretaris onderteekend.

ART. 6. De ondervraging geschiedt in het Nederlandsch, tenzij de commissie, op verzoek van den belanghebbende, het gebruik eener vreemde taal vergunt.

ART. 7. Na den afloop harer werkzaamheden brengt de commissie aan Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) belast, een beredeneerd verslag van hare bevinding uit.

§ 2. *Van de examens als vroedvrouw of als apothekers-bediende.*

ART. 8. Onze Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) belast, wijst jaarlijks de provincie of provinciën aan, waarin de examens, in artikel 20 dier wet vermeld, zullen worden gehouden.

Bij verhindering van den inspecteur of adjunct-inspecteur der provincie wordt hij tijdelijk vervangen door een adjunct-inspecteur, hiertoe, ingevolge artikel 20 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58), aan te wijzen.

Bij verhindering van een lid der commissie roept de voorzitter een der

plaatsvervangers op, voor dat geval aangewezen door Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) belast.

ART. 9. De commissie kan niet beraadslagen, noch beslissen dan in eene voltallige vergadering.

Het besluit wordt opgemaakt met meerderheid van stemmen.

ART. 10. Die zich aan het examen als vroedvrouw of apothekers-bediende wenscht te onderwerpen, wendt zich tot den voorzitter der commissie, onder overlegging der bewijzen, voor hare of zijne toelating bij de wet gevorderd.

Deze bepaalt dag en uur van het examen en geeft daarvan aan den belanghebbende kennis.

De ondervraging geschiedt in het Nederlandsch.

ART. 11. Zij, die ingevolge het tweede lid van artikel 16 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) als leerling-vroedvrouw begeert te worden ingeschreven, meldt zich in persoon aan bij den geneeskundigen inspecteur, binnen wiens ambtsgebied zij met der woon gevestigd is.

De inspecteur gaat tot de inschrijving niet over, dan na zich te hebben overtuigd:

1°. dat de leerling-vroedvrouw den leeftijd van achttien jaren heeft volbragt;

2°. dat zij behoorlijk lager onderwijs met vrucht genoten heeft;

3°. dat zij niet lijdt aan een of ander voor de uitoefening van het beroep als vroedvrouw hinderlijk ligchaamsgebrek, en in het algemeen eene goede gezondheid geniet;

4°. dat zij is van onbesproken zedelijk gedrag, ten blijke waarvan hem een bewijs moet worden overgelegd, afgegeven door den burgemeester harer woonplaats binnen eene maand vóór den dag der overlegging.

Het bewijs van inschrijving moet om geldig te blijven telkens na verloop van een jaar door den inspecteur van zijn visa worden voorzien.

Het kan door hem, indien de leerling-vroedvrouw niet langer voldoet aan de voorwaarden, onder n°s. 3 en 4 gesteld, worden ingetrokken.

Bij overbrenging harer woonplaats binnen het ambtsgebied van een anderen inspecteur doet de leerling-vroedvrouw binnen eene maand na hare vestiging in de nieuwe woonplaats het bewijs van het visa van den geneeskundigen inspecteur dier woonplaats voorzien. Bij gebreke daarvan verliest het zijne geldigheid.

ART. 12. Het examen als vroedvrouw betreft:

A. voor zooveel aangaat het *theoretisch* gedeelte:

a. algemeene kennis van het zamenstel van het menschelijk ligchaam en van zijne verrigtingen;

b. meer bijzondere kennis van het bekken en van de vrouwelijke zachte geslachtsdeelen;

c. de kennis van den loop der zwangerschap, der baring en van het kraambed in den regelmatigen toestand en van den daarbij te verleenen bijstand;

d. de kennis van de meest voorkomende stoornissen gedurende de zwangerschap, de baring en het kraambed en van de daartegen in te roepen hulp.

B. voor zooveel aangaat het *praktisch* gedeelte:

a. de aanwijzing op het drooge bekken of op het fantôme van het werktuigelijk verloop der baring bij de verschillende liggingen der vrucht;

b. het uitvoeren van kunstbewerkingen, tot welke eene vroedvrouw volgens de bestaande wettelijke bepalingen bevoegd is.

ART. 13. Bij het examen als apothekers-bediende moeten de bewijzen worden geleverd:

a. van met vrucht genoten behoorlijk lager ondewijs;

b. van bedrevenheid in het verstaan van recepten, in het Latijn geschreven;

c. van kennis der geneesmiddelen, voor zooveel als noodig is voor de gewone receptuur; van het vroegere medicinaal gewigt en van het Nederlandsch stelsel van maten en gewigten;

d. van bekwaamheid in het gereedmaken van recepten.

Slotbepaling.

ART. 14. Dit besluit treedt in werking tegelijk met de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

'tGravenhage, den 12den Februarij 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE.

Uitgegeven den *negentienden* Februarij 1879.

De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT.

(N°. 294 en 14). WETTEN *van den 23sten December* 1877, *en den 21sten Januarij* 1879, *houdende vaststelling van het vijfde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor de dienstjaren* 1878 *en* 1879.

ZESDE AFDEELING.

ONDERWIJS (RIJKSUNIVERSITEITEN).

Reis- en verblijfkosten der leden en van den secretaris van het collegie van curatoren, onkosten op de vergaderingen en jaarwedde, beneven abonnement voor bureaukosten van den secretaris:

	Univ. te Leiden.	Univ. te Utrecht.	Univ. te Groningen.
1878.	*f* 3000,00	*f* 2300,00	*f* 2350,00
1879.	*f* 3500,00	*f* 2300,00	*f* 2350,00.

Jaarwedden, personele toelagen en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten, der lectoren en van de overige ambtenaren en bedienden:

	Univ. te Leiden.	Univ. te Utrecht.	Univ. te Groningen.
1878.	*f* 391 606,00	*f* 222 395,00	*f* 177 515,00
1879.	*f* 387 456,00	*f* 231 695,00	*f* 189 665,00.

Kosten voor aanbouw, onderhoud en verbetering, voor huur en lasten van gebouwen, voor aankoop van grond of gebouwen, voor onderhoud en aankoop van meubilair, voor aanvulling en uitbreiding der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, voor administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven:

	Univ. te Leiden.	Univ. te Utrecht.	Univ. te Groningen.
1878.	*f* 198 783,00	*f* 81 670,00	*f* 32 270,00
1879.	*f* 196 330,00	*f* 154 800,00	*f* 107 035,00.

(waaronder de toelage van *f* 1000,00 aan regenten van het krankzinnigengesticht te Utrecht).

ART. 87. Uitgaven voor de dienst der Rijksuniversiteiten niet begrepen in de artt. 78 tot en met 86, van zoodanigen aard als, volgens beslissing van den Minister van Binnenl. Zaken, tot en met het jaar 1878 gekweten zijn uit de opgeheven fondsen bedoeld bij art. 113 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad no.* 102): voor alle drie zamen *f* 6.000.

II.

STAAT DER UNIVERSITEIT

BIJ DEN

AANVANG VAN HET STUDIEJAAR 1879—1880.

COLLEGE VAN CURATOREN.

Mr. L. Graaf van Heiden Reinestein, *President* (benoemd bij besluit van 24 Augustus 1867, en 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1879.

Mr. J. L. G. Gregory (benoemd bij besluit van 17 October 1871, en 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1885.

Mr. W. de Sitter (benoemd bij besluit van 6 December 1862, 6 Augustus 1872 en 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1881.

Mr. B. van Roijen (benoemd bij besluit van 10 Juli 1872 en 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1887.

Jhr. Mr. J. Æ. A. van Panhuys (benoemd bij besluit van 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1883.

SECRETARIS VAN CURATOREN.

Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman (benoemd bij besluit van 28 Juni 1877 en van 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1882.

BESTUUR DER UNIVERSITEIT.

Rector Magnificus: Dr. D. Huizinga.

Assessoren: Dr. G. A. Lamers, Mr. J. Fresemann Viëtor, Dr. H. J. van Ankum, Dr. T. Halbertsma.

Secretaris van den Senaat: Mr. W. Modderman.

HOOGLEERAREN.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

Dr. F. W. B. van Bell (23 Nov. 1872). Encyclopaedie der godgeleerdheid. Uitlegging van het Nieuwe Testament. Zedenkunde.

Dr. G. H. Lamers (30 Sept. 1874). Geschiedenis der godsdiensten in het algemeen. Geschiedenis der leer aangaande God. Wijsbegeerte van den godsdienst.

Dr. J. Cramer (10 Oct. 1876). Oud-kristelijke letterkunde. Geschiedenis van het kristendom. Geschiedenis der leerstellingen van den kristelijken godsdienst.

Dr. J. J. P. Valeton (2 Oct. 1845 in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, 1 Oct. 1877 in de faculteit der godgeleerdheid). Israelietische letterkunde. Uitlegging van het Oude Testament. Geschiedenis van den Israelietischen godsdienst.

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

Mr. B. J. Gratama (15 April 1858). Wijsbegeerte van het recht. Strafrecht. Strafvordering.

Mr. G. Diephuis (22 Sept. 1859). Burgerlijk recht. Handelsrecht. Burgerlijke rechtsvordering.

Mr. B. D. H. Tellegen (20 Dec. 1860). Staatsrecht. Administratief recht. Volkenrecht.

Mr. W. Modderman (6 Juni 1867). Romeinsch recht en zijne geschiedenis.

Mr. J. Fresemann Viëtor (13 Oct. 1877). Encyclopaedie der rechtswetenschap. Staathuishoudkunde. Statistiek Staatkundige geschiedenis.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

Dr. W. M. H. Sänger (21 Nov. 1867). Verloskunde en leer der vrouwenziekten.

Dr. D. Huizinga (27 Jan. 1870). Physiologie en weefselleer.

Dr. H. W. Middendorp (7 Oct. 1871). Algemeene pathologie en pathologische anatomie.

Dr. H. A. Kooijker (19 Sept. 1873). Geneeskunde en algemeene therapie.

Dr. J. P. van Braam Houckgeest (13 Oct. 1877). Ontleedkunde.

Dr. A. P. Fokker (5 Dec. 1877). Hygiëne; geneeskundige politie; gerechtelijke geneeskunde; pharmacognosie en pharmacodynamiek.

Dr. J. R. Ranke (15 Mei 1878). Heelkunde.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

Dr. W. A. Enschedé (14 Sept. 1843). Hoogere stelkunde, analytische meetkunde.

Dr. R. A. Mees (7 Oct. 1868). Natuurkunde en meteorologie.

Dr. R. S. Tjaden Modderman (4 Maart 1869). Scheikunde.

Dr. P. de Boer (23 Sept. 1871). Botanie.

Dr. H. J. van Ankum (16 Nov. 1872). Zoölogie; vergelijkende anatomie en vergelijkende physiologie.

Dr. H. J. Rink (19 Oct. 1877). Beschrijvende meetkunde; differentiaal- en integraalrekening; theorie der functiën.

Dr. F. J. P. van Calker (5 Nov. 1877). Kristallographie; mineralogie; geölogie; palaeontologie en physische aardrijkskunde.

Dr. J. C. Kapteijn (20 Febr. 1878). Sterrekunde; waarschijnlijkheidsrekening; mechanica.

Dr. P. C. Plugge (24 Sept. 1878). Artsenijbereidkunde en toxicologie.

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

Dr. W. Hecker (20 Dec. 1855). Oude geschiedenis; politische aardrijkskunde.

Dr. B. H. C. K. van der Wijck (7 Mei 1863). Geschiedenis der wijsbegeerte; logica; metaphysica; zielkunde.

Dr. H. E. Moltzer (30 Maart 1865). Nederlandsche taal- en letterkunde; Middelnederlandsch; Gothisch; Angelsaksisch; Middelhoogduitsch.

Dr. Tj. Halbertsma Jzn. (2 Nov. 1877). Grieksche taal- en letterkunde; Grieksche oudheden en kunstgeschiedenis.

Dr. E. Baehrens (24 Oct. 1877). Latijnsche taal en letterkunde; Romeinsche oudheden en kunstgeschiedenis.

Dr. F. J. van den Ham (27 Oct. 1877). Hebreeuwsche taal en letterkunde; Israelietische oudheden.

Dr. P. L. Muller (8 Oct. 1878). Vaderlandsche geschiedenis; geschiedenis van de middeleeuwen en den nieuweren tijd.

LECTOREN.

Dr. M. E. Mulder, Oogheelkunde.

PRIVAAT-DOCENTEN.

Dr. A. O. H. Tellegen, Geneeskunde.

Dr. B. Symons, Hoogduitsche en Engelsche taal- en letterkunde.

ADSISTENTEN VAN HOOGLEERAREN.

J. Bleeker, bij de physiologie.
Dr. S. B. Ranneft, bij de heelkunde.
J. Mesdag, bij de scheikunde.
Dr. J. Mees ten Oever, bij de verloskunde.
J. L. Jonxis, bij de ontleedkunde.
Dr. K. Kooij, arts, bij de geneeskunde.
J. Schippers, bij de pathologie.
Theod. Valeton, bij de botanie.
A. Eberz, bij de physica.

PEDELLEN.

H. J. Kars.
Blijham (Juli 1879).

HOOGLEERAREN, AANGESTELD VAN WEGE DE NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

Dr. C. P. Hofstede de Groot (31 Mei 1878).
Dr. E. F. Kruyf (1 Juni 1878).

WETENSCHAPPELIJKE INRICHTINGEN EN VERZAMELINGEN.

BIBLIOTHEEK DER UNIVERSITEIT.

Prof. W. A. Enschedé, Bibliothecaris.
R. J. Schierbeek, Amanuensis.
J. G. Laats, Schrijver.
H. J. Kars, Custos.
B. Ulot, Bediende.

KABINET VAN NATUURLIJKE HISTORIE.

Prof. H. J. van Ankum, Directeur.
P. C. C. Duyzend, Amanuensis.
W. Bekius, Bediende.

HORTUS BOTANICUS.

Prof. de Boer, Directeur.
A. Viet, Hortulanus.
J. Groenewold, Amanuensis.
. . . . . . Tuinknecht.

PHYSIOLOGISCH LABORATORIUM.

Prof. D. Huizinga, Directeur.
L. Nienhuis, Bediende.

PHYSISCH KABINET.

Prof. R. A. Mees, Directeur.
H. Deutgen, Amanuensis.

CHEMISCH LABORATORIUM.

Prof. R. S. Tjaden Modderman, Directeur.
W. Bakker, Bediende.

ANATOMISCH KABINET.

Prof. J. P. van Braam Houckgeest, Directeur.
R. van Wering, Bediende.

PATHOLOGISCH-ANATOMISCH KABINET.

Prof. H. W. Middendorp, Directeur.
R. van Wering, Bediende.

PATHOLOGISCHE KLINIEK.

Prof. H. A. Kooijker, Directeur.

NOSOCOMIUM.

Mr. L. Graaf van Heiden Reinestein, President.
Prof. J. R. Ranke.
Dr. R. J. Tellegen.
Jhr. Mr. J. D. Lewe Quintus.
Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman.
W. Lagro, Controleur.

CONCIERGE VAN HET ACADEMIEGEBOUW.

W. Bekius.

SERIES LECTIONUM

QUAS

IN UNIVERSITATE QUAE GRONINGAE EST,

INDE A DIE XVI M. SEPTEMBRIS ANNI CIƆIƆCCCLXXIX USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLXXX, HABENDAS EDICIT

RECTOR MAGNIFICUS

BERNARDUS HENRICUS CORNELIUS CAROLUS VAN DER WIJCK.

FACULTAS THEOLOGICA.

FREDERICUS WILHELMUS BERNARDUS VAN BELL *Encyclopaediam theologicam* exponet die Martis, hora XI. *Exegesin librorum N. T.* docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora XI. *Disciplinam moralem* tractabit diebus Lunae et Mercurii, hora X.

GISBERTUS HENRICUS LAMERS *Philosophiam religionis* tradet die Martis, horis XII et I. *Historiam doctrinae de Deo* enarrabit die Lunae, horis XII et I. *Historiam religionum universalem* tractabit die Iovis, horis X et XI.

JACOBUS CRAMER *Historiam religionis Christianae* tradet diebus Martis, hora IX, et Mercurii, hora I. *De Literis Christianis primaevis* aget die Iovis, horis I et II. *Historiam dogmatum religionis Christianae* tractabit diebus Martis, hora X, et Mercurii, hora II.

JOSUA JOANNES PHILIPPUS VALETON *Historiam religionis Israëliticae* enarrabit die Veneris, hora IX. De *Litteris Israëliticis* aget diebus Mercurii et Iovis, hora IX. *Exegesin librorum V. T.* docebit diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII.

FACULTAS JURIDICA.

BERNARDUS IANUS GRATAMA *Philosophiam Iuris* tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI. *Ius criminale* iisdem diebus, hora X. *Ordinem Iudicorum publicorum* iisdem diebus, hora IX.

GERHARDUS DIEPHUIS *Ius civile et mercatorium* explicabit diebus Mercurii et Iovis, horis XII et I, diebus Veneris et Saturni, hora XII. De *Iudiciis privatis* aget diebus Veneris et Saturni, hora I.

BERNARDUS DOMINICUS HUBERTUS TELLEGEN aget de *Iure publico* die Iovis, horis IX et X, die Veneris, horis IX et X; de *Iure admininistrativo* die Iovis et Veneris, hora XI; de *Iure gentium Europaeo* die Martis, horis XII et I.

WIARDUS MODDERMAN *Locos Pandectarum selectos* tractabit die Lunae, horis XII et I, et die Saturni, hora XI. *Historiam Juris Romani* et *Insitutiones Justiniani* docebit diebus Mercurii, Iovis, Veneris, horis X et XI et Saturni, horis IX et X.

IANUS FRESEMANN VIËTOR *Oeconomiae politicae elementa* tradet die Iovis, hora I, et die Veneris, horis XII et I. *Statistices methodum* exponet die Saturni, hora X. De *Encyclopaedia Iuris* aget die Iovis, hora XII, et die Saturni, hora XI. *Oeconomiae politicae capita selecta* et *Historiam politicam* tractabit horis auditoribus commodis.

FACULTAS MEDICA.

GUILIELMUS MATHIAS HENRICUS SÄNGER *Theoriam artis Obstetriciae* exponet die Martis, hora IX. *Exercitationibus clinicis* vacabit die Mercurii, hora IX. *Doctrinam operationum* tradet et *operationibus obstetriciis*, in pelvi factitia instituendis, praeerit diebus Veneris et Saturni, hora IX. *Gynaecologiae* capita selecta tradet et *Exercitationibus clinicis* et *polyclinicis* in nosocomio academico vacabit diebus Martis et Veneris, hora X. *Praxin obstetriciam* et *gynaecologiam* tum in nosocomio academico, tum in polyclinico quoties necesse erit moderabitur.

DIDERICUS HUIZINGA *Physiologiam* docebit diebus Martis et Mercurii, horis X—XII; *Histologiam* die Iovis, horis X—XII. *Praxin histologicam* moderabitur diebus Veneris et Sarturni, horis X—XII.

HENRICUS GUILIELMUS MIDDENDORP *Pathologiam generalem* docebit diebus Martis, Mercurrii et Veneris, hora IX. *Anatomiam pathologicam* exponet diebus Luna et Iovis, hora IX. *Indagationibus histiologico—pathologicis* praeerit diebus Lunae et Iovis, hora X. *Indagationibus anatomico—pathologicis cadaverum sectione instituendis*, praeerit qualibet oblata occasione, hiberno tempore hora IX, aestivo tempore hora VIII.

HENRICUS ALBERTUS KOOYKER *Exercitationibus clinicis* et *polyclinicis* in Nosocomio Academico diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI vacabit. *Therapiam generalem* docebit die Saturni eodem tempore. *Pathologiae specialis* capita selecta tradet diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Saturni, hora X. *Excercitationibus pharmaceuticis* in Pharmacopola Nosocomiali praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, horis vespertinis VI—VIII.

JACOBUS PETRUS VAN BRAAM HOUCKGEEST *Anatomen corporis humani* exponet diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora I; *Embryogenesin* diebus Lunae et Saturni, hora I. *Exercitationibus practicis* quotidie praeerit.

ABRAHAMUS PETRUS FOKKER *Pharmacodynamiam* docebit diebus Lunae et Mercurii, hora II; *Pharmacognosiam* die Iovis, hora II; *Hygienem* die Martis, hora II, et die Veneris, hora III; *Medicinam forensem* horis auditoribus commodis. *Exercitationes practicas in victualibus corruptis dignoscendis* moderabitur horis auditoribus commodis.

JOHANNES RUDOLPHUS RANKE *Chirurgiam specialem* docebit diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora II. *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio Academico quotidie vacabit, hora XII. *Operationibus chirurgicis in cadavere instituendis* praeerit qualibet oblata occasione. Die Martis, hora VI, disseret de morbis chirurgicis extremitatum.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ *Analysin algebraicam* exponet diebus Lunae et Martis, hora XI. *Geometriam analyticam* docebit die Lunae, hora XII, et die Mercurii, hora I. *Algebrae*, *Geometriae* et *Trigonometriae planae elementa* explicabit diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI. *Stereometriam* et *Trigometriam sphaericam* docebit diebus Iovis et Saturni, hora IX.

RUDOLPHUS ADRIANUS MEES *Physicam experimentalem* exponet die Martis, hora I, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII. *Physicae mathematicae* capita selecta explicabit diebus Martis et Veneris, hora II. *Exercitia practica* moderabitur diebus Lunae et Saturni, horis II et III. *Meteorologiam* docebit hora auditoribus commoda.

RUDOLPHUS SICCO TJADEN MODDERMAN *Chemiam anorganicam* docebit die Lunae, horis IX et X, die Martis, hora IX, et die Mercurii, hora XI. *Chemiam organicam* exponet die Iovis, hora XI, et die Saturni, horis X et XI. *Chemiae theoreticae capita selecta* tradet die Martis, hora X. *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio quotidie moderabitur.

PETRUS DE BOER *Botanicen* docebit die Mercurii, horis IX et X, die Iovis hora X, die Veneris, hora I. *Exercitia microscopica* et *phytographica* moderabitur diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, horis I et II, aliisque horis commodis. *Botanicen pharmaceuticam* tractabit die Saturni, horis IX, X et XI.

HENRICUS JANUS VAN ANKUM *Zoölogiam*, *Anatomiam et Physiologiam comparatam* docebit die Martis, horis X et XI, die Mercurii, hora XII, et die Veneris horâ X et XI. *Zoölogiae Capita selecta* exponet horis auditoribus commodis. *Exercitationibus practicis* praeerit die Lunae, horis IX—XII, aliisque horis commodis.

HENRICUS JANUS RINK *Geometriam descriptivam* docebit diebus Mercurii et

Iovis hora X; *Calculum differentialem* diebus Mercurii et Iovis hora IX; *Calculum integralem* et *Theoriam functionum* horis auditoribus commodis.

FREDERICUS JULIUS PETRUS VAN CALKER *Mineralogiam generalem* docebit diebus Lunae et Martis, hora XII, et die Mercurii, hora XI; *Geologiam* et *Palaeontologiam* diebus Martis et Veneris, hora XI; *Crystallographiae* capita selecta nec non *Geographiam physicam* exponere paratus erit horis auditoribus commodis. *Exercitiis practicis* praeerit die Mercurii, hora II et III.

JACOBUS CORNELIUS KAPTEIJN *Astronomiam popularem et sphaericam* tradet diebus Iovis, Veneris, Saturni, hora I. *Mechanicam analyticam* tradet die Iovis, horis II et III; *Astronomiam theoreticam* et *Theoriam probabilitatis* horis auditoribus commodis.

PETRUS CORNELIUS PLUGGE *Chemiam pharmaceuticam* docebit die Lunae, hora XI, die Martis, hora IX, die Mercurii, horis XII et I, die Iovis, hora I; *Toxicologiam* diebus Lunae et Veneris, hora I.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

GUILIELMUS HECKER *Historiam rencentiorem* explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii, hora X; *Historiam Romanorum* iisdem diebus, hora XI; *Historiam populorum orientalium* diebus Iovis, Veneris, Saturni, hora X; *Geographiam politicam* diebus et horis postea indicandis.

BERNARDUS HENRICUS CORNELIUS CAROLUS VAN DER WIJCK *Metaphysicam* docebit die Lunae, horis XII et I; *Psychologiam* die Mercurii, horis XII et I; *Logicam* die Veneris, horis IX et X; *Historiam Philosophiae* die Martis, horis XII et I. Cum provectioribus *Capita selecta e philosophia* tractabit horis postea indicandis.

HENRICUS ERNESTUS MOLTZER *Linguae patriae historiam et grammaticam* explicabit et *Eloquentiae praecepta* tradet die Mercurii, hora XII, et die Iovis, horis XII et I; *Linguam Gothicam* docebit die Martis, hora II; Poëmata medii aevi quibus tituli: *Van den Vos Reinaerde*, *Moriaen*, *Ferguet*, alia interpretabitur diebus Mercurii, horis I et II; *Historiam Literariam patriam* exponet die Martis, horis XII et I, *Germanicam medii aevi* die Iovis, hora IX. *Linguam Anglosaxonicam* docebit horis auditoribus commodis

TIALLINGIUS HALBERTSMA *Aristophanis Vespas* explicabit in usum propaedeuticorum, die Mercurii, horis I et II. *Auctorum Graecorum locos selectos* Literarum studiosis interpretabitur deque eorum vitis et scriptis disseret die Mercurii, hora XII, et die Iovis, horis I et II. *Poetas scenicos* et *Demosthenem* cursoria lectione cum provectioribus leget die Martis, horis I et II. *Antiquitates Graecas* et *historiam artis Graecae* explicabit die Martis, hora XII et die Veneris, horis I et II.

AEMILIUS BAEHRENS *Ciceronis Brutum* interpretabitur in usum propaedeuticorum die Lunae, horis I et II. *Antiquitates Romanas* docebit die Martis, horis I et II. *Horatii carmina*, de poetae vita scriptisque praefatus, enarrabit die Mercurii, horis I et II. *Exercitationes exegeticas et criticas* moderabitur die Mercurii, horis vespertinis VI et VII.

FREDERICUS JACOBUS VAN DEN HAM *Antiquitates Hebraicas* docebit diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX; *Grammaticam Hebraicam* explicabit iisdem diebus, hora X; *Grammaticam Syriacam et Arabicam* interpretabitur horis auditoribus commodis.

PETRUS LUDOVICUS MULLER *Historiam patriae* explicabit diebus Lunae et Martis, hora X, die Iovis, hora XI; *Historiam medii aevi* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI; *Historiam Europae tumultuum Gallicorum tempore* diebus Lunae et Martis, hora IX; *Capita selecta ex historia patriae* tractabit cum iis qui historiae operam dare volunt horis auditoribus commodis.

Doct. ANTONIUS OTTO HERMANNUS TELLEGEN Privatim-docentis munere fungens, *Artem diagnosticam* docebit diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora VI. Cum provectioribus *Repetitorium de variis argumentis medicis* instituet horis postea indicandis.

Doct. MARTINUS EDSGE MULDER Privatim-docentis munere fungens, *Ophthalmologiam* docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora VI, et *Exercitationibus polyclinicis ophthalmologicis* vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, horis IX—XI.

Doct. BAREND SYMONS Privatim-docentis munere fungens, *Grammaticae comparativae linguae Theodiscae et Anglicae* partem posteriorem tractabit, diebus Lunae, Martis, Iovis, hora vespertina VII; *Historiae literariae Theodiscae* partem alteram docebit iisdem diebus, hora vespertina VIII; *Nibelungiadem et carmina Gualtheri de Vogelweide* interpretabitur die Mercurii, hora III; *Shakespearii „The Merchant of Venice" et „A Midsummer Night's Dream"* explicabit die Saturni, hora III; *De Goethio* aget die Saturni, hora II; *Exercitia practica* moderari paratus erit hora commoda.

THEOLOGIAE PROFESSORES ECCLESIASTICI, STUDIA FUTURORUM SACRORUM ANTISTITUM IN ECCLESIA REFORMATA NEERLANDICA MODERANTES, DOCEBUNT:

CORNELIUS PHILIPPUS HOFSTEDE DE GROOT *Theologiam dogmaticam* diebus Lunae, hora IX et Martis, hora II; *Historiam Ecclesiae Reformatae Neerlandicae* die Lunae, hora XII; *Ius ecclesiasticum Neerlandicum*, die Lunae, hora I; *Historiam dogmatum ejusdem Ecclesiae* die Martis, hora XI.

Ernestus Fredericus Kruyf *Theologiam Biblicam* die Veneris, hora I et II; *Theologiam practicam* die Saturni, hora IX et X; *Historiam propagationis religionis Christianae* die Veneris, hora X; *Exercitia catechetica moderabitur* die Saturni, hora XI. *Exercitia homiletica moderabitur horis commodis.*

Bibliotheca Academica patebit quotidie, exceptis diebus festis, ab hora I ad IV; feriarum tempore ab hora I ad III.

Museum Historiae Naturalis cuivis patebit die *Mercurii*, ab hora XII ad I; studiosis vero quotidie, horis commodis.

Museum Anatomicum patebit die *Martis*, ab hora I ad II.

Museum Anatomico-pathologicum cuivis die Martis ab hora I ad II, studiosis vero quotidie patebit, horis commodis.

Hortus Botanicus cuivis patebit die *Iovis*, ab hora II ad IV, studiosis vero quotidie ab hora matutina VI usque ad horam vespertinam VIII.

BIJLAGEN.

FATA ACADEMIAE GRONINGANAE

CIƆIƆCCCLXXV—CIƆIƆCCCLXXVI,

QUAE RECTOR MAGNIFICUS

GUILIELMUS MATTHIAS HENRICUS SÄNGER,

DIE XII OCTOBRIS CIƆIƆCCCLXXVI IN DEPONENDO RECTORATU EXPOSUIT (*).

ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES, PROFESSORES, CIVES! CUIUSCUNQUE ORDINES ET LOCI, AUDITORES SPECTATISSIMI!

Quod querelam ex hocce suggestu saepius iteratam, de lege superioris institutionis usque procrastinata, hoc ipso Academiae festo die omittere mihi licet, equidem felicem me praedico, et, vos omnes mihi assentientes me habiturum esse certo scio.

HEEMSKERK enim minister regius, qui est a rebus internis, vir sagax simul et prudens, virtute sua fretus, suscepto onere, quod ne THORBECKE quidem sustinere valuit, dicendus est tamquam irruisse in vesparum latebras vel intrasse antrum draconis. Si autem ut nonnulli faciunt, totam rem ad institutionem superiorem pertinentem ad hunc usque diem, cum Augiae stabulo comparare liceat, id ille purgasse dici mereatur. Illi sit laus, posuit sibi *monumentum aere perennius.*

Attamen haud ignoro, adhuc superesse nonnullos non plane sollicitudine liberatos, timentes ne tabularium legum nostrarum evadat sepulcrum frigidum, quamquam non solitarium huius novae legis prae superioribus multa meliora promittentis. Quod Deus avertat!

Interim quum lex de qua agimus, hocce temporis momento versetur in „apnoe" ut medici dicunt, ea tantummodo pertinet ad historiam legum in nostra patria rogatarum, non vero conjuncta est cum nostrae Academiae fatis; atque sermone Latino ista enarrare me iubet durissima lex.

Quapropter huic iusso obtemperans hanc novam legem latam silentio praeteriissem nisi haec res eatenus tangeret nostrae Academiae commoda, ut hac ipsa re effugerit periculum, ne a lege efferretur.

(*) Tot dusver niet in druk verschenen, daar de Annales Academici Neerlandici niet meer worden uitgegeven. REDACTIE.

Quam acceptus vobis imprimis huius Academiae cives! fuerit nuntius, id testabatur summa vestrum omnium laetitia atque gaudium, qui animi sensus eo modo a vobis editus est, ut mihi saltem illa laeta dies nunquam ex memoria sit cessura. Neque minus umquam obliviscar, quanto gaudio incolae huius urbis ac regionum circumiacentium laetum Academiae recuperatae nuntium animo amplecterentur.

Nobis omnibus animi pendentibus de rebus futuris, quoad coniunctae sunt cum nostra Academia, non est mirandum, si laboratoria et collectiones aliaeque res in usum studiosae iuventutis comparatae eodem, quo superiore anno erant, manserunt statu; quamquam ingenue fatendum est nostrorum Curatorum vere paterna cura factum esse, ut in plerisque melior conditio, in nullis deterior status rerum sit conspiciendus. Quae res imprimis valet de Nosocomio Academico. Quamquam enim hodie etiam vocari potest, domus in qua aegroti collocati sunt, non vero nosocomium, quo nomine ex eodem hoc loco ante quinquennium insigniebatur, grato tamen animo mihi palam praedicandum est per huius anni spatium ab iis, qui inspiciendo nosocomio creati sunt, omnes vires esse intentas, ut ea quae ante omnia curari deberent, emendarentur. Qua in re tam felici usi sunt successu, ut, temporum ratione habita, titulus in aedificii fronte iam evanuerit, qui olim in quorumdam ore erat:

Spem deponite vos, miseri qui acceditis omnem.

In collegio curatorum nihil mutatum esse libenter praedico. Nec iis, diligentibus viris, neque vobis, collegae aestumatissimi, per huius anni spatium insignia ulla data esse a civitatis principe, magnopere doleo!

Attamen equidem laetor, quum oculos converto in collegas dilectissimos, qui anno Academico ineunte gravi morbo conflictabantur, nunc vero valetudine recuperata, valentes in professorum corona versantur. FRANCKEN et TELLEGEN collegae carissimi, ex imo pectore gratulor vobis valetudinem recuperatam! Diutissime nobis interesse utrique vestrum Deus optimus concedat, ut sitis huic Academiae columen atque ornamentum!

Idem tibi contingat, clarissime ENSCHEDÉ, qui duodecimo die quarti huius anni mensis festum diem celebrasti, quo per quinque lustra, Academicae bibliothecae praefuisti. Persuasum sit tibi, beneficia quae in tuos collegas conferre soles ab iis permagni aestimari.

Et vos, collegae coniunctissimi, HUIZINGA et DE BOER, quorum utrique contigit cum formosa virgine templum Hymenis intrare! Per multos adhuc annos huius Dei altaria donis adoleatis atque ipsi sitis documento vitae felicitate, auctorem epistolarum ad Corinthios non recte sentire, quum scribebat: καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι.

At eheu! quo minus nos totos laetitiae domus prohibet luctus, quem satis superque nobis adesse dolemus.

Collegam optimum, EVERARDUM IANUM DIEST LORGION parentare iam triste est meum officium.

Natus est EVERARDUS IANUS DIEST LORGION die trigesimo mensis Augusti anni millesimi octingentesimi duodecimi in Frisiae vico de Lemmer, ubi eius pater Euangelii praeco erat.

Parentibus optimis frui non diu puero est concessum, novem annos nato cum patrem tum matrem morte orbato. Scholam inferiorem relinquens primo Amstelodamense Gymnasium frequentavit, deinde Franekeranum. Huius urbis Athenaei civibus adscriptus est anno millesimo octingentesimo undetrigesimo.

At mox quum meridionalis regni nostri pars seditione mota sese a septentrionali dilaceraret, noster LORGION cum multis Athenaei Frisiaci et Academiae Groninganae civibus libros commutavit cum armis, ne patria antiqua, Hispanorum et Francorum jugo olim erepta, nunc Belgarum petulantium fieret serva.

E bello redux literis rursus se dedit, primum anno millesimo octingentesimo trigesimo primo Franekerae, deinde a mense Septembri anni millesimi octingentesimi trigesimi secundi in hac nostra Academia. A collegis qui tum hic scholas habebant, accepimus quanta industria, quanta sedulitate, quanto ardore, tum studiosi literis diu intermissis sese iterum darent. In his eminebat noster LORGION, ideo a magistris suis, VAN OORDT, HOFSTEDE DE GROOT et PAREAU mox magni habitus.

Post quadriennium hic exactum summos in Theologia honores, anno millesimo octingentesimo trigesimo sexto adeptus est, scripta et defensa Disputatione hermeneutico-theologica: *de dicentibus scribentibusque, speciatim in Novo Foedere occurrentibus suo convenienter ingenio interpretandis.* Magnam hac scriptione de se excitavit exspectationem, quam non fefellit eventus.

Euangelii annunciandi opportunitatem mox anno millesimo octingentesimo trigesimo septimo accepit in vico Frisiaco Hallum, tum anno millesimo octingentesimo quadragesimo secundo in alio vico eiusdem provinciae Stiens, denique anno millesimo octingentesimo quadragesimo quarto Groningae.

Fidelis semper gregis sui pastor, catecheta, orator, tamen literarum nunquam deseruit studium. Non vero hermeneuticae et exegesi Novi Foederis, quod ex disputatione doctorali exspectari potuisset, potissimum sese dedit, sed historiae, maxime Ecclesiae Christianae Neerlandicae.

Primum huiusce studiorum directionis specimen edidit in historia religionis Christianae in patriam nostram introductae. Responsio erat quaestionis ab Instituto Regio Amstelodamensi propositae, quam etiam solverat vir celeberrimus ROOIIAARDS, historiae ecclesiasticae in Academia Ultrajectina Professor. Hic, quod non miraris, praemium LORGIONI nostro praeripuit. Secundos honores vero noster tulit, ita ut eius quoque scriptio ab Instituto Regio ederetur. Quod plane meruit. Nam supplet egregium ROOIIAARDSII opus disputatio LORGIONIS, quippe quae, dum ROOIIAARDSII mens potissimum ad facta erat directa, libentius in hominum animos, ingenia, studia inquirebat, quod idem in doctorali etiam disputatione egerat.

Abhinc longam edidit scriptorum historicorum seriem, quae imprimis Ecclesiae Frisiacae fata illustrant. Ita tractavit historiam Reformationis in provincia Frisiae, historiam Ecclesiae reformatae Frisiacae, vitam Theologi Frisiaci celeberrimi BALTHASARI BEKKER. Nec tamen unius provinciae finibus circumscripta erat eius opera. Egit etiam de HUBERTO DUIFHUIS, Reformatore Ultrajectino, de tota Ecclesiae Christianae in patria nostra historia, de aliis.

Sed etiam spatii huius fines transiit. Primam dedit urbis Groninganae descriptionem historicam, eamque amplam et accuratam. Quin et celeberrimus Theologus Leidensis VAN HENGEL neminem in Neerlandia invenit digniorem quam LORGIONEM nostrum, qui ipsius Historiam cultus moralis et religiosi Europae recentioris, iterum edendam, suppleret, emendaret, castigaret.

Docent haec omnia, non mirandum esse, anno millesimo octingentesimo sexagesimo tandem LORGIONEM ad Cathedram Academicam esse vocatum, sed potius mirandum, id non longe prius esse factum. Professor rediit ad primos amores, ad exegesin, hermeneuticam, criticam codicis sacri, quos et vivo PARAVIO nostro et imprimis mortuo hoc viro celeberrimo magna industria denuo tractavit.

Magno fruebatur Professor studiosorum amore et collegarum amicitia. Nec mirum. Erat non modo vir eruditissimus, sed etiam simplex, modestus, verus, ab arrogantia et superbia omni alienissimus.

Bis conjugium iniit, prius cum virgine lectissima THEODORA CLASINA BANGA, qua anno millesimo octingentesimo quinquagesimo primo mortua, alterum anno millesimo octingentesimo quinquagesimo quinto cum uxoris defunctae amica GODARTINA ALEXANDRINA GERARDINA PHILLIPPINA VAN HOËVELL.

Cum vidua lugent maritum et patrem amantissimum duo filii duaeque filiae itemque filii aetate maximi, in aetatis flore mortui, vidua.

Sed lugent multo plures. Quum die decimo mensis Maii diem obiisset, dolor erat in urbe et provincia et patria universa discipulorum et amicorum ingens. Plures id in caemeterio testabantur ubi reliquiae mortales terrae dabantur. Desiderium collegae coniunctissimi manebit.

Tibi, clarissime CRAMER! provincia data est regenda, quam vacuam fecit LORGIONIS nostri mors. Tibi honorificum gratulans munus, hoc precor, ut illius sequaris vestigia illiusque tibi compares existimationem, amicitiam, amorem!

Alter vir clarissimus, quem lugemus, per multos annos extra nostram societatem vivebat; verum ingrati animi accusandus sim, nisi hoc loco memorem nomen PETRI IOHANNIS VAN KERKHOFF, eximii viri, qui octo ante annos huic Academiae ornamento et gloriae erat, tum autem Ultrajectum discessit, ubi paucis mensibus abhinc, diem obiit supremum.

Quantum Academia Groningana viro integerrimo debuerit per septemdecim annos, quos in hac Academia docebat, id mecum multi adhuc memoria tenent, imprimis multi quos habuit discipuli grati.

At non tantum in professorum numero dira mors grassata est. Die enim quinto et vicesimo mensis Martis huius anni, morti occubuit IOHANNES HENRICUS PETRUS IONXIS, diu multumque perpessus, peritus modestusque vir, qui, valetudine quidem alte turbata, constanti ardore et diligentia ad finem usque munia obiit. Sit illi terra levis!

Superest ut fasces in tuas manus tradam, vir clarissime MEES. Tradens tibi gratulor honorem, Rector Magnifice! Te rectore floreat, crescat Academia Groningana! —

Dixi.

INDEX SCRIPTORUM

QUAE EDIDIT

E. I. DIEST LORGION.

Balthasar Bekker in Amsterdam. Een portret uit de 17e eeuw. Groningen H. R. Roelfsema, 1851, 2 dln. gr. 8°.

Bonifacius. Groningen, H. R. Roelfsema, 1855. post 8°.

De predikant van Vliethuizen of iets over de Groninger School, de kerkelijke leer, de wetenschap en den Bijbel. Deventer, A. ter Gunne 1859. gr. 8°.

De voorbereiders der kerkhervorming in Nederland. Groningen H. R. Roelfsema 1851, 30 afl. kl. 8°.

Een beeld van Melanchton, den meest evangelischen der kerkhervormers. Haarlem, J. J. van Weeveringh, 1860, 12°.

Gedenkschrift der inwijding van het nieuwe academiegebouw te Groningen in Sept. 1850. Groningen, H. R. Roelfsema, 1851, gr. 8° met platen, 2de druk, 1851.

Geschiedenis der kerkhervorming in ons vaderland, voor Christenen die belangstellen in de waarheid. Tiel, H. C. A. Campagne, 1855, gr. 8°, met portret.

Geschiedkundige beschrijving der stad Groningen. Gron., H. R. Roelfsema, 1850—57, gr. 8° m. pl., 2 dln.

Het Catholicisme van Hugo de Groot (overgedr. u. h. Tijdschr. „Waarheid en Liefde"). Gron. J. Oomkens Jzn., 1857, gr. 8°.

Hubertus Duifhuis, een tafereel uit den tijd der kerkhervorming. Groningen, H. R. Roelfsema, 1854, gr. 8°.

Levensschetsen van invloedrijke Christenen in Nederland tot aan de vestiging der hervorming. 2de druk. Gron. H. R. Roelfsema, 1855, 16°.

Natuurwetenschap en wonderen. Eene voorlezing. Haarlem, J. J. van Weeveringh, 1860, gr. 8°.

Geschiedenis der Christelijke kerk. N°. 46 der Volksbibliotheek. Amst., Weytingh en v. d. Haart, 1853—61, post 8°.

Beknopte geschiedenis der kerkhervorming voor jonge lieden. Haarlem, Erven F. Bohn, 1864, post 8°.

De predikant van Vrijburg (vroeger predikant van Vliethuizen) over godsdienst en wetenschap. Deventer, A. ter Gunne, 1871.

De regte beoefening der historische theologie uitnemend geschikt ter opbouwing van de kerk der toekomst. Redevoering ter aanvaard. v. het ambt van buitengewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool van Groningen, uitgesproken 10 October 1860. Gron., H. R. Roelfsema, 1860, gr. 8°, (en Annales Academici 1859—1860).

Oratio de Theologica Christiana ab auctoritate patrum ecclesiasticorum prorsus liberanda, habita die VIII Octobris CIƆIƆCCCLXIII. Quum magistratum academicum solemni ritu deponeret. (Annales Academici 1862—1863).

Oratio de opinionibus Christianorum iam ante saeculi quarti exitum admodum mutatis, habita die XIII Octobris CIƆIƆCCCLXIV. Quum magistratum academicum traderet designato in proximum annum rectori magnifico. (Annales Academici 1863—1864).

Het licht der geschiedenis over de verdeeldheid in de Nederlandsche Hervormde kerk. Rede bij gelegenheid der overdragt van het rectoraat der Hoogeschool te Groningen uitgesproken den 9den October 1873. (Annales Academici 1872—1873).

E. I. DIEST LORGION, A. T. REITSMA en L. S. P. MEIJBOOM, Geschiedenis van het Godsrijk naar den Bijbel, ten dienste van het opkomend geslacht. Groningen, J. B. Wolters, 1852—54, post 8°, 3 dln.

M. A. AMSHOFF, C. P. L. RUTGERS en E. I. DIEST LORGION, Aanwijzing van den weg der zaligheid volgens het Evangelie. Een leesboek voor hen, die zich aan de Christel. gemeente wenschen te verbinden of reeds haar leden zijn. Geschiedk. gedeelte, 2de aanm. vermeerd. druk. Groningen, M. Smit 1857, gr. 8°.

W. A. VAN HENGEL, Geschiedenis der zedelijke en godsdienstige beschaving van het hedend. Europa. Nieuwe, zoo door den schrijver zelven als (en wel voornamelijk) door E. I. DIEST LORGION veel verb. en vermeerd. uitgave. Haarl. J. J. Weeveringh, 1862, 3 dln. roij. 8°.

Godsdienstig huisblad. Stichtelijke lectuur voor verstand en hart, onder hoofdredactie van E. I. DIEST LORGION. Groningen, Erven C. M. van Bolhuis Hoitsema, 1856—58, 1e—3e jaarg., roij. 8°.

G. L. W. KÖHNLEIN, Tafereelen uit de geschiedenis der verbreiding van het Christendom, vooral in Europa. Uit het Hoogd. door E. I. DIEST LORGION, Gron. J. B. Wolters, 1853, post 8°.

D. SCHENKEL, De hervormers en de hervorming in betrekking tot de taak,

door de hervorming aan de Evangelische kerk opgelegd, geschiedkundig toegelicht. Uit het Hoogd. door E. I. DIEST LORGION. Groningen, J. B. Wolters, 1857, gr. 8°.

F. VAN HEGHTRITZ, Albrecht Holm. Een tafereel uit den hervormingstijd. Naar het Hoogd. door E. I. DIEST LORGION. Groningen, A. L. Scholtens, 1857. 2 dln. gr. 8°.

D. SCHENKEL, Het beeld van Jezus. Uit het Hoogd. in het Nederd. overgebr. door E. I. DIEST LORGION. Gron. J. B. Wolters, gr. 8°.

Bibliotheek voor het volk. III. De Christelijke zedeleer, de geschiedenis des Bijbels en der Christelijke kerk, door I. PRINS, F. I. DOMELA NIEUWENHUIS, E. I. DIEST LORGION en BOONACKER. Post 8°, Amst., Weytingh en Brave, 1866.

Hetzelfde werk. IX. De geschiedenis der wereld in het algemeen en die van Nederland in het bijzonder, door O. VAN REES, DIEST LORGION, BOONACKER, LANDOLT en TEENSTRA. Post 8°, ib., bij denzelfden, 1866.

Geschiedenis der Christelijke kerk in Nederland, in tafereelen, onder red. van prof. B. TER HAAR en W. MOLL, met medewerking van prof. P. HOFSTEDE DE GROOT, E. I. DIEST LORGION e. a. 2 dln. roij. 8°, m. staalpl. Amsterdam, G. Portielje & Zoon. 1869.

ZSCHOKKE's Eer aan den godsdienst, op nieuw bewerkt door E. I. DIEST LORGION. 1ste afl. Groningen, H. R. Roelfsema.

Kerkgeschiedenis der Nederlanden, Groningen, J. B. Wolters, 1873—1875.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT,

GEDURENDE HET JAAR 1876—1877,

DOOR

DR. R. A. MEES [1]).

GEACHTE TOEHOORDERS!

Het is heden de eerste maal, dat een rector magnificus dezer hoogeschool zijn ambt aan zijn opvolger overdraagt onder de nieuwe wet op het hooger onderwijs. Het is daaraan toe te schrijven, dat ik het voorrecht heb, u de lotgevallen der universiteit gedurende het afgeloopen jaar in het geheugen terug te roepen met gebruikmaking van de nederlandsche taal. Ik noem het een voorrecht, dat ik mij daarbij niet meer van het latijn behoef te bedienen; want ik kan het gebruik van het latijn als spreek- en schrijftaal niet anders dan als geheel verouderd beschouwen; en ik geloof, dat hoe zeer ook uit het nieuwe leerplan voor de gymnasia moge blijken, dat er nog personen gevonden worden, die uitsluitend de bestudeering der oude wereld als middel tot ontwikkeling aanzien, de invoering van dat nieuwe leerplan toch niet ten gevolge zal hebben, dat men in het vervolg het latijn met gemak en vaardigheid zal leeren schrijven en spreken. De tijd, waarin men dit doen kon, is wel voor altijd voorbij.

Alvorens tot de vermelding van de gebeurtenissen van het afgeloopen jaar over te gaan, die meer bepaaldelijk tot den kring dezer hoogeschool behooren, voel ik mij gedrongen, met een enkel woord den slag te herdenken, die in de maand Juni ons vaderland trof. De dood ontrukte ons den 3den Juni onze geliefde Koningin. Diep was de indruk, dien deze treurmare door het geheele land niet alleen, maar ook daarbuiten teweeg bracht. In Koningin SOPHIA werd niet slechts betreurd de waardige vorstin, maar tevens de intellectueel ontwikkelde vrouw, die gedurende Haar geheele leven getoond heeft de ware

---

[1]) Tot dusver niet gedrukt, daar de Annales Academici Neerlandici niet meer worden uitgegeven.

wetenschap en hare beoefenaars te kunnen en te willen waardeeren. Buitenlandsche geleerden en staatslieden van naam hebben onze Koningin als zoodanig gehuldigd, hoe veel te eerder past het ons in de annalen eener nederlandsche hoogeschool dit enkele woord van hulde aan Hare nagedachtenis te wijden.

De invoering der nieuwe wet eischte de benoeming van een nieuw college van curatoren. Met voldoening ontvingen wij het bericht, dat al onze vroegere curatoren zich een nieuwe benoeming hadden laten welgevallen, met slechts één enkele uitzondering. Onze waardige president-curator, J. E. BARON VAN PANHUYS heeft gemeend zich voor die betrekking niet meer beschikbaar te moeten stellen. Wij moeten berusten in dat door hem genomen besluit, en roepen hem een hartelijk vaarwel toe, terwijl wij met dankbaarheid de vele moeiten herdenken, die hij zich voor onze hoogeschool heeft getroost. U, Hooggeboren Heer VAN HEYDEN REINESTEIN begroeten wij als zijn opvolger. Aan U en de overige heeren curatoren bevelen wij bij hernieuwing de belangen der hoogeschool met vertrouwen aan. Dit doen wij ook aan U, Hoogwelgeboren Heer J. Æ. A. VAN PANHUYS, die aangewezen zijt de plaats, als curator door Uwen oom ledig gelaten, in te nemen. Wij wenschen U geluk met de eervolle onderscheiding U ten deel gevallen, en wij doen dit des te liever, omdat Uw verleden, waarin Gij getoond hebt een warm hart te bezitten voor den bloei van het lager onderwijs, ons een waarborg is, dat ook de belangen van het hooger onderwijs aan Uwe handen uitstekend zullen zijn toevertrouwd.

Jhr. P. J. VAN SWINDEREN werd tot een betrekking geroepen onvereenigbaar met het door hem bekleede ambt van secretaris van curatoren. Het doet ons leed, dat deze omstandigheid hem gedwongen heeft dat ambt neder te leggen; want de groote belangstelling, die VAN SWINDEREN altijd voor onze hoogeschool getoond heeft, en vooral ook de uitstekende wijze, waarop hij hare belangen trachtte te bevorderen en aan onze wenschen trachtte te gemoet te komen, maken het ons moeielijk hem als secretaris van curatoren te moeten missen.

Als zijn opvolger werdt benoemd Gij, Hoogwelgeboren Heer DE SAVORNIN LOHMAN. Wij wenschen U met die benoeming geluk. De door U aanvaarde betrekking stelt U in staat werkzaam te zijn voor de belangen dezer hoogeschool, en wij zijn er van overtuigd, dat Gij niet minder dan Uw voorganger die belangen zult willen behartigen. Want Gij beschouwt dit zeker met ons als een schoone en belangrijke taak, al moge zij ook niet altijd even gemakkelijk en aangenaam zijn. Wij professoren zijn toch dikwijls voor een secretaris van curatoren lastige menschen; want ter wille van de wetenschap zijn wij niet zelden veel eischend, en aan die eischen zult Gij niet altijd in staat zijn geheel naar onzen wensch te voldoen. Mocht dit somtijds gebeuren, laat dit dan niet op de goede verhouding tusschen U en ons nadeelig in-

werken, en wil dan bedenken, dat onze wenschen slechts hierom hoog zijn, omdat wij meenen, dat het door ons gevraagde voor de uitbreiding der wetenschap en den geregelden gang van het onderwijs nuttig en noodzakelijk is.

Twee zusteruniversiteiten in het buitenland vierden dezen zomer haar 400jarig bestaan. Van beide, Upsala en Tubingen, ontving onze senaat de uitnoodiging, blijk te geven van onze deelneming door het zenden van afgevaardigden uit ons midden ter bijwoning van de plechtigheden en feestelijkheden, die tot viering dier jubilaea zouden plaats hebben. Aan Upsala hebben wij schriftelijk van onze deelneming doen blijken. Aan Tubingen is onze gelukwensch persoonlijk overgebracht door den hoogleeraar VAN DER WIJCK, die de taak van afgevaardigde van onzen senaat welwillend op zich genomen heeft.

De verzamelingen, laboratoria en andere inrichtingen ten dienste van het academisch onderwijs zijn in goede orde gehouden, en voor zooverre de geringe subsidiën het toelieten met nieuwe hulpmiddelen verrijkt. Veel blijft echter voor die inrichtingen nog te wenschen over. Wil het onderwijs aan de Groninger hoogeschool wezen, wat het behoort te wezen, wil het in deugdelijkheid eenigszins kunnen wedijveren met dat aan de andere nederlandsche hoogescholen en aan die van het buitenland, dan is het bepaald noodzakelijk, dat vele dier inrichtingen groote verbetering ondergaan, dat de subsidiën worden vermeerderd en het personeel, aan die inrichtingen werkzaam, wordt uitgebreid. Een nieuw ziekenhuis hopen wij spoedig hier te zullen zien verrijzen; maar niet alleen het geneeskundig onderwijs eischt verbetering en uitbreiding. Ook voor andere wetenschappen, met name de physica en de astronomie, willen zij hier naar eisch kunnen beoefend worden, zullen nieuwe gebouwen moeten worden opgericht. De invoering van de nieuwe wet geeft ons de hoop, dat dit spoedig het geval zal zijn. Mogen wij in die verwachting niet worden te leur gesteld, en moge mijn opvolger het volgende jaar met dank kunnen gewagen van de vele verbeteringen, die onder zijn rectoraat zijn tot stand gebracht.

De geringe hulpmiddelen en het kleine aantal hoogleeraren in aanmerking genomen, geloof ik te mogen beweren, dat de Groninger hoogeschool zich over het afgeloopen jaar niet behoeft te schamen. In de voornaamste vakken van onderwijs werd geregeld onderwijs gegeven, en de heeren studenten gaven door een getrouw bezoek der lessen het bewijs het gegeven onderwijs op prijs te stellen. Slechts in één vak konden de lessen dit jaar niet zoo geregeld plaats hebben. Door een treurige ongesteldheid werd de hoogleeraar KOOIJKER genoodzaakt zich voor geruimen tijd buitenslands te begeven; en ofschoon de heer Dr. A. O. H. TELLEGEN, op uitnoodiging van curatoren, gedurende het laatste gedeelte van den cursus het klinisch onderwijs op zich nam, moesten toch gedurende een groot deel van den winter de lessen in de kliniek stilstaan. Het zal zeker allen een waar genoegen hebben gedaan, onlangs te mogen ver-

nemen, dat Gij, waarde KOOIJKER, weder zoover hersteld zijt, dat Gij thans weder Uwe lessen zult kunnen hervatten. Moge die beterschap een bestendige blijken te zijn, opdat de aanstaande geneeskundigen aan onze hoogeschool nog lang van Uw onderwijs kunnen profiteeren, waarvan het algemeen bekend is, hoezeer het door hen allen wordt gewaardeerd.

Overigens is het afgeloopen jaar gelukkig schaarsch geweest aan treurige lotgevallen. Geen enkele uit de rij der studenten werd ons door den dood ontrukt. Niettegenstaande hij niet meer tot de eigenlijke studenten kon gerekend worden, hij was toch reeds verscheidene jaren bij het onderwijs werkzaam, eerst te Doetinchem, later te Utrecht, wensch ik hier met een enkel woord te herdenken den doctorandus in de wis- en natuurkunde C. H. BOON. Op het oogenblik, dat hij zijne studiën dacht te zullen bekroond zien door zijn promotie tot doctor, zijn dissertatie was reeds grootendeels afgedrukt, werd BOON van zijne vrouw en verdere nabestaanden weggenomen. Ook uit het corps hoogleeraren ontviel ons niemand door den dood. Wel echter verloor onze academische senaat, zooals ons straks zal blijken, drie zijner leden door andere omstandigheden.

Voor ons, professoren der nederlandsche hoogescholen, zijn de beide laatst verloopen jaren een tijd van verwachting en van spanning geweest. Bij Koninklijk Besluit van 28 April 1876 werd de nieuwe wet op het hooger onderwijs afgekondigd. Afgekondigd, maar niet terstond ingevoerd. En wij zouden nog langen tijd mogen wachten, eer wij iets vernamen omtrent het tijdstip, waarop die invoering zou plaats hebben. Sommigen begonnen er reeds aan te twijfelen, of dit wel ooit zou gebeuren; want men hoorde bijna niets van voorbereidende maatregelen, die toch aan die invoering moesten voorafgaan. Alleen waren de senaten der drie universiteiten door den minister uitgenoodigd hun advies uit te brengen omtrent de in te voeren academische examens. Na een langdurigen arbeid in den nazomer en den herfst van het voorgaande jaar, waaraan ook de hoogleeraren onzer hoogeschool deelnamen, kon in het begin van Januari dezes jaars het verlangde advies van de gezamenlijke senaten worden ingediend. En eindelijk in het begin van Mei zag de regeling der academische examens en het mijns inziens terecht door velen streng veroordeelde leerplan der gymnasia het licht, en werd tegelijkertijd de invoering der nieuwe wet op den dag van heden gesteld. Konden wij dus bijna niet langer aan die invoering twijfelen, hoeveel bleef er nog vóór dien tijd te regelen over? Er moest bijna aan gewanhoopt worden, dat alles vóór den bestemden tijd klaar kwam. Ofschoon zeer laat, is het voornaamste toch klaar gekomen. Overgangsbepalingen voor de examina en vele andere zaken, eindelijk in de eerste helft van September de eerste benoeming van een viertal professoren en ten slotte vóór slechts weinige dagen de benoeming van nog meer professoren, de verdeeling der te onderwijzen vakken onder de hoogleeraren en last not least de regeling onzer jaarwedden.

En het kan zeker geen verwondering baren, dat men eerst zoo zeer op het laatste oogenblik gereed is gekomen; want daargelaten dat met de regeling van al die zaken veel te laat is aangevangen, was de daarvoor gekozen tijd een hoogst ongeschikte tijd. De zomertijd, waarin elkeen tracht de stad te ontvluchten, waarin zoo velen buitenslands verpoozing zoeken van den arbeid, is niet de geschikte tijd om zaken te regelen, waartoe de inlichting en medewerking van zoo velen vereischt worden. Voornamelijk aan de krachtige inspanning van onze curatoren is het dan ook toe te schrijven, dat het bijna onmogelijke geschied is, dat wij nu ten minste zoo ver gereed zijn, dat met het onderwijs volgens de nieuwe wet een aanvang kan worden gemaakt.

Wij vangen den nieuwen cursus aan met een vermeerderd aantal hoogleeraren. De heeren Dr. H. J. RINK, Dr. F. J. P. VAN CALKER, Mr. J. FRESEMAN VIËTOR, Dr. J. P. VAN BRAAM HOUCKGEEST, Dr. T. HALBERTSMA, Dr. EMIL BAEHRENS en Dr. F. J. VAN DEN HAM werden respectievelijk in de wis- en natuurkundige, rechtsgeleerde, geneeskundige en letterkundige faculteiten tot nieuwe hoogleeraren benoemd, terwijl onze collega VALETON uit de laatstgenoemde faculteit in de theologische overging. Twee onzer hoogleeraren viel daarentegen de eervolle onderscheiding ten deel naar elders beroepen te worden, Mr. B. D. H. TELLEGEN naar Leiden, Dr. C. M. FRANCKEN naar Utrecht.

Wij wenschen ons zelven en de hoogeschool geluk, dat gij, waarde TELLEGEN, hebt kunnen besluiten hier te Groningen te blijven, niettegenstaande het aanlokkelijke, hetgeen een leerstoel aan de bloeiende Leidsche universiteit vooral voor een rechtsgeleerde hebben moet. Want wij zouden, zoo Gij de roepstem van Leiden gevolgd hadt, in U gemist hebben een collega, dien wij allen in vele opzichten hoogschatten; en wat de hoogeschool aan U zou verloren hebben, daarvoor zijn de sprekendste getuigen de krachtige en aanhoudende pogingen, die men heeft aangewend om U voor de Leidsche hoogeschool te winnen.

Wij benijden aan Utrecht het geluk, dat het U, waarde FRANCKEN, weldra in de rij zijner hoogleeraren zal zien prijken. Wij begrijpen en billijken volkomen de redenen, die er U toe geleid hebben Groningen met Utrecht te verwisselen, maar wij kunnen toch niet nalaten er ons leedwezen over uit te drukken, dat Gij, die zoo vele jaren hier in Groningen hebt doorgebracht, dien wij hebben leeren achten en op prijs stellen als collega en als vriend, ons reeds zoo spoedig zult verlaten. Het past mij niet, Uwe verdiensten als geleerde en als docent hier te verkondigen, want daartoe voel ik mij bij het groote verschil tusschen onze studiën geenszins in staat. Wel durf ik echter met gerustheid verklaren, dat Gij met voldoening kunt terugzien op de jaren Uws levens, die Gij aan de belangen dezer hoogeschool hebt gewijd. Neem onze beste wenschen naar Utrecht mede, en denk nu en dan nog eens aan Uw Groninger vrienden en ambtgenooten, die U zoo ongaarne uit hun midden zien weggaan.

De nieuwe wet wijkt hierin af van het vroegere Koninklijk Besluit, dat de

emeriti hoogleeraren, die tot heden rechtens zitting hadden in den academischen senaat, dit recht in het vervolg zullen missen. Hiervan is voor ons het onmiddelijk gevolg, dat wij de voorlichting en den raad van de beide emeriti hoogleeraren, die hier ter stede woonachtig zijn, van PHILIPSE en HOFSTEDE DE GROOT, in het vervolg in onze senaatsvergaderingen zullen moeten ontberen. Vooral om U, hooggeachte HOFSTEDE DE GROOT, doet ons dit van harte leed. Niettegenstaande Uwe hooge jaren lieten Uwe krachten U nog altijd toe geregeld aan de beraadslagingen in onzen senaat deel te nemen, en was Uwe belangstelling voor alles wat onze Hoogeschool betrof nog geheel onverflauwd. Thans is *officiëel* het verband tusschen U en ons geheel verbroken, maar wij hopen, dat *officieus* dat verband zal blijven voortduren, dat Gij ons nog dikwijls, waar het noodig mocht zijn, van Uwen goeden raad zult willen dienen, en dat Gij zooveel mogelijk voor de belangen van onze hoogeschool en van onze studeerende jongelingschap zult willen blijven werkzaam zijn.

Van de nieuwbenoemde hoogleeraren zie ik er reeds eenigen onder mijn gehoor. Hun, zoowel als den anderen, welke hier heden niet tegenwoordig konden zijn, roep ik ook namens mijne ambtgenooten een hartelijk welkom toe. Van hen allen verheugen wij er ons oprechtelijk over, dat zij weldra in onzen senaat zullen zitting nemen. Wij wenschen hun toe, dat de betrekking, waartoe zij geroepen zijn, voor hen zelven een bron van voldoening zal mogen worden, en wij vertrouwen, dat zij met ons werkzaam zullen willen zijn, om het hooger onderwijs tot die trap van ontwikkeling op te voeren, waarop het in een beschaafd land als Nederland behoort te staan. En met volkomen gerustheid geloof ik hun de verzekering te kunnen geven, dat het niet van ons zal afhangen, indien zij hier niet vinden, wat zij zich voorgesteld hebben hier te zullen vinden.

Dat de nieuwbenoemden slechts de voorloopers zullen zijn van andere nog te benoemen hoogleeraren, meen ik recht te hebben te mogen aannemen. Mogen toch eenigen onzer door die nieuwe benoemingen gebaat zijn, velen van ons zijn ook nu nog zoo zeer met verschillende dikwijls zeer uiteenloopende studievakken overladen, dat het hun onmogelijk is al die vakken naar eisch te behandelen; sommigen onzer zijn zelfs nog meer overladen dan vroeger. Een verdere uitbreiding van het corps hoogleeraren acht ik daarom hoogst noodzakelijk. Moge de tijd niet ver meer zijn, dat die uitbreiding niet slechts tot de vrome wenschen behoort, maar werkelijkheid geworden is.

M. H. Wij treden heden voor onze nederlandsche hoogescholen een nieuwen tijdkring in. Het Koninklijk Besluit van 1815 behoort eindelijk tot het verleden. Wij leven van heden af onder de nieuwe bedeeling. De nieuwe wet is zeker in sommige opzichten als een verbetering te beschouwen; zij vertoont echter ook donkere plekken. Niet alle veranderingen, door haar ingevoerd, zijn wezenlijk verbeteringen. Zal zij een goeden invloed op den bloei van

het hooger onderwijs en op de uitbreiding der wetenschap in ons vaderland uitoefenen? Slechts de tijd zal ons dit kunnen leeren. Maar dit meen ik toch nu reeds te kunnen beweren. Wanneer wij professoren en studenten, met alle krachten er naar streven, den invloed van het goede in de nieuwe wet zooveel mogelijk te bevorderen en aan het gebrekkige in de wet zooveel mogelijk te gemoet te komen, dan kunnen wij met vertrouwen de toekomst te gemoet zien.

Mijn taak is bijna volbracht. Mij blijft nog slechts over mijn ambt van rector magnificus over te dragen aan mijn opvolger. Als zoodanig begroet ik U, waarde VAN BELL, nieuwen rector magnificus der Groninger hoogeschool; en ik voeg daarbij den dubbelen wensch, dat Uwe taak U licht moge vallen, en dat Groningen's hoogeschool onder Uw rectoraat en onder de werking der nieuwe wet bloeien moge, zooals zij in geen jaren heeft gebloeid.

Ik heb gezegd.

JAARBOEK

DER

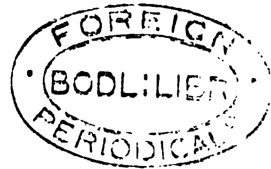
RIJKS-UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

TE

GRONINGEN.

1879—1880.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1880.

Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

INHOUD.

— —

I.

GESCHIEDENIS DER UNIVERSITEIT GEDURENDE HET STUDIEJAAR 1879—1880.

Blz.

Verslag van de lotgevallen der Universiteit, gegeven door den aftredenden Rector Magnificus Dr. D. HUIZINGA . . . . 1 ✓

Redevoering uitgesproken door den aftredenden Rector Magnificus, na de overdracht van het rectoraat . . . . 9 ✓

Prijsvragen, door Rector en Senaat der Rijks-Universiteit te Groningen uitgeschreven 25

Naamlijst der ingeschreven studenten 28

Getal der bij de verschillende faculteiten ingeschreven studenten 35

Naamlijst der geëxamineerden 36

Uitslag der examens 40

Promoties 41

Wetten en Koninklijke Besluiten van Hooger onderwijs:

Besluit nopens het beheer en het gebruik der verzamelingen enz. enz. voor het onderwijs aan de Universiteit 43

Besluit nopens den eerepenning van Art. 49 Wet H. O. 46

—

Blz.
Wet ter aanvulling van Art. 2 der Wet op de geneeskunst 47
Budget van hooger onderwijs 48

II.

STAAT DER UNIVERSITEIT BIJ DEN AANVANG VAN HET STUDIEJAAR 1880—1881.

College van Curatoren 51
Bestuur der Universiteit 51
Hoogleeraren 52
Lectoren en Privaat-docenten 53
Adsistenten van hoogleeraren. 54
Pedellen 54
Hoogleeraren, aangesteld door de Nederl. Hervormde Kerk. 54
Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen. 54
Series Lectionum 57

I.

GESCHIEDENIS DER UNIVERSITEIT,

IN HET

STUDIEJAAR 1879—1880.

VERSLAG

VAN DE

LOTGEVALLEN DER RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN,

GEGEVEN DEN 21sten SEPTEMBER 1880,

DOOR DEN AFTREDENDEN RECTOR-MAGNIFICUS

Dr. D. HUIZINGA.

Zeer geachte Vergadering!

Wanneer Stanley op zijn stouten tocht dwars door Afrika zich 's avonds neerzette om, zoo de gelegenheid het toeliet, zijn dagboek bij te houden, dan zal het hem zeker nimmer aan stof hebben ontbroken. Elk dagverhaal kon belangwekkend zijn; gevaarlijke overtochten van snelstroomende rivieren, moeielijk doordringen door dichte wouden, gevechten met vijandige inboorlingen, ontdekkingen van onbekende prachtige bergen en watervallen, dat alles volgde in bonte afwisseling elkaar op.

Eentooniger zou zeker het dagboek van een handelsreiziger in 't beschaafd Europa er uit zien. Het zou te berichten hebben van hotels en spoorwegrijtuigen, van bekende steden en bekende menschen, van den dagelijkschen sleur van 't bedrijf.

Het ligt in den aard der zaak, dat een jaarverslag van den rector eener nederlandsche universiteit allicht meer overeenstemming vertoont met het dagverhaal van den eerzamen spoorwegreiziger dan met dat van Stanley. De wagen van het hooger onderwijs loopt ook op gebaande wegen, over de ijzeren spoorstaven der wet.

Niemand trouwens zou 't anders begeeren.

Zulk een dreigende eentonigheid zou mij haast nopen het voorbeeld van generaal Podbielski bij 't beleg van Parijs te volgen en het vermaarde oorlogstelegram: „Nichts Neues vor Paris" als verslag te doen dienen. Wanneer ik desniettegenstaande eenige oogenblikken uwe aandacht vraag voor mijn verhaal van de lotgevallen dezer universiteit, houdt dan bid ik u het oude distichon in gedachte:

Da veniam scriptis, quorum non gloria nobis
Causa, sed aspera lex officiumque fuit.

De kroniekschrijver van het afgeloopen akademiejaar heeft het voorrecht aan het hoofd zijner kroniek vrolijk feestgeschal te mogen vermelden. In 1879 was het 265 jaar geleden dat de hoogeschool werd gesticht. Dat was de eene oorzaak, de gelegenheidgevende, de causa occasionalis, zou de patholoog zeggen. En de andere, de praedisponerende oorzaak, dat was de behoefte die van oudsher in den mensch ligt, om van tijd tot tijd feest te vieren,

Dass er die Schwere des Daseins ertrage
Und das ermüdende Gleichmaass der Tage,
Und mit erfrischendem Windesweben
Kräuselnd erhebe das stockende Leben.

En dat laatste doel is zeker volkomen bereikt; 't was waarlijk geen stockendes Leben, de golven des levens gingen hoog in die dagen in onze goede stad Groningen. En toen het langzamerhand weer luwde, de golven haar witte schuimtoppen aflegden en alles allengs weer kwam in 't gewone gareel, begon onze universiteit met frisschen moed haar 54e lustrum.

Kenmerkte zich dus het begin van het akademiejaar door een feestviering die onze universiteit in het bijzonder betrof, tegen het einde van dat jaar had een blijde gebeurtenis plaats, waarin de gansche natie het levendigst belang stelde, de geboorte van een dochter aan het koninklijk echtpaar. Moge dat heugelijk feit strekken tot steeds meerdere bevestiging van den band die Nederland aan zijn geliefd vorstenhuis verbindt!

Het gaat bij een universiteit als bij het departement van oorlog, hoe weinig die beide instellingen ook op den eersten aanblik met elkaar gemeen schijnen te hebben. Evenals men, waar sprake is van stoffelijke weerbaarheid, onderscheid dient te maken tusschen levende en doode strijdkrachten, zoo ook waar het intellectueele weerbaarheid geldt. En evenals de sterkste forten en de zwaarste pantserschepen weinig beteekenen zonder goede soldaten en flinke matrozen, zoo stellen wij ook op ons gebied de levende strijdkrachten boven de doode, en geven aan de eerste in onze beschouwing den voorrang.

Daarbij verdient in de eerste plaats een zaak vermelding die twee leden van het Collegium supremum onzer hoogeschool betreft. Ofschoon onze universiteit geen gemeente-instelling is — haar officieele naam maakt het reeds openbaar — is het haar toch verre van onverschillig, in welken geest de stad, waar zij gevestigd is, wordt bestuurd. Steeds werd het daarom op hoogen prijs gesteld dat de burgemeester van Groningen tevens curator was der universiteit en gaarne breng ik u, oud-burgemeester van Roijen, de welverdiende hulde voor al wat door u als hoofd dezer gemeente in het belang der hoogeschool is gedaan. En tot u, burgemeester van Panhuijs, richt ik de verzekering, dat allen die in de universiteit belang stellen met vreugde weder door een der curatoren den burgemeesterszetel zien ingenomen en dat zij ook daarop de gegronde hoop bouwen, dat het gemeentebestuur zijn

krachtige medewerking zal blijven verleenen tot bevordering van den bloei der hoogeschool.

Terwijl tot nog toe elk jaar na de invoering der nieuwe wet zich kenmerkte door een vermeerdering van het aantal hoogleeraren, en elk der laatste verslaggevers op zijne beurt te berichten had van nieuw opgerichte en nieuw bezette leerstoelen, maakt dit jaar voor het eerst daarop een uitzondering. Wij mogen ons verheugen in dit opzicht nagenoeg den normalen toestand te hebben bereikt, een toestand althans, waarin aan de eischen der wet meerendeels kan worden voldaan.

Evenmin kwam er door andere oorzaken verandering in het onderwijzend personeel, al bestond er soms gegronde vrees dat wij den een of ander uit onzen kring zouden moeten missen. De nestor onzer universiteit, de emeritus-hoogleeraar Hofstede de Groot, werd door een ernstige ziekte aan den rand des grafs gebracht, doch herstelde weer. Wij wenschen hem toe dat hij nog lang zijn welverdiend otium moge genieten. Otium is trouwens een vreemd woord voor den werkzamen grijsaard, wiens geheele leven het nunquam otiosus tot kenspreuk droeg.

Niet minder zijn wij verheugd dat het dreigend doodsgevaar werd afgewend van onzen Modderman. Mannen als hij, uitmuntende door kennis en karakter gelijkelijk, kunnen zoo moeielijk gemist worden uit welken kring ook. Moge hij spoedig zijne krachten ten volle herwinnen en in staat zijn zijn hooggewaardeerden arbeid weer op te vatten.

Liet dus de dood de rij der professoren onaangetast, uit hunne onmiddellijke omgeving eischte hij zijne offers. Er waren er onder ons, die in dit jaar een donkeren, killen nevel zagen neerdalen over hun levensgeluk, een nevel zoo dicht, dat hij allen zonneschijn voor goed scheen buiten te sluiten. Mogen zij, hun onvermijdelijk onafwendbaar leed moedig dragend, het aan zich zelf ondervinden dat geen nevel voor de verkwikkende zonnestralen op den duur ondoordringbaar is.

Onze geachte ambtgenoot, de hoogleeraar Enschede, werd in den loop van dit jaar tot ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd. Wij wenschen hem geluk met die eervolle onderscheiding, een welverdiende erkenning van zijne vele verdiensten op het gebied van het hooger onderwijs.

Het aantal studenten aan onze universiteit bedroeg in den afgeloopen cursus 202 volgens het album van inschrijving, en 256 volgens den studentenalmanak. Er zal tusschen de cijfers uit deze beide bronnen geput wel altijd eenig verschil blijven bestaan, en even zeker is het, dat voor de kennis van het werkelijk cijfer het gezag van den almanak hooger te stellen is dan dat van het album. En evenmin valt het te ontkennen, dat in de wetsartikelen die over de inschrijving en de daarbij te betalen gelden handelen, een der oorzaken te zoeken is van de onregelmatigheden die in dezen plaats hebben, zoowel in het aantal inschrijvingen zelf, als in het aantal colleges waarvoor

de inschrijving geschiedt. De wijziging dezer artikelen zooals zij thans bij de wetgevende macht in beraadslaging is, zal hopen wij in dezen toestand de gewenschte verbetering aanbrengen.

Van dat 250tal studenten heeft de dood er in dit jaar drie weggerukt, een betrekkelijk groot cijfer, de studenten Camphuis, Sluijterman en Bijlsma. Van de beide eersten gold het wel: cita mors ruit; beiden gevallen voor den eersten zeisslag van den onverbiddelijken maaier, in enkele dagen uit zonnige feestvreugde en stralend geluk neergesmeten in het duister schimmenrijk! En bij den ander was het dat maar al te bekende verloop, — het nauw merkbare begin, de langzame maar des te zekerder voortgang en dan — het einde. Als zulk jong sterven ons droevig treft, dan bedenken wij allicht gaarne dat zij zijn heengegaan in den helderen morgen des levens, toen alles nog bloeide en groeide rondom hen, dat zij zijn bewaard voor al de zorgen en ellenden die het onvermijdelijk deel zijn van de kinderen der menschen als zij hun langen levensdag geheel afloopen. En het treurig woord komt ons op de lippen: quem deus diligit adolescens moritur. Maar toch ook van den anderen kant denken wij aan Achilleus, die liever een daglooner wilde zijn hier op aarde dan koning over de gansche doodenschaar in den Hades; wij bedenken hoeveel liefde, hoeveel arbeid, hoeveel geluk zij nog hadden kunnen genieten, welk eervolle loopbaan voor hen misschien was weggelegd, en dan overkomt ons diepe weemoed en innig medelijden en wij weten ons niet beter te helpen dan met het ernstig berustende: debemur morti nos nostraque. Maar des te meer doet het ons dan ook goed, hun ten afscheid het getuigenis te kunnen medegeven, dat zij hun korte leven wèl hebben gebruikt, dat zij als burgers onzer universiteit hun plicht hebben gedaan.

Hebben allen dat gedaan? Is er aan onze hoogeschool goed gestudeerd? Men is gewoon in officieele berichten ook op dergelijke vragen taliter qualiter te antwoorden. Voor zoo ver hier cijfers bij te brengen zijn, moge vermeld worden dat er in den afgeloopen cursus 132 examens zijn afgelegd, waarvan 112 met goeden uitslag. Die cijfers, vergeleken met het totale aantal studenten, bewijzen dat men op zijn tijd examen heeft gedaan en doorgaans zich daarvoor goed had voorbereid. Doch dat betreft slechts het eene doel van 't hooger onderwijs, de voorbereiding tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen. Er is nog een ander doel, de wetenschappelijke vorming en ontwikkeling zelf, de voorbereiding tot en het begin van zelfstandige studie. In hoever daaraan beantwoord is, behoort tot de dingen die men niet terstond ziet, die zich niet zoo dadelijk in cijfers laten uitdrukken, en waarvan het geldt: werp uw brood op het water en gij zult het vinden na vele dagen. Doch al is dat ook voor statistiek niet toegankelijk, ik heb vertrouwen genoeg op de onafhankelijkheid en den vrijheidszin der nederlandsche jongelingschap om overtuigd te zijn, dat er een aantal onder gevonden worden, voor wie de hoogeschool niet is een agglomeraat van vijf vakscholen, maar een ware universitas, voor wie studium generale meer is dan een sonore klank! 't Is

waar, dat zoo iets zich gemakkelijker laat uitspreken dan uitvoeren, dat de eischen van examenstudie dikwijls al 't andere moeten verdringen, dat men ook hiervan zou kunnen zeggen:

Eng ist die Welt und das Gehirn ist weit,
Leicht bei einander wohnen die Gedanken,
Doch hart im Raume stossen sich die Sachen.

Doch al is dan ook studium generale in vele gevallen één onbereikbaar gedachtenbeeld, van den anderen kant mag het evenzeer behartigd worden: de mensch, ook de wetenschappelijke mensch, zal van brood, van zijn broodstudie alleen, niet leven!

En nu de doode strijdkrachten, de stoffelijke hulpmiddelen onzer universiteit. Ten dien opzichte mag nog altijd het gevleugelde woord gelden: dankbaar, maar niet voldaan; al wordt het ook met vreugde erkend, dat terwijl vroeger wel eens de klacht van onvoldaanheid al het andere moest overstemmen, thans ook een toon van dankbaarheid zich krachtig mag doen hooren.

Het pharmaceutisch laboratorium dat nagenoeg voltooid is en spoedig aan zijn bestemming zal kunnen voldoen, is daar om die uitspraak ook voor het verloopen jaar te rechtvaardigen. Doch onder de zuster-wetenschappen zijn er nog, die arm en berooid moeten ronddolen. Daar is de oudste der zusteren, de eerwaardige astronomie, wier lijden reeds door mijn voorganger is geschetst. En dan een der jongsten, de levenslustige hygiene, die zich thans in parlementen en raadsvergaderingen zoo krachtig doet gelden. Zij moet kommerlijk leven, de arme, van de aalmoezen harer zuster physiologie, bij wie zij inwoont. Nu moge 't waar zijn, dat het goed en lieflijk is, dat zonen van 't zelfde huis als broeders samenwonen, doch ieder huisvader zal moeten toestemmen dat een dooreenmenging van twee huishoudingen, met dikwijls verschillende eischen en uiteenloopende behoeften, op den duur niet in het belang kan zijn der beide contubernalen. Gelukkig bestaat er eenige hoop dat de uitkomst nabij is, en dat op de staatsbegrooting voor 1881 een post zal prijken voor den bouw van een hygienisch laboratorium aan de rijksuniversiteit te Groningen.

Wat andere leemten in de hulpmiddelen voor 't onderwijs betreft, meen ik te mogen verwijzen naar het vorig verslag. Slechts over ééne zaak nog een enkel woord; over het lang gewenschte, lang verwachte en zoo hoogst noodzakelijke nieuwe ziekenhuis. Een jaar geleden zeide mijn voorganger van deze plaats: „de bouw van het nieuwe ziekenhuis is zoo goed als verzekerd." Ben ik ook te optimistisch, als ik hem een jaar later die woorden nazeg? Misschien wel. Doch ik wil nu eens niet toegeven aan pruttelzucht en kenschets dus den toestand met dezelfde woorden, die daarvoor een jaar geleden dienden: de bouw van het nieuwe ziekenhuis is zoo goed als verzekerd. Hoop doet leven, en daarom kan ik dan ook niet nalaten hierbij te hopen, dat als weer een jaar voorbij zal zijn, iets anders zal kunnen gezegd worden.

En nu aan het einde van dit verslag gekomen, rest mij nog mijn ambt over te dragen aan u, hooggeleerde Moltzer, die door Z. M. den Koning voor het volgend akademiejaar tot rector magnificus dezer universiteit zijt benoemd. Wanneer de eisch dien Seneca aan een Caesar stelde, dat hij bemind moest worden meer nog dan gevreesd, ook voor een rector geldt, dan zult gij een rector zijn naar Seneca's hart en niet minder naar 't onze. Moge het jaar van uw beheer voor onze universiteit en voor ons allen een goed, een gelukkig jaar zijn!

DE

LEVENSOPVATTING DER NIEUWERE NATUURWETENSCHAP.

REDEVOERING

NA DE OVERDRACHT VAN HET RECTORAAT OP DEN 21en SEPTEMBER 1880

UITGESPROKEN DOOR

DR. D. HUIZINGA.

Populariteit, volksgunst, kan tegenwoordig der wetenschap vrij onverschillig zijn. Zij behoeft niet meer, zooals in de dagen der hofastrologen en der hofalchemisten, te leven van de gunsten en gaven van onbevoegden. Ware dat nog zoo, hing de stoffelijke bevordering van studie, 't verstrekken van stoffelijke hulpmiddelen af van de waardeering der groote massa, 't zou menige wetenschap allicht slecht vergaan, zij zou in armoede kommerlijke dagen moeten doorzwoegen.

Want niet altijd heeft elke wetenschap in even goeden reuk gestaan. Wij kunnen ons voorstellen, hoe in de 16e eeuw menig gemoedelijk vader zijn zoon waarschuwde voor die gevaarlijke sterrekunde en voor dat boek van dien revolutionair Copernicus, die de stilstaande aarde liet draaien, en daarmee nog veel meer op losse schroeven zette wat als vast staande gold. En wij behoeven niet eens zoo ver terug te gaan. In dagen die nog niet zoo heel ver achter ons liggen, klaagde de toornige vox populi over dien vermetelen Lyell en zijne volgelingen op het gebied der geologie, die de geschiedenis der aarde op hunne wijze verhaalden en daarmede hopeloos ver afweken van de geijkte verhalen, zoodat zelfs de pogingen van apologeten als Hugh Miller geen verzoening konden bewerken tusschen geologie en genesis. De tijd vermag veel en zoo is ook de zwarte koolstreep, waarmee toen de geologie werd gemerkt, allengs uitgesleten. Niemand maakt zich nu meer in ernst boos op een geoloog.

Maar een harer zusteren, een ijverig arbeidster op het veld van menschelijk weten, de biologie, de wetenschap des levens, heeft zich nu de ongenade van velen op den hals gehaald, geldt nu bij velen voor Mephisto in den doctorsmantel, die den onervaren scholier met schoonklinkende drogredenen het hoofd op hol brengt en hem het „eritis sicut deus" in 't album schrijft. En die velen bij wie de biologie in slechten reuk staat, 't zijn geen eenvoudige zielen, geen eerzaam hofjespubliek, maar mannen die zich weten te doen gelden in den strijd om de waarheid, die hunne meening nog anders weten uit te drukken dan door gemompel achter de coulissen. Vraagt gij namen, ik noem u een van de besten, den Engelschman Mallock, die in zijn boek „*Is Life worth living?*" de wereldbeschouwing, zooals zij in Engeland o. a. door een natuur-

onderzoeker als Huxley wordt verdedigd, heftig aanvalt. Die titel reeds: „Is 't leven de moeite wel waard?" doet zien, dat het hier meer is dan een strijd om schoolsche termen, dat het hier meer geldt dan theoretisch gelijkhebben. Het geldt onze geheele wereldbeschouwing en dat vooral in haar praktisch ethische beteekenis, in hare waarde voor 't zedelijk leven. Geeft de wereldbeschouwing der nieuwere natuurwetenschap voldoende grondslagen voor een bruikbare moraal? die vraag meenen Mallock en de zijnen ontkennend te moeten beantwoorden. Ik acht mij evenmin geroepen als bevoegd, u van dien strijd over de grondslagen der moraal, die trouwens niet alleen in Engeland, maar evenzeer elders gevoerd wordt, de voornaamste kampvechters, den loop en den vermoedelijken uitslag te schetsen. Ik noem dien strijd slechts om te wijzen op het feit dat hij voor een deel gevoerd wordt op biologisch terrein, dat het biologen zijn, Darwin, Huxley, Häckel, wier namen telkens genoemd worden, biologische vraagstukken, transformisme, erfelijkheid, over leven van het passendste, die telkens weer ter sprake komen.

Waarom dat? Omdat juist biologische leerstellingen ter laatster instantie mede tot het schibboleth voor beide partijen behooren. Zoodra de bioloog uit zijn engeren kring uittreedt en zich een voorstelling wil vormen omtrent den samenhang der dingen, brengt hij uit zijn eigen vak allicht begrippen mede, die aan zijn philosophie een eigenaardige richting geven, heilzaam volgens den een, verderfelijk volgens den ander. En onder hen, die zulk een richting verderfelijk noemen, zijn er velen, die, verstoord over veel ziekelijks en ergerlijks dat zij rondom zich zien, de nieuwere levenswetenschap mede verantwoordelijk stellen voor het gebrek aan idealen, voor het praktisch materialisme, voor het pessimisme van onzen tijd.

Vraagt men naar de gronden voor zulk een zware beschuldiging, dan verneemt men hoofdzakelijk drieerlei aanklacht:

de biologie verlaagt onze voorstelling van het leven, omdat zij het leven beschouwt als een samenstel van zuiver stoffelijke verschijnselen;

zij verlaagt onze voorstelling van de ziel, omdat zij de psychische verschijnselen wat hun wezen betreft op één lijn stelt met de overige verrichtingen in 't levend lichaam; en eindelijk

zij verlaagt onze voorstelling van den mensch, door hem te beschouwen als uit lagere diervormen allengs ontstaan.

Kan zooveel laags en zooveel plats de rechte bouwstof zijn voor den hoogen tempel onzer wereldbeschouwing?

Als wij ons door zulk een smalende vraag niet terstond uit het veld laten slaan, maar bedaard de beschuldiging overwegen, dan zien wij allicht spoedig in, dat de tweede en derde aanklacht eigenlijk uitvloeisels zijn van de eerste en dat ten slotte onze beschouwing der psychische verschijnselen en onze opvatting omtrent den rang van den mensch in de natuur innig samenhangt met onze beschouwing van 't leven in 't algemeen. De vraag: welke is de levensopvatting der nieuwere natuurwetenschap? is dus een

ver strekkende, heeft meer dan bloot theoretisch belang en verdient juist om die verre strekking, naar 't mij voorkomt, ook in ruimeren kring wel eenige oogenblikken overweging.

De anthropoloog James Farrer verhaalt van Eskimos, die aan boord van een groenlandsvaarder een draaiorgel zagen en hoorden dat tot opvrolijking van het scheepsvolk was medegenomen. Op een ander schip diende een speeldoos tot hetzelfde doel. Toen de wilden aan boord van dit schip kwamen, hoorden zij ook deze muziek met de grootste belangstelling en verklaarden toen eenstemmig, dat zij het oude dier reeds op het eerste schip gezien hadden. Het stond bij hen vast dat de speeldoos het jong was van het draaiorgel.

Voor zulk een waarneming behoeft men niet naar 't hooge noorden te reizen. Van jonge kinderen, die merkwaardige steentijdwilden, die zich in weinige jaren tot 19e eeuwsche Europeanen ontwikkelen, zou men dergelijke uitspraken kunnen hooren.

Voor den onontwikkelden menschengeest is zulk een muziekinstrument levend en als zoodanig in staat om zijns gelijken voort te brengen, die dan doorgaans aanvankelijk kleiner zijn. Waarom levend? Het kind hoort het geluid van de speeldoos, ziet misschien de bewegingen van de rol. Maar iets wat die verschijnselen veroorzaakt ziet het niet. Niemand maakt het geluid, niemand draait de rol. Hier is dus een ding dat verschijnselen vertoont, waarvoor geen uitwendige oorzaak is op te sporen. Zulk een ding leeft. De trommel geeft ook geluid, maar alleen als een ander, van buiten af, zichtbaar, er op slaat. De trommel leeft niet. De vliegende vogel leeft. De steen die ook zich door de lucht beweegt, maar door een menschenarm voortgeworpen, leeft niet.

Doch ik houd u misschien te lang op bij Eskimo-vertelsels en bij kinderpraat? Goed, wij zullen wijsheid zoeken, waar zij beter te vinden is. Wij zetten ons aan de voeten van Kant en van Johannes Muller, den vader der tegenwoordige physiologie. Zij zullen ons iets beters geven.

Leben, zegt Kant, heisst das Vermögen einer Substanz sich aus einem innern Princip zum Handeln zu bestimmen. En Johannes Müller: Leben ist Thätigsein eines Wesens aus innerem dem Wesen selbst immanentem Grunde, Thätigsein durch sich selbst.

Müller kent het mechanisme van de speeldoos en weet dat het van buiten moet worden opgewonden. Maar zoolang hij dat niet weet, draait ook voor hem de rol aus innerem immanentem Grunde en moet hij de speeldoos levend noemen. Is er nu wel in de omschrijving van leven zoo heel veel verschil tusschen het kind, dat wankelend ronddwaalt aan den voet van

den berg van menschelijk weten, en den wijze die verheven zetelt op den hoogen top? Te meer springt dat in het oog, als wij ons rekenschap trachten te geven van die uitdrukking aus innerem Grunde. Ik sta voor een mij onbekend verschijnsel. Als ik nu van dat verschijnsel verklaar, dat het geschiedt aus innerem Grunde, in huisbakken taal overgezet: „van zelf", dan zoek ik de onbekende oorzaak in het onbekende verschijnsel zelf, dan zeg ik met andere woorden: het verschijnsel heeft voor mij geen bekende oorzaak; dat wil zeggen: ik ken de oorzaak van het verschijnsel niet.

Die bekentenis van onwetendheid is in verschillende tijden op zeer verschillende wijze omsluierd. En geen wonder, tusschen de steenperiode en Kant liggen vele, vele eeuwen. Want wij staan hier voor het raadsel des levens,

Das qualvoll uralte Räthsel,
Worüber schon manche Häupter gegrübelt,
Häupter in Hieroglyphenmützen,
Häupter im Turban und schwarzem Barett,
Perückenhäupter und tausend andre
Arme, schwitzende Menschenhäupter.

In de dagen toen de lyriek nog heerschappij voerde in de hoofden der menschen (terwijl zij thans hoogstens in de harten wordt geduld), toen sloeg de mensch onbeschroomd zijn brug, ruw en primitief als zij was, over den afgrond zijner onwetendheid. Hij hoorde het ruischen in de toppen der boomen. Lucht en luchtstroomen kende hij niet. Wie deed het? De Dryade bij den Griek, 't was Wodans adem bij den Germaan. En van de oostersche wijzen uit die dagen is het tot ons gekomen: „En de Heer blies hem in den adem des levens. Alzoo werd de mensch tot een levende ziel."

Zoolang de brug er ligt, is dat standpunt het eenvoudigste en meest consequente. Al het onverklaarde, en zoo ook het leven, is directe goddelijke werking. Maar er zijn latere geslachten gekomen, οὑς ἡ πολις νομιζει οὐ νομιζοντες θεους, wier schreden op die brug onvast en weifelend zijn geworden door wat zij hadden beleefd en bedacht. Zij durfden de lianenbrug niet meer betreden. Doch de gapende kloof hunner onwetendheid aangaande de oorzaak des levens konden zij evenmin dulden. Die kloof werd overbrugd, maar met nevelen en wolken, gelijk de losse sneeuw de bergspleet dempt tot schijnbaar vasten grond. Levenskracht heette die wolkenbrug. Wolkenvormen wisselen elk oogenblik en zoo bergen ook de folianten onzer bibliotheken tal van vitalistische en animistische stelsels, van Pythagoras en Plato tot Stahl en Bichat. Al die stelsels, hoe verschillend ook overigens, stemden hierin overeen, dat zij aan een philosophisch verzamelbegrip, aan schooltermen, niet alleen werkelijk bestaan, maar ook tastbare, stoffelijke werkzaamheid toeschreven. Zij allen maakten een scherpe fundamenteele scheiding tusschen de levensverschijnselen en de overige natuurverschijnselen, en beschouwden de eersten als de onmiddellijke uitwerkselen van een bijzondere aan hen alleen eigene

onstoffelijke oorzaak. En dat was bij allen het kwetsbare punt, waar het zwaard der kritiek hen allen doodelijk getroffen heeft. Begraven werd het vitalisme eerst in 1848, toen du Bois Reymond de beroemde voorrede schreef voor het eerste deel zijner *Untersuchungen über thierische Electricität*. Die voorrede, dat meesterstuk van vernietigende wetenschappelijke polemiek, was een uitvaart den ouden heerscher waardig. 't Was geen plompe dorpershand die de doodsklok luidde voor den ouden koning levenskracht.

Was er een aangewezen troonopvolger? 't Had er allen schijn van. Het trompetgeschal, dat zijn *joyeuse entrée* heette aan te kondigen, klonk althans luid genoeg in de woelige dagen van 48. En gelijk het meer gaat, de nieuwe pretendent schreef „reactie" in zijn vaandel. Geen onstoffelijke oorzaken meer; de stof met hare eeuwige eigenschappen, het atoom met zijn eeuwige bewegingen, is de oorzaak, ook de laatste oorzaak, van alles, lichamelijke en geestelijke verschijnselen! Maar in weerwil van enkele uitnemende kampvechters, heeft het materialisme het niet tot een rustig bezit van den troon kunnen brengen. De natuuronderzoekers, die al onderzoekende bescheidenheid geleerd hadden, hielden zich meestal buiten den eigenlijken strijd; de tegenstanders legden leemten en bezwaren van het stelsel bloot, en sedert het verschijnen van Lange's *Geschichte des Materialismus* kan men zonder schijn van partijdigheid beweren, dat het materialisme als wijsgeerig stelsel van wereldbeschouwing heeft afgedaan.

Met vluchtige haast loopen wij heen over dien langen pennestrijd, omdat onze belangstelling voor ditmaal elders ligt. Of William Harvey vitalist was of materialist, wat raakt het ons eigenlijk? Al had hij een dozijn lijvige tractaten zijn tegenstanders naar het hoofd geslingerd, wij zouden er niet wijzer om zijn. Maar wat ons wel raakt, waar wij wel wijzer om zijn, dat zijn zijne studien en ontdekkingen over den bloedsomloop. Laat ons dus niet langer woelen in foliantenstof, maar van de schrijftafel ons verplaatsen naar 't laboratorium en hooren wat men daar van 't leven weet.

En dan hooren wij allereerst den ouden regel: qui bene distinguit bene docet. Wie tracht te weten wat leven is, moet beginnen met de levende dingen van andere te onderscheiden. Hij moet nagaan of er in de levende dingen iets aanwezig is, wat in de niet-levende dingen nimmer aanwezig is; iets wat toeneemt naarmate 't leven intensiever en veelzijdiger wordt, wat afneemt naarmate 't leven te gronde gaat. En dat iets moet geen woord zijn, geen abstracte term, maar iets tastbaars, iets dat zoo mogelijk ad oculos aantoonbaar is.

Konden wij zoo iets vinden, wij zouden daarmede zeker een groote schrede doen in de goede richting.

Ruim een eeuw geleden opperde Buffon het denkbeeld, of niet het verschil tusschen levende en niet-levende dingen ten slotte zijn grond daarin zou hebben, dat de levende wezens waren opgebouwd uit andere eigenaardige grondstoffen, dat hunne elementaire scheikundige samenstelling eene hun

uitsluitend toekomende zou zijn. Doch Buffons denkbeeld viel in slechte aarde, de omstandigheden waren voor zijn ontwikkeling niet gunstig. Kort daarna verscheen Lavoisier en later Mulder en Liebig. Een der resultaten van hun arbeid was de kennis van den omloop der stof, de zekerheid dat de levende wezens uit dezelfde elementen zijn opgebouwd als de overige natuurvoorwerpen, dat dezelfde koolstofdeeltjes, die heden als petroleum uit den grond opwellen en morgen tot koolzuur verbrand de lucht ingaan, later de celstof kunnen helpen vormen van 't rozenblad of de zenuwcellen in de hersenen van den denker.

Met die bewezen eenheid van samenstelling scheen Buffons denkbeeld volslagen onvereenigbaar. Toch lag er, zij het dan ook in eenigszins andere opvatting, een groote kern van waarheid in.

Tot die juistere opvatting baande vooral het mikroskopisch onderzoek den weg. Toen de industrie der werktuigkundigen, geholpen door de ontdekkingen op natuurkundig gebied, langzamerhand betere mikroskopen te voorschijn bracht, duurde het niet lang of de onderzoekers toonden van alle zijden wat zij met die betere instrumenten vermochten. Elk stukje plant of dier dat men onder 't mikroskoop bracht toonde nieuwe wonderen; het was als 't ware een stormloop op het kleine. Een der eersten die in die bestorming orde bracht en een geregeld plan ontwierp, was Schwann. Hij toonde, nu voor 40 jaren, aan dat alle levende wezens zijn opgebouwd uit wat hij cellen noemde; cellen, in allerlei vormen voorkomend, nu eens afgeplat, dan bolrond of kubisch of in de lengte tot strengen en buizen uitgegroeid. Elk weefsel heeft zijn bepaalden karakteristieken celvorm, elke soort van cellen heeft haar bepaalde verrichting. De spier b.v. bestaat uit een aantal langwerpige cellen, die zich kunnen samentrekken en verkorten. Door dat al die elementaire samentrekkingen zich bij elkaar voegen komt de samentrekking der geheele spier tot stand. De verrichting der spier is de som van de verrichtingen der samenstellende cellen. Evenzoo vormt de lever gal, maar niet als één geheel, niet krachtens hare totaliteit om 't zoo uit te drukken. Zij vormt gal omdat zij bestaat uit galvormende cellen, elke van die cellen is als het ware een elementair levertje. Wordt een gedeelte van de lever onbruikbaar, dan behoeft daarom de werkzaamheid van 't andere gedeelte nog niet noodzakelijk te lijden.

Uit een physiologisch oogpunt kwam dus de beschouwing van Schwann neer op de stelling: de levensverrichtingen zijn ter laatster instantie gegrond op celwerkzaamheid. Wie het leven wil bestuderen, moet de levende cel leeren kennen.

De levende cel. Daarmee werd aan het onderzoek een geheel nieuwe richting gegeven. Tot nu toe was het mikroskoop bijna uitsluitend een hulpmiddel geweest voor den anatoom, den morpholoog, die den bouw en de samenstelling der levende wezens tot in de fijnste voor hem toegankelijke bijzonderheden onderzoekt, die waar het bloote oog hem in den steek laat het gewapend oog gebruikt. Daarbij kan de morpholoog met het doode lichaam

tevreden zijn. Wanneer hij zeker is dat de dood geen vormsverandering, geen waarneembare wijziging van bouw en samenstelling heeft veroorzaakt, dan is voor hem het afgestorven orgaan een volkomen geschikt materiaal om het met zijn messen en praepareernaalden te doorzoeken.

Maar nu werd het anders. Nu werd ook van den physioloog geeischt dat hij het mikroskoop zou ter hand nemen. Hij mocht zijn taak niet meer voor afgedaan rekenen als hij de verschijnselen aan het levend dier had onderzocht, als hij b.v. had nagegaan hoe door samenwerking van het hart en de slagaderen de bloedstroom tot stand komt, bloeddrukking en stroomsnelheid had gemeten en aangetoond op welke wijze de bloedstroom afhankelijk is van zenuwinvloed. Wel is dat een hoogst gewichtig deel van den physiologischen arbeid, voor de praktische gevolgtrekkingen zonder twijfel het meest gewichtige, en met trots mag de physiologie wijzen op den schat van kennis die in dit opzicht in de laatste kwart eeuw is opgestapeld. Toch ligt er ook nog elders een arbeidsveld, een veld waar het antwoord te zoeken is op de laatste en hoogste vragen, die voor beantwoording door den physioloog vatbaar zijn; hoe komen beweging, groei, stofwisseling, voortplanting en dergelijke levensverschijnselen tot stand? De analyse moet verder worden gedreven, de levensverrichtingen moeten worden vervolgd tot in hare fijnste mikroskopische schuilhoeken, tot in de levende cellen.

Die eisch was gemakkelijker te stellen dan te vervullen. Zoo ergens dan scheen hier het woord van toepassing:

> Geheimnisvoll am lichten Tag
> Lässt sich Natur des Schleiers nicht berauben,
> Und was sie dir nicht offenbaren mag,
> Das zwingst du ihr nicht ab mit Hebeln und mit Schrauben.

De levende cel te bespieden, die zoo zij al uit haar natuurlijk verband gerukt en voor onze mikroskopische beschouwing toegankelijk kan gemaakt worden, dan toch gestoord wordt door de geringste invloeden, die zoo hoogst gevoelig is voor wijzigingen van temperatuur, van vochtigheid, van allerlei omstandigheden. 't Is haast alsof wij het huisselijk leven van iemand wilden onderzoeken door zijn huis af te breken. Toch, in weerwil van al die moeielijkheden, is met het onderzoek in die richting een begin gemaakt. Het is hier de plaats niet om uitvoerig de wijzen te beschrijven, waarop men de bezwaren heeft trachten te overwinnen; hoe men in het eene geval de cellen onder 't mikroskoop in het leven kan houden en voor waarneming en proefneming kan toegankelijk maken; hoe men in andere gevallen de cellen waarin een verschijnsel plaats heeft in hun verschillende toestanden kan vastleggen, fixeeren, zoodat het verschijnsel wel niet onder onze oogen plaats heeft, maar wij het in zijn opvolgende phasen voor ons zien; hoe een aantal chemische en physische onderzoekingsmethoden daarbij te hulp worden geroepen. Hier is het ons te doen om den invloed te leeren kennen, dien die richting van

onderzoek gehad heeft op onze algemeene beschouwing der levensverschijnselen.

Die invloed bestaat in een wijziging of (wil men liever) een andere formuleering van de oudere uitspraak: leven is celwerkzaamheid. Wij zeggen thans liever: leven is protoplasmawerkzaamheid. Wat beteekent dat?

Stel dat wij een van de fijne stekende haartjes waaraan de brandnetel zijn naam te danken heeft, met de noodige voorzorgen onder 't mikroskoop gebracht hebben. Trouwens honderderlei andere plantencellen zouden denzelfden dienst kunnen doen. Wij zien dan een cel van betrekkelijk reusachtige afmetingen, want de meeste cellen zijn voor 't bloote oog op verre na niet zichtbaar. Zij is langwerpig en loopt aan het vrije einde in een punt uit. Het omhulsel wordt gevormd door een duidelijk zichtbaren wand. Aan de binnenzijde tegen dien wand aan ligt een laag van een fijnkorrelige geleiachtige stof en op eenigen afstand van die wandlaag ligt binnen in de cel een klompje van een dergelijke korrelige stof, die een meer of minder scherp uitkomend ovaal lichaampje, den kern, omsluit. Die wandlaag en dat klompje zijn onderling verbonden door korrelige draden en strengen, en tusschen die strengen blijven ruimten over die met heldere vloeistof zijn gevuld. Bij nader toezien blijkt, dat die wandlaag niet in rust is, maar langzame beweging vertoont, die het best bij een zwak golvende te vergelijken is. En ook in de draden en strengen is het niet stil; wij zien de korrels stroomen in verschillende richtingen, de strengen verplaatsen zich, splitsen zich, vloeien samen; kortom alles is in beweging in die korrelige stof. Uitwendige oorzaken voor die beweging zijn er niet te vinden; 't is om met Johannes Muller te spreken Thätigsein aus innerem immanentem Grunde. Toon dat wonderbare verschijnsel aan wien gij wilt, bioloog of niet, en hij zal zeggen: daar leeft iets in de cel.

Dat levend iets, die bewegelijke massa, is de protoplast, het physiologisch elementairindividu, dat in de cel woont. De stof, waaruit de protoplast bestaat, is het protoplasma, een glasachtig heldere geleiachtige stof met fijne korrelige draden dicht doorweven. Die protoplast is heer en meester in de brandhaarcel; hij gaf de cel haar vasten vorm door een stevigen wand uit celstof rondom zich op te bouwen, hij bereidt het scherpe vocht dat in onze huid dringt als wij ons steken aan de netel.

De hier geschetste type is die van een groot aantal protoplasten uit het plantenlichaam. Een min of meer hol netwerk van draden en strengen, aanwezig tusschen een wandlaag en het protoplasma dat den kern omgeeft. Hun werkkring kan daarom zeer verschillend zijn. Sommige protoplasten ontleden koolzuur en vormen zetmeel en groene bladkleurstof; anderen hebben voornamelijk tot taak stevige dikke muren van celstof rondom zich te bouwen en zoodoende de vastere deelen te vormen; weer anderen zorgen voor groei en voortbestaan door aan nieuwe protoplasten het aanzijn te geven.

In het dierlijk lichaam is het uiterlijk der protoplasten doorgaans eenigszins anders. Hier treedt geen afzonderlijke wandlaag op, aan de kernmassa

door strengen verbonden, maar het geheele protoplasma heeft zich tot één klomp opeengehoopt. Van het holle netwerk van strengen met zijn ruime mazen is meestal geen spoor merkbaar. Toch is ook hier de fijnere bouw netvormig; ook het dierlijk protoplasma is meestal te beschouwen als een hoogst fijn netwerk van korrelige samentrekbare stof met vloeistof in de mazen en tusschenruimten. Een omhullende celwand bestaat hier echter doorgaans niet, de protoplasten waaruit vele dierlijke weefsels zijn opgebouwd blijven vrij en sluiten zich niet in een omhulsel op. Terwijl dus de typische plantencel het huis is van den daarin wonenden protoplast, is de typische dierlijke cel de protoplast zelf. Dat schijnt samen te hangen met een verschil in werkzaamheid. In het plantenlichaam is alles meer aangelegd op isolement, elke cel is tot op zekere hoogte een afzonderlijk chemisch laboratorium, hier wordt zetmeel bereid, daar hars en elders chinine. Als nu de toevoer van grondstoffen maar behoorlijk plaats heeft, kan elke protoplast, om 't zoo uit te drukken, zijn werk alleen wel af. Hij sluit zich op tusschen zijn vier muren en verricht ongestoord zijn chemischen arbeid, als een monnik in een kloostercel die zijn handschrift verlucht.

In het dierlijk lichaam daarentegen treedt samenwerking meer op den voorgrond. Als b.v. de spiercellen, waaruit het hart bestaat door hunne verkorting het hart tot samentrekking zullen brengen, vermag elke spiercel op zich zelf niets. Zij moeten met elkaar in verband zijn, de aanstoot tot beweging moet zich gemakkelijk over allen verbreiden, gemeenschappelijke werking is volstrekt noodzakelijk, als bij een charge van een regiment kurassiers.

Waarom moet nu aan het protoplasma die hooge beteekenis worden toegeschreven? Waarom mag men zeggen: protoplasma is levende stof; leven is protoplasmawerkzaamheid?

Omdat men overal waar levensverschijnselen waarneembaar zijn, protoplasma vindt. Omdat verder waar geen protoplasma voorkomt ook geen levensverschijnselen optreden. En eindelijk omdat alle essentieele levensverschijnselen aantoonbaar zijn aan dingen die alleen uit protoplasma bestaan.

Essentieele levensverschijnselen zijn zulke die bij alle levende wezens voorkomen. Daartoe behoort in de eerste plaats de opneming en verwerking van stof, alles wat men samenvat onder de woorden voeding, assimilatie, stofwisseling. In elk levend lichaam heeft scheikundige werking plaats, omzetting van de stoffen waaruit het bestaat. Dat stofverbruik zou op den duur onvermijdelijk leiden tot verwoesting van het lichaam, wanneer niet telkens het ontstane stofverlies door voeding en assimilatie werd gedekt en aangevuld. Door deze verrichtingen dus wordt het leven van het individu in stand gehouden. Nu laat zich aan tal van protoplasmahoudende cellen direct waarnemen, dat zij uit hun omgeving stoffen opnemen, en uit die opgenomen stoffen andere vormen die dikwijls binnen in de cel ad oculos aantoonbaar zijn of ook naar buiten worden verwijderd. Maar zoodra de cel haar protoplasma verloren heeft, houden die omzettingen op. De verhoornde

cellen b.v. van haren en opperhuid, waaruit het protoplasma allengs is verdwenen, zijn doode schubjes, die niet meer groeien, zich niet meer voeden en vroeger of later worden afgestooten.

Wanneer voeding en assimilatie het stofverbruik niet meer volkomen dekken, treedt na korteren of langeren tijd de dood op. Voordat het zoover komt moeten er nieuwe individuen aanwezig zijn, die de taak der ouderen dan op zich kunnen nemen. Dat tweede essentieele levensverschijnsel geldt even goed voor de cellen, als voor de meest samengestelde en hoogst ontwikkelde levende wezens. En ook hier weder is onweerlegbaar aangetoond, dat dat vermogen tot voortplanting in protoplasma gezeteld, aan protoplasma gebonden is. Vorming van nieuwe cellen komt neer op een verdeeling van den oorspronkelijken protoplast in twee stukken, een verschijnsel dat in zijn grovere trekken reeds lang bekend was, maar waarvan eerst de nieuwere onderzoekingen de merkwaardigheid en samengesteldheid aan het licht hebben gebracht. Doch een cel waaruit het protoplasma geheel of grootendeels is verdwenen, waarin het b.v. in vet of slijm is omgezet, verdeelt zich nooit, kan geen nieuwe cellen het aanzijn geven, is slechts een passief magazijn voor de daarin opgestapelde stof.

De verrichtingen van assimilatie en voortplanting hebben betrekking op het leven van het individu of de soort op zich zelf beschouwd. Doch er is nog een derde reeks van verrichtingen, die de betrekking beheerschen van het individu tot de omgeving, tot de buitenwereld. De plant kromt zich naar het licht, het dier maakt bewegingen waardoor het zich voedsel verschaft of gevaren vermijdt. De eigenschap van het protoplasma die aan deze verrichtingen ten grondslag ligt zou men kunnen noemen bij gebrek van een beter woord „prikkelbaarheid", het vermogen nl. om op een of anderen van buiten af werkenden invloed met beweging of met een ander verschijnsel te reageeren. Want ook hier weer is het het protoplasma waarvan al die werkingen uitgaan. Kon ik hier aan lange voorloopige uiteenzettingen tijd besteden, dan zouden er voorbeelden in overvloed bij te brengen zijn hoe die prikkelbaarheid, die (s. v. v.) receptiviteit en reactievermogen aan de afzonderlijke protoplasten direct onder 't mikroskoop zijn aan te toonen.

In het dierlijk lichaam vooral treden die verrichtingen op den voorgrond. En daarmede gaat een eigenaardige wijziging van den vorm der protoplasten gepaard. Stel b.v. dat er onder den invloed van licht zekere bewegingen moeten plaats hebben. Volgens het beginsel van verdeeling van arbeid, dat wij in de ontwikkeling der organische natuur overal terug vinden, zullen zoodra die ontwikkeling zich boven de allerlaagste diervormen verheft, tot zulk een verrichting minstens drie protoplasten samenwerken, die elk een gedeelte van den arbeid op zich nemen. Een die bijzonder ingericht is voor prikkeling door licht, waarin het licht een of andere physische of chemische verandering te weeg brengt. Een andere, waarin de contractiliteit, die de beweging bewerkt, op den voorgrond treedt. En een derde, die de voor

licht prikkelbare en de contractiele cel met elkaar in verbinding brengt. Deze laatste nu kan niet eenvoudig een rond klompje protoplasma zijn, maar moet vertakkingen uitzenden naar weerszijden, een naar de voor licht prikkelbare, een naar de contractiele cel. Zoodoende kan de verandering die het licht in de eerste cel bewerkt, door den protoplasmadraad naar de verbindende cel worden geleid en van hier uit door den anderen draad naar de contractiele cel. Zulk een verbindende cel, uit den aard harer verrichting vertakt, is het eerste begin van een zenuwstelsel, mag zenuwcel heeten. Het aantal dier vertakkingen kan veel grooter zijn, de zenuwcel kan met meer dan één cel ter weerszijden in verbinding zijn, de zenuwcellen kunnen onderling met elkaar verbonden zijn. Het essentieel dierlijke, als ik het zoo noemen mag, zooveel mogelijk veelzijdige verbinding der protoplasten onderling, komt juist bij het zenuwstelsel het duidelijkst uit. Daardoor wordt het mogelijk dat de verrichtingen in het dierlijk lichaam zich naar elkander en naar uitwendige invloeden binnen ruime grenzen voegen; daardoor komt een controleerend beheer en door dat beheer harmonische samenwerking tot stand.

In grove, zeer grove, trekken is dat de verduidelijking van de geuite stelling: leven is protoplasmawerkzaamheid. Waar levensverschijnselen optreden, is protoplasma. Waar geen protoplasma is, treden geen levensverschijnselen op. En dat het protoplasma alléén ook voldoende is tot het doen optreden van levensverschijnselen, bewijst het feit, dat een aantal van de eenvoudigste levende wezens uit niets anders dan protoplasma bestaan en niettemin alle essentieele levensverschijnselen, assimilatie, voortplanting, prikkelbaarheid, ten duidelijkste vertoonen.

Wat is nu die merkwaardige stof waaraan 't leven gebonden is, die levende stof? Het is der biologie, meen ik, te vergeven, als zij het bevredigend antwoord op die vraag nog moet schuldig blijven. De aandacht is eerst sinds betrekkelijk korten tijd op het protoplasma gevestigd en het onderzoek daarvan heeft met groote bezwaren te worstelen. Hier en daar weet men iets: dat eiwitstoffen een voornaam bestanddeel van 't protoplasma uitmaken, dat het water er een groote rol in speelt en op een bijzondere wijze er in voorkomt; dat contractiliteit gebonden is aan de aanwezigheid van vaste deeltjes, die 't licht dubbel breken, enz. Doch van een volledige kennis aangaande de samenstelling, den bouw, de eigenschappen van het protoplasma in zijn verschillende wijzigingen zijn wij nog ver verwijderd. En ofschoon de verwachting gerechtvaardigd is, dat de toekomst ons in dezen verder zal brengen, niemand zal op dit oogenblik durven voorspellen, dat het ons spoedig gelukken zal de verschillende levensverschijnselen, assimilatie, voortplanting, prikkelbaarheid, als noodzakelijke, mathematisch berekenbare gevolgen van den moleculairen bouw van het protoplasma te verklaren.

Ligt er dan in dien stand van zaken wel eenige vooruitgang in de stelling: leven is protoplasmawerkzaamheid? Is het niet een verklaren van het eene onbekende x door het andere onbekende y, obscurum per obscurius? En is

er dan wel groot onderscheid tusschen het moderne protoplasma en de antieke levenskracht?

M. i. bestaat dat onderscheid wel en ligt het voornamelijk daarin dat het protoplasma iets tastbaars is, levende stof die voor waarneming en proefneming, voor wetenschappelijk onderzoek, toegankelijk is. De beteekenis der protoplasma-theorie is deze, dat zij niet beweert het raadsel des levens op te lossen (al heeft het voor een oppervlakkig beschouwer er den schijn van), maar dat zij eenvoudig de richting wijst waarin verder moet gezocht worden. Als ik zeg: de verschijnselen van gletschers zijn werkingen van bevroren water; dan beweer ik daarmee nog niet dat elk gletscherverschijnsel reeds volkomen verklaard is, maar dat men om die verklaring te zoeken, de eigenschappen van bevroren water moet bestudeeren.

Juist in die beperking ligt een beteekenis der protoplasmatheorie, die niet uit het oog moet worden verloren. Protoplasma is iets stoffelijks; protoplasmawerkzaamheid kan dus ten slotte op niets anders berusten dan op bewegingen van de kleinste deelen, waaruit die stof bestaat. Noem ik nu leven protoplasmawerkzaamheid, dan spreek ik daarmee uit, dat mijn kennis van het leven ten hoogsten kan zijn de kennis van die bewegingen der kleinste deelen, dat ik verder niet gaan kan, dat daar de grens ligt van mijn weten. De bioloog bestudeert de tallooze verschijnselen die hij aan levende lichamen waarneemt, hij leert hoe de spierwerking haar grond heeft in moleculairbewegingen van het spierprotoplasma, hij leert die bewegingen berekenen en hare wetten in mathematische formules uitdrukken; hij leert de wetten kennen, die de bewegingingen der kleinste deeltjes beheerschen bij de ontwikkeling van het ei tot volwassen wezen; hij leert misschien te eeniger tijd hoe de verrichtingen der hersenen gegrond zijn op geordende bewegingen in de zenuwcellen. Daarmee heeft hij bereikt wat hij bereiken kan, wat verder is ligt voor eeuwig buiten zijn bereik. Welke zijn de laatste oorzaken van die bewegingen der kleinste deelen? wat is de kracht die er spookt in 't atoom? wat is de laatste grond des levens? dat zijn vragen die de bioloog van zich wijst, waarvan hij zelfs het stellen tijdverspilling acht. En niet hij alleen; de gansche natuurwetenschap is het daarin met hem eens. Zoo min de bioloog den laatsten grond des levens kan weten, evenmin de astronoom den laatsten grond der gravitatie, al berekent hij ook de bewegingen der verste hemellichamen.

Is dat niet troosteloos, dat wij zoo met ledige handen moeten terugkeeren van ons zoeken naar den laatsten grond des levens? en dat de levenswetenschap ons niet anders weet aan te bieden dan een omschrijving die op zijn zachtst genomen naar vulgair materialisme riekt? Heeft dan Mallock toch gelijk en is zulk leven dat alleen protoplasmawerkzaamheid is dan de moeite wel waard?

Ik mag u niet met dien indruk van hier laten gaan.

't Is waar, — hoe wij ons ook keeren en wenden; naar de zonnen van

den melkweg of naar de korrels van 't protoplasma; er valt niet aan te ontkomen; — niet een trotsch: „eritis sicut deus", maar een ernstig: „ignorabimus" is het laatste woord der natuurwetenschap. Het hoogste wat de mensch ooit kennen kan, dat zijn de voorwaarden en omstandigheden der verschijnselen; de laatste oorzaken der verschijnselen zijn voor hem onbereikbaar. Wij moeten afstand doen van den waan, alsof wij ooit zouden begrijpen wat stof, wat kracht, wat leven, wat bewustzijn is.

Er zijn er die tot dien afstand niet kunnen besluiten, die de rol van troetelkind die de mensch zich heeft aangematigd niet willen opgeven, die niet willen erkennen dat er eeuwige grenzen zijn voor menschelijk weten en die als zij toch die grenzen zien balsturig uitroepen: „dass will mir schier das Herz verbrennen!" Daarvan is dan soms het gevolg dat zij zich „der Magie ergeben," en zich verdiepen in kunstige knoopen en in de vierde dimensie, iets waarvan onze tijd zoo goed als die van Faust de voorbeelden oplevert. Doch ook de geesten laten hen in den steek. En dan loopen zulke gemoederen tweeërlei gevaar. Zij kunnen de slangenbelofte niet vergeten, zij beschouwen zich als gebannen koningen, en in verbitterde stemming zet zich de uit den hemel gevallen Icarus neer en timmert zich uit de stukken van zijn gebroken energie een pessimistische wereldbeschouwing, die hem ten slotte doet uitroepen:

Nichts lebt, das würdig wär' meiner Regungen
Und keinen Seufzer verdient die Erde.
Bittre Langeweile ist unser Sein,
Und Schmutz die Welt — nichts Andres [1])!

Of zoo zijn neigingen lager bij den grond blijven, werpt Icarus, omdat hem die eene illusie van absoluut weten en absoluut geluk is ontnomen, alle idealen weg en werpt zich in de armen van 't praktisch materialisme en maakt zich een gouden kalf dat hij daar in de laagte aanbidt. Met beiden zou het anders gegaan zijn, de pessimist zou gelukkiger, de kalfaanbidder nobeler zijn, als zij van de wetenschap bescheidenheid en goeden moed hadden geleerd. Zoo weinig is het waar dat de natuurwetenschap die beide richtingen zou begunstigen, dat zij, juist opgevat, het beste tegengif er tegen is. Kennis geeft macht, 't is waar; maar kennis van de grenzen onzer kennis geeft vrede. En die grenzen zijn niet zoo eng getrokken, dat zij ons opsluiten in een kooi die ons handelen verlamt en ons denken belet zijn vleugelen te ontplooien. Wij hebben waarlijk geen gebrek aan ruimte, ook al blijven wij met ons weten voor immer binnen de grenzen van het eindige. Het arbeidsveld, ook van den mensch die „ignorabimus" in zijn vaandel schrijft, is waarlijk niet bekrompen. En wat meer zegt, 't is niet dor en donker. Want zijn illusies gaan heen, maar zijn idealen blijven; hetzij hij zich ethische idealen

[1]) Leopardi, vertaald door Hamerling.

schept waarnaar hij de ontwikkeling van 't menschdom meent te zien streven, hetzij hij zijn zon en schild elders zoekt. Doch waar wij 't ook zoeken en vinden, de een hier, de ander daar; onder welk devies wij ook strijden; — één wapenspreuk is er, die wij allen, als wij ideaal en werkelijkheid met elkaar vergelijken, en den afstand tusschen beiden zien, wel van onzen kloeken voorvader Jan Pieterszoon Koen mogen overnemen: desespereert niet!

PRIJSVRAGEN,

DOOR RECTOR EN SENAAT DER RIJKS-UNIVERSITEIT TE GRONINGEN

DEN 21sten APRIL 1880 UITGESCHREVEN.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

I.

Welke bedoeling had Salomo met de stichting van een tempel te Jeruzalem, en welken invloed heeft het bestaan van dezen tempel gehad op de ontwikkeling van den godsdienst van Israël?

II.

Welk verband is er tusschen de Christologie en de Ecclesiologie van Paulus in zijne Brieven aan de Romeinen, aan de Corinthiërs en aan de Galaten?

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

I.

De faculteit verlangt eene uiteenzetting, historisch en kritisch, van den invloed, die op de strafvordering en den loop van het strafpr ces wordt geoefend door de minderjarigheid

a. van den beklaagde,

b. van den klager (zooals in die gevallen, waarin volgens ons recht klacht voor de vervolging noodig is),

c. van eene zich in het strafgeding voegende civiele partij.

II.

Bij afstand van grondgebied wordt eenerzijds als vereischte gesteld de toestemming der op dat gebied gevestigde bevolking; anderzijds wordt geleerd, dat door de toekenning der keus van nationaliteit voor hare belangen voldoende wordt gezorgd. De faculteit verlangt eene historisch-kritische beschouwing van beide theorieën en van hare toepassing.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

I.

Men verlangt eene verklaring van den invloed door de gal geoefend op de werking van sommige drastica, met name aloë en jalappe.

II.

Men verlangt eene op eigen onderzoek steunende beschouwing over de morphologische samenstelling van het zoogdierei (konijn, guineesch biggetje) en de veranderingen daarin tijdens de rijping voorkomende. Nauwkeurige omschrijving van de gevolgde methoden van onderzoek en bijgaande afbeeldingen worden vereischt.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

I.

Het is onzeker, in hoeverre de op verschillende wijze verkregen verbindingen, welke onder de benaming „leucine" doorgaan, identisch zijn, dan wel isomeer. Men verlangt een beredeneerd overzicht van hetgeen hierover geschreven is en aanvulling door eigen onderzoek.

II.

Wat is bekend omtrent de voorwaarden, waarvan de vorming van enkelvoudige kristallen of van bepaalde combinaties afhankelijk is? Men verlangt

hierover nieuwe experimenteele onderzoekingen. Het is wenschelijk hieruit eene verklaring af te leiden van de bijzondere ontwikkeling der kristallen van een of andere delfstof op verschillende vindplaatsen.

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

I.

Naar aanleiding van wat H. LOTZE (*Logik. Drei Bücher vom Denken*, 1874, bl. 500 vlg.) en G. TEICHMÜLLER (*Studien zur Geschichte der Begriffe*, 1874, *Neue Studien zur Geschichte der Begriffe*, 1876) tot wederlegging van de gewone beschouwing over Plato's ideeënleer geschreven hebben, wordt de vraag gesteld: In welken zin leert Plato, dat er buiten de ideeën geen waarheid bestaat?

II.

Er wordt gevraagd eene beschrijving van de staatkundige en staathuishoudkundige gesteldheid van Holland in het begin der 16de eeuw, vooral berustende op de *Informacie van* 1514, de *Enqueste ende Informatie van* 1494 en de *Zettingen en Omslagen van* 1496, 1515 *en* 1518 (uitgegeven van wege de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, Leiden, 1866, 1876, 1877).

De vragen worden beantwoord in de Nederlandsche taal. Voor het antwoord op de eerste prijsvraag van de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte wordt ook de Latijnsche taal toegelaten.

De antwoorden, geschreven met eene andere hand dan die van den auteur, worden vóór 1 Mei 1881 toegezonden aan den Secretaris van den Senaat der Universiteit. Zij worden geteekend met een spreuk en gaan vergezeld van een gezegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvers bevat.

Op den derden Dinsdag van de maand September 1881 wordt het oordeel der Faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de Faculteiten der bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

NAAMLIJST DER STUDENTEN,

INGESCHREVEN ONDER HET RECTORAAT VAN PROF. D. HUIZINGA,

VOOR DEN CURSUS 1879—80.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1879.					
Sept.					
20	Wolter Uges	L. en W.	2 Nov. 1855.	Stedum.	1e.
22	Jordaan Knaap	Geneesk.	3 Oct. 1860.	Appingedam.	1e.
22	Willem Hendrik Kramer . . .	L. en W.	30 Aug. 1859.	Velthuisen (Pruisen.)	1e.
„	Pieter Abraham Huber . . .	W.- en N.	19 Dec. 1857.	Weiwerd.	1e.
„	Folkert de Groot	W.- en N.	15 Oct. 1854.	Scharnegoutum.	1e.
„	Jan Bergsma	L. en W.	27 Sept. 1854.	Slochteren.	2e.
„	Johan Henri Toole	L. en W.	5 Oct. 1859.	Rotterdam.	1e.
„	Hendrik Willem Beekhuis . .	Geneesk.	19 Dec. 1858.	Hempens.	2e.
„	Gerrit de Vries IJzn.	Godgel.	25 Febr. 1855.	Sexbierum.	1e.
„	Gerard Johan Weijland . . .	Godgel.	27 April 1860.	Groningen.	1e.
27	Jan Franken de Grient Dreux	Godgel.	3 Juli 1856.	Witmarsum.	1e.
„	Johannes Emilius Alberts . .	Geneesk.	22 Aug. 1861.	Harlingen.	2e.
Oct.					
1	Reinder Kornelis Boekmeijer .	L. en W.	15 Febr. 1859.	Groningen.	2e.
„	Hendrik Kuijpers	Rechtsg.	11 Dec. 1858.	Heeg.	1e.
„	Pieter Christiaan Klaasesz . .	Rechtsg.	8 Oct. 1860.	Ternaard.	1e.
„	Sander Levie Outs	Rechtsg.	28 April 1858.	Groningen.	2e.
„	Johan Pieter Hofstede Pzn. .	Rechtsg.	1 Jan. 1861.	Assen.	1e.
„	Imo Gerard Jaxon Deelman .	Rechtsg.	5 Maart 1861.	Groningen.	2e.
„	Boudewijn Bollée	Godgel.	25 Febr. 1858.	Harderwijk.	1e.
„	Johannes Quintinus Cleveringa RPzn.	Rechtsg.	8 Mei 1858.	Appingedam.	1e.
„	Lucas Nijsingh Kijmmell . . .	Rechtsg.	16 Mei 1859.	Westerbork.	2e.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1879. Oct.					
1	Dirk Hendrik Nicolaus Adriani	Geneesk.	3 Maart 1859.	Uithuizen.	2e.
„	Jodocus Hendricus Reddingius .	Geneesk.	7 Nov. 1857.	Zweeloo.	2e.
„	Arend Ludolf Wichers . . .	Rechtsg.	5 Oct. 1858.	Groningen.	3e.
„	Johannes Tonckens	Rechtsg.	4 Mei 1857.	Hoogeveen.	2e.
„	Gerrit Meindert Doornbos . .	Rechtsg.	13 Juni 1859.	Groningen.	1e.
„	Bernard Wilhelm Siemens . .	Geneesk.	14 Febr. 1861.	Uithuizen.	1e.
„	Engelbart Hendrik Karel Julius ter Kuile	Rechtsg.	16 Febr. 1860.	Enschedé.	1e.
„	Fedde van der Tuuk	Rechtsg.	9 April 1857.	Veendam.	3e.
„	Jan Johannes Wildervanck de Blecourt	Geneesk.	13 Juli 1860.	Wildervank.	2e.
„	Adrianus Jacobus van Slooten .	Geneesk.	1 Aug. 1860.	den Helder.	2e.
„	Louis Bothenius Lohman . . .	Rechtsg.	18 Aug. 1858.	Groningen.	2e.
„	Hendrik Nannes Addens Gzn. .	Rechtsg.	29 Oct. 1859.	Winschoterzijl.	2e.
„	Lodewijk Theunis Boerma . .	Geneesk.	1 Juli 1859.	Spijk.	1e.
„	Goswijn Willem Sanne Lingbeek	Geneesk.	5 Aug. 1860.	Veendam.	1e.
„	Lambertus Mettevier Lofvers .	Geneesk.	28 Mei 1861.	Bedum.	1e.
„	Emo Wichers	Geneesk.	20 Febr. 1860.	Spijk.	2e.
„	Dirk Schutte	W.- en N.	25 Dec. 1858.	Deventer.	1e.
„	Jan Gerrit Meilink	Geneesk.	23 Febr. 1851.	Heerde.	7e.
„	Dirk Klazes Bijlsma	W.- en N.	6 Maart 1851.	Midlum.	6e.
„	Jan Ernst Heeres	Rechtsg.	30 Mei 1858.	Zuidhorn.	3e.
„	Hendrik Haitzema Viëtor . .	Rechtsg.	23 Nov. 1858.	Winschoten.	2e.
„	Pier Erenga	Godgel.	30 Sept. 1858.	Hijdaard.	2e.
„	Willem Zuidema	L. en W.	14 Nov. 1855.	Groningen.	2e.
„	Reneke de Marees van Swinderen	Rechtsg.	6 Oct. 1860.	Groningen.	2e.
„	Jacob Gerard Marcus Johan Caland	Rechtsg.	24 Dec. 1858.	Zuidlaren.	2e.
„	Derk Mulder Jr.	Rechtsg.	22 Maart 1857.	Winschoten.	1e.
„	Willem Augustus Alphonsus Hecker	L. en W.	8 Nov. 1856.	Groningen.	6e.
„	Jan Wijbertus Beck Jr. . . .	L. en W.	26 Oct. 1856.	Amsterdam.	6e.
„	Jacob Tammo Tammens . . .	L. en W.	23 Dec. 1855.	Pieterburen.	3e.
„	Renke Haselhoff	Geneesk.	24 Febr. 1860.	Dockum.	2e.
„	Herman Hendrik Adriaan van Roijen	Rechtsg.	29 Aug. 1860.	Heemse.	1e.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1879.					
Oct.					
1	Frans Diderious de Boer . . .	Rechtsg.	14 Juli 1858.	Ternaard.	4e.
„	Jean David Daubanton . . .	Geneesk.	18 Dec. 1856.	Amsterdam.	4e.
6	Sibrand Gratama Jzn.	Rechtsg.	2 Dec. 1860.	Appingedam.	1e.
„	Lambertus Johannes Toxopeus	Rechtsg.	16 Febr. 1857.	Uitwierde.	4e.
„	Charles Henri Ali Cohen . .	Geneesk.	5 Febr. 1859.	Groningen.	2e.
„	Melle Ale Oosterhaven . . .	Geneesk.	12 Mei 1857.	Winsum (Friesland.)	2e.
„	Campegius Lambertus Vitringa	Geneesk.	23 Juni 1857.	Enkhuizen.	4e.
„	Tjeerd Hoekstra	Geneesk.	31 Jan. 1858.	Irnsum.	4e.
„	Daniël Jan Schönfeld	Geneesk.	25 Jan. 1855.	Finsterwold.	4e.
„	Sieds Lijkles	Geneesk.	11 Mei 1858.	Hallum.	4e.
„	Wijbrandus Johannes Koppius .	Geneesk.	13 Aug. 1859.	Blijham.	1e.
„	Hendrikus Anema	Geneesk.	9 April 1861.	Bozum.	1e.
„	Willem Loos	L. en W.	25 Juli 1856.	Blokzijl.	1e.
„	Frederik Reiseger	Geneesk.	3 Juli 1859.	Nieuwolde.	2e.
„	Jacobus Schuiringa	Godgel.	1 Juli 1855.	Noordhorn.	4e.
„	Willem Karel Pieter Goeree .	Godgel.	23 Jan. 1859.	Vlissingen.	1e.
„	Cornelis Winkler Prins . . .	Geneesk.	14 Maart 1857.	Veendam.	4e.
„	Johannes Frederikus Mekel . .	W.- en N.	4 Maart 1852.	Kloosterburen.	4e.
„	Lukas Mees	Geneesk.	1 Juli 1857.	Groningen.	3e.
„	Enne Sybolts	W.- en N.	14 Maart 1853.	Wierhuizen.	4e.
„	Luitje Wiersema Ezn. . . .	Geneesk.	8 Nov. 1854.	Visvliet.	6e.
„	Hommo Buringh Boekhoudt .	Geneesk.	2 Jan. 1859.	Delfzijl.	3e.
„	Dirk Bos Jr.	W.- en N.	13 Sept. 1862.	Groningen.	1e.
„	David Louis Stibbe	Geneesk.	22 Jan. 1861.	Meppel.	1e.
„	Hendrik Meijer	W.- en N.	2 April 1858.	Heerenveen.	2e.
„	Jacob Cornelis Keur	W.- en N.	2 Jan. 1853.	Medemblik.	2e.
„	Andries Olthoff	Godgel.	30 Sept. 1857.	Niekerk.	4e.
„	Lambertus ten Cate Hoedemaker	Geneesk.	13 Jan. 1858.	Deventer.	2e.
„	Enno Wiersma	Geneesk.	29 Nov. 1858.	Pieterzijl.	2e.
„	Maarten Adrianus Roepman .	W.- en N.	31 Dec. 1859.	Hellevoetsluis.	1e.
„	Lambertus Johannes Eilerts de Haan	Geneesk.	20 Oct. 1862.	Noordwolde (Friesland.)	1e.
„	Johan Diedrich Conrad Koch .	Geneesk.	26 Maart 1862.	Veessen.	1e.
„	Hendrik Julius André Douwes	Godgel.	18 Jan. 1858.	Leens.	3e.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1879.					
Oct.					
6	Friedes Abels Rietema . . .	Geneesk.	31 Jan. 1853.	Aduard.	7e.
"	Theodorus Niemeijer	Geneesk.	16 Aug. 1859.	Groningen.	2e.
"	Wolter Folkersma	Geneesk.	11 Sept. 1859.	Groningen.	2e.
9	Jan Lucas van Hulten . . .	Geneesk.	30 Juni 1858.	Loppersum.	2e.
"	Jacobus Jan Willem Fledderus	Geneesk.	28 Aug. 1857.	Smilde.	2e.
"	Albertus Maagh van Bolhuis .	Geneesk.	26 Maart 1856.	Tolbert.	2e.
"	Frederik Luppo Johan Gottlieb Dikema	Rechtsg.	2 Febr. 1857.	Hoogezand.	4e.
10	Addo van der Wal	W.- en N.	5 Sept. 1858.	Veendam.	3e.
"	Reinder Broekema	Geneesk.	7 Jan. 1860.	Pieterburen.	1e.
11	Johannes Lantinga	W.- en N.	8 Aug. 1850.	Sneek.	4e.
"	Joachimus Lunsingh Frima . .	Rechtsg.	25 Oct. 1859.	Terhorne.	3e.
"	Klaas Jans Mulder	Godgel.	26 Juli 1859.	Sappemeer.	2e.
"	Petrus Victor Sormani . . .	L. en W.	19 Juni 1859.	Boxmeer.	3e.
"	Peter Versmeten	L. en W.	23 Aug. 1855.	Sanbeek.	1e.
"	Hendrik Jan Kremer	Geneesk.	10 Jan. 1852.	Termunten.	7e.
13	Johannes Herman Heerspink .	Rechtsg.	17 Oct. 1858.	Gieten.	2e.
"	Eduard Folkert Jan Heerspink	Geneesk.	19 Juni 1856.	Gieten.	5e.
"	Tjalling Janssonius	Geneesk.	12 Juli 1857.	Groningen.	3e.
"	Dirk Hartmans	Geneesk.	9 Juli 1860.	Nes (W.Dongeradeel.)	1e.
"	Rutgerd Cornelis van Broekhuizen	Godgel.	2 Sept. 1859.	Otterloo.	1e.
"	Wubbo Cornelius Waalkens . .	Rechtsg.	15 Maart 1857.	Nieuwolde.	4e.
"	Willem Wolter Feith	Rechtsg.	13 Oct. 1855.	Groningen.	4e.
"	Johan Marcus van Hettinga Tromp	Rechtsg.	19 Sept. 1859.	Holwerd.	3e.
"	Campegius Hermannus Gockinga	Rechtsg.	9 Febr. 1857.	Winschoten.	4e.
"	Reneke de Marees van Swinderen	Rechtsg.	9 Jan. 1857.	Groningen.	4e.
"	Gerardus Engels Bouwers . .	W.- en N.	5 Aug. 1857.	Lellens.	3e.
"	Lubbertus Patroclus Roegholt .	L. en W.	13 Sept. 1856.	Breede.	5e.
"	Adam Folmer	Geneesk.	20 Aug. 1859.	Ezinge.	3e.
"	Johannes Philippus Riedel . .	L. en W.	9 Sept. 1855.	Stadskanaal.	6e.
"	Hendrik ten Cate Hoedemaker	Geneesk.	24 Febr. 1858.	Hengeloo.	1e.
"	Harmannus Maas	Geneesk.	29 Aug. 1859.	Termunten.	1e.
"	Gerhard Posthuma	W.- en N.	13 Aug. 1858.	Drachten.	1e.
"	Herman Alexander Cohen . .	Geneesk.	28 Dec. 1861.	Groningen.	1e.
"	Kornelis Lijfering	Godgel.	13 Nov. 1857.	Zuidhorn.	2e.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1879.					
Oct.					
13	Arend Johan Wijnne JHzn. .	W.- en N.	29 Aug. 1858.	Groningen.	3e.
„	Tiete Solco van Hettinga Tromp	Geneesk.	19 Sept. 1859.	Holwerd.	3e.
„	Johannes Quintinus Cleveringa RAzn.	Rechtsg.	4 Febr. 1859.	Zuidbroek.	2e.
„	Hermannus Andries Sissingh .	Geneesk.	3 April 1860.	Delfzijl.	1e.
„	Hendrik Jan Ooosting	W.- en N.	28 Oct. 1857.	Groningen.	4e.
„	Hendrik Gerrit de Zaaijer . .	W.- en N.	8 Jan. 1859.	Groningen.	3e.
„	Willem Renssen	Geneesk.	10 April 1856.	Groningen.	6e.
„	Adriaan Pierre Auguste Willem van Alderwerelt	W.- en N.	6 Febr. 1861.	Maastricht.	1e.
„	Hendrik Gerhard Pluim . . .	Geneesk.	6 Sept. 1857.	Deventer.	4e.
„	Eelze Alle Kingma	Godgel.	12 Nov. 1859.	Reitsum.	1e.
15	Herman Godthelp	Geneesk.	11 Dec. 1859.	Harlingen.	2e.
„	Hermannus Ebbinge	W.- en N.	22 Jan. 1859.	Groningen.	4e.
„	Egbertus Jan Nieuwenhuis . .	Geneesk.	16 Dec. 1854.	Delfzijl.	5e.
„	Hendrik Klaas Bakker . . .	W.- en N.	29 Nov. 1857.	Groningen.	3e.
16	Warmolt Prins	Geneesk.	16 Dec. 1858.	Gasselte.	2e.
17	Seerp Gratama	Rechtsg.	14 Dec. 1858.	Groningen.	4e.
18	Jan Albert Hingst	Rechtsg.	21 Aug. 1857.	Makkinga.	4e.
21	Remge Hendrikus Willemsen .	Geneesk.	19 Dec. 1852.	Warffum.	3e.
„	Willem Derk Berghuis . . .	L. en W.	17 Nov. 1852.	Groningen.	1e.
22	Wijbrandus Johannes Koppius .	Rechtsg.	31 Mei 1854.	den Ham.	6e.
„	Eerke Albert Smidt	Rechtsg.	8 Juni 1858.	Assen.	4e.
„	Wilko Jacobus Scherphuis . .	Godgel.	12 Dec. 1856.	Appingedam.	3e.
23	Sypko Hayo Sypkens	Rechtsg.	24 Febr. 1857.	Scharnegoutum.	2e.
24	Jan Albert Pieter Levenkamp .	L. en W.	7 Sept. 1857.	Deventer.	5e.
„	Johannes Janssonius	Godgel.	29 Sept. 1856.	Tjamsweer.	7e.
27	Petrus Marius Eliza Roessingh	Geneesk.	28 Oct. 1858.	Haren.	3e.
28	Albert Willem van Toorenenbergen	Geneesk.	16 Febr. 1853.	Polsbroek.	9e.
30	Roelf Evert Wieringa	Godgel.	19 April 1859.	Amsweer.	2e.
31	Edzard Tjarda van Starkenborgh Stachouwer	Rechtsg.	21 Febr. 1859.	Maarseveen.	3e.
Nov.					
1	Nicolaas Gerhard Servatius . .	Rechtsg.	17 Juli 1859.	Smilde.	1e.
2	Lambertus Bregenbeek . . .	Geneesk.	23 Juni 1851.	Blijham.	8e.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1879.					
Nov.					
2	Theodorus Rinsema	Geneesk.	19 Maart 1852.	Vlagtwedde.	8e.
3	Riksterus ter Cock	Geneesk.	13 Mei 1844.	Bellingwolde.	3e.
"	Synco Poelman	W.- en N.	4 Juni 1855.	Holwierde.	5e.
"	Jacob Roelof van Kooij . . .	Godgel.	13 Aug. 1857.	Groningen.	4e.
"	Henricus Josephus Spitzen Jr.	W.- en N.	15 Jan. 1858.	Stadskanaal.	4e.
"	Albertus Æmilius Syno Sluyterman	Geneesk.	6 Juli 1857.	Sneek.	4e.
"	Jan Anne van Tuijnen . . .	Godgel.	18 Jan. 1848.	Oosterlittens.	5e.
"	Jacobus Gerardus van der Meulen	Geneesk.	16 Dec. 1860.	Breukelen (St. Pieters.)	1e.
"	Willem Alberda van Ekenstein.	Rechtsg.	21 Oct. 1857.	Groningen.	4e.
"	Jan Abraham Schutter . . .	Geneesk.	20 Nov. 1858.	Aduard.	3e.
4	Hendrik Boelmans ter Spill . .	Rechtsg.	26 Sept. 1855.	Sappemeer.	6e.
"	Auke Hermannus van Kleffens .	Rechtsg.	15 April 1856.	Oenkerk.	6e.
"	Menno Oldenhuis Gratama . .	Rechtsg.	6 Oct. 1856.	Assen.	4e.
"	Klaas van Roijen	Rechtsg.	1 Maart 1859.	Zwolle.	1e.
"	Rutger Adolf Reddingius . .	Geneesk.	20 Aug. 1857.	ten Boer.	6e.
"	Herman Mortinus Cohen Tervaert	Rechtsg.	25 Febr. 1860.	Assen.	1e.
6	Reneke Meinard Adriaan de Marees van Swinderen	Rechtsg.	16 Jan. 1857.	Groningen.	4e.
7	Meindert Steenhuisen	L. en W.	17 Jan. 1856.	Wanswerd.	3e.
"	Arend Jan Brink	Geneesk.	18 Nov. 1857.	Dedemsvaart.	1e.
8	Schelte Sijbenga	Rechtsg.	28 Jan. 1862.	Ooster-Nijkerk.	1e.
9	Jentje Kijlstra	Geneesk.	5 April 1861.	Boxum.	1e.
"	Harm Kremer	Geneesk.	19 Nov. 1859.	Sappemeer.	3e.
"	Johannes Beijer	Godgel.	30 Juni 1857.	Leeuwarden.	4e.
15	Willem Gerard van den Berg .	Geneesk.	19 Aug. 1859.	Amsterdam.	3e.
"	Derk Mulder Hoen	Rechtsg.	20 Sept. 1858.	Hoogezand.	2e.
20	Tjeerd Sijbenga	Rechtsg.	9 Mei 1859.	Ooster- Nijkerk.	2e.
22	Jurre Osinga	Godgel.	26 Aug. 1854.	Tzum.	4e.
"	Dirk Willem Schepers . . .	Geneesk.	23 Aug. 1857.	Woudsend.	6e.
26	Harm Evers Waalkens . . .	Rechtsg.	29 Dec. 1854.	Blijham..	5e.
"	Elias Dull	Rechtsg.	23 Nov. 1857.	Winschoten.	4e.
Dec.					
13	Jan Albert Meursinge Reijnders	Geneesk.	3 Juni 1857.	Stadskanaal.	5e.
"	Marius Hendrik Gratama . .	Rechtsg.	16 Maart 1861.	Assen.	1e.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	VAK VAN STUDIE.	DATUM EN JAAR VAN GEBOORTE.	GEBOORTEPLAATS.	STUDIEJAAR.
1879.					
Dec.					
19	Antonius Otto Hermannus Tellegen Bzn.	Rechtsg.	26 Febr. 1856.	Groningen.	6e.
"	Pieter Freerk Huizenga . . .	Geneesk.	29 Mei 1853.	Baflo.	7e.
"	Sebastiaan Matheus Sigismund Modderman	Geneesk.	30 Maart 1861.	Groningen.	1e.
1880.					
Jan.					
9	Albertus Lofvers	Geneesk.	8 Febr. 1852.	Bedum.	10e.
12	Bernardus ten Bruggen Cate .	Rechtsg.	9 Aug. 1861.	Noordbroek.	1e.
13	Ernst Frederik Romeling . .	Geneesk.	31 Aug. 1858.	Zuidbroek.	1e.
15	Klaas Schoolland	L. en W.	17 Febr. 1851.	Ureterp.	5e.
"	Johannes Nanninga	Geneesk.	9 Sept. 1855.	N. Pekela.	5e.
21	Willem Gosewein Metelerkamp Cappenberg	Geneesk.	1 Dec. 1849.	Den Ham.	11e.
"	Willem van Sloten	Godgel.	20 April 1857.	Tjamsweer.	3e.
29	Kornelis Havinga	Godgel.	22 Sept. 1843.	Middelstum.	2e.
"	Willem van der Laan	Godgel.	10 Mei 1854.	N. Pekela.	6e.
Febr.					
7	Pieter Hendrik Hazewinkel . .	Geneesk.	9 Febr. 1858.	Veendam.	1e.
10	Jacob Herman Wijchgel . . .	Geneesk.	26 Juni 1856.	Leermens.	4e.
"	Isaäc Antonie van Roijen Hzn.	Rechtsg.	22 Sept. 1859.	Zwolle.	4e.
25	Jan Hendrik Smit	Geneesk.	4 Oct. 1848.	Burum.	12e.
Maart.					
4	Coenraad Loor	Godgel.	10 April 1854.	Groningen.	3e.
April.					
19	Johann Heinrich Schutter . .	Godgel.	22 Jan. 1857.	Aduard.	4e.
Aug.					
19	Hendrik Jacob Velthuis . . .	L. en W.	31 Juli 1852.	Euvelgunne.	6e.
"	Klaas Roelf Velthuis	L. en W.	2 April 1854.	Euvelgunne.	1e.

INGESCHREVEN STUDENTEN

VOOR DEN	BIJ DE FACULTEIT DER					TOTAAL.
	GODGEL.	RECHTSG.	GENEESK.	W.- EN N.	L. EN W.	
1en keer	7	15	22	7	7	58
2en „	5	14	20	2	3	44
3en „	4	7	11	5	3	30
4en „	6	15	9	6	0	36
5en „	1	1	4	1	4	11
6en „	1	3	4	1	3	12
7en „	1		6			7
8en „			0			0
9en „			1			1
10en „			1			1
11en „			1			1
12en „			1			1
Totaal ..	25	55	80	22	20	202
Voor voll. onderw.	16	17	18	5	4	60
„ 4 lessen ...	1	17	45	3	3	69
„ 3 „ ...	1	14	5	9	5	34
„ 2 „ ...	4	1	9	1	5	18
„ 1 les	3	6	3	4	3	19
Totaal ..	25	55	80	22	20	202

MET GOED GEVOLG AFGELEGDE EXAMENS.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID

1879.			
Oct.	11.	Jacob Roelof van Kooij	Candidaats examen.
1880.			
Mei	14.	Jan Anne van Tuijnen	„ „
Juni	29.	Pier Eringa	„ „

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

1879.			
Sept.	16.	Antonius Otto Hermannus Tellegen Bzn. .	Doctoraal examen.
„	17.	Feico Pieter Jan Camphuis	Candidaats examen.
„	18.	Antonius Modderman Szn.	„ „
„	„	Jan Albert Hingst	„ „
Oct.	13.	Harm Evers Waalkens	„ „
„	„	Jan Bolt	„ „
Nov.	17.	Evert Jan Thomassen à Thuessink van der Hoop	Doctoraal examen.
Dec.	1.	Marcus van der Tuuk	„ „
1880.			
Jan.	30.	Isaäc Antonie van Roijen Hzn.	Candidaats examen.
Maart	13.	Jacob de Jonge	Doctoraal examen.
„	22.	Lambertus Boekhoudt	„ „
„	23.	Jan Arend Godert Gockinga [1])	„ „
April	5.	Samuel Gerard Jorissen	„ „
Mei	29.	Tobias Jan de Marees van Swinderen . .	Candidaats examen.
„	„	Cornelis Baart de la Faille	„ „
„	31.	Joan Carel Smissaert	„ „
„	„	Johan Adriaan Feith	„ „
Juni	7.	Isaäc Antonie van Roijen SJzn.	„ „
„	18.	Gerard Lewe van Nijenstein	„ „
„	19.	Sander Levie Outs	„ „
Juli	9.	Wibrandus Johannes Koppius	Doctoraal examen.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

1879.			
Sept.	17.	Jan Gijsbertus Driessen	Theor. geneesk. examen.
„	19.	Bernard Wilhelm Siemens	Doctoraal examen.

[1]) Staatswetenschap.

1879.			
Oct.	22.	Jan Gerrit Meilink	Doctoraal examen.
„	29.	Tjeerd Lubbert Dijksterhuis	„ „
„	30.	Roelof Menno de Jager Meezenbroek . .	Candidaats examen.
Nov.	10.	Albert Willem van Toorenenbergen . . .	Doctoraal examen.
Dec.	1.	Pieter Freerk Huizenga	„ „
1880.			
Jan.	22.	Theodorus Rinsema	„ „
April	12.	Hendrik Jan Kremer	„ „
Mei	29.	Hendrik Gerhard Pluim	Candidaats examen.
„	„	Albertus Æmilius Sijno Sluijterman .	Tweede natuurk. examen.
Juni	5.	Daniël Jan Schönfeld	Candidaats examen.
„	„	Campegius Lambertus Vitringa	„ „
„	10.	Sieds Lijkles	„ „
„	11.	Tjeerd Hoekstra	„ „
„	21.	Albertus Lofvers	Doctoraal examen.
„	24.	Willem Renssen	„ „
„	25.	Cornelis Winkler Prins	Candidaats examen.
„	28.	Egbert Uniken van der Tuuk	Doctoraal examen.
Juli	8.	Luitje Wiersema Ezn.	Candidaats examen.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

1879.			
Sept.	17.	Albertus Æmilius Sijno Sluijterman . .	Eerste natuurk. examen.
„	18.	Hendrik Gerrit de Zaaijer	Candidaats examen.
„	19.	Eduard Folkert Jan Heerspink . . .	Voorb. ex. v. d. Geneesk.
„	„	Warmolt Prins	Eerste natuurk. examen.
„	22.	Adam Folmer	Voorb. ex. v. d. Geneesk.
Oct.	3.	Jacob Mulder	Theor. Apoth. examen.
„	10.	Hendrik Jacob de Zaaijer	„ „
„	17.	Harm Kremer	Voorb. ex. v. d. Geneesk.
„	24.	Petrus Marius Eliza Roessingh . . .	„ „ „
„	27.	Hendrik Radijs . . . . . . , ...	Mathesis examen.
Nov	1.	Tammo Derk de Ruiter	„ „
„	7.	Jakob Herman Wijchgel	Voorb. ex. v. d. Geneesk.
„	15.	Goswijn Willem Sanne Lingbeek	Mathesis examen.
1880.			
Jan.	12.	Wolter Folkersma . . . . . . , . . .	„ „
„	16.	Jacobus Gerard van der Meulen . . .	Eerste natuurk. examen.
„	24.	Hendrik ten Cate Hoedemaker	Mathesis examen.
Febr.	2.	Herman Pieter Bosscha	„ „
„	16.	Lodewijk Theunis Boerema	„ „
„	21.	Lambertus Johannes Eilerts de Haan . .	„ „

1880.			
Maart	1.	Dirk Bos Jr.	Mathesis examen.
„	13.	Johan Diedrich Conrad Koch	„ „
„	15.	Bernard Wilhelm Siemens	„ „
„	19.	Arend Jan Brink	„ „
„	22.	Reinder Broekema	„ „
April	16.	Henricus Josephus Spitzen Jr.	„ „
Mei	3.	Goswijn Willem Sanne Lingbeek	Voorb. ex. v. d. Geneesk.
Juni	3.	Arend Johan Wijnne JHzn.	Eerste natuurk. examen.
„	10.	Maarten Adrianus Roepman	„ „ „
„	11.	Hendrik Meijer	Theor. Apoth. examen.
„	19.	Gerhard Posthuma	Eerste natuurk. examen.
„	23.	Dirk Hartmans	Mathesis examen.
„	24.	Jordaan Knaap	Eerste natuurk. examen.
„	„	Gerardus Engels Bouwers	„ „ „
„	26.	Enno Sybolts	Theor. Apoth. examen.
„	28.	David Louis Stibbe	Eerste natuurk. examen.
Juli	1.	Lambertus Mettevier Lofvers	„ „ „
„	5.	Theodorus Niemeijer	Voorb. ex. v. d. Geneesk.
„	„	Charles Henri Ali Cohen	„ „ „
„	„	Hermannus Maas	Eerste natuurk. examen.
„	„	Addo van der Wal	„ „ „
„	6.	Johannes Lantinga	Theor. Apoth. examen.
„	„	Frederik Reisiger	Voorb. ex. v. d. Geneesk.
„	7.	Renke Haselhoff	„ „ „
„	8.	Pieter Hendrik Hazewinkel	Eerste natuurk. examen.

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

1879.			
Sept.	18.	Arend Ludolf Wichers	Voorb. ex. v. d Rechtsgel.
„	20.	Johannes Tonckens	„ „ „
Oct.	14.	Wilko Jacobus Scherphuis	Voorb. ex. v. d. Godgel.
„	18.	Louis Bothenius Lohman	Voorb. ex. v. d. Rechtsgel.
Nov.	19.	Willem van Sloten	Voorb. ex. v. d. Godgel.
Dec.	17.	Kornelis Havinga	„ „ „
1880.			
Jan.	22.	Hendrik Jan Bisperink	„ „ „
Maart	20.	Frederik Luppo Johann Gotlieb Dikema	Voorb. ex. v. d. Rechtsgel.
Mei	28.	Willem Augustus Alphonsus Hecker	Cand. ex. klass. Letterk.
Juni	8.	Johannes Philippus Riedel	„ „ „
„	11.	Herman Hendrik Adriaan van Roijen	Voorb. ex. v. d. Rechtsgel.
„	„	Herman Mortinus Cohen Tervaert	„ „ „
„	12.	Derk Mulder Hoen	„ „ „

1880.			
Juni	12.	Hendrik Haitzema Viëtor	Voorb. ex. v. d. Rechtsgel.
„	24.	Klaas van Roijen	„ „ „
„	„	Lambertus Meijer	„ „ „
„	25.	Hendrik Kuypers	„ „ „
„	„	Pieter Christiaan Klaasesz	„ „ „
„	26.	Gerrit Meindert Doornbos	„ „ „
„	„	Johan Pieter Hofstede	„ „ „
„	28.	Sybrand Gratama . , ...	„ „ „
„	„	Engelbert Hendrik Karel Julius ter Kuile	„ „ „
„	29.	Hermannus Meijer	Voorb. ex. v. d. Godgel.
„	30.	Schelto Sijbenga	Voorb. ex. v. d. Rechtsgel.

UITSLAG DER EXAMENS.

BENAMING VAN HET EXAMEN.	VAN 16 SEPTEMBER 1879—10 JULI 1880.			
	AANTAL.	GESLAAGD.	AFGEWEZEN.	TERUG-GETROKKEN.
Candidaats examen Godgeleerdheid. . . .	3	3		
Doctoraal „ Rechtsgeleerdheid . .	9[1])	8	1 [2])	
Candidaats „ „ . .	14	13	1	
Doctoraal „ Geneeskunde	12	10	2	
Candidaats „ „	8	8		
Theoretisch geneeskundig examen	1	1		
Tweede natuurkundig examen	2	1	1	
Candidaats examen Wis- en Natuurkunde	1	1		
Voorbereidend „ Geneeskunde	11	10	1	
Mathesis „ „	17	15	2	
Eerste natuurkundig examen	15	13	2	
Theoretisch apothekers examen	5	5		
Candidaats examen Lett. en Wijsbegeerte	4	2	2	
Voorbereidend „ Godgeleerdheid. . . .	8	5	3	
„ „ Rechtsgeleerdheid . .	22	17	5	
Totaal . .	132	112	20	

1) Hieronder 2 voor Staatswetenschap.
2) Staatswetenschap.

PROMOTIEN.

A. VOLGENS HET ORGANIEK BESLUIT VAN 2 AUG. 1815, N°. 14.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

1879.

29 Sept. A. G. van Hamel, van Haarlem, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: „Proeve eener kritiek van de leer der goddelijke voorzienigheid."

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

20 „ J. Mees ten Oever, van Groningen, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: „Een geval van haematometra in den rudimentairen hoorn van een uterus unicornis."

29 „ M. Bolt, van Aduard, privaat, *cum laude*. Proefschrift: „Bijdrage tot de casuistiek van perinephritis."

30 „ J. W. Sijtsma, van Grijpskerk, privaat, *cum laude*. Proefschrift: „Bijdrage tot de leer der bloederziekte."

30 „ C. U. J. Trip, van Delfzijl, privaat. Proefschrift: „Een geval van tumor in den pons Varolii.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

19 „ L. Steenhuis, van Wetsinge, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: „Beschouwingen over de viscositeit van vloeistoffen en gassen."

20 „ J. F. M. Caudri, van Doesborgh, privaat. Proefschrift: „Dissociatie van barium-, calcium- en magnesium-bicarbonaat."

29 „ H. A. J. Meijer, van Brielle, privaat, *cum laude*. Proefschrift: „Over kalium-antimonyltartraat en analoge verbindingen."

30 „ H. A. J. Valkema Blouw, van Groningen, privaat. Proefschrift: „Over de tweede wet der mechanische warmte-theorie."

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

18 „ G. J. Landweer, van Nietap, privaat. Proefschrift: „De Epitaphio qui Lysiae vulgo tribuitur."

29 „ P. J. Scrinerius, van Witmarsum, privaat. Proefschrift: „Quaestiones Velleianae."

B. VOLGENS DE WET VAN 28 APRIL 1876 (STAATSBLAD N°. 102).

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

1879.

18 Sept. J. G. Visser, van De Lemmer, privaat, *cum laude*. Proefschrift: „Het nut der alcohol-injecties bij breuken."

18 Dec. K. Kuiper Middel, van Stadskanaal, privaat. Proefschrift: „Bijdrage tot de behandeling van het purulent pleuritisch exsudaat."

1880.

21 Febr. T. J. Bouwes, van Appingedam, privaat. Proefschrift: „Beschouwingen over den Morbus Brightii in zijne verhouding tot de hart-hypertrophie."

7 Mei. I. Schippers, van Ternaard, privaat, *cum laude*. Proefschrift: „Geschiedkundig overzicht der voornaamste theorieën over ontsteking en ettervorming.

19 Juni. A. W. van Toorenenbergen, van Polsbroek, privaat. Proefschrift: „De gemengde narcose, historisch en klinisch beschouwd."

5 Juli. M. T. Tichelaar, van Vriescheloo, privaat. Proefschrift: „De werking van secale cornutum op de bloedvaten."

5 „ B. W. Siemens, van Stedum, privaat. Proefschrift: „Infectie door drinkwater."

9 „ W. Schutter, van Aduard, privaat. Proefschrift: „Over zenuwrekking."

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

RECHTSWETENSCHAP.

1879.

19 Sept. S. Gratama Wzn., van Hoorn, privaat. Proefschrift: „Uitgewerkte opmerkingen over Delicta commissionis, Non Faciendo en het verschil in omvang van volmacht en last."

1880.

2 Febr. T. Gatsonides, van Baard, privaat. Proefschrift: „Opmerkingen over Art. 2 der patentwet en Art. 61 der kieswet."

20 Maart. A. H. van Kleffens, van Oenkerk, privaat. Proefschrift: „Verhandeling over de vraag wanneer, in het faillissement, over den voorrang der schuldvorderingen moet worden beslist."

8 Juli. S. G. Jorissen, van Kampereiland, privaat. Proefschrift: „Uitgewerkte opmerkingen over twee vraagpunten van volkenrecht"

WETTEN EN KONINKLIJKE BESLUITEN VAN HOOGER ONDERWIJS,

1879—1880.

(N°. 24). BESLUIT *van den 31sten December* 1879, *houdende vaststelling van het reglement op het beheer en het gebruik der verzamelingen, inrigtingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Universiteiten des Rijks.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 29 December 1879, lit. M, afdeeling Onderwijs;

Gelet op art. 48, alinea 2, der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102);

Hebben goedgevonden en verstaan:

vast te stellen een reglement op het beheer en het gebruik der verzamelingen, inrigtingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Universiteiten des Rijks, gelijk dat bij het tegenwoordig besluit is gevoegd.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit.

's Gravenhage, den 31sten December 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
SIX.

REGLEMENT *op het beheer en het gebruik der verzamelingen, inrigtingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Universiteiten des Rijks.*

Art. 1. Van alle verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan iedere Rijks-Universiteit wordt eene volledige lijst door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken vastgesteld, en zoo noodig gewijzigd. Die lijst en de

daarin door hem te brengen wijzigingen worden opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant.*

Art. 2. Het onmiddellijk beheer en dagelijksch toezigt over de in art. 1 genoemde verzamelingen en hulpmiddelen is opgedragen aan de ambtenaren daartoe, Curatoren der Rijks-Universiteit waartoe zij behooren gehoord, door Ons of met Onze magtiging door Onzen voornoemden Minister benoemd.

Art. 3. Het gebruik van elk der in art. 1 bedoelde verzamelingen en hulpmiddelen is onderworpen aan het toezigt van den daartoe volgens art. 2 aangewezen ambtenaar en wordt aan niemand toegestaan zonder zijne toestemming, behoudens beroep op Onzen in art. 1 genoemden Minister.

Art. 4. De in art. 2 bedoelde ambtenaar is belast met de zorg voor het onderhoud, de rangschikking, het catalogiseren en de etiquettering der voorwerpen van de verzameling en der hulpmiddelen door hem beheerd. Hij legt daarvan een inventaris aan, die steeds volledig wordt bijgehouden en in de inrigting voorhanden is. Hij zendt daarvan voor de eerste maal een afschrift aan curatoren, en deelt jaarlijks in Januarij aan hen de wijzigingen mede die daarin in het afgeloopen jaar zijn gebragt.

Art. 5. Hij kan met goedkeuring van curatoren nieuwe voorwerpen aankoopen of door ruiling van exemplaren, die in dubbel voorhanden zijn, de verzameling uitbreiden.

Art. 6. Zonder zijne uitdrukkelijke goedkeuring wordt geen voorwerp of hulpmiddel vervoerd buiten het gebouw waarin het bewaard wordt.

Art. 7. Van elk buiten het in art. 6 bedoeld gebouw te vervoeren voorwerp of hulpmiddel houdt hij aanteekening, en zorgt dat die voorwerpen in ongeschonden staat terugbezorgd worden. Het daarvoor door den leener af te geven bewijs van ontvangst wordt bij terugbezorging aan dezen teruggegeven.

Art. 8. Hij laat bezoekers toe in de verzameling, wanneer dit voor het gebruik waartoe zij bestemd is geen bezwaar doet ontstaan. Zoodra het belang van het onderwijs of der inrigting het verbiedt, wordt bezoek geweigerd.

Art. 9. De laboratoria zijn bestemd tot oefening in de praktijk van het leervak en tot het verrigten van wetenschappelijke onderzoekingen. Daarin worden geene werkzaamheden of proefnemingen verrigt dan met goedkeuring van den ambtenaar volgens art. 2 met het beheer dier hulpmiddelen belast.

Art. 10. Aan de studenten wordt tot de verzamelingen en hulpmiddelen toegang verleend, desgevorderd op vertoon van het bewijs van inschrijving

als student. Bij uitzondering kan aan niet-studenten voor een korten tijd het verrigten van werkzaamheden of het nemen van proeven tegen vergoeding der kosten door curatoren toegestaan worden.

Art. 11. Aan de in het vorig artikel genoemde personen wordt desverlangd door den ambtenaar in art. 2 bedoeld, voor een door hem te bepalen tijdperk eene werkplaats in de verzameling of het laboratorium aangewezen, voor zoover de ruimte dit toelaat en de aanvrager van voldoende voorbereiding en ontwikkeling blijk geeft.

Art. 12. Van die werkplaatsen kan dagelijks op de uren, door den in het vorig artikel bedoelden ambtenaar onder goedkeuring van curatoren vastgesteld, gebruik gemaakt worden, behalve op Zondag. Afwijking van die uitzondering kan door genoemden ambtenaar toegestaan worden.

Art. 13. Elk gebruiker is voor de hem toevertrouwde hulpmiddelen aansprakelijk, en wegens de door zijn opzet of onachtzaamheid toegebragte schade tot vergoeding gehouden.

Art. 14. In geval van misbruik, van wangedrag, van vervreemding van eigendom en van weigering tot schadevergoeding wordt de toegang en het gebruik tot de verzameling en hulpmiddelen in art. 1 bedoeld, behoudens beroep op curatoren, ontzegd.

Art. 15. De instructiën voor de beambten bij de in art. 1 bedoelde verzamelingen enz. werkzaam, worden door Onzen in dat artikel genoemden Minister, curatoren gehoord, vastgesteld.

Art. 16. Is het, naar zijn oordeel, noodig omtrent het beheer of gebruik van eenige der verzamelingen of hulpmiddelen, in art. 1 bedoeld, bijzondere bepalingen vast te stellen wegens den bijzonderen aard dier verzameling of van dat hulpmiddel, dan geschiedt dit, met inachtneming der bepalingen van dit besluit, door Onzen in dat artikel genoemden Minister, curatoren gehoord.

Behoort bij Koninklijk besluit van 31 December 1879, nº. 24.

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

(N°. 21). BESLUIT *van den 6den Augustus* 1879.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 2 Augustus 1879, La. S, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Art. 1. De bij het aangehaald wetsartikel bedoelde gouden eerepenning heeft een middellijn van vijf centimeter, de voorzijde voert Ons borstbeeld en het randschrift: *Willem III, Koning der Nederlanden*; de keerzijde voert het randschrift: *Voor de beantwoording eener prijsvraag van de Rijksuniversiteit te* ....., en vermeldt den naam en de hoedanigheid van den bekroonde en het jaar der bekrooning.

Art. 2. De uitgaven, te dezer zake in het loopend jaar te doen, worden gekweten uit de gelden, beschikbaar op art. 156 van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1879.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de departementen van Algemeen Bestuur, aan de Algemeene Rekenkamer en aan de Kanselarij der beide Ridderorden.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

(N°. 65). WET *van den 23sten April* 1880, *tot aanvulling van art. 2 der wet van 1 Junij* 1865 (Staatsblad n°. 60), *regelende de uitoefening der geneeskunst.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat aanvulling van art. 2 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), regelende de uitoefening der gegeneeskunst, noodzakelijk is;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Eenig artikel. Aan art. 2 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), regelende de uitoefening der geneeskunst, wordt de volgende alinea toegevoegd:

„Desgelijks behouden Wij Ons voor aan vreemdelingen, die, na afgelegd examen, het regt tot uitoefening der geneeskunst in haren geheelen omvang in een ander rijk verkregen hebben, onder bepaalde voorwaarden vergunning te geven tot die uitoefening op Nederlandsche zeeschepen, met uitzondering van oorlogsvaartuigen. Die vergunning kan ten allen tijde worden ingetrokken."

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministeriële Departementen, Autoriteiten, Collegiën en Ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven op het Loo, den 23sten April 1880.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

Uitgegeven den *eersten* Mei 1880.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

(N⁰. 294, 14 en 6). WETTEN *van den 23sten December* 1877, *den 21sten Janurij* 1879 *en den 23 Januarij* 1880, *houdende vaststelling van het vijfde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor de dienstjaren* 1878, 1879 *en* 1880.

ZESDE AFDEELING.

ONDERWIJS (RIJKSUNIVERSITEITEN).

Reis- en verblijfkosten der leden en van den secretaris van het collegie van curatoren, onkosten op de vergaderingen en jaarwedde, benevens abonnement voor bureaukosten van den secretaris:

	Univ. te Leiden.	Univ. te Utrecht.	Univ. te Groningen.
1878.	*f* 3000,00	*f* 2300,00	*f* 2350,00
1879.	*f* 3500,00	*f* 2300,00	*f* 2350,00
1880.	*f* 3500,00	*f* 2300,00	*f* 3000,00.

Jaarwedden, personele toelagen en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten, der lectoren en van de overige ambtenaren en bedienden:

	Univ. te Leiden.	Univ. te Utrecht.	Univ. te Groningen.
1878.	*f* 391 606,00	*f* 222 395,00	*f* 177,515,00
1879.	*f* 387 456,00	*f* 231 695,00	*f* 189 665,00
1880.	*f* 385 757,00	*f* 236 195,00	*f* 191 975,00.

Kosten voor aanbouw, onderhoud en verbetering, voor huur en lasten van gebouwen, voor aankoop van grond of gebouwen, voor onderhoud en aankoop van meubilair, voor aanvulling en uitbreiding der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, voor administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven:

	Univ. te Leiden.	Univ. te Utrecht.	Univ. te Groningen.
1878.	*f* 198 783,00	*f* 81 670,00	*f* 32 270,00
1879.	*f* 196 330,00	*f* 154 800,00	*f* 107 035,00
1880.	*f* 226 800,00	*f* 73 300,00 (waaronder de toelage van *f* 1000,00 aan regenten van het krankzinnigengestioht te Utrecht).	*f* 50 300

ART. 87. Uitgaven voor de dienst der Rijksuniversiteiten niet begrepen in de vorige artt., van zoodanigen aard als, volgens beslissing van den Minister van Binnenl. Zaken, tot en met het jaar 1878 gekweten zijn uit de opgeheven fondsen, bedoeld bij art. 113 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n⁰. 102): *f* 6 000.

Rectori et Senatui Universitatis

Oxoniensis

S.

Exemplar Annalium nostrorum hoc anno editorum cum Vobis dono

[illegible] van Binnenl. Zaken, tot en met het jaar 1878 gekweten zijn uit de opgeheven fondsen, bedoeld bij art. 113 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n^{0}. 102): *f* 6 000.

II.

STAAT DER UNIVERSITEIT,

BIJ DEN

AANVANG VAN HET STUDIEJAAR 1880—1881.

COLLEGE VAN CURATOREN.

Mr. L. Graaf van Heiden Reinestein, *President* (benoemd bij besluit van 24 Augustus 1867, 25 Augustus 1877, en 17 September 1879, N°. 15), tot 1889.

Mr. J. L. G. Gregory (benoemd bij besluit van 17 October 1871, en 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1885.

Mr. W. de Sitter (benoemd bij besluit van 6 December 1862, 6 Augustus 1872 en 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1881.

Mr. B. van Roijen (benoemd bij besluit van 10 Juli 1872 en 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1887.

Jhr. Mr. J. Æ. A. van Panhuys (benoemd bij besluit van 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1883.

SECRETARIS VAN CURATOREN.

Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman (benoemd bij besluit van 28 Juni 1877 en van 25 Augustus 1877, N°. 28), tot 1882.

BESTUUR DER UNIVERSITEIT.

Rector Magnificus: Dr. H. E. Moltzer.

Assessoren: Mr. B. D. H. Tellegen, Dr. H. A. Kooijker, Dr. J. Cramer, Dr. H. J. Rink.

Secretaris van den Senaat: Dr. P. de Boer.

HOOGLEERAREN.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

Dr. F. W. B. van Bell (23 Nov. 1872). Encyclopaedie der godgeleerdheid. Uitlegging van het Nieuwe Testament. Zedenkunde.

Dr. G. H. Lamers (30 Sept. 1874). Geschiedenis der godsdiensten in het algemeen. Geschiedenis der leer aangaande God. Wijsbegeerte van den godsdienst.

Dr. J. Cramer (10 Oct. 1876). Oud-kristelijke letterkunde. Geschiedenis van het kristendom. Geschiedenis der leerstellingen van den kristelijken godsdienst.

Dr. J. J. P. Valeton (2 Oct. 1845 in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, 1 Oct. 1877 in de faculteit der godgeleerdheid). Israëlietische letterkunde. Uitlegging van het Oude Testament. Geschiedenis van den Israëlietischen godsdienst.

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

Mr. B. J. Gratama (15 April 1858) Wijsbegeerte van het recht. Strafrecht. Strafvordering.

Mr. G. Diephuis (22 Sept. 1859). Burgerlijk recht. Handelsrecht. Burgerlijke rechtsvordering.

Mr. B. D. H. Tellegen (20 Dec. 1860). Staatsrecht. Administratief recht. Volkenrecht.

Mr. W. Modderman (6 Juni 1867). Romeinsch recht en zijne geschiedenis.

Mr. J. Fresemann Viëtor (13 Oct. 1877). Encyclopaedie der rechtswetenschap. Staathuishoudkunde. Statistiek. Staatkundige geschiedenis.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

Dr. W. M. H. Sänger (21 Nov. 1867). Verloskunde. Leer der vrouwenziekten.

Dr. D. Huizinga (27 Jan. 1870). Physiologie. Weefselleer.

Dr. H. W. Middendorp (7 Oct. 1871). Algemeene pathologie. Pathologische anatomie.

Dr. H. A. Kooijker (19 Sept. 1873). Geneeskunde. Algemeene therapie.

Dr. J. P. van Braam Houckgeest (13 Oct. 1877). Ontleedkunde.

Dr. A. P. Fokker (5 Dec. 1877). Hygiëne. Geneeskundige politie. Gerechtelijke geneeskunde. Pharmacognosie. Pharmacodynamiek.

Dr. H. R. Ranke (15 Mei 1878). Heelkunde.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

Dr. W. A. Enschedé (14 Sept. 1843). Hoogere stelkunde. Analytische meetkunde.
Dr. R. A. Mees (7 Oct. 1868). Natuurkunde. Meteorologie.
Dr. R. S. Tjaden Modderman (4 Maart 1869). Scheikunde.
Dr. P. de Boer (23 Sept. 1871). Botanie.
Dr. H. J. van Ankum (16 Nov. 1872). Zoölogie. Vergelijkende anatomie en vergelijkende physiologie.
Dr. H. J. Rink (19 Oct. 1877). Beschrijvende meetkunde. Differentiaal- en integraal-rekening. Theorie der functiën.
Dr. F. J. P. van Calker (5 Nov. 1877). Kristallographie. Mineralogie. Geölogie. Palaeontologie. Physische aardrijkskunde.
Dr. J. C. Kapteijn (20 Febr. 1878). Sterrenkunde. Waarschijnlijkheidsrekening. Mechanica.
Dr. P. C. Plugge (24 Sept. 1878). Artsenijbereidkunde. Toxicologie.

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

Dr. W. Hecker (20 Dec. 1855). Oude geschiedenis. Politische aardrijkskunde.
Dr. B. H. C. K. van der Wijck (7 Mei 1863). Geschiedenis der wijsbegeerte. Logica. Metaphysica. Zielkunde.
Dr. H. E. Moltzer (30 Maart 1865). Nederlandsche taal- en letterkunde. Middelnederlandsch. Gotisch. Angelsaksisch. Middelhoogduitsch.
Dr. Tj. Halbertsma Jzn. (2 Nov. 1877) *). Grieksche taal- en letterkunde. Grieksche oudheden en kunstgeschiedenis.
Dr. E. Baehrens (24 Oct. 1877). Latijnsche taal- en letterkunde. Romeinsche oudheden en kunstgeschiedenis.
Dr. F. J. van den Ham (27 Oct. 1877). Hebreeuwsche taal- en letterkunde. Israëlietische oudheden.
Dr. P. L. Muller (8 Oct. 1878). Vaderlandsche geschiedenis. Geschiedenis van de middeleeuwen en den nieuweren tijd.

LECTOREN.

Dr. M. E. Mulder, Oogheelkunde.

PRIVAAT-DOCENTEN.

Dr. A. O. H. Tellegen, Geneeskunde.
Dr. B. Symons, Hoogduitsche en Engelsche taal- en letterkunde.

---

*) *Benoemd bij besluit van den* 10 *September* 1877.

ADSISTENTEN VAN HOOGLEERAREN.

L. Wiersema Ezn., bij de physiologie.
Dr. S. B. Ranneft, bij de heelkunde.
J. Mesdag, bij de scheikunde.
Dr. J. Mees ten Oever, bij de verloskunde.
J. L. Jonxis, bij de ontleedkunde.
W. Renssen, bij de geneeskunde.
Dr. I. Schippers, bij de pathologie.
Th. Valeton, bij de botanie.
A. Eberz, bij de physica.
H. Meijer, bij de pharmacie.

PEDELLEN.

H. J. Kars.
G. Blijham.

HOOGLEERAREN, AANGESTELD DOOR DE NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

Dr. C. P. Hofstede de Groot (31 Mei 1878).
Dr. E. F. Kruyf (1 Juni 1878).

WETENSCHAPPELIJKE INRICHTINGEN EN VERZAMELINGEN.

BIBLIOTHEEK DER UNIVERSITEIT.

Prof. W. A. Enschedé, Bibliothecaris.
R. J. Schierbeek, Amanuensis.
J. G. Laats, Schrijver.
H. J. Kars, Custos.
B. Ulot, Bediende.

KABINET VAN NATUURLIJKE HISTORIE.

Prof. H. J. van Ankum, Directeur.
P. C. C. Duyzend, Amanuensis.
W. Bekius, Bediende.

HORTUS BOTANICUS.

Prof. P. de Boer, Directeur.
A. Fiet, Hortulanus.
J. Groenewold, Amanuensis.
. . . ., Tuinknecht.

PHYSIOLOGISCH LABORATORIUM.

Prof. D. Huizinga, Directeur.
L. Nienhuis, Bediende.

PHYSISCH KABINET.

Prof. R. A. Mees, Directeur.
H. Deutgen, Amanuensis.

CHEMISCH LABORATORIUM.

Prof. R. S. Tjaden Modderman, Directeur.
W. Bakker, Bediende.

PHARMACEUTISCH LABORATORIUM.

Prof. P. C. Plugge, Directeur.
H. Roosjen, Bediende.

MINERALOGISCH-GEÖLOGISCH LABORATORIUM.

Prof. F. J. P. van Calker, Directeur.
M. Meesters, Bediende.

ANATOMISCH KABINET.

Prof. J. P. van Braam Houckgeest, Directeur.
R. van Wering, Bediende.

PATHOLOGISCH-ANATOMISCH KABINET.

Prof. H. W. Middendorp, Directeur.
R. van Wering, Bediende.

PATHOLOGISCHE KLINIEK.

Prof. H. A. Kooijker, Directeur.
K. Sobering, Bediende.

VERLOSKUNDIGE KLINIEK.

Prof. W. M. H. Sänger, Directeur.
Wed. H. van Wetzinga-Veenstra, (vroedvrouw) Bediende.

HEELKUNDIG KLINIEK.

Prof. H. R. Ranke, Directeur.
K. Plenz, Bediende.

NOSOCOMIUM.

COMMISSIE VAN TOEZICHT.

Mr. L. Graaf van Heiden Reinestein, President.
Prof. H. R. Ranke.
Dr. R. J. Tellegen.
Jhr. Mr. J. D. Lewe Quintus.
Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman, Secretaris.

GENEESKUNDIGE DIENST.

Prof. H. A. Kooijker.
Prof. H. R. Ranke.
Prof. W. M. H. Sänger.
Th. E. van Dijk, Apotheker.

INWENDIGE DIENST

W. Lagro, Controleur.
J. Mulder, Ziekenvader.

CONCIERGE VAN HET ACADEMIEGEBOUW

W. Bekius.

SERIES LECTIONUM

QUAE

IN UNIVERSITATE QUAE GRONINGAE EST,

INDE A DIE XXI M. SEPTEMBRIS ANNI CIƆIƆCCCLXXX USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCXXXI, HABENDAS EDICIT

RECTOR MAGNIFICUS

DIDERICUS HUIZINGA.

FACULTAS THEOLOGICA.

FREDERICUS WILHELMUS BERNARDUS VAN BELL *Encyclopaediam theologicam* exponet die Lunae, hora IX. *Exegesin librorum N. T.* docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI. *Disciplinam moralem* tractabit diebus Lunae et Mercurii, hora X.

GISBERTUS HENRICUS LAMERS *Philosophiam religionis* tradet die Martis, horis XII et I. *Historiam doctrinae de Deo* ennarrabit die Lunae, horis XII et I. *Historiam religionum universalem* tractabit die Iovis, horis X et XI.

JACOBUS CRAMER *Historiam religionis Christianae* tradet diebus Martis, hora IX, et Mercurii, hora I. *De Litteris Christianis primaevis* aget die Iovis, horis I en II. *Historiam dogmatum religionis Christianae* tractabit diebus Martis, hora X et Mercurii, hora II.

JOSUA JOANNES PHILIPPUS VALETON *Historiam religionis Israëliticae* enarrabit die Veneris, hora IX. De *Litteris Israëliticis* aget diebus Mercurii et Iovis, hora IX. *Exegesin librorum V. T.* docebit diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII.

FACULTAS JURIDICA.

BERNARDUS IANUS GRATAMA *Philosophiam Iuris* tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI. *Ius criminale* iisdem diebus, hora X. *Ordinem Iudiciorum publicorum* iisdem diebus, hora IX.

GERHARDUS DIEPHUIS *Ius civile et mercatorium* explicabit diebus Mercurii, Iovis et Veneris, horis XII et I. De *Iudiciis privatis* aget die Saturni, horis XII et I.

BERNARDUS DOMINICUS HUBERTUS TELLEGEN aget de *Iure publico* die Iovis, horis IX et X, die Veneris, horis IX et X; de *Iure administrativo* die Iovis et Veneris, hora XI; de *Iure gentium Europaeo* die Martis, horis XII et I. De *Iure publico Indiae Neerlandicae* aget post ferias *hibernas* horis auditoribus commodis.

WIARDUS MODDERMAN *Locos Pandectarum selectos* tractabit die Lunae, horis XII et I, et die Saturni, hora X. *Historiam Juris Romani* et *Institutiones Justiniani* docebit diebus Mercurii, Iovis et Veneris, horis X et XI et Saturni, hora IX.

IANUS FRESEMANN VIËTOR *Oeconomiae politicae elementa* tradet die Veneris, horis XII et I, et die Saturni, hora X. *Statistices methodum* exponet die Saturni, hora XI. De *Encyclopaedia Iuris* aget die Iovis, horis XII et I. *Oeconomiae capita selecta* et *Historiam politicam* tractabit horis auditoribus commodis.

FACULTAS MEDICA.

GUILIELMUS MATHIAS HENRICUS SÄNGER *Theoriam artis Obstetriciae* exponet die Martis, hora IX. *Exercitationibus clinicis* vacabit die Mercurii, hora IX. *Doctrinam operationum* tradet et *operationibus obstetriciis*, in pelvi factitia instituendis, praeerit diebus Veneris et Saturni, hora IX. *Gynaecologiae* capita selecta tradet et *Exercitationibus clinicis* et *polyclinicis* in nosocomio academico vacabit diebus Martis et Veneris, hora X. *Praxin obstetriciam* et *gynaecologicam* tum in nosocomio academio, tum in polyclinico quoties necesse erit moderabitur.

DIDERICUS HUIZINGA *Physiologiam* docebit diebus Martis et Mercurii, horis X—XII; *Histologiam* die Iovis, horis X— XII. *Praxin histologicam* moderabitur diebus Veneris et Saturni, horis X—XII.

HENRICUS GUILIELMUS MIDDENDORP *Pathologiam generalem* docebit diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora IX. *Anatomiam pathologicam* exponet diebus Lunae et Iovis, hora IX. *Indagationibus histiologico—pathologicis* praeerit diebus Lunae et Iovis, hora X. *Indagationibus anatomico—pathologicis, cadaverum sectione instituendis*, praeerit qualibet oblata occasione, hiberno tempore, hora IX, aestivo tempore, hora VIII.

HENRICUS ALBERTUS KOOYKER *Exercitationibus clinicis* et *polyclinicis* in Nosocomio Academico diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI, vacabit. *Therapiam generalem* docebit die Saturni, eodem tempore. *Pathologiae specialis* capita selecta tradet diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Saturni, hora X. *Exercitationibus pharmaceuticis* in Pharmacopola Nosocomiali praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, horis vespertinis VI—VIII.

JACOBUS PETRUS VAN BRAAM HOUCKGEEST *Anatomen corporis humani* exponet diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora I; *Embryogenesin* diebus Lunae et Saturni, hora I. *Exercitationibus practicis* quotidie praeerit.

ABRAHAMUS PETRUS FOKKER *Pharmacodynamiam* docebit diebus Lunae et Martis, hora II; *Pharmacognosiam* die Iovis, hora II; *Hygienem* et *Medicinam Politicam* die Mercurii, hora II et die Veneris, hora III; *Medicinam forensem* horis auditoribus commodis. *Exercitationes practicas in victualibus corruptis dignoscendis* moderabitur horis auditoribus commodis.

JOHANNES RUDOLPHUS RANKE *Chirurgiam generalem* docebit diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora II. *Exercitationibus clinicis* in nosocomio academico quotidie excepto die Lunae vacabit, horis XII—II. *Operationibus chirurgicis in cadavere instituendis* praeerit qualibet oblata occasione. Die Martis, hora VI, disseret de lue venerea.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ *Analysin algebraicam* exponet diebus Lunae et Martis, hora XI. *Geometriam analyticam* docebit die Lunae, hora XII et die Mercurii, hora I. *Algebrae*, *Geometriae* et *Trigonometriae planae elementa* explicabit diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI. *Stereometriam* et *Trigonometriam sphaericam* docebit diebus Iovis et Saturni, hora IX.

RUDOLPHUS ADRIANUS MEES *Physicam experimentalem* exponet die Martis, hora I, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII. *Physicae mathematicae* capita selecta explicabit diebus Martis et Veneris, hora II. *Exercitia practica* moderabitur diebus Lunae et Saturni, horis II et III, aliisque horis commodis. *Meteorologiam* docebit hora auditoribus commoda.

RUDOLPHUS SICCO TJADEN MODDERMAN *Chemiam anorganicam* docebit die Lunae, horis IX et X, die Martis, hora IX et die Mercurii, hora XI. *Chemiam organicam* exponet die Iovis, hora XI et die Saturni, horis X et XI. *Chemiae theoreticae capita selecta* tradet die Martis, hora X. *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio quotidie moderabitur.

PETRUS DE BOER *Botanicen* docebit die Mercurii, horis IX et X, die Iovis, hora X, die Veneris, horis I et II. *Exercitia microscopica* et *phytographica* moderabitur diebus Mercurii, Iovis et Saturni, horis I et II, aliisque horis commodis. *Botanicen pharmaceuticam* tractabit die Saturni, horis IX, X et XI.

HENRICUS JANUS VAN ANKUM *Zoölogiam*, *Anatomiam et Physiologiam comparatam* docebit die Martis, horis X et XI, die Mercurii, hora XII et die Veneris horis X et XI. *Zoölogiae Capita selecta* exponet horis auditoribus commodis. *Exercitationibus practicis* praeerit die Lunae, horis IX—XII, aliisque horis commodis.

HENRICUS JANUS RINK *Geometriam descriptivam* docebit die Martis, hora XI, et die Iovis, hora X; *Calculum differentialem* diebus Mercurii et Saturni, hora I; *Calculum integralem* diebus Martis et Veneris, hora X. *Theoriam functionum* tradet diebus Iovis et Veneris, hora XI.

FREDERICUS JULIUS PETRUS VAN CALKER *Mineralogiam generalem* docebit diebus Lunae et Martis, hora XII et die Veneris, hora IX; *Geologiam* et *Palaeontologiam* diebus Martis et Veneris, hora XI; *Crystallographiae* capita selecta nec non *Geographiam physicam* exponere paratus erit horis auditoribus commodis. *Exercitiis practicis* praeerit die Mercurii, horis II et III.

JACOBUS CORNELIUS KAPTEIJN *Astronomiam popularem et sphaericam* tradet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora I. *Mechanicam analyticam* tradet die Iovis, horis II et III; *Astronomiam theoreticam* et *Theoriam probabilitatis* horis auditoribus commodis.

PETRUS CORNELIUS PLUGGE *Chemiam pharmaceuticam* docebit die Lunae, hora XI, die Martis, hora IX, die Mercurii, hora XII et die Iovis, hora I. *Toxicologiam* tractabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I. *Exercitationibus practicis* in Laboratorio pharmaceutico quotidie praeerit.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

GUILIELMUS HECKER *Historiam recentiorem* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Historiam Graecorum* iisdem diebus hora XI; *Historiam populorum orientalium* diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora X; *Geographiam politicam* diebus et horis postea indicandis.

BERNARDUS HENRICUS CORNELIUS CAROLUS VAN DER WIJCK *Metaphysicam* docebit die Veneris, horis X et XI; *Logicam* die Saturni, horis XII et I; *Historiam Philosophiae* die Lunae, horis I et II; *Psychologiam* horis auditoribus commodis.

HENRICUS ERNESTUS MOLTZER *Linguae patriae historiam et grammaticam* explicabit et *Eloquentiae praecepta* tradet die Martis, horis XII et I, et die Mercurii, hora XII; *Linguam Goticam* docebit die Mercurii, horis X et XI; *Anglosaxonicam* die Saturni, hora II; poëmata medii aevi quibus tituli: *Beatrijs*, *Carel ende Elegast*, *Van Jacob ende van Martine*, alia interpretabitur die Iovis, horis IX et X; *Historiam Literariam patriam* exponet die Saturni, horis XII et I, *Germanicam medii aevi* hora postea indicanda.

TIALLINGIUS HALBERTSMA *Aristophanis Aves* explicabit in usum propaedeuticorum die Mercurii, horis I et II. *Auctorum Graecorum locos selectos* litterarum studiosis interpretabitur deque eorum vitis et scriptis disseret die Iovis, horis I et II. *Poetas scenicos* et *Demosthenem* cursoria lectione cum provectioribus leget die Martis, horis I et II. *Antiquitates Graecas* et *Historiam artis Graecae* explicabit die Martis, hora XII et Veneris, horis I et II. *Palaeographiam Graecam* docebit die Lunae, hora XII.

Aemilius Baehrens *Taciti Agricolam* interpretabitur in usum propaedeuticorum die Lunae, horis I et II. *Antiquitates Romanas* docebit die Martis, horis I et II. *Terentii Andriam*, de poetae vita scriptisque praefatus, enarrabit die Mercurii, horis I et II. *Exercitationes exegeticas et criticas* moderabitur die Mercurii, horis vespertinis VI et VII.

Fredericus Jacobus van den Ham *Antiquitates Hebraicas* docebit die Iovis, hora I, die Veneris, horis XII et I; *Grammaticam Hebraicam* explicabit die Mercurii, hora XI, die Iovis, hora II, et die Veneris, hora X; *Historiam Islamismi*, *Grammaticam Syriacam et Arabicam* interpretabitur horis auditoribus commodis.

Petrus Ludovicus Muller *Historiam patriae* explicabit diebus Lunae et Martis, hora X, die Iovis, hora XI; *Historiam medii aevi* diebus Lunae et Martis, hora XI, die Mercurii, hora IX; *Capita selecta* tractabit et *Exercitationes historicas* moderabitur horis auditoribus commodis.

Doct. Martinus Edsge Mulder Medicinae Lector, *Ophthalmologiam* docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora VI, et *Exercitationibus poly clinicis ophthalmologicis* vacabit diebus Lunae, Mercurii, Jovis, Veneris et Saturni, horis IX—X.

Doct. Antonius Otto Hermannus Tellegen, Privatim-docentis munere fungens, *Artem diagnosticam* docebit diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora VI.

Doct. Barend Symons Privatim-docentis munere fungens, *Linguae Anglicae historiam et grammaticam* explicabit diebus Lunae et Martis, hora vespertina VII; *Historiam literariam Theodiscam* exponet iisdem diebus, hora vespertina VI; *Opera selecta Theodisca* interpretabitur et *exercitationes exegeticas* moderabitur die Mercurii, horis II et III; *Theodiscam medii aevi* die Saturni, hora II; *Capita selecta ex poëseos scenicae historia ac theoria* tractabit die Saturni, hora I.

THEOLOGIAE PROFESSORES ECCLESIASTICI, STUDIA FUTURORUM SACRORUM ANTISTITUM IN ECCLESIA REFORMATA NEERLANDICA MODERANTES, DOCEBUNT:

Cornelius Philippus Hofstede de Groot *Theologiam dogmaticam* diebus Martis, hora II, Mercurii, hora X, et Iovis, hora XI; *Historiam Ecclesiae Reformatae Neerlandicae* die Lunae, horis XII et I; *Historiam dogmatum ejusdem Ecclesiae* die Martis, hora I; *Ius ecclesiasticum Neerlandicum*, die Iovis, hora X.

ERNESTUS FREDERICUS KRUYF *Theologiam Biblicam* die Veneris, horis I et II; *Theologiam practicam* die Saturni, horis IX et X; *Historiam propagationis religionis Christianae* die Veneris, hora X. *Exercitia catechetica* moderabitur die Saturni, hora XI. *Exercitia homiletica* moderabitur horis commodis.

Bibliotheca Academica patebit quotidie, exceptis diebus festis, ab hora I ad IV; feriarum tempore ab hora I ad III.

Museum Historiae Naturalis cuivis patebit die *Mercurii*, ab hora XII ad I; studiosis vero quotidie, horis commodis.

Museum Anatomicum patebit die *Martis*, ab hora I ad II.

Museum Anatomico-Pathologicum cuivis die Martis ab hora I ad II, studiosis vera quotidie patebit, horis commodis.

Hortus Botanicus cuivis patebit die *Iovis*, ab hora II ad IV, studiosis vero quotidie ab hora matutina VI usque ad horam vespertinam VIII.

